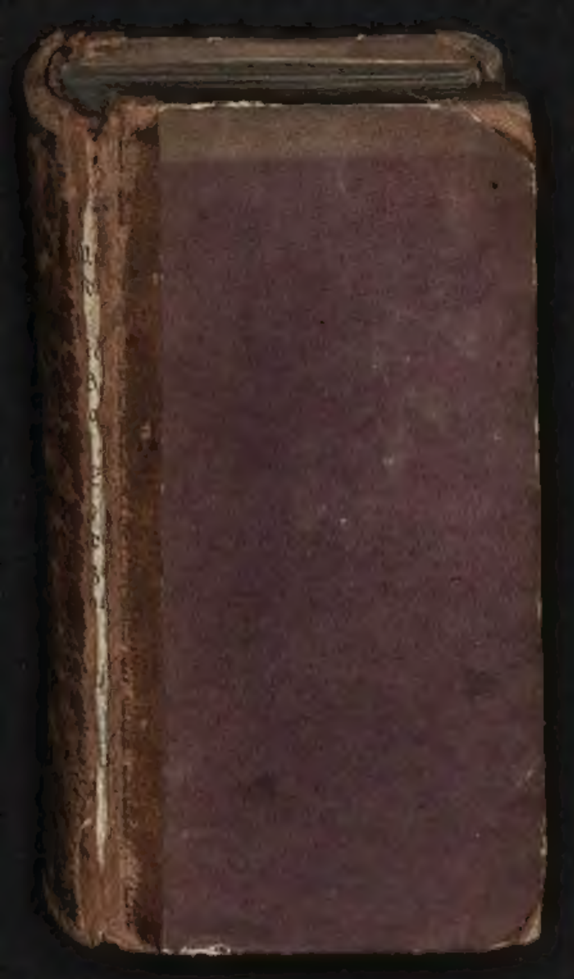

DONUM
FRIDERICI WILHELMI IV.
REGIS AUGUSTISSIMI
DIE 15. SEPT. 1847.

EX BIBLIOTH. STEPH. MEJAN
COMITIS.

RESPUBLICA,
Siue Status Regni
POLONIÆ, LITUANIÆ,
PRUSSIÆ, LIVONIÆ,
etc.
diuersorum Autorum.
LUGDUNI BATAVORUM.
Ex Officina Elzeviriana.
ANNO CIↃIↃCXXVII.
Cum Privilegio.

STANISLAI KRZISTANOVVIC
Iurisconsulti

STATVS REGNI POLONIÆ DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

VT à Rege, tanquam suo capite, totum negotium initium capiat, Rex Poloniæ, provincias ditioni suæ subjectas, easque linguis fere omnes, vel dialectis saltem nonnullas differentes, habet octo: Poloniam Majorem, & Minorem: Magnum Ducatum Lituaniæ, Ducatus item Russiæ, Prussiæ, Massoviæ, Samogitiæ, Pomeraniæ, Livoniæ. Ex his provinciis habent nonnullæ Duces, Regi & regno Poloniæ Feudatarios, ut sunt in Prussia, Livonia & Pomerania.

Valachiæ quoque, sive Moldaviæ inferioris, quæ est Russiæ contermina, Princeps, Regum Poloniæ per multos annos fuit Feudatarius; cujus etiam homagii, Regibus & regno Poloniæ sæpius præstiti, extat in Statutis regni, forma juramenti. Invalescente postmodum Turcarum potentia, Principes illi, sive, ut vocantur, Palatini, Turcarum quoque Imperium comiter colere, & tributis annuis, pacem redimere cœperunt; ita tamen,

men, ut Poloniæ quoque regum majestatem & fidem agnoscerent, ac mittendis etiam, statis temporibus, honorariis, muneribus, nempe equis Thracicis generosissimis in usum culinæ: vinis Creticis: & id genus aliis: subjectionem fiduciarum profiterentur. Et fœdere æquo inter Polonos & Turcas in pacem mutuam sancito, disertis verbis caveretur, ne Provinciam illam cuiquam, Turcarum Princeps, unquam, præter Poloniæ regis voluntatem committeret: utque is, qui eam obtineret, regi quoque Poloniæ fidelis esset. Nuper autem, anno salutis humanæ MDXCV, cum Turcarum Princeps eam Provinciam, contra pacta, Tartaris inhabitandam concessisset, à Polonorum exercitu, opera Ioannis Zamoscii Cancellarii Magni, & Generalis exercituum regni, Tartaris ejectis, deductus in illam est, unus ex indigenis illis, jure regni Poloniæ ac prærogativis nobilitatis ante donatus: isque eam nunc regi Poloniæ juramento obstrictus, pacate administrat.

Sunt & alii in regno, titulo Ducum & Marchionum insigniti: qui tamen cum reliquis regni Proceribus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus, communi jure utuntur. Ordo etenim equestris, cum magnam sibi apud suos Principes & Rem-

Rempublicam parasset laudem, & merita, bellicis artibus, ac fortitudine militari, ad eam cum Titulatis æqualitatem pervenit, ut æquo jure, & ad capessendos honores, & ad liberam novi Regis electionem pertineat. Vnde tanta omnium & par libertas. Quamvis nobilium filii, qui vel studio civilitatis, prudentiæque usu rerum comparandæ, incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, contra Occidentalium morem, non modo Magnatum, Episcoporum, Sacerdotumq; clientelas; verum etiam in parium, ac tenuiorum, inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim qui Magistratus gerunt, aut aliquo sunt in aula Regis numero, aut opibus, industria, eruditione, gratiave populari valent, ministerium se tradunt; aut à parentibus suis traduntur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc ministerii, sed liberale & sociabile: nec rara est in eo vicissitudo, ita ut cum quis habeat in ministerio, cujus parentibus ipse serviret: honestaque habetur hæc juventutis Equestris educandæ ratio, æquabilitatem quandam, etiam in æqualibus fortunis continens. Hinc fit, ut multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verum etiam ad summos nonnunquam honores, amplissimasque facultates, & opes, ipso-

rum virtus, Heroumque beneficia, provehat.

Provinciarum Poloniæ divisio.

PRovinciæ omnes dividuntur in Diœceses & Palatinatus. Hi in Castellanatus, sive districtus. Qui item subdividuntur in Capitaneatus, sive Præfecturas, easque duplices: cum Iurisdictione videlicet, & sine Iurisdictione, quæ sunt bona regia, sive patrimonium Principis. In bona deinde hæreditaria Ecclesiæ Dominorum ac Nobilium.

Diœceses.

DIœceses latius se extendunt nonnullæ, quam ut uno Palatinatu comprehendantur. Cracoviensis namque (Archiepiscopatus quondam) tres Palatinatus suo continet ambitu; Cracoviensem, Sendomiriensem, & Lublinensem. Vilnensis totius Magni Ducatus Lituaniæ finibus, licet admodum amplis, terminatur. Samogitia itidem (Regnum olim) unicum habet Episcopum. & sic quædam aliæ.

Diœceses in regno Poloniæ numerantur in universum sedecim, duæ quidem Archiepiscopales, reliquæ Episcopales, hoc ordine.

Archie-

Archiepiscopales.

Gnesnensis.
Leopoliensis.

Episcopales

Cracoviensis.
Cuiaviensis.
Vilnensis.
Posnaniensis.
Plocensis.
Varmiensis.
Luceoriensis.
Præmisliensis.
Samogitiæ.
Culmensis.
Chelmensis.
Kioviensis.
Camenecensis.
Vendensis.

Gnesnensis Sedis Archiepiscopus, est Legatus natus, regni Primas, ac primus Princeps. Hic non solum jurisdictionem habet in universum in regno Clerum, ac primum in ordine senatorio locum: verum etiam summam in consiliis auctoritatem: & qui interregni tempore DD. Senatores regni, ad consultandum de rebus ad Rempublicam pertinentibus convocat, legationes externas audit, diem & locum electioni novi Regis indicit: eundem electum nominat, & promulgat, ac postea in solemnibus coro-

coronationis Comitiis, Cracoviæ celebrari solitis, diademate capiti imposito inaugurat. Metropolitanæ sedis Leopoliensis Archiepiscopus secundum locum in Senatu obtinet. Eum sequuntur ordine supra declarato Episcopi, qui in ordine senatorio omnes seculares præcedunt. Ea namque fuit regum Poloniæ pietas, ut statim à receptione fidei Christianæ, Catholicę, orthodoxæ, Romanæ, redacto regni sui, ad imitationem aliarum, quæ fidem jam susceperant, Provinciarum regimine omni, illud insuper addidere, quod Ecclesiarum antistites, primum debeant perpetuo in Senatu Regni obtinere locum, eosque, uti Ecclesias illorum curæ subjectas, atq; adeo universum Clerum, amplissimis donavere immunitatibus: quibus etiam nunc gaudent, maximo regni illius commodo, emolumento, adjumento, addo & ornamento.

Palatinatus.

PAlatinatus (ut à Diœcesibus ad eos transeamus) omnes certos habent limites & disterminia. Proprie autem Palatinatus sunt Ducatus, sive spectes amplitudinem territorii cujusque, sive Nobilitatem in quolibet Palatinatu degentem. Ex ea namq;, cum sit numerosa, justa semper haberi potest manus, ad hostes

stes propulsandos, vel etiam lacessendos bello. Proinde Palatinus quilibet, est Princeps creatus, primarius in ordine secularium Senator, & Dux exercitus sui Palatinatus. Sed præter munus senatorium, non exercet suum militiæ officium, nisi tempore generalis ex universo regno expeditionis. Ad quam non recurritur nisi ingruente aliqua hostis potentissimi vi. Pacis tempore habet jus in suo Palatinatu, conventus Nobilitatis instituere: iisq; & judiciis præsidere: pretia rebus venalibus, præter tempus comitiorum & belli, imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Judæorum quoque Judicia ad Palatinum pertinent. Sunt Palatini in toto regno Poloniæ Magnoq; Ducatu Lituaniæ XXXIV. Cum quibus nonnulli, quoad locum in Senatu, Castellani & unus Capitaneus, prærogativa quadam utuntur: & inter eos Castellanus Cracoviensis ex quodam singulari privilegio, omnes secularis ordinis Senatores præcedit. Hic autem ordo servatur.

Castellanus

Cracoviensis.

Palatinus

Cracoviensis.
Posnaniensis.
Vilnensis.
Sendomiriensis.

Castellanus
Vilnensis.
Palatini
Calissiensis.
Trocensis.
Siradiensis.
Castellanus
Trocensis.
Palatinus
Lenciciæ.
Capitaneus
Samogitiæ.
Palatini
Breslensis.
Kioviensis.
Inoulodislaniensis.
Russiæ.
Volhiniæ.
Podoliæ.
Smolcensis.
Lublinensis.
Polocensis.
Belzensis.
Novogrodensis.
Plocensis.
Vitebscensis.
Massoviæ.
Podlachiæ.
Ravensis.
Bresciensis.
Culmensis.

Msci-

Msciślaviensis.
Marieburgensis.
Braslaviensis.
Pomeraniæ.
Minscensis.
Vendensis.
Derpatensis.
Parnaviensis.

Castellanatus.

SEquuntur Castellanatus: Illi sunt Districtus, Territoria, sive partes Palatinatus cujusque; qui etiam certis circumscripti sunt limitibus; uti quoque bona Regia, à bonis Ecclesiæ, Dominorum ac Nobilium, hæreditariis ibidem existentibus, discreta. Sunt autem in Palatinatu uno, aliquando quaterni, terni, bini minimum Castellanatus. Castellanus vero ad munus Senatorium, quo itidem fungitur, obtinet vices, in exercitu sui Palatini, illiusque loco præest sui quisque districtus Nobilitati, hac eadem generali, ad bellum, expeditione. Nullam præterea Iurisdictionem extra belli negotium in territorio, quamvis senatoria dignitate gaudeat, exercet. Castellani in regno sunt numero LXXXIII, duplicis tamen ordinis: Quidam vocantur majores: quidam minores. Majores sunt XXXI.

Posna-

Posnaniensis.
Sendomiriensis.
Calissiensis.
VVoilnicensis.
Gnesnensis.
Siradiensis.
Lenciciæ.
Samogitiæ.
Bresstensis.
Kioviensis.
Inoulodislaviensis.
Leopoliensis.
Volchiniæ.
Camenecensis.
Smolscensis.
Lublinensis.
Polocensis.
Belzensis.
Novogrodensis.
Plocensis.
Vitebscensis.
Cernensis.
Podlachiæ.
Ravensis.
Bresciensis.
Culmensis.
Mscislaviensis.
Elbingensis.
Braslaviensis.
Gedanensis.
Minscensis.

Hi propterea dicuntur majores, quia cum cæteris Senatoribus, tam Ecclesiasticis, quam secularibus, ad omnia etiam secretissima consilia admittuntur. Minores sunt LII.

Sandecensis.
Medirecensis.
VVislicensis.
Biecensis.
Rogosnensis.
Radomiensis.
Zavvichostensis.
Lendensis.
Sremensis.
Zarnoviensis.
Malogostensis.
VVielunensis.
Premisliensis.
Haliciensis.
Sanocensis.
Chelmensis.
Dobrinensis.
Polanecensis.
Premetensis.
Crivinensis.
Czechoviensis.
Naciensis.
Rospieriensis.
Biechoviensis.
Bidgostiensis.
Bresinensis.

Krusvicensis.
Osvviecimensis.
Camenesis.
Spicimiriensis.
Inovvlodensis.
Kovaliensis.
Santocensis.
Sochacoviensis.
VVarsoviensis.
Gostinensis.
VVisnensis.
Raciasensis.
Sieprcensis.
VVysogrodensis.
Ripinensis.
Zakrocimensis.
Czlechanoviensis.
Livensis.
Slonscensis.
Lubacoviensis.
Conariensis, terræ Siradiensis.
Conariensis, terræ Lenciciæ.
Conariensis, terræ Cuiaviæ.
VVendensis.
Derpatensis.
Pernaviensis.

Minores vero vocantur ideo, qui etiamsi cum cæteris supradictis Senatoribus regni, Senatorum privilegiis in reliquis gaudeant, & sint vere Senatores; à secre-

secretioribus tamen consiliis nonnunquam excluduntur.

Et hi sunt triplicis ordinis Senatores regni, Episcopi cum duobus Archiepiscopis: Palatini, & Castellani. Sequuntur officiales regni.

Officiales Regni.

HI sunt duplicis ordinis: Quidam sunt ordinis Senatorii, qui cum prædictis Senatoribus iisdem prærogativis utuntur: Quidam sunt extra ordinem Senatorium. Ordinis Senatorii sunt x.

Marschalcus regni supremus.
Marschalcus supremus. M. Duc. Lituaniæ.
Cancellarius regni.
Cancellarius M.D.Lit.
Vicecancellarius regni.
Vicecancellarius M.D.Lit.
Thesaurarius regni.
Thesaurarius M. D. Lit.
Marschalcus curiæ regni.
Marschalcus curiæ M. D. Lit.

Marschalcus est Magister Aulæ regiæ, & administer consilii publici: penes quem jus est, convocandi Senatum, jussu Regis, vel Primatis: præstandi silentium & audientiam: faciendi potestatem in Comitiis, dicendæ sententiæ: Legatos externos adventantes excipiendi, illisque

illisque de rebus necessariis providendi: ejiciendi e consilio eos, qui ad id non pertinent: pronuntiandi decreta regia in causis infamiæ & ultimi supplicii, illaque exequendi: promulgandi ad populum Senatusconsulta: moderandi pompis publicis: Hospites Illustres suscipiendi: compescendi motus inquietorum atque turbulentorum, non modo circa Senatum, & in publico, sed etiam in privatis Regis cœnaculis & habitaculis animadvertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilii, sive hospitii regii, vel com... ... admittuntur. Denique in Co... ... & in com... statu regio, diversoria dist...buendi: & imponendi rebus venalibus pretia. Marschalci etiam est, in ... Regis comitatum & ... mensæ regiæ, aliorumque munerum aulicorum, (profanos duntaxat intelligo) jurisdictio, censura & animadversio, ne vel suum negligant officium, vel contra decorum aliquid committant. In publicis conventibus, & Regi, in publicum prodeunti, præfert erectum sceptrum ligneum, seu baculum. Hæc eadem privilegia habet Marschalcus curiæ, in absentia Supremorum.

Cancellarius, Vicecancellarius, tam regni, quam M.D.Lit., nominibus & locis distincti. potestate & munere æquat

Diplo-

Diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & aliis Scripturis regiis conscribendis, atque signandis, quæque ad eum mittuntur, accipiendis & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent sigilla Regia. Cancellarius quidem majus, Vicecancellarius minus. Auctoritas eorum eousque patet, ut multa inconsulto rege signare, quæ vero contra leges esse videntur, jubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine & quibus de rebus consilium haberi debet, in senatu proponunt. Denique senatusconsulta, regia que & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt et ... cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum ab ... & Oppidanis, Præfectorum ... judiciis ... ad regium tribunal devolutarum. Secretariis, scribis, sacerdotibus, concionatoribus & cantoribus aulicis, cæremoniisq; circa regem ecclesiasticis, is præest, ... qui est de sacro ordine moderatur. Lege ... alterú ex ordine ..., alterá profani ordinis esse oporteret. Vnde consuetudine longa introductum ut Vicecancellarius, mortuo Cancellario, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativá succedat. Quare ... dignitati, viri doctrina insignes, & in ... negotiis optime versati, semper solent

B deputari

deputari qui prudenter, quid heri, vel concedi possit, quid item non, Regem eiusque Maiestatis dignitate, informent. Nec debebit quisquam existimare, officium hoc sine esse scribarum nomen, quod antiquitus vile fuisse, docuit Reverendus admodum pater Nicolaus Serarius è Societate Iesu SS. Theologiæ Doctor, suarum Moguntiacarum rerum libro cap. 20. ubi demonstravit doctè, hoc Officium penes, in dignitatis honore mansisse, refellens Carolum Sudermaniæ Principem, qui cum Cancellario Magno regni Poloniæ, Ioanni Zamoscio scriberet, per ignominiam vocaverat illum scribam, his verbis: *Non est mihi* (sunt verba Sudermanni) *par, si par esset, non armis te, sed fuste, depellerem, vinclum darem. Scriba es, cum scribis responderi.* Quibus quid responderit, non dignitate tantum, sed doctrina etiam, neque militaris peritia Magnus Cancellarius, in gratiam Lectoris, libet ponere epistolam, quæ sic habet. *Audiebam te hominem cerebrosum, & intemperantis linguæ ac vitæ fuisse, ingenii in te aliquid esse sperabam, sed ostendisti unum illud esse, quod de te antea tui familiares senserunt. Tantum te effrenis impetu animi ferri, non iudicio regi. Scripsisti ad me Suedam, qua mirari te dicis, me tibi afferre duellum,*

duellum, cum sim tibi impar genere & dignitate, cum tu regio genere sis. & si tibi par essem, te non aliis armis, quam fuste decertaturum mecum. Sudermanica hoc prudentia est, cum superbiam regio generi, non militarium hominum, sed baiulorum more, certamen baculorum preponens. Quasi vero desint in Polonia fustes. & valentes actores, qui in casos, palis, maioris etiam quam baculus magnitudinis & proceritatis, suffecerint, eos præsertim, qui se perduellione fœdarunt. Et si non sint in Polonia, per Dei gratiam, proditores, in Sudermania aula quærendi sunt. Iam vero quod scribis de genere, eo sum par omnibus Nobilibus, vel ex quibus sunt reges creati & ita honestissime natus, ut quivis Regum honestissime. Titulos Ducum non appetivi nec oblatos accepi contentus sum Nobilitate Polonica libertate. Tibi sordet Nobilitas. Carolus Quintus augustissimæ memoriæ, & summi animi Imperator, cum aliquid affirmaret, id fide Nobilis viri se affirmare aiebat. In te, hoc solum, quod respiciam, habeo quod ex eadem familia cum Serenissimo Rege natus sis; quod tu si curares, aliter cum eo ageres cætera, tuo ingenio, tuisque moribus digna flocci facio. Dicis me scribam esse, & debere arma sinere, sum Cancellarius, quod munus non impedit Electores Imp-

ris, qui illud gerunt, quo minus priorem locum, quam alii Electores & Duces ac tanti Duces teneant. Sum certe Cancellarius in patria mea amplissimoq; regno, eo iure, eaque dignitate, qua ubivis vel maximi sunt. Tu me fortasse Cancellarii subditum quodammodo mittebare, quem maiores & excellentiores Nobiles Polon. vel privati, habeant. Nec vero Cancellarius solum, sed etiam Generalis exercituum Praefectus sum. Arma gero pro patria exercitusq; duco supra viginti aliquot annos. Nomen meum notum est orbi terrarum, actiones meae honestissimae, labores, sumptus, pericula, pro Rep. suscepta. Tuum nomen paucis notum fuisset, nisi alienum regnum [illegible] invasisses, & quidem patrui fratris filii vel fortasse patris, me loco [illegible] tironem aliquem tibi cum exercitu [illegible]. Ego sum aetate, magna ex parte [illegible] & [illegible] Remp. [illegible] Polonia [illegible] Deum O. M. divino suo numine & [illegible] imperio regit, [illegible] [illegible] & [illegible] Habet [illegible] arma [illegible] [illegible] magnitudine [illegible] praestanti, [illegible] quod [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] prout [illegible] [illegible] dico, [illegible] & [illegible]. Hae contra

contra consuetudinem meam, honoris mei causa pro [illegible] tuendi, & nec [illegible] mihi imposita, & quod tibi promisissem, ut tu mecum ageres, me tibi responsurum [illegible].

Thesaurarius, ipso nomine indicat officium suum. Etenim promus & condus thesauri Regis, symbolorum seu insignium Regni, quae sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius, supellectilium, & redituum regiorum scripturarumque & monumentorum publicorum, [illegible] & moderator quorumvis Quaestorum, curatorum, atque dispensatorum, & rationum reddendarum Regis. & rationum reddendarum exactor, monetariae officinae Magister: stipendiorum, tam militarium, quam aulicorum solutor. Reddendae rationi Regi obnoxius.

Atque hic addendum necessario, Officiales istos ordinis Senatorii, etsi videntur loco esse postremo inter Senatores, auctoritatem tamen habere eos maximam, & quorum cuique ad primarias in regno dignitates, ipso iure patet aditus. Nam cum hi exequantur quicquid in Senatu unquam conclusum fuerit, [illegible] sufficientiam quisque suam, testatam facere, imo & diligentiam, in negotiis expediendis satagit, ita pro magis commendato & bene merito habetur.

Officiales ordinis non Senatorii.

Officiales extra ordinem Senatorium dividuntur rursus in tres classes: vel enim sunt totius regni & M.D.Lit vel sunt aulæ Regiæ: vel Districtuum. Totius regni seu Generales sunt hi.

Exercituum regni Generalis.
Exercituum M.D.Lit.
Exercituum regni Campestris.
Exercituum M.D.Lit.Campestris.
Militiæ aulicæ Præfectus
Secretarius major regni spiritualis.
Referendarius regni spiritualis.
Referendarius M.D.Lit spiritualis.
Referendarius regni secularis.
Referendarius M.D.Lit.secularis.
Pocillatores utriusque gentis duo.
Dapum incisores duo.
Gladiferi etiam duo.
Thesaurarius curiæ regni.
Thesaurarius M.D.Lit.curiæ.
Thesaurarius Prussiæ.
Assessores judiciorum curiæ.
Notarius causarum curiæ.
Notarius Cancellariæ M.D.Lit.
Regentes Regni Cancellariæ.
Instigatores causarum fisci.
Notarii campestres.
Excubiarum contra Tartaros præfectus.

Teloniorum, fodinarum argenti, plumbi, salis præfecti.
Pecuniæ cudendæ præfectus.&
Præfectus sylvarum.

Circa hos Officiales hoc observandum. Verum ordinis senatorii officialibus, ad primas dignitates ita hisce ad ordinem senatorium major patet aditus præcipue vero Secretario majori, referendariis. Censentur nam que de Rege & Republica esse præ reliquis bene meriti, & qui ob usum rerum, & facultates ampliores, dignitatem Senatoriam tueri commodius possunt.

Exercituum regni Generalis & M. D. Lit. est Dux & moderator belli secundum Regem, & vicarius Regis. Ducit exercitum: capit locum castris, acies instruit: dat signum pugnæ & receptus: commeatus & annonæ curam in bello gerit: precia rebus venalibus imponit, ponderibusque & mensuris earum modum statuit: in delinquentes animadvertit. & ut paucis reliqua comprehendam, in exercitu, & tempore belli indicti, uterque auctoritate regia plena potenter utitur. Hoc etiam usitatum in hac dignitate conferenda, quod ferme semper demandetur aliquibus ex ordine Senatorio, qui magis habentur apti. Ideo non est, quod miretur quispiam, tam

amplas dignitates, & quarum maximus in regno Poloniæ usus, in senatu non censeri. Senatoribus namque conferuntur, vel etiam dignitas senatoria confertur una, si quis ex privatis tanto muneri existimatur idoneus esse.

Campestris Dux exercituum tam regni quam M.D.Lit. est Vicarius Generalis Ducis a Rege datus. Excubiarum potissimum explorat omnium que curam gerit, mercenariis militibus, illo præsertim absente, præest, totamque jurisdictionem in exercitu eodem tempore exercet.

Militiæ Aulicæ Præfectus, est præses illorum militum, qui ad custodiam regiam, Præsente rege, in castris ordinantur, exercetque in eos jurisdictionem, secundum Regem, plenariam. Durat autem ejus potestas, quousque Rex manet in castris.

Secretarius major regni, absentium Cancellariæ præsidum vicem supplet in aula & comitatu Regis: nec tamen ut illi, gestat signum regium, sed quoties opus est, petito ab illo annulo signatorio, tam diplomata publica, quam Epistolas ipso præsente signat. Habet hic secundum Cancellarium prærogativam ante omnes, capessendi honores Episcopales, qui vacant. Habet & locum hono-

honoratiorem inter cæteros Officiales, tam aulæ, quam terrarum, seu districtuum.

Referendarii utriusque gentis & ordinis, sunt supplicum libellorum Magistri, & querimonias hominum audiendas, Cancellariisque, ut verbo legis utamur, referendis præsunt. Quin etiam in litibus urbanis discepandis, eidem Cancellariæ præsto sunt, ejusque permissu exponunt Regi cum consilio, causas & controversias litigantium habentque locum in judiciis Regis, extra comitiorum tempus celebrari solitis, sententiæ ferendæ.

Pocillatores, utriusque gentis duo, ipso nomine indicant officia sua quibus adjungere licet dapum incisores.

Gladiferi in pompa publica Regi præferunt ensem.

Thesaurarius curiæ regni & M.D.Lit., supremi Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhibeturque aliquando & à præsente, ad pleraque omnia, quæ ipsum concernunt.

Thesaurarius Prussiæ est, qui pecuniam omnem, & rationes à Præfectis & ministris bonorum Regis & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit: & vel ipse administrat, vel Thesaurario regni tradit. Assessores judi-

judiciorum curiæ, sunt plerique Officiales, qui in aula regis præsentes sunt, utpote supplicum libellorum Magistri, sive Referendarii, Vicecancellarius, & nonnulli ex Secretariis.

Notarii curiæ, tam regni, quam M. D. Lit. nomine declarant munus suum.

Regentes Cancellariæ sunt illi, qui Notariis curiæ cum potestate præsunt.

Instigator causarum fisci est, qui bona jure caduco ad Regem & fiscum ejus devoluta, judicia a possidentibus repetit, & fisco vendicat: sive illa civium, sive externorum, sive nobilium, per confiscationem Regi competentia fuerint.

Notarius Campestris, est mercenariorum militum conscriptor & stipendiorum solutor.

Præfectus excubiarum contra Tartaros, qui in finibus regni, versus Scythas assiduas gerit excubias, ne inopinas excursiones in regnum faciant, teneturque is semper tempestive Generalem exercituum præmonere, ut mature hosti cum exercitu occurratur.

Præfecti teloniorum sunt, qui tributa & vectigalia regni exigunt, eorumque rationes Regi competenti tempore reddunt.

Præfecti fodinarum argenti, plumbi, salis, curam gerunt horum metallorum, juris-

dictionemque exercent in operarios rationibus reddendis Regi obnoxii.

Præfecti pecuniæ cudendæ, sunt potissimum Thesaurarii, ad quorum officium pertinet, ut proba & justi valoris moneta in regno cudatur.

Præfecti sylvarum sunt, qui in sylvis, in quibus Rex solet venationibus aliquando indulgere, prohibent, ne quivis promiscue venetur.

Officiales Aulæ regni.

Camerarius supremus.
Pocillatores.
Incisores Dapum.
Vexilliferi.
Stabuli Præfecti.
Culinæ Præfecti.
Curruum Præfecti.
Camerarii, vulgo lectistratores.
Pincerna.
Subdapifer.
Stabuli Vicepræfectus.
Venator primarius.
Aulici, quorum magnus numerus.
Secretarii.
Salariati.
Pueri Regii.
Cubicularii.

No-

Notarius theſauri major.
Stipatores.
Doctores Medici.
Capellani.
Notarii theſauri.
Muſici.
Oſtiarii.
Satellites.
Hoſpitiorum diſtributor.
Curruum vicepræfectus.
Diſpenſator.
Vini diſtributor.
Tibicines.
Tympaniſtæ.
Equiſones.
Argenti cuſtodes.
Culinæ familia.
Artifices omnis generis.
Artifices & Stabuli famuli.
Artifices & famuli curruum.
Venatores & aucupes.
Apparitores.

Horum Officialium munera, ex ipſis nominibus nota eſſe poſſunt: ſunt tamen pleriq; ꝗ, qui peculiare quid habent quorum officia paucis adnotabo.

Camerarius ſupremus præeſt cubiculo, Lectiſtratoribus & cubicularis regis: advertitque ut omnia pro dignitate Regis adminiſtrentur.

Subdapifer curat, ordine fercula menſæ re-

ſæ regiæ adferri, præcedens cum ſceptro ſeu baculo dapiferum.

Aulici, quorum magnus eſt numerus, ſunt primarii ex Nobilibus conſtituti, equis ſtipendia merentes, præſidii honorisque regii cauſa, quem equeſtrem ſeu aulicum equeſtres fere comitantur. Qui equitatus numeroſus eſt, atque ſplendidus: hunc Marſchalci moderantur, & delinquentes omnes puniunt. Sunt etiam quidam aulici, qui non habent neceſſe equos alere: hi prodeuntem in publicum Regem pedeſtres deducunt; Quanquam in ſolemnibus pompis conſuetum eſt, ut equites quoque pedeſtrem Regem antecedant.

Secretarii, quamvis nullum peculiare certumque muneris attributum habeant, ad nutum tamen Regis præſto ſunt, in obeundis eius nomine legationibus, inſcriptionibus, & lectionibus publicarum ac regiarum ſcripturarum: in accerſendis, & deducendis ad Regem vel in Senatum illuſtribus hoſpitibus & Legatis Principum: in exquirendis & referendis ſententiis ægrotorum, & à conſiliis abſentium primariorum ſenatorum: in recognoſcendis pro Rege locis & ſitu, & cauſis controverſis, regiorum præfectorum hominum & adminiſtrorum, inter ipſos, vel cum magiſtratibus ſuis: & ſi

& si qua sunt alia honesta, & cum digni tate conjuncta ministeria.

Salariati, sunt Concionatores, servatores interioris cubiculi, & similes: quibus certa stipendia, & certa merces numerari solet.

Pueri regii & Cubicularii præsto sunt ad quævis domestica regis ministeria. Cubiculariorum tamen peculiaris usus est in acciendis in Senatum & ad Regem Consiliariis, & deferendis quoquo versus literis, mandatis edictisque regis. Quam ad rem oppidatim, & vicatim, iis mandato regis equi subministrantur.

Officiales Districtuum.

Officiales Districtuum possunt commode dividi in duas classes, ut quidam sint Officiales terrestres, quidam Officiales castrenses.

Terrestres Officiales sunt.

Succamerarius.
Vexillifer.
Iudex.
Dapifer.
Pocillator.
Venator.
Subjudex.
Pincerna.
Subdapifer.

Nota-

Notarius.
Gladifer.
Quæstor.
Tribunus.

Succamerarius est, qui regendis finibus agrorum, ac bonorum terrestrium, tam ad Regem, quam ad Nobilitatem, capitula, cives, pertinentium, præest. Qui juratus oportet ut sit: habetque is ad id munus obeundum Vicarios, qui Camerarii vocantur: eosque sibi legit arbitratu suo, ex Equestri ordine ejusdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult.

Iudex terrestris, caussis & controversiis privatis, Nobilitatis, disceptandis & judicandis cum Subjudice præsidet, qui est ejus socius, non vicarius, loco tamen inferior: quibus adjungitur Notarius seu Actuarius judicii, qui habet quoque in illis judiciis, jus dicendæ sententiæ.

Quæstor est exactor contributionum publicarum, in certo territorio, obnoxius rationibus reddendis.

Tribunus custos est Arcis, in suo quisque territorio, durante bello: ob eamque caussam vacationem habet militiæ.

Cæterorum Officialium ministeria ex nominibus nota sunt.

Offi-

Officiales Castrenses.

Capitanei cum iurisdictione.
Capitanei sine iurisdictione.
Burggravii.
Vicecapitanei.
Iudices.
Notarii.

Capitanei cum iurisdictione sunt præfecti arcium & civitatum regiarum, qui vocantur brachium regale. Hi iudicia exercent, iuccclarum quidem nomine appellata, utpote quæ fiunt in causis levioribus, singulis duabus ordinarie septimanis. Castrensia vero, ubi videlicet disceptatur de causis gravioribus, singulis sex septimanis, nisi quid obstet. Habent hi Vicecapitaneos, Iudices, Notarios, imo & familiam numerosiorem, & peditatum, ad prohibendũ, ne cuipiam vis inferatur, vel insolentiores contra leges patriæ delinquant impune. Habent itaque iurisdictionem coercitionemque late patentem, non modo in agrestes & oppidanos: verum etiam in Equestris ordinis homines. Præterea omnium aliorum iudicum, ecclesiasticorum iuxta, ac profanorum, sententias executioni mandare possunt, si executores vel nolint vel non proficiant. Gerunt etiam curam commodorum & redituum reg[illegible], qui ex re familiari ac pensionibus oppidanorum pro-

veniunt. Qui tamen reditus, quarta detracta, illis ob merita eximia donantur. Illis etiam inter reliquos officiales [illegible] ordinis, major patet ad ordinem senatorum capessendum aditus.

Capitanei sine iurisdictione sunt qui vulgo tenutarii bonorum regalium nuncupantur. Hi nulla iudicia exercent: insolentias tamen leviores coercendi [illegible] quandoque habent.

Burggravii sunt custodes arcium, qui [illegible] tempore, nocturnas, atque etiam, quando opus est, diurnas [illegible], per se vel suos administros servant Capitanei auctoritati subjecti.

Sequuntur nobiles, barones, comites, [illegible] habentes suas, & [illegible] Ecclesiarum, sive Cathedr[illegible] & Collegiatarum Capitulares, [illegible] ac aliarum [illegible] Vi[illegible] densum & mercatores, [illegible] & id genus plebem.

Iam ex [illegible] & reliquis [illegible] ad dignitates senatorias [illegible] Regni. [illegible] vero [illegible] vel [illegible] in commissionibus, in [illegible] regundis, in contributionum [illegible] exactionibus, in militia, & id genus muniis publicis.

Sed & ipsimet de medio sui, per electionem & liberis suffragiis, magis idoneos, quandoque ablegant cum potestate Nunciorum terrestrium ad Comitia regni generalia: nonnunquam mittunt ad Regem de suis necessitatibus acturi: aliquando deputant Iudices ad Tribunal Regni. Quod cum sit ultimæ instantiæ, provocatio ab eo non datur, nisi ex paritate sententiarum causa aliqua remittatur ad Comitia, Regi & Senatui discutienda, & decidenda. Cum enim Rex causas & actiones Nobilium per appellationes ad judicium suum devolutas, expedire ob occupationes quæ illi semper maximæ, non utcunque potuisset, consultum illi etiam videntes justitiæ & rebus suis, eam judicandi formam adinvenerunt, legemque indulgentia Principis confirmationem [illegible] obtinuerunt. Non tamen Rex jam vacat a jure dicundo: civitatum & oppidorum omnium quæ jure utuntur Saxonico, causæ agitantur in curia. Causæ item [illegible] judicium [illegible] pertinent regium, & quædam aliæ. [illegible] vero inter Nobiles [illegible], ipse est [illegible] lex. In ejus namque manu [illegible] honores omnium positi & poenæ.

Illud quoque libertatis habent præcipuum, quod una cum DD. Senatoribus ad electionem novi Regis pertineant, non solum deficiente, post obitum Regis, prole mascula, quæ succedere debeat, (quis enim invitus illis regni sibi habenas imponeret?) verum etiam dum Princeps legitimus successor, secundum leges regni, in Regem debet eligi. Hic etenim licet succedat tempore, præcedit tamen facta in personam ipsius electio. Neque hoc imminuit quidquam de majestate tanti Regis, cum & duo præcipua orbis Christiani capita, eadem ratione constituantur in imperio quisque suo, per modum videlicet electionis: atque ii tamen idem jus in suos, quod & cuique Principi hæreditario tribuere [illegible]. Faciunt denique eam debitam reges suos cultu, observantia, & subjectionis testificatione, animis unanimum promptis, & voluntatibus nec unquam committunt, quam [illegible] eligatur, [illegible] ipso jure devocatur successio. Non tamen [illegible] modum negligunt, ne tantam libertatem ire perditum videantur: cum & regis eo majorem in populum benevolentiam, hac ratione magis, promereri ac retinere existiment, & necessitate quadam Principem suum obstringere, quo filium, quem sibi designatum velit successorem, literis, rerum usu, cæte-

cæterisque virtutibus, inprimis vero pietate sedulo curet imbuendum. ab his namque omnibus instructum eum esse oportet, qui tam amplis, longe lateque patentibus, tum in medio potentissimorum hostium sitis Regnis, imperaturus unquam est, & habenas eorum moderaturus.

POLONIA MARTINI CROMERI.

LIBER PRIOR.

De situ Poloniæ & gente Polona.

IN iis libris, quos triginta de origine & rebus gestis Polonorum conscripsimus, ostendimus, Polonos gentem esse Slavicam & Sarmaticam; Quæ quondam tempore e Sarmatia progressa, transmisso Vistula flumine, in iis Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesque domicilii & imperii sui versus Occasum & Septentrionem longe lateque protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus, in Septentrionem quidem secundum utramque fere ejus fluminis ripam, in occasum vero secundum dorsum Hercyniæ sylvæ, quo Boemia clauditur, atque inde porro secundum Albim fluvium, ad ejus

ipsius

ipsius, atque adeo usque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum sive Baltheum, quicquid terrarum est, ejus gentis ditione teneretur. Ac universe quidem eos populos Slavos seu Slavinos sese dixisse. A finitimis vero cum Venedos seu Vindas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse. peculiariter vero, eos, qui versus occasum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Luticios, sive Lu... , Vilinos, Ranos, Vizos, Rugios, Vetarabos, Retarios, Licicavicos, Heveldos, Vulinos etiam, quod cum Polonorum nomine cognationem habet, dictos esse. Quos omnes Slavicæ nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis factionibus ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum & Germanorum ditionem nomenque postea transisse, memoriæ proditum est. Polonorum autem nomen vernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cujusdam populi, & vetustissimum, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus ullis externis id invenio. Nec unum ejus etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus.

Nonnulli enim a Lecho seu Lacho duce Polachos, quasi posteritatem Lachi, dictos esse. Alii vero a campestri planitie, quam Pole vocant, vel à venationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataque una litera Polonos, & ab his regionem Poloniam appellari volunt. Ejus autem non eisdem semper fines fuere. Nam Russiæ permagnam partem cum Podolia subactam, & Prussiæ nonnullam & Polessiensem tractum barbaris Iazigibus sive Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adjecerant imperio. Præter illa autem quadam memoratorum a me populorum occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia fere omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ Cassubiæque reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Russiæ Podoliæque pars magna, & Volynia, & Polesiensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Masovia fere. Sed hæ provinciæ his ducibus non amplius seculis recuperatæ sunt. Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæque ea quæ nunc Prussia continetur. Rursus tamen Lithuani, securi fœdere & societate ipsorum Polonis, Polessiensem tractum fere omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Russiæ & Podoliæ, avo-

avorum nostrorum memoria, regibus vel faventibus, vel conniventibus, ad se revocarunt, quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ii populi nuper adeo, extremo regni Sigismundi Augusti tempore, cum hoc opus nos ad finem perduxissemus, relictis Lithuanis, ultro in jus & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus venerunt. Quin & Lithuani ipsi, exemplum secuti, sese cum Polonis, renovato & ampliato antiquo fœdere, conjunxere. Instituta tamen sua, & magistratus, & jurisdictionem peculiarem retinuere. Cæterum nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ detrimenta in hac descriptione præterivimus, ita modo commemoratas accessiones cuipiam alius operi reservamus, aliis jam distenti studiis & occupationibus. Nec Livoniam attingimus, cujus à vicinis principibus undique discerptæ maxima pars ante pauculos annos in ditionem ejusdem regis venit. Ne Prussiam quidem ducalem exactius describemus. Licet enim ea justis armis repressa ac domita, ex fœdere majestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat, neque linguam tamen, neque instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis pene priscis Prussis, à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur,

tur, ea parte excepta, quæ finitima est Masoviæ. Quia a Polonis colitur antiquitus, & Poloniæ tere juris olim fuit. Nec citeriorem autem Pomeraniæ partem eam, in qua est oppidum Lemburgum, & arx Bythovia, complectendam, propterea, quod ea beneficio regum superiorum in jus ducum ulteriores Pomeraniæ transiit. Quamquam ipsi sunt tamen & ipsi hereditarii regni Poloniæ, terrarumque ita solenni in verba ejus, quemadmodum & dux in Prussia, & ante eum nostra memoria creatum, Magister cum primoribus ordinis Crucigerorum [illegible] Teuthonicorum Sanctæ Mariæ [illegible] tum cum ejus provinciæ dominarentur, jurabant Valachiam quoque præterea [illegible], quæ fuit & ipsa intra ducentos annos in clientela regum Polonorum, sed suis legibus sua lingua [illegible] utens, per Voievodæ seu Palatini ducuntur. Qui duo primum fuere, Transalpinensis, & Moldavicus: quorum hic à nostratibus peculiariter Valachus Palatinus dicitur, ille vero Multanicus. Verum extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diviso inter fratres principatu Moldavico. Ac Bessarabia quidem jampridem subacta est à Turcis. Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi jam dediti sunt ejusdem gentis,

gentes, patrum, avorum, & proavorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Ungarorum quoque, & ipsi jurare soliti. Nunc genti Polonia, quæ quidem uno regno & jure continetur quatenus describitur, secundum longitudinem terræ habitabilis, ex sententia geographorum, & [illegible] secundum delineationem amici mei Venceslai Grodecii, à tricesimo octavo gradu ad quinquagesimum secundum vel tertium (incertum enim nulla continuatione Scythica fines ejus ab Oceano æstivo versus ortum hibernum obliqua protenduntur), an plus quam per ducenta milliaria Polonica, quorum unum quodque quatuor Italica continet. Tametsi Russica & Podolica sunt aliquanto longiora. Quin certis literarum monumentis doceri potest, Oczacoviam arcem ad fluvium Borysthenem XLV gradu longitudinis sitam, aliquando in ditione Polonorum regum fuisse. Latitudo autem Poloniæ, qua maxime Orientalis, & qua Occidentalis est, XXX plus minus milliariorum est. Et Occidentalis quidem habet unam poli elevationem LII, summam LIV graduum & XL fere minutorum. Orientalis vero summam quidem LI ferme, imam autem XLIX graduum. Pocucensis tamen Russiæ tractus,

tractus, a quadrageſimo octavo incipit. Cæterum in medio, qua latiſſime centum miliaris patet Polonia, & cum in meridiem paululum recurvatur, cum in Septentrionem magis ad mare Baltheum ſeu Venedicum, & ſecundum extremam oram Maſoviæ dorſo prominet, imam quidem poli elevationem habet in ora Scepuſii quadraginta novem graduum, ſummam vero in litore maris, & in Puſcenſi ora quinque ferme & quinquaginta: ita ut figura ejus intenſi arcus ſpeciem præ ſe ferat: cujus nervus paululum reductus ad meridiem & occaſum Hybernum quadamtenus ſpectet, exterior vero curvatura in Septentrionem & ortum æſtivum obverſa ſit. Quod ſi quis novas acceſſiones Poleſſiæ, & ei confinis Ruſſiæ, Volvniæ, Podoliæ, & Livoniæ, Pruſſiamque ducalem, & Lithuaniam cum ſua Samogitia, & Ruſſia alba Moſchis finitima, quæ omnia jam uno regno continentur annumeret, multo longius & latius verſus orientem ſolum & Septentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim ſitæ ſunt arces & oppida, Kiovia, Caniovia, & Circaſſi, ultra LIV gradum longitudinis. Pruſſiæ vero ducalis & Samogitiæ latus Septentrionale quinquageſimum ſextum, finitimæ autem Ruſſiæ albæ

LVII

LVII gradum latitudinis attingit. Porro continens his Livonia, quatenus cum duce novo Curonienſi ſive Curlandico (qui partem ejus nonnullam obtinet) regis Poloni Majeſtatem agnoſcit, LXI gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici, à finibus Marchiæ Brandeburgenſis ad Nieprum ducta recta linea, non minus CCXL milliaria complectitur, ſi XV milliaria uni gradui reſpondent: Latitudo vero, ab ora Poſucenſi ad Pernaviam Livoniæ, ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, ſicut eam nunc circumſcribimus, ab occidente ſole incipientibus, Marchia Brandeburgenſi & Pomerania ulteriore: A Septentrione mari Venedico & Sarmatico cujus adverſa litora tenent Suecones ſive Sueti. Inde Pruſſia ducali, eique continente Lithuania in ortum æſtivum fere vergente. Hinc porro campeſtribus Scytharum ſive Tartarorum ſolitudinibus prorſus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodenſi Turcarum ora. Inde vero plane Auſtrali Valachia ſive Moldavia. Deinceps Vngaria, & in Africum & occaſum hybernum obverſa Sileſia Boemicæ ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Sileſia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania, paluſtres denſæ-

que

quę sylvæ eam fere dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria vero sylvestrium montium cacumina: itemque ab Occidente parte Moldaviæ. Nam à reliqua Moldavia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Nester fluvius eam & finitimam ei Podoliam dividit: itidemque nisi fallor, limes est ejus ipsius Podoliæ cum Bialogrodensi Turcarum ora, ut Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tartaris Oczacoviensibus, aut certe cum utrisque. Incertus enim est limes propter vastitatem & solitudinem. Et qui a solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal pascuorum nomine. Prussia vero ducalis sic est implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali sejungenda est) difficulter ut queant distingui. A Masovia sylvæ eam dirimunt. Partes insigniores Poloniæ sunt, major & minor Polonia, Russia, & Prussia regia, Podolia, Masovia, & Cujavia. Quæ & ipsæ deinde satrapias, vel, ut vulgo loquuntur, palatinatibus ac territoriis fere distinctæ sunt. Major Polonia duas satrapias, nimirum Posnaniensem, & Calissiensem, complexa, Occidentalis est, Silesiam, Marchiam Pomeraniamque ulteriorem, meridionali occiduo & Arctuo latere attingens. Magis autem ad Occidentem vergit Posnaniensis satrapia, Calissiensis non-

contra ad ortum & Septentrionem. qua parte sunt Palaci, Craina, & Cassubia, tractus terræ non contemnendi. Minor Polonia Orientalis est, Cracoviensi, Sendomiriensi, & quæ ejus pars quondam fuit, Lublinensi satrapiis definita, hoc ipso ordine, quo nunc sunt enumeratæ, versus Aquilonem & ortum æstivum sitis. Quæ a Septentrione, Masoviæ & Polessiensi tractui, qui ducatui Lithuaniæ ditioni subjicitur, ab ortu Russiæ, a meridie vero, Vngariæ & Silesiæ finitima est. Sunt autem in satrapia Cracoviensis partes, tractus Sandecensis & Submontanus, uterque Scepusio & Vngariæ finitimus: Ac Sendecius quidem ad occidentem vergens, Cracoviensi ... Submontanus vero Russiæ & Sandomiriensi satrapiæ jungitur. Lublinensis satrapiæ pars est Polesie, quod à Lituania detractum non fuit, utrumque à sylvis ita dictum verius, quam Podlassie dialecto Russica, quasi Poloniæ finitimum. Nisi quis forte Podlassie Polonis subjectum interpretari malit. Silesiæ pars ea, quæ adhuc est Polonicæ ditionis, sic implicata est Cracoviensi satrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam eam [illegible]. Sed in Cracoviensi fere censentur. Habet autem tria territoria, Osviecimense, Zatoriense, & Severiense. Quo-

Quorum duo priora superiori tempore suos habuerunt duces. Nunc præfecturæ regiæ sunt. Severiense est in ditione Episcopi Cracoviensis. Meridionale & Occidentale latus ejus ipsius Silesiæ: cætera tenet Silesia Boemicæ ditionis, nempe Cesinensis, & hujus pars quondam Pelcinen. Ratiboriensis item & Opoliensis principatus, sive ducatus, ut vocant. Ab ortu vero hiberno Scepusiensem tractum vix & modice ea attingit. Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici juris esset, ad Vngaricum traductus: de quo a nobis suis locis attigimus. Deinde vero nonnulla pars ejus cum tredecim oppidis, & arce Lublio, sive Lubovulia rursus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta est, atque etiam nunc ab ejus præfecto & ejus nomine administratur. Cracoviensi satrapiæ tractuique Sciricio versus meridiem adjacens. Inter minorem vero & majorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes, intermediæ sunt Satrapiæ, Siradiensis, Lenciciensis, & Ravensis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Silesiam, Lenciciensis & Ravensis ad septentrionem vergunt, Masoviamque attingunt. Harum autem occidentalior est Lenciciensis. Nonnunquam

quam eæ tres una cum Cujavia, imo & Masovia, majori Poloniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensentur. Cujavia vero ab ortu, Masoviæ & Ravensi satrapiæ, a meridie Lenciciensi & Calisiensi jungitur. Continet autem in se duas satrapias, Bressensem, quæ magis a l[illegible] & meridiem vergit, atque Inowladislaviensem, sive Iuniniadislaviensem, quæ magis est occidua & septentrionalis. Cujaviæ non exigua pars est Dobrinam, ultra Vistulam, ab oppido sic dictum, latere orientali confine Masoviæ, septentrionali vero, Prussiæ. Masovia quoque eodem latere Prussiam, Orientali Lithuaniam & Polesiensem tractum, & versus ortum hibernum Poloniam minorem, ejusque satrapiam Sendomiriensem, meridionali vero Ravensem attingit. Duabus satrapiis distincta, Plocensi nimirum, quæ Occidentalis est; & ea, quæ peculiariter Masoviæ nomen retinet, propterea quod diutius ducum suorum, de Polonorum principum stirpe oriundorum, dominatu segregata, Postrema omnium nostra memoria defecta ducibus, ex pactis, & jure feudi, ut vocant, Poloniæ redintegrata est. Quæ quidem Orientalis est. Ravensis quoque satrapia quondam pars Masoviæ suos quæ duces habuit, sicut & Plocen-

censis,& pleræque omnes. Prussia regia præter meridionale latus, quod jam est expositum, ab occasu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A Septentrione sinu Baltico seu Venedico, sive Codano; ab ortu Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapiis [illegible] Culmensi, Marieburgensi, & Pomeraniensi. Quartum hæc Occidentalis est [illegible] duæ, Vistula flumine ab illa [illegible] Orientales. Ex his autem C[illegible] ad meridiem spectat, Marieburgensis vero ad Septentrionem. Varmia, & [illegible] pars est Prussiæ regiæ, ad A[illegible] [illegible] [illegible] Masovia. [illegible] sunt in satrapia Culmensi, Mas[illegible] ac Dobrino [illegible] pars Masoviæ. Ducalis Prussiæ [illegible] quo magis [illegible] de [illegible] præter regiam Prussiam [illegible] a Septentrione mare Sarmaticum, cum Lacu Curonensi, & ora Livoniæ. Ab ortu Samogitia, cætera parte Lithuania. A meridie

dicitur vero Masovia. Satrapiam ea nullam habet, præfecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub jugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter divisa fuit. Fuit autem ea decem regionibus sive tractibus descripta: videlicet Pomesaniensi, in quo est Marieburgum, Christburgum, Quizinum sive Marienverderum: Pogesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia. Ermlandia sive Varmiensi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natangiano, ubi est Balga, Brandenburgum, Cruceburgum, Sambiensi, in quo sunt Mons regius sive Kœnixberga & Lochstete: Nadravensi, quo [illegible] Insterburgum & Vondo[illegible] continentur: Salavensi, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suum retinet, & ad Aquilonem [illegible] æstivum inter [illegible] Habum & mare longe prominet. Bartheno, quo Rastenburgum, Barthesteinum, & Ressa sive Reseha continentur: & Salando, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolemæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & viribus maxime pollens, ita ut ad sex millia equitum, peditum etiam ingentem numerum conficeret. Cæterorum quisque minimum ter mille equites, pe-

 ditum

ditum vero decem nulla conficere potuit, si vera sunt ea, quæ nos in vetusto quodam libro Germanica lingua scripto legimus. Cæterum Culmensis tractus, & Pomerania, Poloniæ, non Prussiæ partes fuere. Sed nos cætera prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A septentrione Russiam albam & Volymiam habet: Ab austro Vngariam, eiusque populum Ceculos, & nonnullam Moldaviæ partem attingit eo tractu terræ qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldavia sive Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis est Orientalis Russiæ. Continet Russia duas satrapeas, nempe Belzensem, quæ ad Volymiam & Lithuaniam vergit, & eam, quæ peculiariter Russiæ & Leopolensis dicitur, australem magis & orientalem. Nisi quod Chelmensis tractus eius non exiguus, ad septentrionem, etiam ultra Belzensem prominet, & Polessiæ finitimus est. Reliquum autem orientale latus eius etiam Russiæ, ac totius Poloniæ regni, claudit Podolia, ab Aquilone & Euro albæ Russiæ, a cætero ortu vastis campis Tartaricis atque Turcicis, ut diximus, a meridie vero Moldaviæ continens: Totaque una satrapia censetur, quam Podoliam vocant. Olim Podolia & Russia, tam ea quæ

quæ nunc Poloniæ pars est, quam ea, quæ est in ditione Lithuanorum & Moschorum, suos habuit duces, quemadmodum luculentius ostendimus in historia. Quorum stirps cum late propagata esset, partim ipsa sese intestinis dissidiis atque civilibus bellis confecit, partim a Polovciis, qui Gothi fuisse videntur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adiuncta est imperio, partim in nomen & ius de se ortorum Moschorum transiit. Extant etiam nunc permulti ducale nomen sed plerique nudum propemodum, retinentes. Inter Polonos vero nulla ducum superest memoria. Hi nunc sunt Poloniæ, quatenus hic eam descripsimus, fines, hæ partes. Est autem regio tota fere plana & aprica, maxime qua ad occidentem solem & septentrionem vergit, & quæ penitus orientalis est Podolia, ac vel nomine ipso declivitatem præ se fert, vix normam Moldaviæ, Russiæ & Vngariæ montanorum intuitu. Minor Polonia tamen atque Russia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana est & sylvestris. Quo longius autem inde recedit, eo lenius declivis est, magisque culta & meliore gleba. Tametsi in mediterraneo quoque Sendomiriensis satrapia aliqua ex parte leniter montosa, seu

 verius

verius clivosa est. Prussia pleraqu[illegible]
tis, excepta [illegible] pia, quæ
ad [illegible] collibus mol-
lior, & [illegible] amœ[illegible]
[illegible] distincta est. [illegible]que parti
nonnulla [illegible]
qui [illegible] & Russiam ab Vngaria
[illegible] non ig[illegible]
[illegible] & [illegible]
[illegible] & [illegible]
Carpathus [illegible] quem nos [illegible]
[illegible]
[illegible] vernacula [illegible]
pellati, [illegible] sunt [illegible]
bo vero minoris Poloniæ L[illegible]cus est,
quasi [illegible] calvum, sive ca[illegible]strum,
in quo monasterium est, [illegible]
[illegible] & [illegible]
[illegible]
[illegible] & [illegible] in quo situm est [illegible]
[illegible] quem [illegible]
ne [illegible] appellave-
re. [illegible]
[illegible]
[illegible]
pit, an postea [illegible]
commodis eo redacta non liquet. Sed
[illegible]
[illegible] & [illegible]
[illegible]
[illegible] nacta, [illegible]
di-

diligenter [illegible], frugum legumi-
numque ferax, & pratis abundans. Nec
tamen deest etiam nunc sylvarum co-
pia. [illegible] &
[illegible] &
[illegible] propter [illegible]
[illegible] & [illegible]
[illegible] propter
saxosi vel arenosi soli steri[illegible]tatem. Sunt
[illegible]
[illegible] & [illegible]
in plan[illegible] & [illegible] & fa-
ginæ in montanis, quernæ in [illegible]
sed [illegible]
etiam in planis juxta ac montanis [illegible]
[illegible]
& pascuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ,
[illegible]
[illegible]
[illegible] & [illegible]
ut & taxi & terebinthi suppeditat. Quer-
[illegible] & [illegible]
[illegible] Omnes autem loc[illegible]
rum, & fornacum, furnorumque [illegible]
bus alimenta subministrant. Tanta est
[illegible]
dum, ut radicitus arescant arbores, &
[illegible]
[illegible]
scat. [illegible] & [illegible] &
[illegible] duobus tribuere [illegible]

non-

nonnunquam [illegible] vel in quintum ac sextum usque gradum concreta, [illegible] pedestribus, [illegible] & curribus ac plaustris, quamvis oneratis multis sine ullo longo spatio pervia & secura praebent itinera. Equidem quodam tempore altera die mensis Martii Vistulam in Masovia, per firmam adhuc glaciem, cum curru & quadrigis & aliquot equitibus comitatus traieci. Hac etiam praeterita hyeme in Prussia glacialis piscatio in lacubus post initium Novembris coepta, duravit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem caeli intemperie pomaria tamen non infrequentia, & tractu [illegible] ad Vistulam praecipuum, & in suburbanis Cracoviensibus, Sendomiriensibus, Varsaviensibus, Toruniensibus, Gedanensibus, Elbingensibus item, Fraunburgensibus, Velicensibus & Bochnensibus, licet remotioribus a Vistula, totoque tractu submontano atque Sendecensi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, persicorum, cerasorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Ungaricis & Italicis. Sunt & vites, quarum uvae in minore Polonia etsi quidem non ita suaves sunt, praesertim si aestas & autumnus temperiem suam tenent: sed vinum inde expressum acerbius, ubi detectum est.

est. Aliquanto suavius & copiosius exprimitur apud Gubinum [illegible] maioris Poloniae. Apud Toruniam quoque [illegible] Polonia [illegible], [illegible]. [illegible] cum cadaveribus, mora, [illegible] ficus, [illegible], pepones, [illegible] & flores [illegible] generis, & alias [illegible] palatinarumque [illegible], si adhibeatur cultura diligentior, & a gelu custodia. Nec metalla fossilia que [illegible] argento apud [illegible] Slecoviam, [illegible], & [illegible] Cracoviensis. [illegible] argenti vivi apud [illegible] & [illegible] & apud [illegible] & [illegible] Cracoviensis, & apud [illegible], [illegible], [illegible] habet, & [illegible] in locis Russiae. [illegible] ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in [illegible] vel [illegible] relinquitur, partim in frustula conformatur: In tractu [illegible] Cracoviensi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum & rupium in subterraneis speculis, alte lateque

 exca-

excavatis, & villas, templa, oppidaque superædificata sustinent [illegible], ferro exciditur, comminutumque deinde, & mola tritum, ad usus hominum accommodatur: partim & ipsum ex aqua injectis lapidei salis frustulis & quisquiliis, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in maxima [illegible] est fere, ac luto respersus. Candidum, & in modum cristalli pellucidum, rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum vero despumatis [illegible] candidissimum redditur, nivi non dissimile. Fertur, in salinis Bochnensibus reperiri quiddam [illegible] concretæ simile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum [illegible] alvum. Ibidem exaudiuntur [illegible] quam canum, gallorum, & aliorum animalium assimulatæ voces [illegible] & incom[illegible] vulgo habetur. In majore quoque [illegible] apud [illegible] Sunt etiam [illegible] & Scepusii [illegible] Salinæ tamen nullæ sunt. Porro in desertis Podoliæ, & B[illegible] vicinis locis, lacus est, cujus aqua sereno & ardente sole, in solidum salem concrescit, ita ut homines cum [illegible] curr-

currentibus in eo, tanquam in glacie versentur, [illegible] arbitratu suo [illegible] Quum [illegible] autem plus, solvitur illa [illegible] non sine periculo insistentium. Apud Bieczum vero sive Becium oppidum in [illegible] regione, [illegible] lapideamque [illegible] nuper cœpit: Copperwasser, hoc est, æris aquam, Germani, & nostrates [illegible] appellant. Antiquitus autem id conficitur ad [illegible] Scepusio. Marmor quoque & alabaster quibusdam in locis effodiuntur. Est in majore Polonia prope [illegible] oppidum collis, ubi (res incredibilis: sed à multis confirmatur) ollæ, aut [illegible] cacabi, & aliarum figurarum vasa fictilia sponte nascuntur, & sub terra [illegible] mollia, in aërem autem prolata durescunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec [illegible] conformatum. Porro in mari Sarmatico Prussiam [illegible] gitur succinum, sive electrum, (ambram etiam externi vocant.) Quod fluctibus appulsum ad littora, homines [illegible] euntes parvis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, [illegible] in aere durescit, tornoque ac scalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus

tioribus id reperitur, ut in Prussia Episcopæ Vanniensis, nondum tamen [illegible]. Quin & in editioribus locis [illegible] ferrur inveniri. Spumane maris concreta id sit, an succus & gemma arboris, an quippiam aliud, non est hujus loci disputare. Est sane leve & pellucidum [illegible] Et [illegible] & candidum [illegible] jus pretium. Ferunt, si incendatur, odore ejus venenata necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ, muscæ, culices & alia insecta, non arte, sed vel [illegible] rure, vel fortuitis casibus [illegible]. Aquarum irrigua est pleraque omnis Polonia, sed fluvios navigabiles non [illegible] habet. Præcipui sunt Vistula, Odera [illegible] Sanus, Nieper, quasi qui dicat por[illegible] Varta, Noretsius, Nester, [illegible] Bogus, Bolsis sive Bogus, Pr[illegible]petus, Narva, D[illegible]vanea. Nam Odra, quem veteribus Gu[illegible] Viadum esse volunt, [illegible] in confinio Moraviæ & Silesiæ existens, & per hanc secundum Poloniæ [illegible], per quæ Marchiam [illegible] Pomeraniam ulteriorem pertinens, infra Stetinum in Venedicum sinum decurrit. O[illegible] intra fines Poloniæ [illegible] oritur, tum decurrebat Nieper Russiam albam, eoque confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Oczacovium munitionem Tartaricam sese exonerat.

ortus

ortus in Moschovia. Boristhenes is est veteribus Græcis & Latinis, omnium scriptorum consensu, præter Bernardum Vapovium, qui [illegible] nominis, ut credibile est, adductus, Boristhenem vult esse [illegible] qui in Niepru[illegible] ab æstivo occasu [illegible] major eo & ignobilior. Vistula in Cessinensi ora è Sarmaticis montibus exoriens, versus æstivum occasum & septentrionem primum, mox versus orientem [illegible], deinde à Sendomiria versus septentrionem rursus, et minorem Poloniam decurrit. A Varsavia vero rursus ad occasum æquinoctialem, & mox æstivum flexus, Masoviam interiorem, Dobrinum [illegible] a reliqua Cuiavia dirimit. Ubi autem Prussiæ fines attigit, in septentrionem reflexus, deinceps mediam eam dividit. Supra Marieburgum autem in duos alveos præaltis aggeribus objectis sectus, insulam insignem & fertilem, quam Zulavam majorem vocant nostri, efficit, & nomen amittit. Ac sinister quidem alveus, qui major est, Lenivuca, dexter vero Nogatus vocatur. Quorum hic in Habum lacum tribus ostiis, ille vero duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum sese exonerat, longitudinis quidem gradu 41, latitudinis vero 54. Pontes autem Vistulæ in et

longi-

longitudinis eadem 41 gradu, latitudinis 49, minuto 10. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum spatio Vistula, Solam, Premsam, Scavam, Donaiecium, Villocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Vieprzam, Pilcam receptis Drevicia & Volboria, Bluram, Narvam cum Bugo, Drevanciam, [illegible], Ossam, & Motlaviam minora flumina excipit: & Osviecimum, Zatoriam, Cracoviam, Casimiriam, Sendomiriam, Varsaviam, Ploczum, Vladislaviam, Toruniam, Culmum, Grudentum, Quidzinum, Novam Gorcam sive Mevam, Mariebu[r]gum, Dersoviam & Gdanum urbes & oppida non [illegible] praeterfluit. Arces item Lipoviecum, Niepolomice, Corczinum, Za[illegible], [illegible] venseum, Monasterium Za[illegible], Visegradum, Sochaczoviam, Do[illegible]num, Bobrovnicos, Raci[illegible], [illegible]zoviam, Dobroviam, Nessaviam, Staregradum, sive Altiarcum, & [illegible] & adhaerentes eis vicos alluit. D[illegible] (quod nomen [illegible] Danubium significat [illegible] Sarmatis [illegible] longe [illegible] orientalior exortus, per Scepusium & Sandecensem tractum decurrit, S[illegible]que & Mussinam, & Melstinum [illegible] & Sandeciam oppidum, ubi Popraddo augetur

tur praeter[illegible], non longe ab Opatovecio [illegible] alluit [illegible]. Sanus a Beskidis iugis, longitudinis gr. 44, latitudinis 48, minuto 50, nascens, & versus septentrionem & occasum aestivum profluens, postquam Lescum, Sanocum, [illegible], Brzozoviam, Przemisliam, Radimnum, Iaroslaviam, Lezaiscum, Rusiae arces & oppida praetergressus est, Villocam[que] [illegible] a Volocam, & Varam minores fluvios in se receptans, apud Sendomiriam oppidum long. gr. 44 fere, lat. 50, minuto 30, Vistulam & ipse subit. Varta apud Crzomelovam [illegible] Cracoviensis oppidum [illegible] longitudinis gradu 40, [illegible], latitudinis gradu 50, [illegible], per Siradiensem [illegible] & majorem Poloniam versus [illegible] aestivum fere decurrens Olstinam, Censtochoviam, Mstoviam, Siradiam, Vartam, Uneoviam, Colum, Coninam, Pysdros, Sremum, Curnicum, Posnaniam urbem, Obornicos, Stobnicam, VVroncos, Siracoviam, Mezrichodum oppida & vicos cum adjunctis arcibus, & Landsbergam veteris Marchiae praeterfluens, Nyrumque, Vurczniam, Velnam, Prosniam, Obram, & Notessum minores fluvios excipiens. Et apud Costrinum oppidum, in Oderam [illegible] occurrentem influit, long. grad. 37, lat. 52, minuto 50

Notes-

Noteſſus vero apud Cruſuiciam Cuia-
viæ oppidum e Goplo lacu exiſtens, &
ipſe per Maiorem Poloniam verſus oc-
caſum hybernum means, Pacoſium ama-
bit Labiſinum, Naclum Pilam, Vſce,
Drennumque arces & oppida præterlabi-
tur. Neſter, quem Tyram veteres vo-
ca[illegible] volant, in Roſſiæ Sarmatiæ [illegible]
non longe a Tyb[illegible] & Sam[illegible] tonibus or-
tus, inno verſus Aquilonem proſluit, de-
inde ad ortum conversus, Biſtricam [illegible]
pam, Seretum Ruſſicam, alium a Vala-
chico, Sl[illegible], Smotricium, V[illegible]am,
& Moraquam [illegible] flumina ab-
ſorbet, & Zidac [illegible], Halicium, Cor-
ſibicios, C[illegible], [illegible], Vala-
c[illegible], & alia quædam oppida præter-
lapsus, infra Pocuce Podoliam a Vala-
chia longo ſpatio dividit. Ad extremum
deflexo nonnihil in meridiem alveo, ſu-
pra Bialogrodum urbem Scythicam, ſive
Turcicam, quæ & Moncaſtrum dicitur,
in Pontum Euxinum ſive co[illegible]entem et
Ovidovum lacum [illegible] fluit, long gr [illegible] lat.
47, in 50. Bugus in Ruſſia & ipſe non
longe ab Olesco oppido, long gr 46, lat.
49 exoriens, & primum in occaſum, mox
in ſeptentrionem, ſecundo in occidentale
latus Volyniæ tendens, poſtremo ad oc-
caſum reflexus, ubi Poleſienſem tractum
receptus Volodaroa, Balo, Rata, Stanna,
Macha-

M[illegible] fluvi[illegible] us eſt, & Bu-
[illegible], [illegible], [illegible], Lubomliam
[illegible], Briſte[illegible], Drochici-
num, [illegible], & Camenec à Maſovi-
[illegible] oppida præterprelſus eſt, apud Se-
[illegible], long gr 43, lat. 52, min.
[illegible] Narv[illegible] a ſeptentrione & ortu æſtivo
[illegible]
[illegible] Nec
[illegible] Narva [illegible]
[illegible] oppidum Vittulam [illegible] Eſt au-
tem peculiaris Narvæ natura, ſicut &
Dlugoſſus annotavit, quod non fere ve-
nenoſa animalia [illegible] adeo, ut ſerpentes,
[illegible]
[illegible] ad a-
[illegible] attigerint. Propetius
[illegible] tractu [illegible] non longe
à Lubomlia exiſtens, long gr 47, lat 50,
præter occiduum & ſeptentrionale latus
Volyniæ, [illegible] verſus a Bugo, per Ruſſiam
[illegible] longo ſpatio verſus orientem [illegible]
[illegible] progreditur, & cum nonnullis aliis,
[illegible] Turo, [illegible], [illegible] gran-
[illegible] fluviis auctus, Nieprum ſive Bory-
ſthenem ſupra Kiovia[illegible], long gr.
[illegible] lat 53 fere. Bonus autem, ſive Bogus, e
palude ortus in finibus Podoliæ, long.
gr 49, lat 49, in [illegible], eandem per Ruſſiam
etiam interdi[illegible] longo terrarum
tractu ad ortum tendit: ad extremum
de-

deflexo in meridiem cursu, & ipse in Boristhenem non longe ab ostiis ejus, long. gradus ... 48, ... se exonerat. Præ... jugo ... [illegible] ... long. gr. 46 ... [illegible] ..., versus aquilonem ... [illegible] ... & ... [illegible] ..., inde per ... [illegible] ... versus ... in D... [illegible] ..., long. gr. ... [illegible] ... Alla & Pasl... [illegible] ... spatiis ... versus septentrionem ... [illegible] ... quidem intra ... [illegible] ... Hoch- ... ut vocant Germani ... [illegible] ... oppidum ..., Morange, ... [illegible] ... & ... [illegible] ... adu... [illegible] ... supra Allem ... [illegible] ... arcem & oppidum, ... [illegible] ... dedit oriens, præteritis Vartenberga, Gatestadia, Heilsberga, sive Alt berga, Varmiensibus, & Bartenstein ..., S... [illegible] ..., A... [illegible] ..., ducalibus oppidis, apud ... [illegible] ... ab ortu ... [illegible] ... per ducalem Prussiam decurrens, ... [illegible] ... Regi... montem ... [illegible] ... lacu ... [illegible] ... recipitur. D... [illegible] ... vero non ita longo ab

go ab iis intervallo oriens, diversoque meatu versus Austrum fluens, supra Toruniam in Vistulam excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc sufficiant. Lacubus, piscosis imprimis, abundat Prussia: [illegible] In his nominatissimus est Habus, cujus modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgo vocant: Ad quindecim miliaria in longitudinem, inter Gdanum & Regium montem urbes, secundum mare patens, & ab eo angusta insula, quæ Neringa appellatur, disjunctus. In latitudine vero duo miliaria plus minus. [illegible] Neringam [illegible] urbem non longo spatio adjacet, [illegible] portum efficit, ejusdem nominis flumine navigabili affluente. [illegible] vero, Braunsbergam, [illegible] Varmiensis [illegible] modum arces munita [illegible] Brandeburgum, & [illegible] oppida & arces alias, receptis [illegible] Vistula & Pregela, & aliis minoribus fluminibus, apud Locsetem arcem mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter est eodem nomine, cognomento Curoniensis, in Prussia ducali, in quo sunt ostia Nemeus fluvii (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos & mare [illegible] est [illegible] & ipsa Neringa, sed Curoniensis, appellatur, arces &

oppi-

oppida continens. Secundum hos est Dr[illegible] sive Drausenus lacus in Mariaeburgensi satrapia, unde Elbinga flumen profluit. [illegible] Lut[illegible], Reudsina, & [illegible] in Culmensi. In Pomeranico vero Sviorzonagaci, qua[illegible] stratam vel factam aggerem di[illegible]cat, inter [illegible], [illegible], & [illegible] septem milliarium spatio longus, quinque latus. Unde berda fluvius profluens, per Cremp[illegible], [illegible], & [illegible] contra Bydgostiam. Nec ignobiles his sunt V[illegible]chice, Lubsous, Ossiecinus in eodem tractu: Alii minores. Sunt & in V[illegible]si ditione non pauci. Praecipui vero Da[illegible], Zamus, Vadergus, P[illegible] Blanke, quasi albus, [illegible], Lingenatus, Lemanglus, Langus, Plaucus, Volpingus, Clebergus, Com[illegible], Obelus, Marangus, & alii complures. Sunt & in ducali Prussia multi & grandes, quos omittimus. Habet & maior Polonia & Cujavia non [illegible] In quibus Goplus princeps est, [illegible] ria patens in longum, [illegible] in latum. Secundum hunc sunt Blendnus, Pov[illegible], [illegible], Sanus, P[illegible], Nieramyslus, Von[illegible], Lon[illegible], [illegible], Lubkovus, Drav[illegible], Nol[illegible], Tulangus,

gus, Iclen, & Lednica, in cujus insula [illegible] haud ea [illegible], [illegible] propter difficilem aditum, in [illegible], quod [illegible] est, [illegible] translata esse [illegible], quemadmodum Dlugossus memorat. In Cujavia vero Tur, Lanscus, [illegible], [illegible], [illegible], Berdovus, Borimovus, Crevlanta: Et in Dobrinensi tractu Gorznus, Mocovus & Scamp[illegible], [illegible] mores aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Polonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte [illegible] factas permultas ac grandes. Non carent tamen & lacubus, [illegible] maxime & C[illegible] tractus [illegible] B[illegible], hoc est, Albus, per [illegible] dictus [illegible] non [illegible] A[illegible] & Majo [illegible] falcos reddit lavantes: Pisces autem [illegible] profert, qui [illegible], a nostratibus autem [illegible] vocantur. Est & in Bel[illegible] lacus Cr[illegible], non amplus, verum profundus. De quo [illegible] memorabile annotavit idem Dlugossus, quod certis temporibus altero vel tertio quoque anno cum [illegible] fluvius accedens exhauritur prope ad fundum usque, aquis [illegible] [illegible] cavernas subeuntibus. Atque [illegible] [illegible] prehenduntur pisces in aqua vadabili. Post dies aliquot ea refluit. In caeteris lacubus atque etiam in

majoribus piscinis & fluminibus [illegible] no tempore commodiores fere sunt [illegible] scationes, quam æstate, pertusa [illegible] intervallis glacie, retique per majus [illegible] tamen in aquam immisso, quod [illegible] funibus ad perticas alligatis [illegible] equorumve opera longo spacio in [illegible] versum tractum, coeuntibus [illegible] scatoribus, alio foramine [illegible] tum extrahitur. Sunt autem eadem ge nera piscium in lacubus & piscinis [illegible] bique enim sunt lupi, sive lucii, [illegible] percæ, [illegible] sic appellandi sunt ii, quos nos carassio[illegible] [illegible] [illegible], cittæ, [illegible] [illegible]hor, apud Germanos [illegible] [illegible], tincæ, anguillæ, rubeculi, carp[illegible] quos [illegible] vocant Itali, [illegible] [illegible], quemadmodum [illegible] [illegible] Olom[illegible] Episcopus. [illegible] [illegible] in lacu bus, [illegible] in [illegible] tamquam in vivaria [illegible] tur. Ferunt [illegible] lacus nonnulli [illegible] quos fulvizas & [illegible] Ger mani marenas vocant [illegible] est [illegible] cis & lapidas, [illegible]. Fluviati les vero sunt cum [illegible] fere omnes [illegible] demptis [illegible], trutta, barbo [illegible] vermulus, barvenam vocant, [illegible] las, oculata, quæ lampreda quoque dicitur.

dicitur alosa, sive borbocha, cujus jecur [illegible] in deliciis: à nostratibus [illegible] vocatur. itemque lipien, sliz, berzana, ucleia, jasdez, & quæ bialari[illegible] est, albus piscis, a nostratibus ap pellatur: quibus latina nomina dare non habemus. Quanquam quid vetat, Al berti Magni, & aliorum scriptorum, qui [illegible] res persecuti sunt, exemplo, [illegible] vernaculis nominibus ad latinum [illegible] appellare? Quod [illegible] nonnullis factum est. Cancris & anguillis abundat imprimis [illegible] fluvius. Anguillis etiam & [illegible] [illegible], & alii nonnulli lacus Prussici. Ma[illegible] non admodum abundat ea [illegible] Nobiles autem præcipue sunt hale[illegible] quos haringas Germani vocant [illegible] sale conditorum maximus [illegible] go usus in tota Polonia, atque adeo in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Mo ravia & Ungaria. Tanta eorum copia est. Sed [illegible] Prussia pauci prehenduntur. A [illegible] autem Oceano, & Scan dia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi navibus comportantur. Pomat[illegible] non desunt, neque passeres. Salmo nem sive elocem, & sturionem, inter ma rinos ne an fluviatiles numerem: nescio. Utrobique quidem prehenduntur. Sed e mari sursum fluminum certis tempo ribus

ribus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tanto sunt autem suaviores, quanto longius à mari & Albo recesserint. Quin universe pisces ii, qui in fluviis juxta ac lacubus & mari victitant, sapidiores sunt in fluviis, quam in mari aut lacubus capti. Non est hic prætereunda quarundam aquarum non vulgaris natura. Est in Scepusio rivus ex altissimis montibus profluens, cujus guttæ in lapidem durissimum concrescunt, tales ex iis sponte existant [illegible] canales, quibus rivus ille ad molendina deducitur. Est & fons sive lacus pestiferam aquam & vaporem emittens, cujus non modo gustu, sed etiam afflatu [illegible] & aves necantur. Sunt etiam in nonnullis locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulfuris & aluminis odorem resipientium, quibus scabies & ulcera hominum & jumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestria animantes transferamus. Ferarum animantium genere fera hæc regio, copia leporum, damarum, sciurorum, cuniculorum quoque abundat. Cervorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Neopolonicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt cervorum venationibus.

bus. Et horum autem, & onagrorum atque bisontium, Prussia ducalis, eique finitima Masovia, ferax est, & inprimis Podlasia [illegible] in campis non modo hæ feræ, verumetiam feri equi pascuntur. Est autem bison pregrandis, verum pernicissima fera, magnis & retortis leviter incurvis cornibus nigris armata, quibus equum cum essore correptum in sublime identidem jactat, & arbores mediocri crassitudine evertit. Magnitudinis ejus modi quoque est argumentum, quod in capite ejus inter cornua, duo, imo tres etiam homines, possunt considere. Habet villosum & hispidum corium, & sub mento palearia. Caro ejus sale condita in deliciis est magnatibus & principibus. Cornu, [illegible] venatoribus in usu est. Zubrum seu Zambrium vocant nostrates, Uro & Græci recentiores. Onager vero los appellatur. Alcem hanc esse volunt: De qua scribunt Plinius, & nonnulli alii ex veteribus. Fera est longis cruribus & auribus, aliquanto major equo, colore cæsio & fusco, mas capite cornuto: Cujus ungula posteriorum crurum, si Autumni tempore spirante adhuc detrahatur, experitur, comitiali præterea morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca, Vngariæ finitima.

Cæterum uri, hoc est, boves sylvestres, quos nos thuros dicimus, in solis Masoviticis, sylvis apud Vyskœcos extant. Et harum quidem ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui vero pelles subministrant panthera, sive is est lupus cervarius, (ris appellatur a nostratibus) maculosis ventre & pedibus: quæ partes maxime in precio sunt. Martes, sive Mardures, quas cunas dicimus, vulpes, lupi, rosomaci, lutræ item & castores amphibia. Atque horum, castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autem sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus aliis super alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso nigricantem, sed mollem: unde fimbriæ fiunt exornandis vestibus hibernis & pileis. Vulpium quoque volæ cum digitis esitantur: pelles etiam stragulæ vestis usum præbent. Quin & vestire his famulos experunt ii, qui terroculi videri volunt. Cuniculi, lepores & sciuri cultui juxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum vel cuniculorum magnitudine, in

in cavernis degentia, varias & maculosas pelles habentia, quæ & ipsæ ad vestitum & pallia fœminarum expetuntur. Cræcos vulgo vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania, propter vastitatem sylvestrem. De bisontium venatione dicere operæpretium est, quod in campis Podoliæ segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittariis ordine in gyrum dispositis conficiuntur. Vnus enim post alium feræ adequitantes, jaculantur, citatisq; equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem insequitur. Interim [illegible] eam [illegible]. Quem illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In sylvis vero si deprehensi oportuno aliquo loco, dejectu arborum a rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiam quam singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principibus & magnatibus ac feminis cavea sive tabulato editiori, ex quo tuto spectare possint, venatores cum venabulis ad suam quisque arborem disponuntur. Mox ab equitibus, strepitu & clamore, admissuque canum, fera excitata e vepretis in medium propellitur. Quæ a venatore post arborem latente, ut cuique maxime appropinquarit,

efferataque ictu arborem, [illegible] ille se tegit cornibus pet[illegible], & [illegible] sit gracilior, quam ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incumbit, cornibus utrinque prominentibus. [illegible] [illegible] adactus in præcordia feram venator, sensim [illegible] appetente feram circa arborem [illegible]. nec desunt canes grandiores [illegible] ad [illegible] vantes, [illegible] ex [illegible] gata prorsus [illegible]. Quod si venator ictum [illegible] intulerit, [illegible] correptus & procalcatus fuerit [illegible] rubram [illegible]. [illegible] colore [illegible] misso [illegible], hunc [illegible] ad suam arborem, [illegible] & conficitur. Linguæ [illegible] tur, qua longius extra [illegible] minem, sive [illegible] contingat. Est enim [illegible] quamvis prægrandes, [illegible] tur, [illegible] situs [illegible] eis caput pedesque [illegible] primentibus, donec ea [illegible] gatur. Constricta in [illegible] concluditur, ita, ut se commovere nequeat, & avehatur. Videi post, ub[illegible] cum

tum est, ad spectaculum & urbanam vel campestrem venationem [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] Vidimus aliquando in spectaculo equidem, & [illegible], cum urso prægrandi [illegible], qui ex intervallo ac[illegible] [illegible] tergo calcibus [illegible] ad [illegible], [illegible] tamen [illegible], alligato [illegible]. De [illegible] rum genere. [illegible] & [illegible] Polonia camelis, asinis, & mulis caret. [illegible] [illegible] tatur, sed non [illegible]. Ovium [illegible] & caprarum ferax [illegible]. Avium quoque magnam habet copiam. [illegible] altiles autem, nempe gallos gallinaceos, domesticos juxta ac Indicos, qui nuper adeo [illegible], anseres, anates, & columbas, in delitiis hæ sunt: Lygargus, quem quidam bistardam vocant, eo quod tardior sit propter molem corporis, & vix a terra evolet: pavo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturnus, sive [illegible], & quæ [illegible] & [illegible], & glusletz, quasi [illegible], a nostratibus vocantur. Et ut rapaces, aquilas, falcones, accipitres, milvos, vultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, in notum quoque avicularum aptarum eius ingens est copia. In

In his nobilis inprimis ea, quæ [illegible] Lovicensibus campis cum nive exilire [illegible] pariter, [illegible], pallere non [illegible] quam a nive [illegible] Tardas rarior est, [illegible] quam ita vocamus, communi vernaculo, quando latinum non habemus. Avis est sylvestris gallinacea non multo minor, in campis Russicis & Podolicis [illegible] eidem reperiuntur columbæ [illegible] pedibus, quarum eius [illegible] ducit. Ex avibus majores atque teneriores sub hyemis initium gregatim avolant, vereque novo redeunt. Nonnullæ minores velut hirundines & [illegible] implicitis inter se pedibus & alis [illegible] batæ in lacus, paludes, & [illegible] immergunt, ac vere novo emergentes & explicantes se [illegible] evolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ a piscatoribus, sine ullo sensu & motu, & ad ignem admotæ vel [illegible] calidis positæ, reviviscunt & [illegible] statim læsæ [illegible], vel gravi calore ac vapore infestæ, emoriuntur. [illegible] hyemis tolerantiores, [illegible] cum domos & villas [illegible] Nec plura nunc de situ, ubertate & omni descriptione Poloniæ. Genti Polonæ sicut originem, ita & linguam communem esse cum Boëmis, Russis, Moschis, Croa-

tis, Moravis, Slesiis, Cassubibus, Bulgaris, Ratcis, Serbis, Illyriis, & universo nomine Slavico seu Venedico, alibi exposuimus. Tametsi dialectus ea tam varia est, ut nonnulli ex his populis ægre & vix [illegible] intelligant. Ceterum ab aliis [illegible] lingua ea prorsus aliena est. [illegible] instrumentorum, operum, & aliarum rerum ad opificia & commercia pertinentium vocabula a finitimis, & [illegible], ni fallor, incolis Germanis, mutuata est. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani [illegible] in urbibus [illegible], verum oppida pene tota & pagi, [illegible] lingua Germanica [illegible] montana regione, quæ [illegible] & Scepusio, itemque in extrema [illegible] Poloniæ, [illegible] & in Russiam & in Prussiam, quo tempore Germanorum coloniis, & multi de plebe compendii sui causa [illegible] grantibus. Quin & equestres quædam familiæ antiquitus e Germania ducunt originem. Certo argumento sunt insignia sive imagines, & cognomina. Sed jam [illegible] atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac dominorum & connubiis, magna ex parte in Polonos transierunt. Libenter autem & coloni propter multam [illegible] & commercia

mercia cum Germanis [illegible] lin- guam Germanicam [illegible] Latinam, propter sacrorum ritus & sa- cerdotum, scribendique [illegible] in privatis scripturis & epistolis [illegible] actis publicis ac diplomatibus [illegible] [illegible] judicum & magistratuum. Est- que etiam nunc, aliquanto tamen mi- nus, in usu. Nostràs enim lingua [illegible] [illegible] Sed Prussi [illegible], cum maxima ex parte Germani, aut e Ger- manis oriundi sint, in contentionibus [illegible] ctis judiciorum Germanica lingua [illegible] [illegible] Polonica & Ger- manica loquentes [illegible] Prussi, [illegible] pertenues adhuc extant reliquiæ, pecu- liarem habuerunt habentque ab utraque penitus diversam. In Russia, meridio- nali præsertim, jam fere usitatior est Po- lonica dialectus, quam vernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio. Po- lonis propter ubertatem soli & [illegible] adversus Tartaros libenter [illegible] figunt [illegible] domicilia. Sunt etiam in Russia Pado- liaque Armeni, mercaturam exercentes. Hebræi vero longe frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prussiam, sparsim oppida & vicos incolentes. Utri- que

que sua lingua utuntur, sed & Poloni- ca, vel Russica: Hebræi [illegible] Germanica. Penetrarunt & Itali [illegible] [illegible] in urbes [illegible] [illegible] Est quoque [illegible] ejus linguæ [illegible] etiam apud Polonos [illegible] [illegible]. Libenter enim ii peregri- [illegible] in [illegible] & [illegible] po- [illegible], atque etiam oppidis, gens Po- [illegible] antiquitus habitat: quibus fere ca- stella & arces adjunctæ sunt, domicilia [illegible] tum & præfectorum [illegible]. Urbes [illegible] atque cultas non [illegible]. [illegible] Polonia [illegible] regni [illegible] cum ædificiorum [illegible] pu- blicorum splendore atque munitione, [illegible] rerum omnium ad victum cultum- que corporis pertinentium, & mercium [illegible] copia, et portio, magnis ad vitam degendam commoditatibus, ho- minumque frequentia, civilitate & ele- gantia, facile primum locum obtinet, & cum claris Germaniæ Italiæque urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitus. Neque caret Ita- lis. Habet opportunitatem Vistulæ fluvii, quo pisces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è vicina Silesia importantur. Nonnulla etiam cum [illegible], tum in Prussiam deportantur, & inde

inde merces exoticæ exportantur. Habet item suburbana ampla & frequentia, & cum hortis atque pomariis delicatis, tum vivariis piscium & prædiis culta, ac temperie cœli amœna. Adjuncta sunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo juncta intermedio interfluente Vistula. Est tamen intermedius urbi & ponti continens viculus, cui nomen est Stradomia. Quam flexu Vistulæ tria latera ambiens, & influentis in eum Rudavæ occursus facit insulam. A septentrione vero pomariis urbis continens est Cleparia, non tamen cincta mœnibus, ut est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracovia à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ & Stradomiæ imminentem, mœnibus turribusque munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumque præterea delubrorum, & aliarum privatarum domuum ædificiis exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex [illegible] memoria [illegible] quæ nunc [illegible], forma ampla [illegible] & splendore [illegible]. Habet Academiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinæ studiis & professione florentem. Olim tamen, quam nunc honestis disciplinis & frequentia præceptorum juxta ac studiosorum florentiorem, cum prin-

principes, [illegible] ornamentis patriæ magis [illegible] studerent necdum vel Latinam monarchiam, vel ferro Turcico devastatæ, & ferme subactæ essent gentes barbaræ. Sita est autem urbs ea non procul a finibus Silesiæ Ungariæ & Russiæ, longitudine quidem gradu 42, latitudine vero 50. Secundum hanc sunt [illegible] oppida, in eadem minore Polonia [illegible] Cracoviensis Lublinum [illegible] mil [illegible] versus [illegible], long. 45 fere, latitudine [illegible] non spaciosum quidem, sed [illegible], & externarum gentium [illegible] juxta ac barbarorum [illegible] Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouca, Biezzum [illegible], [illegible], & Ileussium & Olsen[illegible]. In majore Polonia Posnania urbs est, æmula Cracoviæ, [illegible] quaginta milliariis ab ea distans, longitudine quidem gradu 39, lat. vero [illegible] commerciis & emporio [illegible] Germanorum [illegible]. Quæ & ipsa Academiam [illegible] opera & [illegible] Ioannis Lubrani [illegible] Episcopi nostra ætate fundatam [illegible] a successoribus ejus neglectam [illegible]. Nunc tamen ea cura & munificentia Episcopi Adami Conarii [illegible]. Habet [illegible] arcem, & basilicam [illegible] episcopi, cum oppidis Srodca

& Va-

& Valislevo, interlabente Varta flumine distanctam. Secundum hanc sunt oppida Calissia, Gnesna, vetustate & Archiepiscopi sede basilicaq. nobilis, Vulchovua, quam Freistadiam German. vocant, Costenum & Slupcia episcop. In Russia Leopolis long. gradu fere 46, autud. 49. sita quinquagesimo à Cracovia milliare. Vrbs est satis munita, duas arces adjunctas habens; emporio civiumque elegantia & humanitate florens, ac sede alterius Archiepiscopi, duorumque episcoporum, nempe Armenici atque Ruthenici non ignobilis. Sunt etiam oppida Præmisla & Cholma. Quorum Præmisl a arce munita, & duobus episcopis latino sive catholico, & Russico, cohonestata est. Cholma quoque itidem duos habet episcopos sed propter oppidi seu viminus munitum infrequentiam, Tartaricasque excursiones, catholici episcopi cathedra Crasnostaviam translata est. In Podolia Camenecia est, urbs cum arce, natura loci manuque permunita, triginta milliaribus bene longis distans a Leopoli versus ortum hybernum long. grad. 49 ferme lat. vero 48, min. 30. Habetq; & ipsa suum episcopum. In Masovia Varsavia est, longitudinis 43, lat. 52 gr. & in medio 20, pari fere spatio, hoc est, quadraginta milliariis a Cracovia & Posnania. Deinde Plo-

Plocum basilica nobile & episcopo, ejusque episcopi oppidum Pultovia cum arce, & Lomza. In Cujavia sunt, Breste, & Vladislavia sedes & oppidum episcopi, cum arce, quam Stanislaus Carncovius episcopus nuper splendidiorem & magis habitabilem reddidit. In Prussia vero Gdanum sive Dantiscum, octogesimo ferme à Cracovia milliario, à Posnania vero quadragesimo, à mari uno ferme: longitudinis quidem gradu 41, min. 30, latitudinis vero 54, min. 20. Urbs est è tribus oppidis coagmentata, portu, navalibus, & horreis nobilis, copia & varietate mercimoniorum, partim maritimorum ex toto occidente & septentrione, partim terrestrium ex diversis mundi partibus, & fluviatilium, tum maxime Vistulæ præterlabentis opportunitate abundans: munitione firma, civium & convenarum industria ac diligentia culta. Gdano proxima dignitate nunc est Torunia, viginti quatuor milliariis introrsum versus Posnaniam & Cracoviam ab eo distans, & in ripa Vistulæ sita, longitudinis grad. 41, lat. 52, duobusq. oppidis distincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere quod ab ea plenitudinem Culmę prius usu vene-

venerat: quæ civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea cætera cum Prussia atque etiam Masovia pleraque jus peteret. Quod inde etiamnum Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: Cumque superiori tempore in ditione regia fuisset, nunc paret episcopo, qui inde nomen habet. Tametsi cathedra ejus est in oppido Culmsea, uno milliario inde distante. Elbinga etiam Prussiæ urbs est gemina, permunita & copiosa: nisi quod ejus quoque luminibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons sive Kœnixberga, vicinæ, & majore commoditate portuum copiosæ urbes. Est autem Regius mons, ducalis Prussiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, nostraque memoria etiam basilica & sede episcopi Sambiensis insignis: terrestri quidem itinere decem octo milliariis, per Habum vero aliquanto minore intervallo à Gdano distans, longit. gradu 43, lat. 54, min. 50. Pregela flumen ea oppida intersecat, & uno [illegible] milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens est admodum utraque Prussia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia primarium

rium est Marieburgum, cum ipsum per se muris turribusque permunitum, tum arce amplissima & munitissima nobile, situm ad Nogatum brachium Vistulæ, [illegible] ab urbe Gdano milliario: Propter adjacentem autem insulam, cujus mentionem supra fecimus, ubertatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copiosum & frequens. Ea vero insula in palustri olim restagnantis Vistulæ solo operibus & præalti ac firmi aggeris objectu effecta, magno hominum labore non sine periculo ab inundatione fluminis defensatur. Major vocatur. Minor autem appellatur ea planicies, quæ ad Gdanum est inter alterum ejusdem Vistulæ brachium dorsumque montis usque ad mare: & ipsa palustris fere olim: Nunc autem fossarum ductibus exculta & facta compascua. Marieburgo non multum ulla re cedit Allesberga, sive Heilsberga, episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim sua Fraumbergam est, quemadmodum superius attigimus. [illegible] vero Braunsbergæ [illegible] collocata. Quod ipsum quoque oppidum geminum, permunitum, frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussiæ numerari queat. Quam nuper vir amplissimus Stanislaus Hosius, S.R.E. Cardinalis & Var-

Varmiensis episcopus una cum sacro ejus ipsius Ecclesiæ collegio studiis literarum atque doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adjutoribus & in religione catholica conservat, collegio re[illegible] corum hominum, qui de societate Iesu vocantur, in ea collocato. His oppidis non multum cedunt Guttstadia, Adelterpum, Ressa, Vormita, Mellacum, Vartemberga, Sebergum in eodem tractu ac diœcesi Varmiensi. In Pomerania, Tuchona, Choin[illegible], Stargarta sive Statigrodum, Novum Gneum, Dersavia. In reliqua Prussia, Ne[illegible]marcum, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubavia, Ra[illegible]num, & inter hæc interjectum ducale [illegible]nium, quod Germani Marieverder vocant, non ita pridem sedes Pomesaniensis episcop. Cujus diœcesis insulam quoque majorem & Stumense territorium complectebatur. Nunc ea caret episcopo. Hæc omnia oppida & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & fere arces validas & bene exædificatas, sed vetustas, adjunctas habent. In cætera quoque Polonia non infrequentia sunt oppida, aut si vicos appellare malumus, plera que sine ullis mœnibus, nec nisi ligneis ædificiis, præter templa & castella sive arces adjunctas. Sunt item arces in [illegible] montibus locis & rupibus extructæ, nullis adjun-

ctis oppidis [illegible] M[illegible]oum, Tencinum, L[illegible]na, O[illegible]deneccia, Lipovecia, O[illegible], P[illegible], S[illegible]lenum, Soben, O[illegible], [illegible]. Sunt & monasteria ad [illegible] pariter & commoditatem [illegible] ficata, & vicis pagisque non long[illegible] [illegible]tantibus frequentata: T[illegible]necense, M[illegible]gilense, Miechoviense, Andreoviense, Brzezense, Staniatecense, [illegible]privunicense sive Pocrivunicense, [illegible], [illegible]estochoviense, Viroviense, Sulejoviense, Landense, Lubinense, Cervensense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Sec[illegible]hoviense, Vangroveccense, [illegible]nenoviense, Pelplinense, Olivense, Zucoviense in Prussia. Pagi plerique omnes ad lacus, rivos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, ut plurimum, ordine [illegible]ectis agrestium domiciliis. In his casæ sunt ligneæ vel luteæ, humiles plersque, omnes stramentis, nonnullæ assereulis intectæ, præter prædia domosque dominorum, quæ ampliores sunt & [illegible]iores. In Prussicis tamen pagis agrestes Germani minus incultè habitant. Oppidani vero cum tas et [illegible] lateritiis fere domibus interjectu trabium firmatis & ad omnem commoditatem instructis. Quæ tamen pleræque stramentis tectæ sunt, nonnullæ lateritiis tegulis. Vrbes longe sunt cultiores, nisi quod

habent domos angustiores. Cæteræ vero Poloniæ urbes prim rtæ lavor l is domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus cum Germani mercatores superiori ætate lateribus & lapid bus eleganti.us ædificare cœpissent, nunc Poloni quoque eodem studio tenentur, illosque superare contendunt. Nec in urbibusmodo, sed etiam in villis lautius habitare student, Italorum fere opificum opera & industria. Hypocaustorum permagnus est usus majore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiam, & Prussiæ partem quandam: ubi agrestes per hybernum tempus accenso in med o domicilii foco, cum pecudibus, jumentis, ac cæteris animalibus & avibus domesticis in sordibus, fœtore atque fumo (licet non desit c a pla fumaria) vitam degunt: sicut & in Samogitia, & aliis ad Septentr onem vergentibus reg on bus. Quanquam hypocausta quoque, agrestium duntaxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & fumariis magna ex parte careant) & anserum, anatum, gallinarumque cum pullis suis, ac ovicularum quoque, capellarum, vitellorum, ac fucularum, propter hybernum gelu, adn ta & recepta sordida. Balnearum item excalfactarum fre-

frequens est Polonis usus æstate juxta ac hyeme ad abluenda & levanda sudore corpora In quibus mares seorsum lavant a fœminis. Vestium genus neque unum est neque certum, aut suum cuique ordini, conditioni, ætati & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ passim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis utantur. Quanquam id novum est. Reticulis tamen aut lineis vel s ne flammeis, eæ capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita sertis aureis, gemmatis, vel sericeis, vel floreis, vel e baccis redimitæ, progrediuntur in publicum: Sed nunc eæ, atque etiam matronæ, p leis sericeis, pellibus suffultis, it m ac mares fere, tectæ incedunt. Victus genti ant quitus vulgo & in plebe, agresti præsertim & vicana, lacticiniis, lactariis, pulticulis, oleribusque potissimum constat. Nunc multi vervecina quoque, & vitulina, & bubula carne vescitant: Quarum carnium fora in pagis quoque apud templa & parœcias festis diebus instituuntur. Vrbanis, atque nobilitati, victus est dapsilior: Et jam lautior etiam, mensæque cum altilibus, tum feris animalibus, avibusque, & piscibus lautis, instructæ: In quibus permagnus est aromatum, neque exiguus sacchari, & aliorum exoticorum condi-

mentorum [illegible]. Nec oleribus ex [illegible]-
[illegible] & pultariis eæ carent. Nec desunt [illegible]-
lariæ, [illegible] cum domesticæ, [illegible]
tum exoticæ. Triticei panis vtique u-
[illegible]
[illegible]
[illegible] etiam [illegible] convivijs. Vino
quoque, præsertim in minore Polonia
vicini Vngariæ & Moraviæ. Nec obstat
[illegible] genei panis, & ce-
[illegible] in tota Po-
lonia. Fit autem cere[illegible] in Prussia qui-
dem [illegible], in cætera vero Polonia
etiam è tritico minutatim molito seu
contrito, & aqua decocto cum lupu-
lo. Admiscetur non[illegible] tritico si-
ligo, vel spelta, vel avena. Mel quoque
[illegible] cum lupulo aqua decoctum in
frequenti usu est. [illegible] &
Podolis, apud quos permagna est apum
& mellis [illegible] & alijs be-
ne olentibus herbis ac floribus collecti
copia. Nec [illegible] & Ma[illegible] mel deest;
Qui & ipsi [illegible] decoquunt. Me[illegible]-
nem vulgo vocant. Solet [illegible] con[illegible]-
ri Varsaviæ peculiariter succo e cerasis
[illegible] aut aromatibus &
pro ratione condimentorum, kerstran-
[illegible] nomen accipit.
Color [illegible] fere candidus est [illegible] ca-
pillus flavus, vel magis albicans: statura
medio-

mediocris, aut mediocrem paulo exce-
dens, habitudo corporum succulenta.
Nisi quod [illegible], & maxime puellis
[illegible] urban[illegible] studium est, ut
se reddant curatura [illegible], [illegible] ad-
modum [illegible]. Alioqui formæ at-
que teneritudinis non magna ab ijs ad-
hibetur cura. Fucare autem faciem, &
capillos tingere, indecorum habetur.
Sed est in [illegible] naturа-
lis quædam formæ bonitas, ingenuo ru-
bore tincta. Ingenia Polonorum sunt
aperta & candida, & [illegible] fallere
[illegible] apta, non tam [illegible], quam
[illegible] minime proterva aut perti-
nacia [illegible] valde tractabilia, si commode
[illegible] tractentur. Exemplis autem
[illegible] moventur & [illegible] prin-
cipibus & magistratibus satis [illegible] mo-
rigeri. Ad [illegible], civilitatem, be-
nignitatem & hospitalitatem prompti,
ita ut ignotos & externos non modo li-
benter suscipiant hospitio, sed etiam in-
vitent, & omni officio prosequantur:
& non modo ad convictum atque fami-
liaritatem quorum[illegible] faciles, verum-
etiam ad mores & imitationem eorum,
cum quibus vivunt, externorum præser-
tim, flexibiles. Iuventutis laxior est paulo
& neglectior educatio. Sed ea naturę bo-
nitate compensatur. Ad Scholas quidé &
ma-

magistros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, [illegible] nobilitati ac plebi, oppidanæ præsertim, studium est [illegible]. Itaque [illegible] reperiat tam multos vulgo, cum quibus [illegible]. Puellæ quoque nobiles & urbanæ, vel domi vel in monasteriis vernacula uno & latina lingua legere & scribere discunt: Adultiores, [illegible] præsertim & pecuniæ curandæ, [illegible] atque textoriæ, & acu [illegible] arti, manus admovent: Mares vero agriculturæ, vel opificio cuipiam, vel mercaturæ, vel magistratuum & procerum sacerdotum sive opulentiorum ministeriis vel affectationi se addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eosque [illegible], ac decedentibus eis, patresfamilias facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur dispendiorum reifamiliaris negligentes, egestatisque & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tolerantes. Externa enim magis, quam domestica admirantur. Itaque [illegible], cupide & facile discunt. Quin etiam

etiam in victu cultuque corporis & moribus, novi aliquid peregre afferre student, [illegible]. Quod iam ad opiniones quoque de religione [illegible]. Sunt autem docti [illegible], & valent quocunque [illegible]. Sed aliis inventis [illegible] magis accommodant, quam [illegible] excogitent, & excellere magnopere [illegible] student. Ideo [illegible] non [illegible] addiscunt, sed [illegible], perplerisque in rebus [illegible] est [illegible] genti [illegible] quod homines, ad quorum [illegible] liberalia juxta ac mechanica studia referuntur, mediocritate contenti, [illegible] artificum & operum præstantiam non magnopere requirunt. Seu denique quod [illegible] otio [illegible] sese [illegible], relicta [illegible] & [illegible] exercitatione, nos vero, cum sit [illegible] Philosophus, egente [illegible] præsidiis vitæ comparandis [illegible] & [illegible] nunquam [illegible] & negotiis [illegible] necesse est. Atque [illegible], quod [illegible] est, compararint, & [illegible] evadunt, veterisque [illegible] tuendæ cura, [illegible],

vel

vel potentiorum consectatione distrahuntur: idque sive ambitionis stimulis incitati, sive quo se suosque certo aliquo præsidio ab aliorum injuriis & contumeliis vindicent. Nescio enim quomodo fit, ut ad vitæ commoda & ornamenta non modo comparanda, sed etiam tuenda non satis præsidii sit, hac nostra præsertim ætate, in solis animi & ingenii bonis, & in legibus ac jure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni aptiesse videntur, quam ad studia doctrinæ. Nisi forte illas contemnere potius, quam assequi nequivere. Externis quidem plerisque opificibus antiquitus usi sunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atque doctrinæ studia accuratius consectantur, imprimis ii, qui his præsidiis ex humilitate sordibusque domesticis emergere cupiunt, aut qui sua vel parentum voluntate ad sacerdotium animos adjiciunt. Severiores autem disciplinas ad nostra usque tempora potissimum consectati sunt Poloni. Non defuere nobis sane superioribus temporibus insignes mathematici, astrologi, dialectici & philosophi, atque etiam theologi, ii præsertim, qui vocantur Scholastici, cum instituta Cracoviæ ante centum septuaginta annos Academia, magistri ejus generis

neris Lutetia Pragaque acciti, admirationi essent et regi & primoribus, atque ipsis etiam regibus. *Humanitatis & linguarum eruditarum studia diu neglecta jacuere.* Nec solum apud majores nostros, verum & alibi fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas & cultum vitæ mitioris. Quo factum est, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid forte exercitandi sui aliorumve docendorum causa conscripsissent. Neque sane expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum virorum memoria cum ipsis pariter extincta est. Nunc certe posteaquam animadversum est, in pretio esse linguarum, eloquentiæ humanitatisque studia, cupide ea quoque nostrates amplexi sunt, sed ad usum civilem & vulgarem magis quam ad gloriam. Non defuere tamen nostra hac ætate, neque nunc desunt, cum in studiis humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ magni quidam & excellentes viri, qui cum commoda vitæ honestissimis disciplinis, & gloriæ, sive utilitati publicæ posthabuissent, eo evaserant,

[illegible]

ut admirationi sint, si non suis, certe externis, incorruptius judicantibus. Sed eos [illegible] nunc [illegible] non est. Nec [illegible] post habent, postea quam ea, vulgus [illegible] & lautiore victus ratione [illegible] in pretio [illegible] cœpit. In [illegible] minus [illegible], propterea [illegible] commoda & ornamenta [illegible] comparanda. Non est enim [illegible], [illegible] hunc finem [illegible] labor [illegible] pater, [illegible] de quo canit poeta quidam

Sæpe pater [illegible]
[illegible]

[illegible] & [illegible] vulgo parta [illegible] diligentia. Majores quidem nostri, comparandis divitiis non magnopere incubuere, satis habentes, sine magna cura & labore, un[de] in diem propemodum, si non laute non dare [illegible] certe, nec parce cum suis viverent: Itaque tranquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur al[ienum]. Minus erat [illegible] : Minus [illegible] atque [illegible]. Minus fraudium & perjuriorum. Major autem

autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum, affinumque inter ipsos concordia & benevolentia. Major non modo parentum, sed etiam quorumvis natu grandiorum reverentia. Perrara finium regundorum judicia. Herciscundæ vero familiæ nulla propemodum. Cæterorum etiam cognatorum aut vicinorum natu majorum interventu & intercessione componebatur, si quid ulla de re exortum erat controversiæ, quod ipsi inter se vicini vel necessarii transigere familiariter nequivissent. Res militaris quoniam cum instituto gentis, tum temporum quadam conditione in honore fuit superioribus, atque adeo omnibus fere seculis, extitere multi virtute bellica præstantes viri, maxime nostra memoria, non ita pridem extincti. Et quamvis in diuturna pace & otio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgo in Polonis vigor ille animorum, laudisque bellicæ studium, si qua se usquam offerat idonea virtutis exercendæ occasio. Meditationẽ & exercitationem viri sapientes requirunt. Idque ideo fortasse, quia desunt virtuti sua præmia, & quod ignavo otio & convivus plusculum indulgetur. Ad hæc autem, & festas epulas, conveniunt plerumq; vicini & necessarii inter se, ad unum aliquem vel

 soli

soli, vel pariter cum feminis. Nec turpe habetur puellas interesse, & earum colloquia, convivia, choreas passim à juvenibus frequentari, parentibus earum cognatisque natu majoribus præsentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec raro in ejusmodi conviviis simultates & inimicitiæ abolentur, & vel dissolutæ vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoque pugnæ inter convivas amicos & necessarios accenduntur, magis plerunque inter vibora servitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis convivator habetur, cui curæ non est, ut servitia convivarum bene pasta ac pota sint. Quo fertiliores enim sunt hæ regiones, eo magis indulgent homines vulgo crapulæ prolixioribusque conviviis & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructum laborum atque divitiarum suarum. Vigent autem passim inter mares compotationes ad æquales haustus, non solum in conviviis, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi causa convenire solet: Eoque provecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partum est, festo die potando fere prodigatur. Atque inde fit pro-

proserpente potandi etiam profestis diebus & otii consuetudine & inertia, ut angustiore re familiari utantur multi præterquam quod nemini curæ sit, quid privatus quisque gerat negotii, unde & quomodo se sustentet. Et fructuosa sit autem dominis & magistratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua vectigalium publicorum juxta ac privatorum portio e cauponis corrogatur. Exolescit tamen sensim apud honoratiores illa ad æquales haustus potandi consuetudo exemplo eorum, qui apud eas gentes quæ humanitatem studiosius colunt, peregrinati sunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inolescit. In cultu quoque corporis, ciborumque numero, varietate, ac pretio, major luxus exhibetur. Nec solum exoticis pannis & pellibus, verumetiam serico & purpura vestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibusque præstantium genere, honore vel facultatibus exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus sumptuariis modum in victu cultuque corporis cuique, ordini aut homini præscribentibus. Quo planiora autem & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines & genera hominum describamus:

Quæ descriptio reipublicæ quoque fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto vitæ instituto. Ac genere quidem in equestrem ordinem sive nobilitatem, atque plebem distribuitur. Religionis autem instituto in sacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum, qui fanorum atque sacrorum administrationem non habet, profanum appellare. Vulgo ecclesiasticum & laicum, vel spiritualem & secularem statum & ordinem vocitant. De his posterius. Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atque defensionem cæteræ multitudinis regionisque segregata est. Atque inde qui fuere hujus ordinis, antiquitus milites, nunc equites fere ab equestri militia, cui sunt obnoxii, a latine loquentibus & scribentibus appellantur. Vernacula autem lingua Schlachta, à generis nobilitate, [illegible] nisi fallor a Germanis vocabulo, quasi *geslechter*, vocantur & Ziemanie, quasi agrarii, vel, ut vulgo interpretantur, terrigenæ a terra & agris, quos fere colunt & habitant, antiquitus hæreditariis, pretiove seu principis beneficio partis, vocantur. Habet autem ea multas & magnas prærogativas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ sunt,

partim moribus & institutis invaluere. Quæ magna ex parte sparsim opportunis locis huic & historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli fere subjecta est. Judicatur tamen ad præscriptum legum & a magistratibus regni & regiis, quemadmodum posteriori libro ostendemus. Ex cæteris, privatis præsertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis subjectam habet. Nisi forte in Russia antiquitus, & prisco ducum gentis jure. Habet etiam Cracoviensis Episcopus in Severiensi ditione. Habet & Varmiensis, ejusque ipsius ecclesiæ collegium. Quin & Plocensis Præpositus & alii fortasse. Licet tamen homini nobili sive equiti scultetiam, ut vulgo vocant, sive advocatiam, in bonis alienis paganis juxta ac oppidanis voluntate domini obtinere. (De Scultetis autem & Advocatis posteriore libro dicemus.) Licet etiam privati conditione in urbem vel oppidum cujuslibet commigrare, salvis personæ suæ prærogativis, nisi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porro genere censetur & meritis, adjuncto vitæ instituto. Habentur enim nobiles, quorum majores aut parentes virtutis ergo in eum ordinem allecti, militiæque adscripti, & gentilitio signo donati sunt, quive ipsi hæc meruere virtute sua. Sed

præ-

præstabilius habetur, nobilem natum esse, quam factum. Nasci autem patre saltem & matre nobilibus oportet legitimo conjunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater sit nobilis. Nothi quamvis nobilibus & illustribus orti, non censentur in familiis, neque nobilitatis prærogativis fruuntur. Conferendi porro hujus decoris, hoc est, nobilitatis, potestatem solus habet princeps. Idque vel suo ipsius judicio & beneficio facit, vel interveniente testimonio, & quasi adoptione clarorum & principum alicujus familiæ virorum, stemmata & gentem suam cum eo, qui ita creatur nobilis, communicantium. Ejusmodi tamen creatis nobilibus obtinere & possidere bona terrestria statuto quodam novo non licet. Sed posteritas eorum pari cum aliis natis equitibus jure esse incipit. Amittitur porro nobilitas decreto principis, ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, si quis desertis militiæ & agriculturæ studiis, sordidum quæstum faciat arte mechanica, vel tenuiore & minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas,

tas,

tas: Nec est ullum in ea patriciorum communisve discrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeo paucis quibusdam, parentum, vel ipsorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio, Comitum decus denuo partum est. Ducum, qui peculiares haberent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quam id, quod a Boleslao Krivousto principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos divisisset. Verum id jam defecit. Russi habuerunt antiquitus suos duces, habentque etiamnum ii, qui dudum Lituaniæ ditionis fuere, aut sunt etiamnum, & Volynii. Neque enim subactis, vel in deditionem acceptis ea prærogativa adempta fuit. De Prussorum & Curonensium ducibus post attingemus. Multæ sunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus, non locis, & regionibus, verum signis quibusdam gentilibus, quæ arma & insignia vocant, eorumque appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus multas stirpes & familias cognominibus & agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Leliwitarum gens, cujus signum est, nova luna superne stellam inter cornua continens in

 cœle-

cælestino scuto, Tarnoviam, Pileciam, Melsztinam, & alias nonnullas honestas & amplas familias comprehendit. Signa vero gentilitia, sive insignia, partim a rebus, quarum sunt notæ, quemadmodum Topororum ab ascia, partim ab eventu, ut Ielitorum à v iaceribus transfixus, appellationem habent. Plurimorum ratio obscura est. Nisi forte à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites. Sed undelibet sumpta aut indita nomina, ad longam posteritatem, amisso etiam vel commutato Patrimonio, recte transmittebant. Qualia supersunt etiam nunc multa cum aliis, tum in Submontano & Sciriensi tractu, & in Russia. Ut sunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pierzanscus, Pielchala, Cmita, Faruteius, & alia ejusdem generis. Nunc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus, deflexa paululum per denominationem in *ski* sive *ki* voce appellari. Ea vero deflexio vel adjectio syllabæ à latine loquentibus & scribentibus in *ius* commutatur, ita ut a Choina Choinski, & pro ea Latine Choinius, a Craine Crasinski & pro eo Crasinius, a Lasco Laski, appelletur. Cæterum pro eo non Lascius,

Lascius, sed Lascus dicitur. Quod nos in historia secuti sumus, perspicuitati orationis & externorum auribus inservientes. Idem veteres historicos Græcos & Latinos in barbaris nominibus factitasse animadvertimus. Interdum autem sine hac deflexione vel adjectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quisque ortus, vel cujus dominus est, cum præpositione *de*, vel *a*, vel *au*, vel *in*, cognominis loco usurpatur, à magnatibus præsertim & clarioribus; ita ut verbi gratia, in Tenczin, vel a Gorca, vel de Teczin quis appelletur. Observaturque in his vulgo discrimen quoddam non magis a Polonis, quam à Germanis & Boemis qui iidem utuntur hujuscemodi appellationibus. *In* enim præpositionem iis fere attribuunt, qui domini sunt locorum, cæteras etiam iis, qui inde duntaxat orti vel oriundi sunt, etiam si ibi non habeant ubi pedem figant. Gentilitiorum autem signorum, quæ quidem quærendo investigare potuimus, appellationes hæ sunt. In quibus enumerandis ordinem primarum literarum & vernaculæ linguæ sonum servabimus. Abdank sive Vadorf: Amadei: Bialina: Biberstein: Bodula: Boboria: Boitza: Brog: Bozeslado Bunacia, sive Bunacza Bylny. Ciolek, Copaczina: Comia: Cielantcoua:

coua Cortitz sive Bies Choleua · Corsitz Corab · Corciak sive Corczak. Dambroua : Dambroua altera Dembno : Dolwa Dolerga Drzevicza Druzina Drya Dzialosla. Godziemba Gosdcua Grabia · Griph, quod & Swiboda, Gryzima : Grzimala Habdanc : Herburthovva: Helmilaana Iastrzembiec : Ielita sive Koslarogi Iednorozez Iunossa : Korsboc : Kerdei. Labentz Larissa : Leliva : Liada : Levat sive Leopardus Lodza Lzavia : Lis quod & Murza Mozela Morsk cot Mandrostea Naleucz Nielobia · Niecziua Novina Oliva · Osmarog Odrovsanz · Osloa Orsla · Olobog Ouada Oxa Pilava · Perzchala. Povalta sive Ogon Poboze Pogonia Polucosia. Pravvda Pomian Przegina: Prus· Prus alterum, quod & Navicki Prosnia. Rava Radvan Roza Rogala Ruchaba. Roba Schelga Sleppovvron. Socol a: Servicaptur Schilde Staricon : Starza · quod & Ossorta· Strzemien· Strzegomia Sternberg : Srenaua: Salima Svvirczek. Sirocomba · Schumberg sive Corfitza· Svvinca Tarnava· Topor. Topacz· Trzaski. Tramby: Varma Vseniava· VVzelie : Vieruslaua· Veozik· Vadvva: Vierz nkovva Zabavva. Zadora sive Plomien Zagrobia. Duorum nomina non tenemus. Ea sunt albæ aquilæ, anterior

terior para dimidia a capite cauda tenus, erecta, cum duabus stellis à tergo & quinque rosæ albæ in quincuncem co[illegible] ocatæ. Vnde simul ex gente Iastrzembec a [illegible] ego maternum genus duco: Pater vero m[illegible]s è Perzchala & Osmarogia. Nihil autem vetat his nostrum quoq; adiungere, quo me una cum fratribus meis, & omni posteritate nostra optimus rex Sigismundus Augustus ornavit, dimidiam aquilam, pectore tenus naturali colore extensis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro scuto imparti[illegible]. Cui Ferdinandus Rom. Imp. electus immortali memoria dignissimus, cum legatione apud eum eiusdem regis nomine in septimum annum fungerer, gentilicium Austriacæ familiæ suæ stemma, rubram in albo scuto tensam per transversum ductam subdidit, & duo nigræ Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ superposuit. Cur autem minus liceat cuipiam, a se parato, quam ab aliis relicto, decore gaudere? Et hactenus quidem de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum sit. Signa, origines, familiasque describere, longum & operosum esset, ne dicam infinitum. Antiquitus sparsim nobilitas in agris habitat, in sua quisque villa, vel castello, vel arce, rem familiarem operis & laboribus adscriptitiorum suo-

suorum vel mercenariorum curans, & agri cultura, gregum, armentorum, & apiariorum fructu, itemque venatione & aucupio, non modo sustentans sese cum domesticis suis familiis, verumetiam honestas divitias comparans, vendendis iis quæ superfluunt usui domestico, quæque desunt, inde vicissim comparandis. Matres autem familias, & puellas nobiles, lanificium, & linum, canabumque, & rem pecuariam tractantes non dedecet vendere ea, quæ ex hujusmodi re familiari, & fructibus ejus superfiunt usui domestico. Quin & culinæ curam eæ gerunt, exceptis illustrioribus & senatoriis, quæ hæc pleraque dedignantur, aut pedissequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis aut curribus vehuntur. Mares vero vel iisdem, vel equis potius. Pedestrem incedere per viam, longiore in præsertim, minus honorificum vulgo habetur, nisi paupertas necessitatem imponat. Iam autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbibus domicilia figere, villis & rusticis prædiis relictis, incipiunt. Prodeuntem in publicum nobilem virum juxta ac fœminam assectis maribus, fœminam vero etiam puellis pedissequis stipari, honorificum habetur. Et in eum usum alit quisque domi suæ famulitium pro

pro modo facultatum: indeque similiter figura & colore vestium, non sine sumptu & luxu vestiri usitatum est. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non nisi per urbem, vel ad sui urbana, pedestres assectantur. Ac Senatores quidem primarii pedestres juxta ac equestres, medii fere inter asseclas mares incedant, honoratioribus antecedentibus, cætera vero turba cum pueris subsequente. In cætera nobilitate asseclæ omnes heros subsequuntur. Matronas autem & puellas nobiles mares quidem antecedunt, fœminæ subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secum iam anteambulones proxime matrem vel sororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pedissequis cum usus ad ministeria, tum statura, forma, elegantia & genus. Nec deest copia equestrium ac nobilium juvenum, qui vel studio civilitatis, prudentiæque usu rerum comparandæ incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel præsidii contra vim potentiorum sibi suisque comparandi causa, non modo in magnatum & episcoporum, sacerdotumque ac doctorum clientelas, verumetiam in parium, ac tenuiorum inferiorumque nonnunquam, eorum præsertim,

ferum, qui magistratus gerunt, aut ali-
quo sunt numero in aula principis, aut
opibus, industria, eruditione gratiave po-
pulari valent, affectationem & ministe-
rium, parva, vel nulla mercede, a paren-
tibus & propinquis traduntur, vel ipsi
se e addicunt. Duratque ea servitus, quo-
ad utrique, hero, inquam, & servo sive
cliente placet. Multi etiam de ditioribus
nec [illegible] & amicorum liberos pro
[illegible] & honesto [illegible] educandos
studio ultro sibi in familiaritatem & mi-
nisterium adsciscunt. Ad eundem modum
& [illegible] utuntur. Nec pu-
dendum aut dedecori [illegible] est genus hoc
servitutis, sed liberale & sociale: Nec
rara est in eo vicissitudo, ita ut cum quis
habeat [illegible], eius parentibus
ipse servierit. Honesta que habetur hæc
iuventutis equestris educandæ ratio, æ-
quabilitate [illegible] quandam etiam in inæ-
qualibus fortunis continens. Et multos
ex humili loco ac tenui fortuna, non
modo ad mediocres, verum etiam ad
summos nonnunquam honores, amplis-
simasque facultates & opes, ipsorum vir-
tus herorumque beneficentia provexit:
idque maxime conciliandis luculentis
coniugiis vel sacerdotiis. Honestatis ma-
gna semper a nobilitate ratio habita est.
Fraudem facere, promissum fallere, pe-
ierare,

ierare, mentiri, probrosum & infame
semper habitum est, atque etiam nunc
habetur, quamvis minore, quam olim,
[illegible] & licentia. Quod si quid
eiusmodi [illegible] probri [illegible] quam ob-
iecerit, [illegible] eiusdem ordinis
viri, non tam legibus & magistratuum
[illegible] & auctoritate, quam ferro ma-
nuque [illegible]. Dissimulare quidem
[illegible] habent. Longe tamen ratio
[illegible] Plebeiis minor est cura dignita-
tis, atque pompose ambitionis, excep-
tis urbanis [illegible] bene cul-
[illegible]
[illegible]: Vita autem labo-
riosior & solicitior, tam mulierum,
quam virorum, nullo fere [illegible] discri-
mine, nisi quod fœminæ opificia non ex-
ercent, [illegible] neque negotian-
di gratia peregrinantur. Verum tamen
oppida [illegible], domi-
que negotiantur [illegible] standi ius
non habent. In plebe autem numeran-
tur, qui [illegible] non
sunt, sive sint agricolæ, cultores agrorum &
pecuarii, sive opifices & operarii, sive cau-
pones, propolæ, vectores, & mercatores,
& [illegible] in agris, quemadmodum superius
attigimus, pagis atque vicis vitam degant,
sive in oppidis & urbibus. Ac urbes qui-
dem & oppida à mercatoribus, opificibus
&

& propolis habitantur. Vici autem & pagi, & suburbana prædia, ab aratoribus, olitoribus, pecuariis & apiariis. Caupones vero, molitores, operarii, vectores, jumentorumque locatores, utrobique sunt. Sunt autem aliquando meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quam agrestes. Ac censum quidem annuum utrique dominis suis pensitant: verum agrestes & vicani plerique omnes, operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios usus domesticos, non solum manuarias verum etiam cum jumentis, ipsi, per se, vel per mercenarios & operarios suos præstant. Nec alio cuiquam commigrare inconsulto domino licet: ita ut videantur esse glebæ adscriptitii, nec multum a servis differant, præsertim ut nunc sunt tempora. Cmiecie seu cmetones vulgo vocantur. His autem deteriore conditione hortulani, qui hortos colunt. Utrique chlopi appellantur: Quam appellationem velut probrosam non fere nobilitas. Habent sane in eos domini vitæ necisque potestatem: præter eos, qui ab ineunte ætate literarum studiis sacrorumque ministerio sese addixerunt. In plebe urbana non desunt, qui rem lautiorem per famulos & vicarios administrantes, & ipsi otio, honestioribus stu-

diis,

diis, vel deliciis vacant. Multi lautius & sumptuosius vivitant: Atque inde crescunt rerum pretia; & non pauci ex iis ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de sacro sive ecclesiastico ordine. Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abjecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet religioseque colit, hæreticarum novationum insolens & impatiens ante nostram ætatem. Nuper adeo nostra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengaria seu Calviniana labes a mercatoribus, & bonarum literarum studiosis juvenibus, levitate animorum, & curioso studio novitatis inductis, peregre invecta, multorum animos infecit. Quod olim quoque de Hussitica & Viclefica, extremis VVladislai Iagellonis regis & primis filiorum ejus VVladislai & Casimiri temporibus (cum horum juxta ac illius ætas contemneretur,) usu venire cœperat. Sed principum & episcoporum virtute, auctoritate, studio, ac diligentia, cæterorumque Procerum pietate, gravitate & constantia, malum altius radices agere permissum non est. Itaque retinuerat & tunc tum prisca religio etiam dignitatem

 aucto-

auctoritatemque suam, & rempublicam. Quæ qui nunc vivunt, utinam posteris etiam suis relinquant. Iam autem non solum istæ, quas dudum memoravi, verumetiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Trinitariorum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & nescio quæ non pestes, pro nefas, Poloniam, laxatis semel licentiæ habenis, agminatim invadunt, & prætextu, seu verius abusu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, sibi quisque religionis magister, atque adeo rex & lex esse incipit. Sed hæc alibi prolixius deploravimus. Prussi aliquanto posterius Christo nomina dedere. Cives autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi sunt, urbani præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis, propter mercatorum & opificum Germanorum frequentiam & commercia, & lectionem librorum importatorum e Germania. Quum enim ea colluvies hominum quasi ad pileum vocata, semel ecclesiasticæ disciplinæ jugum excussisset, à magistratibus sive timore, sive perversa animi inductione, & ob jusjurandum præceptoribus suis in Germania datum, eodem imbutis, non modo non repressa est, sed magis etiam confirmatur & imitatur. Multi tamen adhuc

pia majorum instituta retinent, præsertim ob magistratus [illegible] sautum tacitum, at etiam non usurpant. Masovitæ [illegible] pax religionis & pietatis, a profanis novationibus ferme abhorrent. At [illegible] Russi imprimis, Græcos [illegible] sequuntur, quos ab initio religionis magistros habuere, & cum iis à [illegible], à Romanæ & catholicæ ecclesiæ [illegible] per sacrilegum schisma [illegible] tanta pertinacia, ut nihil [illegible] habere velint cum latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu divino [illegible] lingua utimur, & cum [illegible] & [illegible] majoribus [illegible], Græcorum juxta ac nostris, [illegible] Romani Pontificis dignitatem & auctoritatem in universo Christianorum [illegible] agnoscimus. Nec [illegible] ritibus dissentiunt, & quidem [illegible] & institutis ecclesiasticis magis, quam dogmatibus religionis. Vulgata autem [illegible] Hutani tamen ex iis, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad [illegible] Romanæ ecclesiæ societatem & [illegible] transtulerunt, eodemque cum [illegible] sunt. Armeni oppida quædam Russiæ Podoliæque incolentes, [illegible] & [illegible] lingua in sacris utuntur. Non abhorrent ii tamen, sicut

accepimus a Romana ecclesia & Romano pontifice: Quin principatum ejus in universa Christi ecclesia agnoscunt. Hebræi vero, quibus aliunde pulsis, Russiæ & Lithuaniæ, ac totius fere Poloniæ oppida referta sunt, suam retinent religionem, nisi forte superstitio vel impietas ea potius dici debet. Feruntur etiam Tartari Ceremissi in uno aut altero oppido Podoliæ suis uti ritibus & impietate Mahometana, quemadmodum & Lithuanici. Quorum in delubro apud Troceos nihil præter pileum turbinatum, quibus vulgo ea gens utitur, in suggesto editiore positum, ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, & ad institutum nostrum revertamur. Tum apud Russos igitur, & Armenos, quam apud Polonos, qui Christi Dei ac magistri nostri institutis convenientem pietatem colunt antiquitus, certus est ordo eorum hominum, qui religioni sacrisque peculiariter moderantur & inserviunt, non genere, sed eorum, penes quos ejus rei potestas est antiquitus, & jam inde ab temporibus Apostolicis, Episcoporum inquam auctoritate, segregatione, & initiatione sive consecratione, à cætera omni multitudine distinctus: quem sacrum & ecclesiasticum & spi-

spiritualem dici supra memoravimus. In quo non modo episcopi & sacerdotes, verumetiam cæteri sacrorum ministri, & monachi monachæque censentur, e plebeio juxta ac equestri ordine allecti. Utrisque enim antiquitus jam inde ab initio patuit aditus ad hunc ordinem. Patrum demum aut avorum nostrorum memoria ab episcopalibus non tam functionibus quam sedibus, & primariis quarundam opulentiorum basilicarum, sive ecclesiarum, ut vulgo vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebeii (theologis, jureconsultis, & medicis aliquot exceptis) excludi cœpere. Quod jam ad Abbatias quoque & monasteria (ubi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer ordo vestitu & cultu corporis a cætera multitudine. Sed & inter se non modo a cæteris sacerdotibus episcopi, & ab utrisque monachi, verumetiam ipsæ inter se monachorum & monacharum sectæ, partim figura, partim colore vestium, partim toto vitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam communia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis, persequi hic prolixius necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam rei familiaris Polonicæ rationem

 pau-

paucis concludamus. In magna rerum omnium copia, ut fit, major aliquanto fuit superioribus temporibus, quam nunc est, argenti & auri, reique numariæ penuria, præsertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota essent nostris majoribus transmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, sed externis & maxime Boemicis usi sunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro magno rege æs & argentum signari ad exemplum Boemorum. Aureos vero numos primus omnium Sigismundus rex hujus Sigismundi Augusti pater nostra memoria signavit bonitate & pondere Vngaricorum. Tametsi Alexandri quoque fratris ejus aureum numum vidimus. Sic autem crevit jam auri pretium, ut pro duplo carior nunc sit aureus numus, quam fuit avorum nostrorum memoria. Id adeo, partim propter luxum, & crebriorem auri usum, exportationemque ad exteros, partimque quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, tum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim vicesima octava, nunc, quinquagesima secunda vel tertia, imo jam quarta

& quinta pars aurei Vngarici, sexagenæ sive copæ sexagesima, marcæ quadragesima octava, floreni tricesima, fertonis duodecima, lotti vero dimidia. Sic vulgo dicuntur pondera sive genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores grosso numi. Medians quidem grossi dimidium, nona fere parte superans cruciatum Germanicum: Sed jam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obolus vero decima octava. Atque hi quidem nunc ærei sunt inalbati. Superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent grossi & medianes. Argentei vero sunt trigrossus ac sexgrossus, hic quidem sex, ille vero tribus grossis æstimatione par. Vtrumque primus signavit Rex Sigismundus senior. Sed jam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiamnunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur. Magna sunt enim nunc, si unquam alias, Polonis variarum rerum cum cæteris gentibus commercia quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem imprimis, siligo, triticum, ordeum, avena,

& alia legumina, linum, lupulas, coria boum, sebum, alutæ, mel, cera, succinum, pix, cineres, mali, asseres, cæteraque materies fabricandis navibus & ornandis domibus apta: Cerevisia quoque & herba quædam tingendis lanæ & serico idonea. Iam vero & boum, vervecum & equorum permagna vis non modo finitimis, verumetiam remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem & laboris incommodorumque tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem vicissim aliunde panni, non modo serici & aurei, sed etiam lanei aliquanto subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum & hominum ornamenta, quorum opificia minus exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & aliis gentibus suppeditetur. Margaritę item & gemmę, & pelles sabellinę, pantherinæ, sive lupicervariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, ursinæ, & aliarum ferarum, quarum majorem copiam producunt interiores septentrionis orientisq; sylvæ. Husiones quoque sive mariani, & haleces, & alia sallamenta, & vento vel sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & calybs, cum

facta,

facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber pascuis Valachia, sive Moldavia, & Bessaria: sicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Moravia. Ex Austria, Rhætia, Slavonia, Italia, Creta, & Græcia, importantur etiam, sed pauciora. Gdanum autem, Renense, & Gallicum, & Hispaniense, Canariense quoque & Creticum navibus advehuntur. Porro aromata, & varia eduliorum condimenta atque cupediæ, quæ una cum vino, & pannis aureis ac sericeis, gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longe ab oriente & occidente importantur. Harum autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum commercia sunt Polonis, maritima quidem cum accolis sinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgensibus, Holsacis, Danis, Frisiis, Hollandis, Brabantis & aliis Belgis, Gallis, Livonibus, Moschis. Sueonibus sive Suetis, Norvegiis, Anglis, Scotis, Hispanis etiam & Lusitanis. Itemque per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terrestria vero cum Germanis, Moravis, Silesiis, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldavis, Moschis, Armenis, atque Turcis. Sed iam hunc librum claudamus, altero Reipublicæ Polonæ rationem descripturi.

 Ac

Ac primum quidem de Magistratibus & muneribus publicis persequemur: deinde vero judiciorum, comitiorum & belli rationem explicabimus: sic tamen, utrobique ut Prussos ad calcem operis vitandæ perplexitatis causa reservemus.

POLONIA MARTINI CROMERI.

LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum

DE tribus primis & simplicibus rerumpublicarum formis, quæ vel unius, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate juris continentur, unius principatum Poloni semper præter duo quædam tempora, de quibus in historia memoravimus, amplexi sunt, bonis plerunque & moderatis, & a tyrannide alienis usi principibus. Eoque contenta Polonia Principis sive ducis nomine, & imperio, donec Otto III ejus nominis Imperator Romanus Boleslaum cognomento Chrobrum (Chrabrum vulgo vocant) paulo post susceptam religionem Christianam, hoc est, anno post Christum

natum millesimo & primo, regio diademate & honore dignatus est. Nec tamen ultra quartum regem tunc is honos mansit apud hanc gentem. Nam post alterum Boleslaum, prioris filius pronepotem, ducentis amplius annis, Principes Polonorum regio nomine abstinuerunt. Deinde vero anno Christi 1295 revocatum & renovatum id in Premislao, manet in hanc diem. Et quidem ad externos plerunque liberis liberi populi suffragiis delatum, cum antea Poloni externum principem non habuissent. Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quam ex ea, quæ a Piastio duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua successione Jagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, sed electionis jure. Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adstrictus, tanquam non modo omnium rerum, sed etiam vitæ necisque omnium potestatem habens. Post susceptam vero publice religionem Christianam, temperari ea cœpit primum piis monitis atque doctrina episcoporum & sacerdotum, (quorum permagna erat dignatio & auctoritas in rudi etiam tum & literarum experti populo,) ac cæterorum Chri-

Christianorum populorum imitatione & moribus. Deinde vero bellatricis nobilitatis meritis & obsequiis, fortassis autem & contentionibus, multa de suo jure remittentibus & indulgentibus equestri ordini regibus & principibus. Nunc sane angustis finibus regia potestas in sacrum & equestrem ordinem, & utrique subjectos homines atque bona, circumscripta est. Ac in sacerdotes quidem jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ rex nihil prorsus juris habet. De equitis vero capite & fama, non nisi in comitiis cum Senatu judicat, certis aliquot causis exceptis. Senatu autem inconsulto, neque bellum unquam facit, neque fœdus publice cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia nova instituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam majorem ad rempublicam pertinentem statuit aut facit. Porro leges novas condere, pecuniam extra ordinem publice imperare, monetam signare, successorem sibi designare, ne cum Senatu quidem potest absque consensu cæteræ nobilitatis, sive equestris & militaris ordinis: De quo fere magistratus etiam publici & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum summa reipublicæ. Itaque nunc regnum

& res

& respublica Polonorum a veteri Lacedæmoniorum, vel hujus temporis Venetorum, reipublicæ ratione non multum differt. Jus creandi regis penes Senatum est, de quo paulo post dicemus. Atque id etiam equester ordo sibi vendicare cœpit, ita ut tum demum in eo ratum sit senatus judicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temere tamen disceditur a stirpe regia mascula, si qua extat. A novo rege jusjurandum exigitur in hanc sententiam, Quod secundum leges & instituta majorum regnaturus sit & suum cuique ordini & homini jus privilegiumq. & beneficium a prioribus regibus collatum, salvum conservaturus, neque de regni finibus & bonis quicquam diminuturus, quin amissa etiam ab aliis pro virili sua recuperaturus. Vicissim autem senatus omnis in verba ejus jurat. Inauguratur autem (si tamen hoc verbo uti fas est) olim quidem in Gnesnensi, nunc vero in Cracoviensi basilica, ritu solenni Christianorum, ab archiepiscopo Gnesnensi sacris operante, ac duobus proximis episcopis unctusque inter scapulas sacro oleo ante aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eucharistiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto in dextram sceptro & in levam pomo aureis, in

edi-

editiore solio ex tempore præparato collocatur, omnibusq; rite peractis coronatus in regiam reducitur. Postridie pompa itidem solenni coronatus in forum urbis equo vehitur, senatoribus equestribus, episcopis quidem pone sequentibus, profanis vero antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomum, sceptrum & strictum gladium proxime ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublime cum iis pedester conscendit, & in editiori solio collocatur. Sedentem senatus paulo inferiore ordine circumsidet. De solio assurgens ille, versus quattuor mundi partes gladium vibrat, rursumque residens, ejus contactu sive leni ictu inter scapulas cujusque nobiles & equites auratos creat: quod perinde est, ac si balteo militari donet. Urbani autem & oppidani magistratus in verba novi regis jurant. Inde rite peractis omnibus, in arcem cum eadem pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diversa est reginæ inauguratio: quæ fit præsente, deducente, & postulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam etiam ad forum rex ipse quoque coronatus cum simili pompa. Sed non juratur in verba reginæ, nec ei defertur ulla potestas aut jurisdictio. Vectigalia Principis aliquanto luculentiora

&

& ampliora olim fuere quam nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscriptitii quotannis tributum poradlne, quod nos rastrale dicere possumus, (regale etiam vocatur) in jugerum, seu laneum & mansum, ut vulgo vocant, duodenos grossos, & quidem latos sive Pragenses, qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos vernaculos excedant. Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo quemadmodum earum rerum periti affirmant, melior tunc erat grossus quam nunc est. Pensitabant & alias quasdam cum nummarias, tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum pensiones. Nec modo agricolæ, sed & oppidani. Quin & equites sive milites non penitus immunes erant. Et jumenta autem hi ei, quacunque iter faciebat, alii secundum alios suppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona omnino prorsus erant libera ab hujusmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in vetustis principum diplomatis. Nempe Przevvod, Povvos, Stoza, Stan, Povvolove, Targove, Crova, Podvvoda, Voginia, Narzas, Sep, Podvvorovve, Opole. Liberæ autem principi erant ubique piscationes atque venationes. Aliis non erant,

nemi

ne in suo quidem cuiquam fundo, absque peculiari principis indulgentia. Mulctae quoque maleficiorum principi dependebantur. Quae cum ita essent, cumque permagna esset rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitissent, aut vulgata essent, non distrahebantur fruges, & alii fructus praediorum principis, quaeq. expensionibus in cellam ejus comportata erant, neque ad unũ aliquem totius regni locum (quod non sine gravi agrestium pressura futurum erat) convehebantur: sed in praefecturis asservabantur. Cumq. ad officium principis pertinere existimaretur, non desidem & uni alicui loco affixum haerere, sed obire omne regnum, & fines ejus tueri, & omnium usibus sese exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores a potentiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu & comitatu suo aulico, ejus praefecturae fructibus & proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opus ve esset, sive quoad horrea cellaeque sufficerent, seu denique descriptis cuique praefecto pro ratione praefecturae & proventuum, certis temporum spatiis. Atq; hoc illud est, quod scriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti

ante

ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, & literis mandarunt, quasi rex Polonus egestatis causa regnum suum obire perpetuo necesse habeat, quo a suis hominibus quasi precario sustentetur. Caeterum postea cum principes vel certo se loco continere, vel bellis districti peregre diutius abesse coepissent, distrahi coepere fructus praediorum, qui praefectorum cum sua cujusque familia moderatis usibus superessent. Remissae sunt deinde principum beneficentia sacro equestri ordini, & utriusque adscriptitiis & subditis pleraeque omnes pensiones & onera. Nunc sane equestris & ecclesiastici ordinis homines nihil regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agrestes adscriptitii, praeter binos grossos vernaculos de manso, sive lanco: quae idem sunt, pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdotibus & equitibus coluntur, itemque suburbani & scultetorum, de quibus post attingemus, agri ab ea quoque pensione immunes sunt. Ne subserviunt quidem principi sacerdotum & equitum homines agrestes & oppidani, praeterquam ad arces tempore belli reficiendas, atque etiam novas, si id e senatusconsulto fiat, condendas. Non ita pridem abbates &

prae-

Præpositi monasteriorum certas pensiones, quæ Stationes vulgo dicuntur, regi denuo pensitare cœperunt. Adscriptitii quoque ipsorum ad colendos principi agros, subvectiones, & pensiones quasdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tutiores sint ab injuriis improborum. His autem exceptis soli præfecturarum adscripti, in suis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia pensitando rem familiarem principis sustinent. Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum usus est. Quarum impensa deducta, reliquum cedit principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuosissimæ sunt salinæ. Sed habet in iis equester ordo hanc prærogativam, ut in usum suum domesticum, statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet instituendi & exigendi telonii, præter peculiarem regis indulgentiam, idque ob necessariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in suo cuique solo insti-

instituere licet. Duplex autem est telonium vetus & novum. Ac vetus quidem exile est, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negotiantur. Novum vero majus aliquanto, quod boum, equorum, pecorum, frumenti, lanæ, ceræ, sevi, & aliarum mercium, quæ ad exteras nationes exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine pensitatur. Utriusque immunitatem habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc est, venum ea exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boves emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si de suis agnati sint. Publicæ quoque civitates nonnullę habent immunitatem veteris telonii. De novo fuit superiori tempore controversia inter equestrem ordinem atque regem. Hæc igitur nunc sunt perpetua principis vectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuiquam jure hæreditario, rex Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius revocata, multos conturbavit, & non exiguos motus excitavit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinem nihil à quoquam, nisi forte à Iudęis, regi pensitatur. Ex his autem vectigalibus is cum domestica familia ita sese

sustentat: inde comitatui suo aulico stipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia & sartatecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se ac republica, & in alios usus impendit. Inde & senatoribus fere, ac magistratibus publicis, & nonnullis sacerdotiis certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia principum attributi, partim accepto in usus necessarios pretio venditi. Et hactenus quidem de principe sive rege ac vectigalibus ejus. Iam de legibus. Legum scriptarum nullus fuit usus apud Polonos vetustioribus temporibus. Nec ullæ extant antiquiores iis, quas Cazimirus magnus rex condidit. Quæ sane pauculæ sunt. Nec multæ iis a filiis ejus Ioanne Alberto & Alexandro adjectæ sunt. Extremis demum fere temporibus Sigismundi senioris, & regnante filio ejus Sigismundo Augusto, magis ac magis exarsit & longius progressus est pruritus & libido novarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut illæ propemodum exolescant, novæ autem vix, aut ne vix quidem inolescant. Sed utræque, hæ quidem novitate, illæ vero vetustate sua, in contemptum vulgo ve-

niant, maxima reipublicæ pernicie. Earum autem condendarum potestas est simul penes regem, senatum, & nuncios nobilitatis, nec nisi in conventus. Statuta regni vocantur. Priscis temporibus viva lex erat Rex sive princeps: Qui cum unus in tam amplo regno omnia neque præstare, neque providere, ac ne judiciorum quidem difficultates recte explicare posse videretur, & lubricus autem proclivisque ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores sive Consiliarii, qui & consilia actionesque ejus ad salutem reipublicæ, & judicia ad justitiæ & æquitatis trutinam dirigerent, & monitis consiliisque salubribus, quasi vivis quibusdam legibus, pro re nata cum animum ejus informarent, tum potestatem modificarentur. Hic est Senatus Regius, multo amplior modo, quam olim, certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi jurati ad hoc collegium & ad consilium admittuntur. Et perpetuum est hoc munus quoad vivit quisque, certis annexum honoribus & magistratibus, partim ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus Archiepiscopi duo, septem Episcopi, Palatini quindecim, Castellani

quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in majore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi vero sunt, Cracoviensis in minore, Posnaniensis in majore Polonia: VVladislaviensis in Cujavia & Pomerania, qui tamen jam a certo tempore Posnaniensem loco antecit. Plocensis in Masovia. In Russia Praemisliensis & Chelmensis: Camenensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo servant in senatu dicendaque sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem praeterea tres Russici & Graeci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi VVladicas vocant, nimirum Leopoliensis, Praemisliensis, & Chelmensis: qui [redacted] sectatoribus sunt, & aliis Russicis iisdem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, a Kioviensi metropolita, & a Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni suum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latius paterent versus occidentem solem fines Poloniae, VVratislaviensis quoque & Lubusensis episcopi, & Camenensis in senatu sua loca habebant: Atque etiam nunc duo prio-

res

res in provincia Gnesnensi censentur. Et nostra memoria habuit uterq; certa bona in Polonia. Nunc Camenensis episcopatus in ducum Pomeraniae, Lubusensis in Marchionum Brandeburgensium faucibus, VVratislaviensis in regum Bohemiae ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracoviensis & Posnaniensis, alternis vicibus inter se priora & posteriora habentes loca & suffragia. Deinde Sendomiriensis, Calissiensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, VVladislaviensis, sive Iunivvladislaviensis, Leopoliensis sive Russiae, Podoliae, Lublinensis, Belsensis, Plocensis, Masoviae, & Ravensis. Castellani, Cracoviensis, Voinicensis, Sandecensis, & Biecensis in satrapia sive Palatinatu Cracoviensi. Posnaniensis, Medirecensis, Regimensis, Sremensis, Praementensis, Crivinensis, & Santocensis in Posnaniensi. Sendomiriensis, Villiciensis, Radomiensis, Zavichostensis, Zarnoviensis, Malogostensis, Polanecensis, Czechoviensis in Sendomiriensi: Calissiensis, Gnesnensis, Landensis, Naclensis, Biechoviensis, Camenensis in Calissiensi. Siradiensis, Rospriensis, Spicimiriensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi. Lenciciensis, Brezinensis, Inovvlodensis, & Conariensis alius in Lenciciensi-

In Brestensi, Brestensis, Crusuiciensis & Covaliensis. In Iunivvladislaviensi Iunivvladislaviensis, Bydgostiensis, & Conariensis item alius itemque Dobrinensis, Rypinensis, & Slonnensis in terra Dobrinensi. In Russia Leopoliensis, Præmisliensis, Haliciensis, Sanocensis & Chelmensis: In Podolia unicus Camenecensis: In Lublinensi item Lublinensis In Beltensi Beltensis In Plocensi Plocensis, Racianzensis & Sieprecensis: In Masovia Cyrnensis, Viznensis, Varsaviensis, Visegradensis, Zacrocimensis, Ciechanoviensis & Livensis: In Ravensi Ravensis, Sochaczoviensis, & Gostinensis: In Silesia unus Osvvecimensis: Palatinum ea non habet. Ex his Castellanis qui primi in unaquaque satrapia modo a nobis enumerati sunt, eum inter se servant ordinem, quo palatinos recensuimus, excepto Cracoviensi, qui ex quodam tempore palatinos omnes loco suffragioque antecit. Voinicensis item & huic proximus Gnesnensis prærogativa quadam inter Calisiensem & Siradiensem Castellanos interjecti sunt. Cæterorum hic esse legitimus ordo existimatur, ut Ravensi, qui superiorum extremus est, proximus sit Sandecensis, deinde Medirecensis, Visliciensis, Biecensis, Rogoznensis, Radomiensis, Zavichostensis,

Landensis, Sremensis, Zarnoviensis, Malogostensis, Velunensis, Premisliensis, Haliciensis, Sanocensis, Chelmensis, Dobrinensis, Polanecensis, Prementensis, Crivinensis, Czechoviensis, Naclensis, Rospirensis, Biechoviensis, Osvvecimensis, Prezmensis, Crusviciensis, Bydgostiensis, Camenensis, Spicimiriensis, Inovvlodensis, Covaliensis, Santocensis, Sochaczoviensis, Gostinensis, Viznensis, Varsaviensis, Racianzensis, Sieprecensis, Visegrodensis, Rypinensis, Zacrocimensis, Ciechanoviensis, Livensis, Slonensis: extremi tres Conarienses. In quibus primum locum is qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lenciciensi, ultimum qui in Inovvladislaviensi obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri principis, quos officiales regni vocant: Nempe Marescalcus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Procancellarius sive Vicecancellarius, ac Thesaurarius. Est etiam unus de magistratibus aulicis, sed curiæ principis, Marescalcus curiæ. Putantur etiam duo Præfecti seu Capitanei, nempe majoris Poloniæ, & Cracoviensis, ad consilium pertinere. Sed perraro usu venit ut ii non aliquo alio honore Senatorio præditi sint. Horum autem omnium magistratuum loca & suffragia in consilio sunt

secundum Castellanos eo, quo hic à nobis conscripti sunt, ordine. Nisi si quo alio eminentiori honore ii cohonestentur. Quod fit plerunque. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius sive regni, sex & nonaginta consiliariis constans: Quorum alii vocantur majores, alii minores consiliarii. Sunt autem majores Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarii aliquot satraparum Castellani usque ad Siradiensem fortassis: Cæteri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consiliis secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarii. Verum de his & omni republica Prussica separatim posterius persequemur. Accessere nuper (posteaquam hæc nos conscripsimus) & Lituani, cum antiqui, tum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adjecit. Eos quoque alio loco reservabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipsi jurati in Senatum, sed ut auditores modo, & quasi seminarium quoddam senatus. Neque locum habent in consessu consiliariorum, neque dictionem sententiæ. Ex his autem unus primi sive majoris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulo post: Duo referendarii

darii sive supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarii aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostii causa, idque in suo tantum quisque territorio. Iam & Senatorum, primariorum præsertim, filios adolescentes admitti in Senatum, non inusitatum est. Quanquam solent & ii sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consiliis. Convocantur autem Senatores à principe ad consilium, præsentes quidem, quoties opus est: qui vero longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicujus gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum ejus, aut si quis socius & obnoxius regno dux in verba principis juraturus sit. Cum iis vero, qui adsunt, princeps pro re nata consultat. Nisi forte res gravior ac difficilior incidat, quæ plurium consilio & consensu sit explicanda, velut de indicendis comitiis. Tunc etiam absentes singuli per epistolas regias consuluntur, majores præsertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio senatorum sive consiliariorum regni suffecerint, si unum illud addiderimus, quod subserviunt ii quoque principi & reipublicæ quoties opus est; domi quidem in judi-

jud eius cum aliis, tum recuperatoriis, quas commissiones vulgo vocamus. foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publice cum dignitate peragendum est. Cum autem ii certis magistratibus & honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, curamque totius reipublicæ, peculiaria officia pro diversitate magistratuum sive honorum attributa. Ac archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est. Nec ullam ii peculiarem habent in Polonia, præ cæteris nationibus. Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Maximi legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet jurisdictionem, de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatus honorem ab eadem sede apostolica, atque eo, quod antiquo gentis instituto & prærogativa primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, convocandi senatum, senatusque consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno vacante. Sed nos institutum nostrum persequamur. Palatini munera sunt, esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet

habet lingua vernacula, ut Voievoda dicatur, quasi dux belli, sive copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen honosque comitum palatinorum. Porro in pace Palatini est, in sua cuique satrapia conventus nobilitatis instituere, iisque, & judiciis præsidere: pretia rebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Judæorum quoque patrocinium & judicia ad Palatinum pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresque & præsides militaris sub suo quisque Palatino. Appellantur autem Castellani etiam vernacula lingua mutuato a Latinis vocabulo, à castellis sive oppidis, eorumque territoriis, quæ singuli singula habent attributa: non quod dominatum, jurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cujus modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniversarios. Indeque suam quisque denominationem sumit, videlicet, ut Voinicensis vel Sremensis, vel alius cujuspiam loci Castellanus vocetur. Vocantur etiam persæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione in ki vel ski syllabam deflexa, verbi gratia,

tia, pan Poznanski, pan Ploski. Solus autem Cracoviensis Castellanus, praeter nomen & reditus, nihil habet commune cum aliis. Sed liberum is honorem habet, absque ullo prorsus munere, praeter communia Senatorum. Tam Palatinum autem, quam Castellanum ingenuum esse [illegible] non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum seu bona terrestria. Vocanturque [illegible] quae vulgo communi vocabulo dignitarii, quasi dignitate & honore praediti, addito fere satrapiae, seu terrae nomine. Magistratus vero sive officiales regni ab officiis, & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur ad [illegible] rempublicam pertinentibus, hanc [illegible] nant communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina superius jam indicavimus: Quibus singulis Regni nomen adjungitur, ut, verbi gratia, Marescalcus & Cancellarius regni dicatur, eodemque modo caeteri. Officia vero singulorum haec sunt. Marescalcus quidem magister est aulae regiae, & administer consilii publici, penes quem jus est convocandi senatum jussu regis, vel primatis, praestandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicendae sententiae, legatos externos introducendi, ejiciendi è consilio eos, qui ad id non per-

tinent, pronuntiandi decreta regia in causis infamiae & capitalibus, promulgandi ad populum senatus consulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in privatis principis coenaculis & habitaculis, animadvertendi in delicta, quae in loco & oppido domicilii sive hospitii regii, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diversoria distribuendi, & imponendi rebus venalibus pretia unde etiam vectigal seu tributum forale ipsi provenit. Marescalco etiam est in aulicum regis comitatum & administros mensae regiae, aliorumque numerum aulicorum, profanos praesertim, jurisdictio, censura & animadversio. Eoque gestat is in publicis conventibus, & regi in propatulum prodeunti praefert erectum sceptrum ligneum, sive baculum. Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco distincti, sed potestate & munere exaequati, diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & aliis scripturis regiis conscribendis atque signandis, quaeque ad eum mittuntur accipiendis & legendis praesunt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem majus,

Vice-

Vicecancellarius vero minus. Authoritas eorum eousque patet, ut multa inconsulto principe signare, quæ vero contra leges esse videntur, jubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet, in Senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ii cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum. Secretariis, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremoniisque ecclesiasticis moderantur: is præsertim qui est dicatus sacro ordine. Lege enim, quamvis non antiqua, alterutrum ex iis sacrum, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soli fere sacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ii in proxima expectatione honorum suus uterque ordinis. Sed neque sacerdoti cum episcopatu, exceptis Præmisliensi, Culmensi, Chelmensi & Camenecensi, neque profano sive seculari cum ullo Palatinatu vel Castellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniventiam: est autem usitatum, ut de Vicecancellario fiat Can-

Cancellarius, propter loci & sententiæ dicendæ prærogativam. Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum. Est autem promus & condus thesauri regii, symbolorum sive insignium regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius, supellectilis & redituum regiorum, scripturarumque & monumentorum publicorum: auctor & moderator quorumvis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magister: stipendiorum tam militarium quam aulicorum solutor: reddendæ principi rationi obnoxius. De Marescalco curiæ, & præfectis, referendariis, & secretariis, dicemus postea. Numerantur etiam inter Magistratus & officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exercituum regni capitaneus, alter campiductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum principem, & vicarius principis Dux exercituum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, pretia rebus venalibus imponit, ponderibusque & mensuris earum modum statuit, & in delinquentes animadvertit. Campestris vero, hujus

est quasi Vicarius a principe datus excubiarum potissimum explorationumque curam gerit, & mercenariis militibus, illo praesertim altero absente praeest. Neuter tamen in Senatu locum habet. Quod temporarii esse perhibentur, neque inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longe minus autem ii quidem, qui ipsi nostra fere memoria pro magistratibus regni haberi & appellari coepere. Neque tamen in Senatu locum habent, neque functionem ullam ad universum regnum pertinentem. Sunt vero [illegible] gladifer, poculator sive pincerna, structor mensae, quem incisorem vocant, dapifer, subdapifer, magister coquinae qui dapibus apparandis & coquis regiis praeest. Et certe aut iidem sunt terrestres Cracovienses [illegible] eadem fere de omnibus [illegible]. Itaque nos quoque de [illegible] inter terrestres honores & magistratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terrestres honores & magistratus, qui non universi regni, sed terrarum atque satrapiarum sunt peculiares. Officia terrestria vulgo appellantur & [illegible], officiales terrestres. Sunt autem [illegible] succamerarius, capitaneus, gladifer, vexillifer, pincerna, subpincerna, structor, subdapifer, dapifer, tribunus, iudex, subiudex, notarius, thesaurarius

saurarius, venator, agaso sive equorum curator. Habentque certas suas functiones sive curationes antiquitus, in sua quisque satrapia sive tractu, ac terra, ut vulgo loquuntur [illegible] olim, discerpto in multos dominatus regno [illegible] habuit. Eius autem hi fuerant administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen eundem pro honore retinent. Quales sunt gladifer, [illegible] extraordinariis [illegible] honores vocant, [illegible] & in [illegible] assistent. Tametsi etiam [illegible] tractu, a quo denominationem habet, quoties [illegible] princeps adest. Nempe ut gladifer [illegible] satrapiae gladium ipsi praeferat in solemni pompa, pincerna poculum administret, incisor sive structor mensae [illegible] apponat: dapifer dapes inferat, subdapiter dapiferum cum sceptro seu baculo praecedat, subpincerna potus curam gerat, thesaurarius [illegible] ac promtae pecuniae [illegible] supellectilis curam. Caeteri tunc funguntur [illegible] fere suis muneribus. Ac vexillifer [illegible] in bello vexillum praeferre exercitui suae satrapiae: Tribunus custos

 est

est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Itaque vacationem habet militiæ. Venator venationibus & sylvis præest. Agaso equitio sive armento equorum. Iudex causis & controversiis privatis nobilitatis disceptandis & judicandis præsidet una cum subjudice: qui ejus est socius, non vicarius, loco tantum inferior. Notarius scriba est & actuarius judicii. Sed habet ipse quoque in judiciis jus dicendæ sententiæ, consuetudine magis quam legum præscripto. Cæterum Succamerarius (cujus partes postremo loco explicemus, licet honore omnibus his antecat) olim fortassis præfuit cubiculo & cubicularis principis in sua quisque terra. Nunc regendis modo finibus agrorum ac honorum terrestrium præest. Quem eidem atque judicem, subjudicem, & notarium, juratum esse oportet. Habetque is ad id munus obeundum vicarios & ipsos juratos in singulis territoriis singulos, qui camerarii vocantur, sive cubicularii, propterea fortassis, quod antiquitus ministri cubiculi principis ad id munus legebantur à succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratu suo ex equestri ordine ejusdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult. Cracoviensis Succamerarius præ cæteris ea prærogativa præditus

tus est, ut salinarum ejus ipsius tractus arbiter sit & inspector. Capitaneorum officia statim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus satrapiis sunt, neque in singulis singuli. Et Cracoviensis quidem satrapia Succamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium habet singulos. Posnaniensis cæteros quidem habet itidem singulos: Succamerarios vero, judices, subjudices & notarios binos. Habet enim hosce terra Vschoviensis peculiares, quæ a Polonia quodam tempore sejuncta fuit. Sendomiriensis satrapia cæteros quidem & ipsa singulos habet, præter tribunum, quem etiam Pisloviense territorium non ita pridem suum habere cœpit. Calissiensis item eosdem omnes habet singulos. Siradiensis structore & subdapifero caret: gladiferum, pincernam, dapiferum habet singulos: Succamerarios, vexilliferos, judices, & notarios binos. Habet enim hos Veluniense territorium suos ex quo tempore avulsum fuit à Polonia, sicut arbitror. Tribuni item duo sunt in eadem satrapia, Major & Minor. Lenciciensis gladiferum, structorem & subdapiferum non habet, cæteros habet singulos. Item que Brestensis. Inovladislaviensis vero gladiferum unum habet,

bet structorem & subdapiferum nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinensis terra peculiarem succamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, judicem, subjudicem, & notarium. Russia quinos habet succamerarios, vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, judices, subjudices, & notarios: Nempe Leopoliensem, Præmisliensem, Sanocensem, [illegible] & Chelmensem. Gladiferum, structorem, & subdapiferum nullum. Podolia itidem [illegible] de his tribus. Reliquos vero singulos, exceptis tribunis, quos duos habet, Camenecensem atque Trebovvliensem. Lublinensis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipsa habet: vexilliferum, pincernam, & dapiferum singulos, cæteros binos. Lucoviense enim territorium peculiares habet succamerarium, tribunum, judicem, subjudicem & notarium. Belzensis succamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, judicem, subjudicem, & notarium habet singulos, cæteros non habet. Plocensis succamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum singulos. Iudicem vero & subjudicem & notarios binos. Habet enim hos Zavvrense territorium suos. Structore ac subdapifero ea satrapia caret. Ravensis vero structore item & gladifero:

Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis distinctos, videlicet Ravensem, Gostinensem, & Sochacoviensem. Masovia judices habet undecim, totidem quot territoria. Nimirum Cyrnensem, Vizensem, Varsaviensem, Nurensem, Vyssegrodensem, Zacrocimensem, Ciechanoviensem, Lomzensem, Ostrolencensem sive Zembroviensem, Rozanensem, & Livensem: Subjudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus. Zembroviense enim territorium eo caret. Pincernas atque dapiferos octonos. Rozanense enim & Livense, atque item Zembroviense territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzense quidem. Subdapiferum autem neque hæc ipsa, neque Nurense: neque Vyssegrodense: porro suppincernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masovia, nempe quinque. Suppincernam item Ravensis satrapia habet. Bresiensis vero thesaurarium: Cæteræ omnes neutrum. Magistrum culinæ nulla præter Cracoviensem, si modo non regni is est. Agasonem nulla præter Russiam. Venatores solæ Cracoviensis, Posnaniensis, Siradiensis atque Lenciciensis singulos. Sendomiriensis vero & Masovitica binos. Hæc quidem Visnensem & Lomzensem. Illa vero Sendomiriensem & Radomien-

domiensem. Habent & Osuiencimensis & Zatoriensis terræ suos judices singulos: habet etiam Severiensis ab episcopo. Cæterorum terrestrium magistratuum nullum habet Silesia, præfectis sive capitaneis exceptis. De quibus jam dicendum est. Capitaneus, quem præfectum recte dixerimus, addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor non solum arcis regiæ, verumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ, in sua quisque præfectura, quam a vi tutam debet præstare & vindicare, & furibus latronibusq; repurgare. Itaque jurisdictionem coercitionemq; habet late patentem, non modo in agrestes & oppidanos, verumetiam in equestris ordinis homines. Qua de re accuratius suo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum judicum, ecclesiasticorum juxta ac profanorum, sententias ad extremum executioni mandat, si executores alii nolint, vel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum principis, qui ex re familiari, ac censibus & pensionibus oppidanorum & agrestium proveniunt. Et omnino arces, & villæ, seu rustica prædia cum suis sartis tectis, & oppida pagique principis in ditione præfectorum sunt. Solus omnium Cracoviensis præfectus licet amplissimam jurisdictionem habeat, tamen

sartorum tectorum arcis, & redituum principis curam non habet. Est enim magnus procurator ejus arcis, qui utrunque hoc onus sustinet. Nam Posnaniensis præfectus, licet majores etiam prærogativas & jurisdictionem in tota majore Polonia obtineat, atque ob id generalis majoris Poloniæ capitaneus vocitetur, curat tamen sarta tecta arcis Posnaniensis duntaxat, & reditus regios ejusdem territorii. Cætera enim territoria jurisdictioni ejus subjecta, habent fere suos curatores, quos etiam minus proprie præfectos appellamus de quibus post agemus. Oportet autem præfectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa præfectura, cui præficitur, habentem. Neque externo autem, neque regio vel ducali genere orto, conferri præfecturam fas est. Nec duas cuiquam habere licet. Ac ne unam quidem, primariam duntaxat & jurisdictione præditam, cum primaria Castellania vel Palatinatu ejusdem satrapiæ, Posnaniensi & Cracoviensi exceptis, in quibus non idem jus est. Ne Silesiæ quidem cadunt sub hanc legem. Habet præfectus quisque suum vicarium, quem Vicecapitaneum vel Burggrabium vulgo vocant: Nos suppræfectum fortassis non inepte dixerimus, penes quem est vicaria præ-

fecturæ totius potestas, & rerum judicatarum executio. Habet & alterum administrum statorum, ac certis temporibus peragi solitorum judiciorum, quem judicem castrensem dicunt. Utrunque arbitratu suo creat & abdicat. Sed utrunque juratum itidem, atque ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse certaque bona terrestria in ea ipsa præfectura habere oportet. Nec eundem judicem supræfectum, terrestremve & castrensem judicem, esse fas est. Habet item præfectura quæque actuarium juratum quem notarium castrensem nominat. Non sitæ autem satrapiis, verum arcibus ac territoriis fere, quæ districtus vocantur, distinctæ præfecturæ: nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur. Sunt vero hæ totius Poloniæ præfecturæ: In majore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, VVschovense, Calisiense, Gnesnense, Pysdrense, Conninense, Kcinense, & Naclense territoria complexa. In minore autem Cracoviensis, quæ præter primarium, alia tria territoria, videlicet Prosloviense, Xianzense & Leloviense in se continet. Præter eam sunt, Sandecensis & Biecensis præfecturæ cum jurisdictione. In Sendomiriensi vero satrapia sunt Sendomiriensis, Radomiensis, (Stenzicense

quoque

quoque territorium dudum complexa, quod jam peculiarem præfectum habet) Corcinēsis, quę & novę civitatis dicitur, Chencinensis, Opocinensis, Pilsnensis. In Lublinensi ejusdem nominis præfectura est, & Lucoviensis. In Siradiensi Siradiensis quæ Schadcoviense quoq; & Radomscense & Potricoviense territoria annexa habet: Velunēsis item & Ostreszoviensis. In Lenciciensi unica est tria habens territoria, nimirum Lenciciense, Brezinense, & Orloviense. In Cujavia Brestensis, Crusviciense item & Covaliēse, & Prędecense, territoria adjuncta habens: Iunivvladislaviensis cum annexo Bydgostiensi territorio & Bobrovvnicensis, Dobrinense, Ripinense & Libnense territoria complexa. In Russia Leopoliensis, Præmisliensis, Sanocensis, Haliciensis, Chelmensis, & Crasnostaviensis. In Podolia Camenecensis atq; Trebovvliensis. In Belsensi satrapia Belsensis, Buscensis, Grodlensis, & Grabovecensis. In Plocensi unica cum tribus aliis territoriis, Zavvcrense, Mlavensi, Stenensi sive Strensensi. In Masovia Cyrnensis, Viznensis, Varsaviensis, cui Nurense quoque territorium paret, Vysſegrodiensis, Zacrocimensis, Ciechanoviensis, Lomzensis, Rozanensis, (in qua est Macoviense territorium,) & Livensis. In Ravensi vero satrapia

tres præfecturæ sunt, Ravensis, Gostinensis, & Sochacoviensis. In Silesia sunt Osuiencimensis & Zatoriensis. Præter has præfecturas sunt & aliæ de superioribus fere detractæ, & peculiariter, quamvis minus Latine, tenutæ, earumq. præfecti tenutarii vulgo vocantur: qui partim non habent sua territoria, partim habent, verum sine ulla jurisdictione in nobilitatem. Nam ea est penes veros præfectos, quibus ex tenutæ voluntate regia propter utilitatem, vel aliqua de causa detractæ sunt. Sunt autem ii tenutarii curatores, modo regiorum prædiorum atque reddituum, & castellorum, plebisque subjectæ, non dissimili conditione magni procuratoris arcis Cracoviensis. In iis leges eæ, quæ de præfecturis quidem con memoratæ sunt, locum non habent. Omnium autem præfecturarum reditus, partim ex agricultura, & re pecuaria, partim e molis frumentariis & sylvis, partim e censibus & pensionibus agrestium & oppidanorum proveniunt, & vel certo pacto præfectis locantur à principe, vel eorum fidei committuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxii sint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoque præfecturas non inusitatum est, eas præsertim, quæ jurisdictione carent,

quæque

quæque non sunt primariæ cujusque satrapiæ. Sed ita demum id legitimum est, si rata redituum portio quotannis de capite deducatur. Quod cum in desuetudinem abiisset superiori tempore, comitiorum decreto nunc revocatum est. In iis vero præfecturis, quæ jurisdictionem habent, si usus reipublicæ oppignorationem requirat, etiam assensu senatus comitiali opus est. Sola Sendomiriensis privilegio quodam neq; se oppignorari, neque locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos suos: Sed hoc nomine principi nequaquam obnoxios. Habet arx Cracoviensis peculiariter decem custodes, qui burggrabii, sumpto à Germanis vocabulo, appellantur, sine ulla potestate, præfecti auctoritati obnoxios. Qui pacis juxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quando opus est, excubias, per se, vel per administros suos servant: Habentque militiæ vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habent suos curatores & administros juratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præest autem salinis Bochnensibus & Velisensibus, earumque administris & operis, unus salinator, quem zuppa-

[illegible]

riam Cracoviensem vocant. Rußicis item unus, quem Rußicum appellant. Et est honorata hæc utraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neque in terrestribus magistratibus numerantur. Quemadmodum neque telonæ, sive quæstores teloniorum, neque tributorum atque exactionum publicarum exactores. Et si vero utrique rationibus reddendis obnoxii sunt (telonæ quidem, si non redemerint telonia. Quod faciunt plerunque.) Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuum conjicere libuit, propterea quod eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque sive notarium thesauri regii nihil vetat eo adjicere, quem rex ipse edit, ac thesaurario vicarium adjungit. Et scribam castrensem, quem etiam notarium campestrem vocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum. Sunt etiam a terrestribus magistratibus non multum diversa ministeria quædam in aula principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumque & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministeriis in aula principis funguntur, fidemque suam principi ad suum quisque ministerium jurejurando obstringunt. Sunt autem

tem ii Marescalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarii duo, pincerna, structor mensæ, subdapifer, dapifer, magister culinæ, & præfectus cursorum. Nuper etiam his accessere, Venator, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, a superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur, nempe ut Marescalcus curiæ, thesaurarius curiæ, atque eodem modo alii dicantur. Nec scio an & Secretarii in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumque munus attributum habeant, sed ad nutum principis præsto sint in obeundis ejus nomine legationibus, in inscriptionibus & lectionibus publicarum & regiarum scripturarum, in accersendis ac deducendis ad regem vel in senatum illustribus hospitibus & legatis principum, in exquirendis & referendis sententiis ægrotorum, & a consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro principe locis, factis, & causis controversis, regnorum præsertim hominum, & administrorum inter ipsos, vel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta & cum dignitate conjuncta ministeria. Numerus eorum certus non est. In iis omnibus unus, qui appellatur primus

seu major Secretarius. Is absentium Cancellariæ præsidum vicem supplet in aula & comitatu principis. Nec tamen, ut illi, gestat signum regium, sed, quoties opus est, petito ab ipso annulo signatorio, tam diplomata publica, quam epistolas ipso præsente signat. Quod si is quoque absit, peragit ea quispiam de cæteris Secretariis, quem princeps jusserit. Habet autem primus quoque Secretarius secundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogativam capessendi honores publicos & magistratus qui vacaverint. In arbitrio tamen regis positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Marescalco. Marescalcus curiæ absente Marescalco regni agit omnia quæ illius muneris sunt. A præsente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea quæ sunt majoris momenti peragenda, præterq; cum eo pariter principi erectum sceptrum. Thesaurarius item Thesaurarii regni absentis vices gerit, adhiberturque & ipse à præsente ad pleraque omnia. Succamerarius, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumq; domesticorum principis administrorum. Sub cujus potestate est supellex ad lectum & cubiculum principis cultumque corporis pertinens. Janitoribus quoque

idem

idem præest. Referendarii, supplicum libellorum magistri sunt, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utantur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellariæ, ejusque permissu exponunt regi cum consilio causas & controversias litigantium. Nuper adeo sententias quoque rogari cœperunt in regiis judiciis. Sunt autem duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductoris copiarum, magistri stabuli, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Cæterorum munera jam sunt explicata in terrestribus officiis & curationibus. Eadem enim sunt horum atque illorum. Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cuique satrapia sive terra. Hæc autem omnia honorata sunt ministeria. Minus illa, interioris cubiculi servatoris, curatoris lecti atque dispensatoris. Cæterum stipendiarii & aulici principis equites, concionatores, & sacrifici, quamvis honorato sint loco, tamen inter officiales non censentur. Multo minus stipatores, sive satellites, cubiculariique & pueri: Sed perpetui sunt ad ministeria principis, & præsto sunt ipsi iter facienti, & quovis loco manenti. Ac sacrifici quidem per vices operantur

sacris

sacris quotidie præsente rege. Canunt etiam festis diebus, benedictionesque & gratiarum actiones ritu Christiano ad mensam eius peragunt. Concionator sacris concionibus fungitur. Aulici vero (sic enim vocantur equites equis stipendia merent præsidii honorisq. regii causa, & equestrem eum vel currulem equestres fere comitantur. Qui equitatus numerosus est atque splendidus, nobili iuventute constans. In qua sunt complures magistratibus & officiis non modo aulicis verumetiam [illegible] præditi. Ei vero Marescalci moderantur. Cæteri ministri non habent necesse equos alere. Itaque pedestres prodeuntem in publicum principem deducunt. In solennibus tamen pompis non insolitatú est, ut equites quoq. aulici pedestres equestrem principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent, vel regiis, vel oppidatim suppeditatis, vel conductitiis suis curribus vehuntur. Ex his stipatores præsidii causa sunt circum principem. Quod tamen recens est in Polonia, sed auget maiestatem principis. Cubicularii & pueri præsto sunt ad quevis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in accendis in senatum & ad regem consiliariis, & perferendis quoquo versus

suis literis, mandatis, edictisque regiis. Quam ad rem oppidatim & vicatim eis mandato principis equi subministrantur. Quæ, subvectiones, &, lingua vernacula, poduodæ vocantur. Cursum publicum latini vocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem antecedunt: stipatores prælongis securibus more peditum Germanorum armati latera eius cingunt. Cubicularii vero cum pueris subsequuntur, sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularii puerique episcopis ac secretariis ecclesiastici ordinis proxima principi loca honoris causa concedant: Nisi forte regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarii cum proceribus antecedunt. Reginam vero longus ordo sequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur est ratio universa aulæ & comitatus regii. Mitto enim cantores, abaci custodem, mapparum, canum venaticorum curatores, alimentorum distributores, ianitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora ministeria. Quæ magna est turba, & sumptibus principis alitur. Et quoniam omnia persequimur volumus quidem certe. Habet etiam regina suum comitatum, nec modo puellarum & matronarú quę in gynęceo sunt, sed etiam puerorum cubi-

cubiculariorum & aulicorum, & in his peculiares administros sive officiales. In primis magistrum curiæ, qui omnibus præest, Reginamque prodeuntem cum sceptro antecedit: magistram curiæ, matronam gynæceo moderantem. Deinde Cancellarium, vel Secretarium: Cuius sunt munera, literas nomine reginæ conscribere, & signare, & legere, & compellantibus eam responsa dare. Quod quidem nescio an cum magistro curiæ commune habeat. Est autem & hoc discrimen inter cancellarium & secretarium quod hic non gestat signum reginæ, sicut ille: sed ab ea, quoties opus est, utendum accipit. Habet regina etiam thesaurarium suum, & pincernam, sive poculatorem, & structorem mensæ, & subdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac stabuli magistros singulos. Itemque dispensatorem, abaci custodem, mapparium, & janitores, eodem, quo regii sunt, honoris discrimine. Quibus omnibus victus, vestitus, & mercedes a rege præbentur. Indidem ipsius quoque reginæ mensa instruitur, res vestiaria, mundus muliebris & jumenta comparantur. Quod si ea regi superstes sit, vidua de suo ac de fructibus & reditibus eorum bonorum, quæ rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi consilii sen-

tentia attribuerit, sese cum universo comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni terrestribus, & aulicis, nobis dicta sunto. De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministeriis & curationibus, quales sunt secundum Archiepiscopos & Episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, Decanorum, Archidiaconorum, scholasticorum, cantorum, custodum, cancellariorum, vicariorum in spiritualibus officialium, commissariorum ministrorum, priorum, custodum sive guardianorum, pœnitentiariorum parochorum, quos etiam plebanos vocant, non est operæpretium hic nos persequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conventualium, vicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempublicam pertinent, exceptis archiepiscopis & episcopis, & si quibus forte Præterea peculiariter quædam reipublicæ munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotii nomine. Major etiam olim habebatur. id quod è vetustio-

vetustioribus literarum monumentis deprehenditur. Omnes autem episcoporum & archiepiscoporum potestati & iurisdictioni subiecti sunt, praeter, si qui pontificis maximi, cuius eximia potestas est, auctoritate exempti sunt. Caeteri urbanae, oppidanae, vicanae, & agrestes, partim principi parent, partim proceribus & equitibus, partim certis sacerdotiis attributae sunt. Reguntur autem à suis quique dominis, eorumque praefectis ac procuratoribus, ex aequo & bono sive ex arbitrio magis, quam certis legibus. Quanquam non carent tamen suo quaeque iure. Quod non est unius modi, quemadmodum postea ostendemus. Praeter dominos autem eorumque praefectos & procuratores habet plebs quaeque oppidatim, vicatim, & pagatim suos magistratus. Ac in pagis quidem scultetum sive advocatum ... vocant, qui est quasi deductor ac ... coloniae: qui vel ipse, per se, vel per vicarium suum, & ipsum advocatum, sed ... vocant, ... adiunctis aliquot ex aratorum numero ..., qui appellantur iudices, sive assessores iudicii, ius dicit. In civitatibus autem & oppidis & vicis praeter hos, sunt etiam consules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos est civitatis

vitatis cuiusquam gubernatio & custodia, in delinquentes animadversio, publicorum commodorum administratio, curaque aedificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus praesidet magister civium, quem vulgo proconsulem vocitant, qui eos quoties opus est, convocat, & in consilium adhibet. Nam leviora fere ille ipse gerit. Consulum non idem est ubique numerus. Habent item singulae opificum societates & contubernia in qualibet civitate & oppido suos magistros, & his adiunctos aliquot seniores. In maioribus urbibus sunt etiam aediles unus & alter, de numero decurionum delecti, pecuniae publicae quaestores, & sartorum tectorum curatores. In oppidis vero & vicis communiter haec à decurionibus curantur. Hos magistratus, in oppidis praesertim, paratos esse oportet, praeter advocatos hereditarios. Nunc autem communes magistratus sapientiores, neque civitates, habent liberis magistratibus. Creandorum magistratuum, & honorum mandandorum, in Polonia non una est ratio. Olim episcopi ex praescripto sacrorum canonum à collegiis primariorum sacerdotum, quae capitula cathedralium ecclesiarum vulgo nominantur, legebantur: Nunc princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, solus arbi-

arbitratu suo edit episcopum, & pontifici
max. commendat (quod fiebat etiam à
collegiis) ut ejus auctoritate approbetur,
præficiatur, & ab aliis episcopis consecre-
tur. Cœperunt autem electi sive nomina-
ti indulgentia vel connivencia quadam
admitti ad consilia publica priusquam
approbentur à pontifice. Non item ad
functiones sacras, & jurisdictionem ec-
clesiasticam, & administrationem bono-
rum. Sed à morte episcopi collegium sa-
crum, delectis inter se curationibus,
bona vacantia administrat: excepta Gnes-
nensi dioecesi, quæ peculiarem habet
Oeconomum, etiam vivente Archiepi-
scopo. Ius autem dicit in ea juxta ac in
aliis dioecesibus vacante sede unus ali-
quis, quem collegium administratorem
temporarium renunciaverit. Abbatum
& præpositorum eligendorum jus col-
legia monachorum hactenus retinuere:
Sed jam vix retinent, ab episcopis pri-
mum, deinde à regibus etiam labefa-
ctum & violatum. Ad electionem qui-
dem certe, regius assensus & episcopi au-
ctoritas accedat, oportet. Cæterum in
sodalitiis & conventibus fratrum men-
dicantium neutrum horum requiritur.
Nec in inferioribus quidem & quasi vica-
riis locupletiorum monasteriorum cu-
rationibus, quas fere præposituras vel
prio-

rioratus vocant, Prælati & canonici ec-
clesiarum cathedralium, partim à ponti-
fice maximo, partim ab ipsorum episco-
pis, alternis mensibus creantur. Prima-
riorum tamen secundum episcopos in
unaquaque ecclesia prælatorum & non-
nullorum canonicorum edendorum si-
ve commendandorum, &, ut vulgo lo-
quuntur, præsentandorum jus regi con-
cessum est pontificum superiorum in-
dulgentia. Indultum est idem jus etiam
privatis quibusdam præterquam episcopo-
rum curationibus, in aliis quibusdam sa-
cerdotiis. In parochiis vero & aliis mino-
ribus sacerdotiis usitatum & legitimum
est, ut jus edendi sit penes eos, unde pro-
fecta est donatio cujusque sacerdotii, vel
in quorum bonis id proventusque ejus
siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum
sit approbatio editi, & reprobatio, si non
sit idoneus: aut si plures pariter edan-
tur, dijudicatio. Quod de illis quoque,
qui à rege vel alio quopiam profano
commendantur, sive præsentantur, in-
telligendum est. Vocantur autem pa-
troni usitato juris pontificio nomine,
collatores etiam vulgo, qui jus hoc eden-
di, sive præsentandi habent: Quibus in-
vitis obtrudi sacerdotem sive beneficia-
rium per legem non licet, ne pontificis
quidem maximi auctoritate: nisi ii sese

 indi-

indignos eo jure redanderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruncato poena est proscriptio. Quae sic obiter, & praeter institutum propemodum, nec nobis pertricta sunto. Ad proprios reipublicae Polonae magistratus revertamur. Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem senatum regni, princeps legit, & creat, mandato omnium, sibi & regno sive reipublicae. Idem confert praefecturas, caeterosque omnes magistratus, honores & munera publica. Sed in magistratibus regni illud receptum est, ut non nisi in nobiles conferantur. In judice vero & subjudice, & scriba sive notario, terrestribus ita adstricta est legibus potestas principis, ut nobilitas eius satrapiae sive territorii, cuius judex, vel subjudex, vel scriba decesserit, conventu instituto, auctore & praeside palatino, quatuor pares tanquam equites cogat, de quibus princeps unum, quem vult, in locum vacantem surroget. Abrogari vero magistratus aut honor ullus nemini potest, nisi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc est, libertatis civitatisve, sive honoris & bonae famae amissionem, aut si quis alium magistratum honoremve adeptus sit, quem cum priori retinere jure non possit. Ipse se quisque abdicare arbitratu suo

suo potest. Praefectura, & metallorum, teloniorumque curatione, princeps amovere quem habet, quando vult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate caverit, ut ad certum tempus, vel quoad vixerit, amovere ne possit. Aulicos item magistratus & ministerio amoveri quenque regi licet. Non temere tamen id facit nec temere sine nota ignominiae: nisi lex jubeat. Exactores tributorum annui fere creantur a rege, vel comitiali placito. Plebeios magistratus partim domini vel praefecti creant, partim ipsi sibi cives & oppidani legunt, praeter Cracoviam, ubi Palatinus jus legendi senatus habet, abrogandi non habet: Nec nisi morte, aut maxima tardave capitis diminutione honoris abrogatur. Ex omni etiam numero viginti quatuor consulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis praeficit, quos proconsules vocant: inde certo ordine singuli fiunt magistri civium in sex hebdomadas. Nec multum diversa est ratio consulum in aliis quibusdam civitatibus & oppidis: Nisi quod praefecti in suae quisque ditionis oppido unum aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiriae, Clepardiae, & Prossoviae magnus procurator arcis Cracoviensis, cum in legendis consulibus, tum in aliis rebus, praefecti vicem obti-

obtinet. Idem advocatum & scabinos juris supremi Theutonici sive Magdeburgensis legit. Cæteros autem scabinos, ipsi consules sive decuriones in sua quisque civitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracoviæ advocatum quoque judicialem. Cæterum Scultetus sive advocatus hæreditarius in quovis oppido, vico atque pago semel à domino constitutus, magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, resque publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen jus fasque domino amovere scultetum, & advocatum hæreditarium contumacem aut infidelem, persoluto ipsi pretio, quod habet inscriptum in diplomate, vel secundum æstimationem emolumentorum atque ædificiorum. Nisi quid enorme & privatione dignum is commiserit. Quo quidem jure nimis sic abuti cœpere ad augenda commoda sua, ut scultetis & advocatis hæreditariis sine ulla culpa ejectis prorsus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædiis suis adjunxerint, judiciis vero judiciales advocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestrium vero & aulicorum nulli fere sunt. Ne ur-

banorum

banorum quidem, & oppidanorum, & agrestium alii fere certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod animus generosi animi magis plerumque consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ judicibus judiciorumque administris penduntur a litigantibus. Priores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædiis partim e salinis, vel teloniis, sive aliis quibusdam pensionibus à principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli peramplos habent, unde non modo ipsi commode & cum dignitate vivere, & senatoria munera laute sustinere, verumetiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos recte alere ac tueri, & omnem cultum divinum cum dignitate administrare & egenis denique liberaliter subvenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & aliis quibusdam pensionibus postea vel cumulatas, vel commutatas: indeque cum aliis quibuslibet sacrorum administris, tam parochis, prælatis, &

cano

canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, praedia, pagos, oppida, arces & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim privatorum munificentia adiecta. Nec ab[illegible] quidem & caeterorum sacerdotum, [illegible]norum praecipue, quos praelatos vocant, & monasteriorum, atque etiam parochorum [illegible] & honestis [illegible] pr[illegible]spexit [illegible] pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates & sacerdotes, ecclesiis [illegible] & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, vel empta abunde [illegible] ceteris sive sacerdotibus adiungendo, templorum [illegible] aedificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum divinum redderent. Atque haec omnia cum ipsis adeo personis ecclesiasticis maiorum legibus ac [illegible] temporalium [illegible] sunt a [illegible] ribus & oneribus publicis. Quo [illegible] autem fuit hominũ in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, [illegible] hoc erant abundantiores & [illegible], qui de suo liberales erant, licet minus curae laboris [illegible] familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes [illegible] invaditur longe maiore avaritiae rapaci-

tateque

tatisque infamia, quam egestatis relevatione. Multi tamen ex hoc ordine nullos habent certos reditus, sed partim Episcoporum & opulentiorum non modo sacerdotum, verum etiam profanorum stipendiis, partim caeterae multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe vitam sustentant. Quales fere sunt etiam ii, qui vocantur mendicantium conventus, sive collegia. Sed nos honorum & magistratuum omnium ferme ratione explicata, ad iudicia transeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus caeteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeii, obnoxii sunt aliquatenus, in iis praesertim caussis, quae cum religionis, aut personarum, rerumve sacrarum ratione aliqua ex parte connexae sunt. Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, quaeque his adversantur, de impietate, haeresi, schismate, magia, incantationibus, foenore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgo vocant. Item de decimis, & fundis, & quibusvis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de caede, vi, & iniuria sacris initiato homini, reive, aut loco sacro, seu sacerdoti[illegible] data. Adhaec de iure patronatus sive

patro-

patronatus, quod vocant, & de sacerdotiorum jure quævis controversiæ, itemque de jure matrimonii & natalium, & de miserabilium egentium personarum injuriis, quæque ex obligatione in foro ecclesiastico facta, oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æque ac profanis foris disceptantur, dummodo extra judicium testamenta sint condita. Aliter enim in eo foro disceptantur, in quo sunt condita. Nisi quid forte legatum sit pietatis ergo, & ad piam causam, ut vulgo loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumve ministris aut egenis. Quæ causa propria est ecclesiastici judicii. Est autem judiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum vices gerunt ii, quos vocant vicarios in spiritualibus, Cancellarii & officiales. Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur. Cæteri foranei. Ab episcopis, eorumque vices gerentibus provocatio est ad Archiepiscopos: & ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archiepiscopo, idque eo nomine, quod ille est legatus perpetuus, sive, ut vulgo loquuntur, natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad ejus provinciam hi episcopi: Cracoviensis, VVladislaviensis, Posnaniensis, & Plocensis in Polonia, VVratislaviensis in Silesia Boë-

micæ

micæ ditionis, Lubesensis in Marchia Brandeburgensi. Vilnensis in Lituania: & Mednicensis in Samogitia. Olim Culmensis quoque in Prussia, & Caminensis in Pomerania sub eo fuere. Sed avulsi sunt postea. Ad Leopoliensem vero, Præmisliensis, Chelmensis, Camenecensis, Lucensis, sive Luceoriensis, atque Kioviensis. Extrema tandem provocatio est ad pontificem maximum antiquissimo Christianæ religionis instituto. Omnes autem judices ecclesiastici judicant, sive adeo judicare debent è præscripto ecclesiasticorum & pontificiorum canonum. Et præter dicas sive censuras & interdicta ecclesiastica, habent jus quoddam coercendi sontes, in suos quidem ordinis homines laxius, in profanos autem restrictius, ita ut contra hos ad executionem rerum judicatarum, urbanorum ac terrestrium magistratuum opem ad extremum implorare necesse habeant. Nec ii jure eis deesse possunt aut debent. Habent & profani inter se nobiles juxta ac plebeii sua judicia, quibus secus initiatum aut sacerdotio præditum præesse non licet. Ac nobilitas quidem terrestribus judiciis peculiariter subest, quæ a judice, subjudice, & notario terrestribus exercentur, alibi [illegible] quater, alibi sexies quotannis, alibi vero

M sæ-

singulis mensibus. Nisi forte judex subjudex, aut notarius desit, aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiave (de quibus paulo post dicemus) interveniant. Tunc etiam silere judicia nobilitatis, non terrestria modo, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia sive palatinatu certa oppida, in quibus jus hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona agrosque habenti. Nec evocari quenquam e suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogativa recesserit. Cæterum qui nulla habet bona terrestria, conveniri hoc jure non potest. Ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & ad ea pertinentibus [illegible] vel vendiderit aut si ullo aliquam facere [illegible] ne bona terrestria possideat. Oppida vero ac territoria judiciaria hæc sunt. In Cracoviensi quidem satrapia Cracoviensis arx, Prossovia, Xianzum, Lelovia, Biecium, Czchovia. In quo oppido & Sandecense territorium judicatur. In Posnaniensi Posnania, Costenum, & Vschova. In Sendomiriensi, Sendomiria, Radomia, Opoczum, Checinæ, Vislicia, Pilsna. In Calissiensi, Calissia, Gnesna, Pysdra, Coninum, Kolna, Naclum. In Siradiensi Siradia, Sciadcovia, Petricovia, Radomscia, item Velunia & Ostresovia.

In Lanciciensi, Lancicia, Brezini, & Orlovia. In Brestensi, Breste, Crusvicia, Conale, & Prædecia. In Inovvladislavviensi, ejusdem nominis oppidum, & Bydgostia, itemq. Dobrinum, Ripinum, & Lipnum. In Russica Leopolis, Præmislia, Sanocum, Halicia & Chelma. In Podolia, Camenecia, ac Trebovvlia. In Lublinensi, Lublinum, & Lucovia. In Belsensi, Belsum, Buscum, Grodlum. In Plocensi, Plocum, Plonscum, Bielsca, Racionzum, Zavvcrze, Mlavva ac Sreniscum. In Masovia, Czyrscum, Varsavia, Nur, Vysogradum, Zacroczimum, Ciechanovia, Lomza, Zembrovia, Rozanum, & Ievia. In Ravensi Rava, Gostininum & Sochaczovia. In Silesia vero Osviecimense ac Zatoriense territoria, nos [illegible] peculiares habet judices, qui cum delectu de nobilitate jus dicunt, præfecto præsidente. Ad eundem modum & Severiensis, episcopi Cracoviensis ditio, suos habet. Olim in Silesia ipsi duces in sua quisque ditione iudiciis præsidebant. His iudiciis disceptantur pleræque omnes causæ nobilitatis privatæ ac civiles, quemadmodum loquuntur jurisconsulti, ac civiliter institutæ. Regundorum finium controversia hoc ipso quidem judicio primum disceptatur inter equites, vel inter equitem & sacerdotem.

Sed ad extremum ad Succamerarium terrestrem remittitur. Qui in rem præsentem veniens, ipse per se, vel per vicarium suum camerarium illius territorii eum definit, certisque metis atque signis fines controversos designat. Atque hæc est unica Succamerarii jurisdictio. Cæterum si cum regiis bonis est controversia, non apud terrestre & Succamerarii judicium ea disceptatur, sed princeps equite postulante edit recuperatores aliquot de senatu ac terrestribus magistratibus sive officialibus ejus satrapiæ, in qua est controversia, quos commissarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarium esse solet. Qui in rem præsentem venientes judicium id peragunt. Idem fit si sacerdotalis fundus & ager cum regio controversos fines habeat. Nisi quod episcopus quoque ejus diœceseos edito a principe recuperatoribus unum aut alterum de suis adjungit. Eademque ratio est petendi recuperatores a principe in causa herciscundæ familiæ, sive dividendæ hæreditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc judicium etiam præfectus exercere potest. Criminales vero causæ de stupro, incendio, latrocinio, & vi armata alienis ædibus illata ad præfectorum sive capitaneorum in sua cujusque præfectura ju-

dicium pertinent. Civiles item, quæcunque adversus eos equites instituuntur, qui certos agros & bona terrestria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen sua ei foro obnoxios se fecerunt, aut merent publica stipendia, aut sacris initiato homini damnum vel injuriam intulerunt, aut alienum adscriptitium detinent, aut obstaculis denique liberam fluvii navigationem impediverunt, aut si quis executionem rei judicatæ prohibeat. Dicit autem jus præfectus in arce, aut alio loco publico suæ quisque præfecturæ, sexta quaque septimana per se ipse, vel per vicarium suum judicem castrensem. Atque hæ sunt judicii castrensis causæ. Officii vero sunt, rerum judicatarum executio, viduarum de bonis dotalibus ejectarum, & aliorum spoliatorum restitutio. Itemque in deprehensos in scelere & recenti, ut dicunt, crimine, aut si quis rem alienam apud se deprehensam non reddat domino repetenti: Ad hæc in turbatores conventuum & judiciorum, & qui vetitis armis utuntur, in tolerantes censuras ecclesiasticas ultra annum, in iniustos teloniorum exactores, & in sacerdotes, qui iuri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præter ius ad forum ecclesiasticum evocant, animadversio. In

quibus causis quovis tempore cuivis querenti præsto esse debet præfecti auctoritas, per se ipsum, vel per suppræfectum suum. [illegible] ad causas officii pertinet, si [illegible]. Denique fures suspectos prehendendi, reosque iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet præfectus & suppræfectus eius. Equestres tamen non nisi eos, qui ter ab eodem crimine damnati edicti, & in album furum relati sunt. Porro status controversiæ, hoc est, cum de genere cuiusquam ambigitur, & ex causæ, quæ infamiæ, confiscationis bonorum vel capitis pœnam [illegible] præter eas, quas du[illegible] dum præfectis attributas esse exposuimus antea [illegible], atque etiam de cæde [illegible], ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitiis demum, cum senatu cognoscit. Præter si [illegible] in loco domicilii principis [illegible] & sub aspectu eius patratum sit. Tunc enim, si actor recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur, [illegible] citatione princeps cum ipse per se, vel per Marescalcum iudicat. De personalibus vero causis civilibus, aut [illegible] quæ [illegible] ad forum terrestre vel castrense pertinent, princeps item quovis loco ac tempore cum iis, quos ad manum habet, consiliariis cita-

citatum iudicat. Quæ cognitio curialis, & post curiam, vocatur. Sed eius usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in maiore tantum agros & dominium habet, non valeat, neque contra. Id autem iudicium regiorum terminorum nomen habet. Ubi etiam in [illegible] & administratores suorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque & undecunque sint, princeps ipse sibi, instigatore, ut vocant, officii petente, & cuivis postulanti ius dicit. Ac de provocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. [illegible] tribuni publici exactor etiam apud Episcopum, Palatinum, vel Castellanum loci recte convenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum silent omnia supra memorata fora, penes principem est ius omne, & iudicium eorum, quæ in castris & in ipsa expeditione flagitiose aut [illegible] admittuntur. De [illegible] damnisque datis in expeditione [illegible] a Palatino vel castellano, cuivis querenti contra suæ quisque satrapiæ vel [illegible] homines, ius dicunt. Si quis autem non pareat, [illegible]. Ab omnibus porro iudiciis [illegible] provocatio est ad principem. Nisi quod ex, quæ sunt a terrestribus iudiciis, in colloquia

 fere

fere prius disceptantur. Appellatur autem colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, ut vocant, ac terrestribus magistratibus iudicium: Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia sive palatinatu exercere debet provocationum a terrestribus & castrensibus eiusdem satrapiæ iudiciis disceptandarum causa. Quod etiam terminos generales vocant. Vbi & alienationes & obligationes bonorum terrestrium recte fiunt. Ab hoc itidem ad regem est provocatio. Silesii soli colloquiorum usum non habent, neque principem, sed vicinorum duorum triumve principatuum iudicia appellant, in eisq; acquiescunt. Verum id quoque iam exolescit, pleraque omni nobilitate in ius terrestre Polonicum sese transferente. Fuit autem aliquando in comitiis facta mentio instituendæ in Polonia novæ iudicium decuriæ, quæ de omnibus provocationibus absque provocatione cognoscerent, quale est in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit summam iudiciorum cuiquam præter principem concredere. Quo fit, ut principe plurimis & variis iudiciis distento, & aliis multis & gravibus tam ampli regni negotiis distracto, lites in multos annos comperendinentur, non sine do-

lore

lore & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominum, nullaque, aut exigua certe, temere litiganti, & provocanti, & iniusto iudici, pœna imminente. Vnde capitales existunt inter necessarios quoq; & cognatos inimicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactisque hominibus & iustis prope exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa iudicii comperendinatione, armis ius suum quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad provocationes redeamus. Earum duplex est ratio. Est enim appellatio, quæ inter litigantes solos disceptatur, iustene an iniuste iudicatum sit. Motio vero est, in qua iudex a quo provocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua & legibus adversa fuerit, ipse pudefiat mulcteturque. Quod tamen iam ferme exolevit. Vtrobique autem Regio vel colloquiorum iudicio iniustum decretum rescinditur, vel corrigitur, universaque causa disceptatur ac diiudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia provocatum sit. Tametsi non temere admittitur eiusmodi provocatio. Cognitionum quoque principis de provocationibus non una est ratio. Nam de iis, quæ fiunt a colloquiis, non nisi in comitiis cum frequenti senatu cognoscit.

Ad eundem modum de iis etiam, quæ fiunt a terrestribus iudiciis. Nam de iis quoque recte a rege cognoscitur in comitiis, si prius ea instituantur, quam colloquia. Itaque indifferenter natum provocari solet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris vero provocationibus, quæ fiunt ab aliis iudiciis, etiam extra comitia cognoscit is cum iis consiliariis, quos ad manum habet, quovis tempore & loco: sed tamen intra hæc regni modo. Porro enim nemo [illegible] sibi [illegible] principi necesse habet ulla ex causa, exceptis [illegible]libus. Tam in comitiis autem, quam extra ea in iudiciis regiis, adhibentur in consilium etiam supplicum libellorum magister sive referendarius. Itemque iudex, subiudex, & notarius eius satrapiæ sive territorii in quo iudicium exercetur, præter, cum de provocatione ab ipsorum iudicio facta cognoscitur. Habentque in postremo omnium dictionem sententiæ. Atque in his fere totis atque tacitis omnibus nobilitatis iudicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianæ institutis alienus, provocandi adversarium ad singulare certamen, & ferro usque ad necem vel deditionem decertandi, & ... utroque & falso accersendi non habet commune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tan-

tantum a Sigismundo rege seniore admissum est. Cum autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorum usus, ad iudicia tamen terrestria & castrensia, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus. Nunc ea lex propemodum obsolevit. Iudicatur autem nobilitas iure legitimo quæ paucæ sunt, & constitutionibus, quæ statuta regni vocantur (tametsi Masovii peculiaria habent) vel moribus, vel ex æquo & bono, sive adeo iudicum opinione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in simili causa à principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus præconum, quos ministeriales terrestres appellant, magnaque eis fides habetur, quidem ac tabellionibus in iure civili Romano & pontificio. Sed tantum fere illiterati plebeii, & rustici homines, vicarii vel delegati camerariorum regni arbitrio, nec semper exquisito delectu, creati. Verum in omni fere functione sua unum aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna si causa cadat, vel etiam non prosequatur. At ne his quidem impensas reus solvit. Reus condemnatus si iudicatum non solvat, mulctatur & pigneratur. Condemnatur autem actori in civili causa, quanticunque is litem

litem jurejurando interposito æstimaverit. Licet tamen judici ante jusjurandum ejus æstimationem moderari. Si non paruerit rei judicatæ reus, condemnatur in duplum, quod per [illegible] appellant. Prior enim condemnatio lacrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exolverit, præfecto regni ejus territorii, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei possidenda ei traduntur, adjecta certa mulcta, quod vadium vocant, si is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur mulcta. Sin tertium, triplicatur, quæ vadia duplicata & triplicata appellantur. Quæ tamen sublata jam sunt. Et post interpositum unum vadium, reus, si pergat esse contumax, proscribitur. Proscriptus vero, si vi sese [illegible] suaque tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipse quidem prehenditur, bona vero ejus à præfecto possidentur, donec de redditibus eorum non modo judicatum, sed mulctæ etiam & vadia solvantur. Indicta vero causa, hoc est, non citatum, neque convictum equitem qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magistratui, ac ne principi quidem licet, præter furem à servis pœnæ inter conscios & complices ter editum,

editum [illegible] jovis depre[illegible] dare nolit, vel non [illegible] executione [illegible] præfecturæ [illegible] Si forte eam oppignoratam teneat [illegible] centum marcarum mulcta ipsi à principe irrogatur, detrahenda de summa ejus capitali, quoties id [illegible] non fecerit. Oppidanis vero & plebejis magistratibus equitem etiam in scelere deprehensum sine præfecti auctoritate judicare omnino fas non est. Sed sufficiant hæc nunc de judiciis nobilitatis. Neque enim omnem judiciorum rationem & formam persequi hic nobis propositum est. Habet plebs pecuniaria judicia, in pagis quidem simplicissima, quæ vel ab advocatis judiciariis, & scabinis, vel à sculteto, vel à præfectis sive dominis, eorumve procuratoribus & administris, sine strepitu & figura judicii exercentur. In urbibus vero & oppidis exactiora sunt quibus equites quoque, qui in iis domicilia & jus civitatis habent, sunt obnoxii in causis civilibus duntaxat. Ea vero partim penes advocatum & scabinos, partim penes decuriones sive consules & magistratum civium sunt, partim etiam penes magistros contuberniorum. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu

&

& singula iudicia sedeant. Ii quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus [illegible] senioribus de levioribus caussis suique generis [illegible]. Consules vero de quantivis proprietatis modo & possessionis rerum soli, & [illegible], nempe capitalibus atque sanguinariis exceptis: Quae ad [illegible] & advocati [illegible] peculiariter pertinent. Parvi momenti caussas etiam magister civium solus [illegible]. A [illegible] ad [illegible] consulum est provocatio. Ab his porro ad regem. Inolevit tamen multis in locis mos, ut [illegible] loco est, appelletur, atque inde demum ad regem provocetur: [illegible] de regiis modo [illegible] agendum est. Nam [illegible] alii cuipiam subiunt, in iis provocationes fiunt ad certam dominos. A [illegible] sine provocatione iudicatur. Sed si [illegible] iudicaverit, sive per se, sive per vicarium & procuratorem suum, vocari potest eo nomine [illegible], cui est obnoxius: Porro episcoporum & aliorum ecclesiasticorum [illegible] subditis opem superioris (nempe episcopi, vel archiepiscopi, vel pontificis maximi) contra vim & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic

(sic enim vocatur id, cui scabini cum advocato iurati praesident, accuratior servatur processus iudiciarius. Exerceturque id fere inter concives [illegible] quaque die [illegible]. Externis vero & hospitibus postulantibus quoties opus est, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expositum. Est & tertium genus iudicii [illegible], quod magnum vocant, ac ter statis anni temporibus ob graviores caussas magistro civium praesidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima est provocatio ad [illegible] quoddam iudicium [illegible]. Quae quidem duplex est, [illegible] ac leges [illegible] data & [illegible] fere [illegible]. Neque enim [illegible] cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Masovia quidem, ubi ius Culmense viget, ad Varsaviensem, vel Plocensem, hinc porro olim quidem ad Culmensem, nunc autem ad Toruniensem in Prussia magistratum, atque inde demum ad regem provocatur. In caeteris vero partibus Poloniae, ubi iuris Teuthonici Magdeburgensis usus est, olim ad Magdeburgensem civitatem provocabatur. Sed Cazimirus magnus rex aliud quoddam iudicium in arce Cracoviensi instituit, quod iuris supremi Teuthonici sive Magdeburgensis appellavit. In quo advo-

advocatus cum septem scabinis, magno procuratore eiusdem arcis præsidente, non tamen iudicante, iudicant de provocationibus, quæ fiunt a iuratis quarumvis civitatum & oppidorum iudicus. Inde vero provocatio est ad aliud iudicium, quod sex civitatum dicitur. In quo eiusdem Capitanei delegato bini certorum oppidorum decuriones sive consules Cracoviam convenientes in arce iudicant sine provocatione. De quo in his locis latius persecuti sumus. Cognoscit autem princeps de provocationibus, quæ ab urbanis & rusticis iudiciis veniunt, & omnino de controversiis plebeiorum suæ ditionis, atque etiam de querimoniis adversus præfectos suos ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult consiliariis. Sæpe etiam consiliariis & referendariis, aut secretariis earum cognitionem delegat, sed ita, ut ipse tamen ad extremum illis referentibus statum controversiæ, decernat: præsertim si causa ad equitem pertineat. Soli Cracovienses cives hoc præ his sunt privilegio, quod a Senatu urbano non nisi ad principem est provocatio, & quod eius, itemque Cazimiriensis & Clepariensis civitatum causæ ab eo non nisi Cracoviæ iudicantur. Habent & sculteti sive advocati hæreditarii pagorum &

oppi-

dorum nonnulli suis locis inter se peculiaria iudicia. A quibus item ad ius supremum Teutonicum, & inde ad sex civitates, vel ad principem provocatur. Iure autem suo quisque iudicatur, præter, quod causæ cædis & vulnerum Polonico tantum iure iudicantur: Quo reus actoris iureiurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehensus, eodem capitis luit supplicio. Post interpositam vero viginti quatuor horarum moram, ad certam & lege constitutam capitis æstimationem damnatur. quæ diversa est equitis ac plebei. Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & hæredibus cæsi cedit multa. Pro equite vero, eius liberis & hæredibus exsolvitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est etiam carcer annuus. Sed Masoviorum legibus carceris pœna solvitur is, qui profugus annum totum exulaverit. Cæterum, plebeio equitem interfecisse capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, ut crebrescant magis indies iurgia cædesque. Executio rerum iudicatarum contra oppidanos & urbanos penes magistratum est in sua quemque civitate, aut si is negli-

gat

gar, domini vel præfecti auxilium im-
ploratur. Et hactenus quidem de [illegible]
Comitiorum ratio [illegible] de [illegible] ex-
ponenda est. Duabus autem de causis
ea habentur, propter consultationes de
republica, & propter judicia. Cum enim
Polonis, quemadmodum supra memo-
ravimus, ea potissimum forma reip. [illegible]
placuisset, in qua penes unum [illegible]
esset judiciorum & rerum omnium
in bello & in pace summa, sed ut is re-
rum agendarum & [illegible] con-
silia, cum compluribus consiliariis com-
municaret, [illegible] porro cum propter [illegible]
[illegible] publicas, tum etiam pro-
pter curam rei suæ familiaris, ad latus
principis assidui esse non possent, pla-
cuit, ut ii ad certum locum & diem con-
vocarentur à principe ad exercenda
cum ipso judicia, consiliaque de repub-
lica capienda. Hæc sunt comitia publi-
ca. Quæ etiam generales regni conven-
tus vocant. Quæ cum simplicioribus &
melioribus sæculis [illegible]
[illegible] peragebantur [illegible]
[illegible] & rebus agendis, extra [illegible] tempo-
re [illegible] tempus comitia. Sic tamen
[illegible] pro re nova & [illegible] annotavit
Ioannes Dlugossus, in nonam diem ex-
tracta esse. Atque hæc fuit vetustio-
rum comitiorum ratio. Posteriori tem-
pore

pore, hoc est, avorum fere nostrorum
memoria, cum universa nobilitate, &
una de omnibus civitate Cracoviensi,
communicata sunt comitia: cœperunt-
que [illegible] legati, sive, ut
vulgo loquuntur, nuncii terrarum, hoc
est, satrapiarum atque territoriorum, &
civitatis Cracoviensis, [illegible]
[illegible]
[illegible] ex Dlugosso [illegible]. Non [illegible]
[illegible] Deinde
vero, cum sive incuria principum, sive
[illegible] quæ
ad salutem & [illegible] reipublicæ
pertinebant, [illegible] per-
[illegible]
[illegible] consultationes de republ. accedere
cœperant, non ut consilia [illegible] sed ut mo-
[illegible] principis atque consiliariorum &
custodes libertatis, & privilegiorum
nobilitatis, [illegible] dia-
bile sane & salutare [illegible] Polo-
niæ, si eo recte utatur [illegible] & ad
optime constitutarum [illegible] publi-
carum Romanæ & Lacedæmoniæ mo-
res accedens. Quarum [illegible] Ephori,
in altera Tribuni plebis principum & po-
tentiorum libidini [illegible] & [illegible] admi-
nistrationi reipublicæ objecti erant.
Nunc igitur sine [illegible] non
habentur legitima comitia. Atque eam

 ob

ob rem quoties ea debent institui, indicuntur prius à rege nobilitati conventus, quos vocant particulares, ad certos dies certaq; oppida. Maioribus [illegible] Polonis, hoc est Posnaniensi & Calissiensi satrapiarum e quibus, Srodam. Cracoviensi vero satrapiae Proszoviam. Sendomiriensi Radomiam. Siradiensi Schadkoviam, excepto Veluniensi tractu, qui suum peculiarem conventum Veluni habet: Lenciciensi Lenciciam: Cuiaviensi Radeiovium. Dobrinenses tamen separatum [illegible] conveniunt. Russi Visniam, praeter Chelmenses, qui & ipsi Chelmae [illegible] habent. Podolii Camenecium. Lublinensi satrapiae Lublinum. Belzensi Belzam. Plocensi Racianzum, in eodem tractu. Mazovii Varsaviam. Ravensi nobilitati Ravam. Sochacoviensi Sochacoviam: Gostinensi Gambinum. His igitur locis (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum consiliariis & magistratibus terrestribus, sive, ut vulgo loquuntur, cum dignitariis & officialibus eiusdem satrapiae, vel tractus, ad templum convenit, & implorato sacro publico ope divini numinis, legatorem regium audit, ubi, quando, & quibus de causis opus [illegible] Deinde praeeuntibus consiliariis legatos suos sive nuncios deligit, eisq; vel peculiaria dat mandata

data ad comitia, vel universe potestaté facit curandi ea, quaecunque in comitiis e republica fore videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui privatum habet negotium & litem in comitiis. Finitur nunciorum potestas in eis comitiis. Nec tamen idem est in omnibus satrapiis eorum numerus: Verum pro numero terrarum esse debet existimata. Nuncii creati in particularibus conventibus, mox initur iunctim ad conventus, quos generales vocant. In maiore quidem Polonia Colum, in minore autem Corcinum, quae & Novacivitas nuncupatur. Et ad hanc quidem Cracoviensis, Sendomiriensis, Russiaeq;, Podoliaeq;, Belzensis & Lublinensis satrapiarum. Ad illam vero reliquarum proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate qui volunt, conveniunt itidem a principe die conveniunt, auditisque literis mandatisque regis, mandata nobilitatis, & quae postulat usus reipublicae, inter se conferunt. Atque inde itur ad maiora comitia. Quo ubi conventum est, re sacra solenni itidem in templo publice peracta, itur ad aulam. Ibi principe & consiliariis in corona considentibus, adstantibusque pone secretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in

 com-

communi consilio operæpretium sit de-
inde consistat ab archiepiscopis & epi-
scopis [illegible], ordine dicunt sententias.
Hinc nuncii petita à rege venia secedunt
in aliud conclave, iidem de rebus inter se
consultatur. Reversi [illegible] sive eadem, sive
alia de [illegible], per unum aliquem exponunt
id, quod ipsis in commune visum est,
quid probent, quidve requirant. Non-
nunquam pluribus mandant, si plura
sint negotia proponenda, ut unumquod-
que edisserat. Non modo enim iis de re-
bus, quæ principis nomine propositæ
fuere, sed etiam si quid aliud ipsis in
mentem venit, de republica postulant
vel admonent. Id vero si est ejusmodi, ut
consultationem requirat, & ab eorum
functione non alienum esse videatur, di-
cuntur etiam de eo sententiæ à senatori-
bus, exclusis nunciis, interdum etiam
non exclusis. In omnibus autem consiliis
postremus omnium dicit princeps. Et
quod ei placuit, decreti comitialis & le-
gis habet vigorem, dummodo [illegible]bus
[illegible], nobilitatisque [illegible]
prærogativis ne adversetur. Tunc enim
refragari placito principis non solum se-
natui sed etiam nunciis fas est. Itaque
in ejusmodi consultationibus suspendit
fere sententiam suam rex, donec inter
nuncios & senatores majoremve eorum
par-

partem conveniat. Sed hoc jam aliter
modificatum est. Cætera autem consilia
de republica, quæ legibus diserte excepta
non sunt, nec prærogativis nobilitatis
præjudicant, cum senatu solo princeps
communicat. Quemadmodum judicia
quoque cum eo solo exercet, in minimum
biduo vel triduo singulis hebdomadis
per tempus comitiorum. Sed inter-
im in ea delectis aliquot e senatu delegat.
Atque ii quotidie fere, festis diebus ex-
ceptis, judicant. Verum ab his quoque
assessoribus (sic enim vocantur ii ju-
dices) ad regem provocatur. Atque ii
statum controversiæ cujusque, decre-
tumque suum, in consessu reliqui sena-
tus exponunt. Sententias tamen de-
nuo non dicunt. Publicarum inter
clerum & militarem sive equestrem
ordinem controversiarum arbitrium
ac transactio penes Regem est. Co-
mitia quotannis, nisi quid forte im-
pediat, indici usitatum est. Nihil
tamen prohibet, quo minus, vel ra-
rius, vel crebrius instituantur. Cre-
brius quidem ut id fiat, requirit ju-
diciorum & provocationum disce-
ptandarum multitudo. Tametsi extra-
huntur ea nonnunquam in quartum
& quintum, ac sextum fere men-
sem. Locus certus comitiis habendis

 olim

c[illegible] erat. Sed [illegible] colli-
[illegible] etiam sub dio & in territoriis ca[illegible]
[illegible]gebantur. Postea lege in unum con-
[illegible]sunt oppidum, in umbilico fere &
meditullio totius Poloniæ situm Petri-
coviam. Sed ea jam inde nova lege in
gratiam Lituanorum Varsaviam trans-
lata sunt. Potest tamen Rex assentiente
senatu [illegible]
ea [illegible]. Nec illud prætermitten-
dum est, quod in [illegible] comitiorum [illegible]
[illegible] nobilitatis singulis certa pecunia in
victum de publico numeratur. Senatori-
bus non item. Cæterum non venienti
ad comitia senatori [illegible] causa, lege
mulcta irrogatur: Sed ea vix unquam à
rege exigitur. Habet ecclesiasticus quo-
que ordo in Polonia sua comitia, quæ
synodi græco, sed latinis non inusitato,
nomine appellantur. Quarum causas &
universam rationem e jure pontificio pe-
tat, qui volet. Hic illud modo annotandū
est, quod licet Archiepiscopus Leopo-
liensis suam habeat provinciam à Gne-
snensi distinctam, tamen & ipse, & socii,
vel, ut vocant, suffraganei ejus Episcopi,
Gnesnensis Archiepiscopi auctoritatem
agnoscunt, cum in provocationibus &
judiciis, cum in Synodis: Ad quas ab il-
lo evocantur. Est autem jus, [illegible]que,
Petricoviæ, Lenciciæ, aut Loviciæ pro-
vincia-

vincialem synodum tertio quoque an-
no, nisi res majorem celeritatem, aliumve
locum episcoporum consensu postu-
let, indicat, & adhibeat in consilium ab-
bates & præpositos monasteriorum, &
collegiorum sacrorum primariorum
(quæ capitula cathedralia vocantur) le-
gatos binos, vel singulos duntaxat. Sed
nos à synodis & comitiis ad bella[illegible]
tr[illegible]seamus. Id autem in hac gente a
nobilitate geri usitatum & legitimum
est antiquitus. Quæ cuncta equestris mi-
litat, quemadmodum antea diximus, id-
que pro modo bonorum & reditu[um]
facere debet. Sed cum nulla publice insti-
tuta sit bonorum æstimatio, modus h[i]c
fidei cujusque creditus, labente in dete-
rius disciplina & fide, arbitrarius factus
est, non sine reipublicæ totius incom-
modo & injuria. Arbitrarium est genus
armorum. Tenuiores, & qui equum a-
lere non possunt, pedestres militant.
Sculteti quoque sive advocati hæredita-
rii, & quicunque fundos terrestres hæ-
reditarios habent, non sunt immunes à
militia. Multatur autem agris & bonis
omnibus, si quis paterfamilias a bello
abfuerit, aut filium adultum, fratremve,
ve, qui ipse separata bona & militandi
necessitatem non habeat, pro se non mi-
serit. Cæterum pupillis impuberibus,

 ægro-

ægrotis senio confectis, & viduis, per necessarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, vicarii cæterorum præfectorum jurisdictionem habentium, vicecapitanei & burggravii, & qui reipublicæ causa absunt. Habet item ordo cunctus ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hæreditario, seu alio quovis, quam sacerdotiorum jure & nomine obtinent. Evocatur ad bellum nobilitas antiquo more, ductis quoquoversus per præfecturas literis signo regio consignatis. Quæ deinde in pertica restibus alligatæ, unde restium nomen acceperunt, à præconibus sive ministerialibus terrestribus ad dignitarios & officiales, sive magistratus, primoresque nobilitatis cujusque præfecturæ, sublimes & conspicuæ circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet, interpolatis quaternis septimanis. Nisi decreto comitiali tempus id acceleratum, binæque restes conjungantur. Post ternas demum restes domo se quisque movet ad suæ satrapiæ conventum ad certum locum certamque diem indictum. Inde porro auctore ac ductore palatino cum sui quisque territorii Castellano ad constitu-

stitutum à principe prope fines regni locum pacati proficiscuntur. Verum hoc quoque, ut alia nonnulla recte à majoribus instituta, augescente indies equitum licentia, conniventiaque magistratuum, in desuetudinem abiit, magno non modo sacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipsius nobilitatis prædiorum, & adscriptitiorum incommodo damnoque. Necesse autem habet princeps equestris ordinis homines ab hostibus in bello captos redimere, ac damna amissorum equorum, quæ in extra fines regni acceperint, exolvere. Captum vero hostem, nobilem præsertim, is qui cepit, principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Usu venit nonnunquam, ut hæ copiæ dividantur à principe de sententia amplissimi consilii, ac cæteris quidem adversus hostem proficiscentibus, unius aut alterius satrapiæ nobilitas, vel plurium, si opus sit ad præsidium ejus oræ, unde item belli aliqua est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ in equitatu situm. Hæ sunt opes & vires gentis: hæ copiæ externis pene incredibiles, & cum quibusvis maximarum gentium opibus ac divitiis comparandæ: quibus olim principes Poloni res magnas & præclaras gesserunt, non domi modo illa-

illata bella propulsando, sed foris etiam hostes ulciscendo, fines imperii longe lateque proferendo, & amicis atque sociis succurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obsequio nobilitatis, eamque crebrorum ac diuturnorum, minimeque necessariorum bellorum incommodis exercerent, lege cautum est, intra hos ducentos annos, ut ne liceat regi bellum facere sine comitiis & assensu amplissimi consilii: & ut nobilitas fines quidem regni, quoties, & ubi opus est, absque ullo stipendio tueri necesse habeat, non sine principe tamen, praeterquam in interregno. Caeterum extra fines ne ad unam [illegible] educi possit nobilitas, nisi acceptis a rege in quemlibet hastatum equitem quinque marcis, quod perinde est hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus est fere apud Polonos praeter mercenarium, si quem princeps conduxerit. Mittunt quidem et oppidani currus commeatu onustos cum peditibus. Verum is peditatus non multus est, & sternendis muniendisque viis, quam armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate & graviori bello, evocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoque & agrestes decimum quemque peditem decreto comitiali armant & expe-

expediunt. Cum autem lentior sit expeditio haec universa, & nonnunquam civibus & amicis magis, quam hostibus incommodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarii pedestris & equestris, ad subitarias Tartarorum & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior & promptior. Quae copiae pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribunisque militaribus ab alterutro duce exercitus longe laxiore potestate & severiore disciplina, quam in expeditione publica reguntur. Est autem stipendium trimestre in equitem quidem senum, in peditem vero quaternorum florenorum antiquitus constitutum. Perexiguum id sane est, nisi in magna alioqui rerum omnium ad victum pastumque pertinentium copia & vilitate; longe levius etiam pretium rebus venalibus bellica lex imponeret, & charitas patriae, studiumque bellicae virtutis & gloriae, & spes adipiscendorum publicorum honorum magis, quam illa merces juventutem multitudine & otio abundantem ad facienda stipendia excitaret. In hoc vero stipendium publice confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgo vocant, agrestibus ac oppi-

oppidanis, regi iuxta ac nobilitati subjectis, imperato. Quo illi non inviti agrorum domorumq. suarũ vexationem redimunt, si modo redimunt; mercenariorum etiam militum, non contentorum stipendiis suis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec sacerdotum nec nobilitatis, atque adeo neque regis ipsius bonis abstinente. Id autem interdum ex agris quidem in laneum seu mansum, certus agri modus est, ex oppidis vero ostiatim penditur. Quinetiam venalis cujuslibet potus nomine in oppidis juxta ac in pagis pensitatur. Pendunt & molitores de molendinis quiddam, & scultetii sive advocati de suis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adscriptitios, & plebeii, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua vel opera sua victitant. Doctores, magistri, & scholastici, & qui literarum doctrinæque studiis vacant, immunes sunt. Est & aliud quoddam tributum, in magna necessitate aliquando plebi universæ, exceptis scholasticis, imperatum: Quod quia de singulis capitibus pendebatur, capitale dictum est. Imponit nonnunquam & ipsa sibi nobilitas cum rege & proceribus tributum de agris, vel de censibus suis pensitandum, si usus & necessitas postulet. Non nisi in comi-

comitiis autem hęc tributa sciscuntur ac decernuntur, & quidem consentientibus consiliariis pariter & nunciis terrestribus. Cæterum ecclesiasticus ordo una cum bonis & hominibus suis jam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ, non modo militiæ perpetuam, sicuti superius attigimus, vacationem, sed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipse superiori tempore in oppidanos & agrestes suos tributis, quæ cæteris imperantur, ultro reipublicæ gratia subjecit. Nunc jam pro lege habetur, ut quoties regiis & equitum subditis tributum imperatur, nec hi exortes sint. Pensitant ipsi etiam nonnunquam sacerdotes cum Episcopis rogati, urgente necessitate, & charitate patriæ suadente, de suis sacerdotiis certam redituum suorum portionem. Quam pensionem contributionem appellant. Ejus vero decernendæ jus est penes synodum provincialem: Exigendę vero penes eos, quibus episcopi cum primario suo collegio in sua quisque diœcesi mandaverit. Superiorum autem illorum tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis arbitratu, nonnunquam de senatus atque nunciorum sententia, per satrapias compluribus imponitur: Nec

Nec diutius id munus durat, quam ipsum tributum. Dispensatio penes regem fere & thesaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipsa aliis comitiorum decreto mandatur. Dum hæc recognoscimus, excogitata est nova ratio comparandæ in defensionem regni militiæque mercenariam pecuniæ. Rex enim benignissimus Sigismundus Augustus quartam partem redituum regiorum, in eum usum perpetuo reipub. concessit. Quæ pacis tempore in fiscum, in arce Ravensi constitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præsens, quæ de ratione belli, ac de universa republica Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, é recentioribus comitialibus constitutionibus petatur. Prussia Regia nobis reliqua est, quæ quamvis eodem cum Polonis regno contineatur, tamen quia peculiare consilium publicum, peculiares leges, peculiaria judicia & comitia, ærariumque, & belli gerendi rationem a reliqua Polonia diversam habet antiquitus, de his nunc separatim persequamur. Nec abs re fortasse fuerit si de Ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Prussiæ quæ nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo devictis barbaris populis sub jugum Christi missa est, simul cum episcopis

pis

pis suis Sambiensi & Pomesaniensi ad nostra usque tempora ordini Teuthonicorum Cruciferorum, qui se de hospitali S. Mariæ matris Hierosolymitanæ dixere, paruit. Cujus ordinis præses Magister generalis, socii vero administrationi & præfecti territoriorũ præceptores & commendatores appellati sunt. Qui cum pro aris & focis, Polonorum hostes facti essent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum episcopis in verba regis Poloni jurarunt, & aliquandiu majestatem ejus comiter conservarunt. Sed cum id deinde alii quoties, & ad extremum nostra memoria Alberto Marchione Brandeburgensi Magistro, viro excelsi animi, & rei militaris perito, auctore detractassent: Sigismundus rex senior, ut se & posteros suos illa perpetua defectionum bellorumque mole sua liberaret, & Poloniæ Lituaniæque tranquillitatem majorem præstaret, fractis iis bello, & ad necessitatem deditionis redactis, & partim decedentibus e Prussia, partim habitu & religione abjecta manentibus, illum ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro ducem in Prussia jussit esse, hæreditariumque principatum, cum fratribus & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut in

 verba

verba regis Poloni se solenniter jurarent: cum centum equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent eundem ac Magister habuisset. Extant pacta conventa. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiae ampla & copiosa, duorumque episcopatuum suppressione auctior, sub duce esse coepit, summam omnium rerum potestatem rege tamen Polono obnoxiam habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & praefecturas, ac magistratus mandante. Utinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prussia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde fere detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem juris & reipubl., sed leges tamen suas & instituta à Teutonibus fere hausta, vel post subactos & ferme extirpatos priscos & barbaros Prussos deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Consilium quoque a senatu regni sejunctum obtinuit. Habuit etiam initio suum gubernatorem, à rege datum. Sed postea suppressus est hic magistratus. Vtitur autem omnis ferme Prussia ducalis juxta ac regia, jure municipali, quod Culmense vocatur. Quod tamen non satis certum est

est in hanc usque diem. Eruitur id quidem è tenebris & colligitur, sed nondum in lucem prodit. Solae Elbingensis, Brunsbergensis & Fraumburgensis civitates Lubecense amplexae sunt, vel secum fortassis attulerunt. Et quoniam utrumque id paucis capitibus continetur, in caeteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgense indeque etiam ad Romanum, quibus de rebus, neque Culmensi aut Lubecensi, neque Magdeburgensi & Saxonico jure, neque plebiscitis civitatum, aut constitutionibus regiis cautum est. De his enim constitutiones & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim totis Prussiae regiae, partim Gedanensi civitati peculiariter. Easq; auxit optimus ejus filius Sigismundus Augustus, cum in ea urbe esset ante annos duos & viginti. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridem etiam, cum idem rex comitiali decreto clarissimos & prudentissimos aliquot senatores ad Elbingensem & Gedanensem civitates corrigendorum quorundam erratorum & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ii leges nonnullas rebus, locis, atq; temporibus accommodatas. Quas nuper is qui fuit princeps ejus legationis, vir amplissimus, Stanislaus Carncovius VVladislaviensis

Episcopus in lucem edidit. Vectigalia re-
gia non ampla sunt in Prussia. Eaque
proveniunt potissimum e civitatum
pensionibus, agris & prædiis titularis,
& præfecturis: Quarum tamen pleræ-
que donationibus, venditionibus, & hy-
pothecis in impendia bellorum superio-
ribus temporibus accisæ, aut prorsus alie-
natæ sunt. Quod itidem aliis quoque ve-
ctigalibus in civitatum jus translatis fa-
ctum est. Verum ea detrimenta crebris
tributis, populariter in gratiam regis lo-
tis vel decretis, superiori tempore com-
pensabantur. Metallorum ea regio ferax
non est: Fruges non maligne profert,
& linum, & lupulum: easque merces
trans mare mittit. Mittit & materiam
fabricandis navibus & vasis, exornandis-
que ædibus aptam, & ceram, & cine-
res, & buovida coria, imo & carnes. Sed
hæc ceteroqui fere suppeditat Russia, Samogitia,
& Lituania: Quæ & frumentum, & alia-
rum rerum ad victum pertinentium
majorem copiam eædem regiones, &
Masovia ceteraque Polonia ratibus &
navibus fluviatilibus subministrant. Ac-
cipit autem ea vicissim transmarinis
commerciis vina, oleum, aromata, saccha-
rum, sal, & alia condimenta necnon aurum,
telam etiam & pannos laneos juxta ac
sericeos, & quas præterea mittit Lusita-
nia

nia & India dives cupedias. Eaque omnia
Polonis & Lituanis Prussia transmittit.
Hinc est vulgo simul & nobilitati res
lautior, vestitusque & habitatio cultior.
In victu quidem frugalitas prisca adhuc
ferme retinetur. Utinam compotationes
essent moderatiores. Sed est in commu-
ne vitium Septentrionalium populo-
rum. Et tamen compotationes Prussis
ordeacea cerevisia crassiore ferme pera-
guntur. Vini non magnus est usus. Distin-
guuntur Prussi, itidem ac Poloni, sacro
& profano ordine: nobilitate ac plebe.
Sed paulo meliore est conditione plebs
in Prussia, quam in reliqua Polonia. Eo-
dem quidem cum nobilitate jure, & iis-
dem legibus utitur, prærogativis modo
quibusdam inferior: per quas tamen
plebeii neque à bonis terrestribus, neque
ab honoribus & magistratibus, ne-
que à sacerdotiis, neque à consilio pu-
blico arcentur. Nec nobilitas modesta
& frugalis eos dedignatur. Quin dece-
dit ea quoque una cum sacro ordine
nonnihil de immunitate sua, reipubli-
cæ & concordiæ gratia. Sacerdotibus
justus honos habetur, à catholicis præ-
sertim. Monachi & monachæ, cum no-
stra memoria præsultore Luthero domi-
cilia sua reliquissent, manent ea etiam
nunc propemodum vacua & ruinosa,

 ali-

aliquot exceptis. quæ sane infrequentia
sunt, & incolentes ea contemptibiles.
Regis potestas in Prussia minus est re-
stricta quam alibi. Senatus constat duo-
bus Episcopis, tribus Palatinis, totidem
Castellanis, totidem Succameratus, &
tribus primariis civitatibus: quarum
non mediocris est potentia. Earum vero
bini consules legati sive nuncii pro sin-
gulis habentur, & alternis dicunt sen-
tentias. Episcopi sunt, princeps, senatus
& moderator Varmiensis. In qua epi-
scopa me Pius ejus nominis quintus pon-
tifex maximus, ultro petente D. Sigis-
mundo Augusto rege, amplissimo Car-
dinali Stanislao Hosio (ipso libentissime
assentiente) ante sex annos, Coadjuto-
rem, ut vocant, dedit, successoremque de-
signavit, & collegium sacrum acceptavit.
Sed revertamur ad institutum. Est ergo
princeps senatus Prussici Varmiensis Epi-
scopus: Huic proximus Culmensis, qui
olim eum anteibat: Quorum hic Teuto-
num Cruciferorum opera quodam tem-
pore de Gnesnensi provincia detractus,
Rigensi addictus fuit, vehementer accis-
sis reditibus & episcopa, ecclesiaque in
ditionem ordinis ipsius redacta. Ille ve-
ro Varmiensis, inquam, initio quidem
Rigensis Archiepiscopi metropoliticam
auctoritatem agnovit. Nunc vero a per-
multis

multis annis in nulla provincia cense-
tur, & soli subest in rebus ecclesiasticis
Romano pontifici: Magistri & ordinis
dominatum nunquam agnovit: amici-
tiam & societatem, cum & ipse pleron-
que Germanici esset sanguinis, libenter
coluit nec sine malo ac detrimento suo
& ecclesiæ suæ. Ad regnum vero Polo-
niæ ante centum annos certis pactis
cum rege Casimiro mutuis sese adjunxit.
VVladislaviensis Episcopus habet non
contemnendas possessiones in Pomera-
nia. Atque ea tota ferme in diœcesi ip-
sius est, indeque Pomeraniæ quoque E-
piscopi titulum is usurpat, sed ad Prussi-
cum consilium non pertinet. Palatini
sunt, Culmensis, Mariæburgensis, qui ante
hac Elbingensis dictus fuit, & Pomerani-
cus. Castellani, Culmensis, Elbingensis, &
Gdanensis. Succamerarii iidem atque
Palatini. Civitates, Toruniensis, Elbin-
gensis, & Gdanensis, in singulis satrapiis
sive palatinatibus singulæ, eundem ordi-
nem servantes inter se in consilio, quem
sui Palatini. Hoc est, concilium Prussi-
cum. Consiliarios terrarum Prussiæ vo-
cant: Quos & ipsos more aliorum jura-
tos esse oportet. Varmiensis tamen Epi-
scopus diversam ab aliis jurisjurandi ra-
tionem & formulam pacto præscriptam
habet. Nam is, si Rex est in Prussia, ipso

 præ-

præsente. Sin minus, nonnullis magistratibus Prussicis ad id delegatis in arce Marieburgensi, præeunte verba aliquo Episcopo, jurat. Civitatum delegati in jurati ad consilium admittuntur, aliquone privilegio, an per abusum, nescio. Habent autem consiliarii Prussici sua loca, & jus dicendæ sententiæ in amplissimo totius regni Polonici consilio. Verum ea loca ante aliquot annos post auctum Litvanorum accessione senatum aliqua ex parte variata sunt, ita tamen, ut nihilominus Episcopi inter Episcopos, Palatini inter Palatinos, Castellani inter Castellanos considerant. Ad calcem operis hujus ea singula secundum novam constitutionem Comitialem inter alios notata sunt. Palatinorum jurisdictio & auctoritas in Prussia major est, quam in cætera Polonia. Penes eos sunt mulctæ & supplicia delinquentium, rerumque judicatarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra urbes ii præstant. Castellani & Succamerarii eodem sunt jure, quo in Polonia. De Episcopis paulo post dicemus. Præter hos autem magistratus, habent Prussi thesaurarium, præfectos arcium, sive capitaneos, gladiferos, judices & scabinos: verum ii non pertinent ad consilium. Thesaurarius est, qui pecuniam omnem

&

& rationes à præfectis & administris regiorum bonorum & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipse administrat vel thesaurario regni tradit. Olim is œconomus fuit seu procurator Marieburgensis. Gladiferos singulos habent Culmensis & Pomeranicæ satrapiæ. Iudices novem sunt. In Culmensi quidem & Marieburgensi satrapiis singuli: in Pomeranica vero septem, nempe totidem, quot territoria. Sunt autem ea, Slochoviense, Tucholiense, Succense, Derlaviense, Zlacoviense, Pusceense & Mirachoviense: habentque singuli judices in consilio scabinos juratos aliquot. Præfecti arcium & redituum regiorum in sua quisque præfectura curam & administrationem habent: Iurisdictionem nullam fere habent, præsertim in nobilitatem, neque in oppidanos amplam: in agrestes ampliorem. Solus Marieburgensis neque redituum regiorum curam gerit, neque in agrestes jurisdictionem habet: arci modo præest, ejusque præsidio, quod perpetuum est. Ceterum constitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis & magistratibus prærogativas habet, velut generalis locum tenens regis in Prussia. Redituum vero & subditorum regiorum, & sartorum tectorum ejus ipsius arcis curatio-

 ratio-

rationem habet thesaurarius. Igitur pri-
maria totius Prussiæ præfectura Marie-
burgensis est. Cui Polonus antiquitus
præficitur Nunc primus de Prussis e Po-
lonia tamen oriundus, ei præest, vir vigi-
lantissimus, & omni genere virtutū or-
natissimus, mihiq; amicissimus, Ioannes
Costka, nuper, dum hæc nos recogno-
scimus, Palatinus Sendomiriensis a no-
vo rege Henrico creatus. Secundam
hanc in eadem satrapia sunt hæ præfe-
cturæ, Stumensis, Gnevensis, Novensis &
Stargardensis sive Stargrodensis. In Cul-
mensi, Brodnicensis Grudentina, Ra-
dinensis, Golubiensis, Rogeznensis, Bra-
tianensis, Covaliensis, Copervvnensis:
In Pom[illegible]ensis, Suecensis,
Tucholiensis, Derfaviensis, & Pusnen-
sis. Torunensem vero, Elbingensem, &
Gdanensem præfecturas civitates ipsæ li-
bera regia indulgentia & ex pacto vendica-
runt, & per magistratus urbanos ad-
ministrant. Episcopi cum collegiis suis
suos & ipsi habent arcium [illegible] territo-
riorum præfectos, quos fere burggra-
bios vocant, suosque judices & advo-
catos, & oppidanos magistratus. Habent
& Cancellarios, & officiales suos in cau-
sis ecclesiasticis uterque Episcopus. Ha-
bent enim utramque jurisdictionem &
amplissimam potestatem in suos. Var-
miensis

miensis quidem episcopatus in nulla cen-
setur satrapia: Uno autem & non inter-
polato ambitu, in modum principatus,
bona certis finibus peculiariter circum-
scripta & arcibus atque oppidis exculta
habet. Eaque sic divisa, ut duas partes
Episcopus, tertiam collegium sive capi
tulum obtineat. In his utriq; subjectam
nobilitatem habent, & liberam jurisdi-
ctionem, ab omni Regiorum magistra-
tuum jurisdictione exemptam. Præterea
pertinet etiam Elbingensis civitas cum
suo territorio ad Varmiensem diœcesim:
Quamvis jam aliquandiu hæretica labe
infecta conniventibus regibus ab eccle-
siastica episcopi jurisdictione sese subtra-
here nitatur. Bartenia quoq; terra & Na-
tangia ante CC annos ejusdem episcopi
jurisdictioni subjectæ fuisse, & supra sex
millia mansorū tunc Episcopo Varmien-
si per fraudem & injuriam Cruciferorum
detracta esse memorantur. Subditi epi-
scopi & collegii Varmiensis eodem, quo
ceteri Prussi, jure municipali utuntur:
Sed habent etiam peculiaria, inter se autē
cōmunia instituta quæ *Landtz ordnung*,
hoc est, terræ constitutiones, vocāt. Con-
ventus etiam communes habet. Ad eos
autē nobilitas, civitates, & sculteti cum Hu-
beris de quibus postea dicemus evocati,
pro se quiq; binos vel plures etiā è singulis
terri-

territoriis procuratores sive legatos mittunt iis de rebus, quæ in consultationem veniunt, cum episcopo & legatis collegii constituturos. Cæterum ea nobilitas omnis, & advocatus, & civitates, præter jusjurandum, quo partim in episcopi, partim in sacri collegii verba jurant novo quoque regi, ac deinde decimo quoque anno ei ipsi ex pacto fidem suam obstringunt. Tametsi de decimo anno in desuetudinē abiit, sublata causa, hoc est, pacatis prorsus rebus Prussicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militiæ. Iurant etiam Sacerdotes, quando certum aliquod sacerdotium adipiscuntur. Primarii tamen, qui Prælati & Canonici cathedrales appellantur, intra mensem, postea quam in id collegium cooptati sunt. Sed hæc Regum fortassis indulgentia pacatis prorsus rebus Prussicis in desuetudinem abiere. Eos autem pontifex quidem maximus creat, collegium vero una cum Episcopo eligit alternis mensibus: Excepto Præposito, qui a Rege eligitur, sive præsentatur, ab episcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & suffragium habent in collegio, sive capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli a cæteris una cum episcopo cooptan-

optantur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur, à pontifice maximo creatur. Cæterum Varmiensis ex pacto recentiore è quatuor canonicis indigenis a rege propositis, unus ab ejus ipsius ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demum sacris pontificalibus ad præscriptum ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prussia quoque itidem ac in Polonia, a rege creantur. Iudex tamen ex aliquot a Palatino cum dignitariis & cætera nobilitate de consessu scabinorum delectus, ab eo eligitur: Scabini solum a Palatino cum cæteris dignitariis illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos, qui regis arbitratu mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Civitates a decurionibus, seu consulibus, & quidem Germanicæ linguæ & sanguinis, (Polonos enim pro externis habent, & neque ad artes mechanicas perdiscendas admittunt) reguntur. Quorum non idem ubique, certus tamen est numerus. Et ii jus habent cooptandi, quos volunt in sua collegia, quoties vacat locus, eoq; majore sunt dignatione & auctoritate quando volunt, & obsequentiorem habent plebem.

plebem. His præsident magistri civium, à decurionibus ac de numero ipsorum delecti, & ipsi itidem atque decuriones, perpetui, in primariis quidem urbibus quaterni, in cæteris vero oppidis bini, per vices annuum gerentes magistratum. Habent item singulæ civitates privatos judices, sive scabinos, qui a decurionibus sive consulibus leguntur. Et ipsi autem perpetui sunt, nisi forte in numerum consulum cooptentur. Neque enim eundem consulem & scabinum esse licet præter Elbingam & Brunsbergam, ubi pars consulum loco scabinorum judicia exercet. Cæterum unus è consulibus eis præficitur, quem sculteum vel judicem vocant. Primariæ tres civitates etiam præfectos habent singulos, ut dudum memoravimus, quos vocant burggrabios, & eos quidem annuos fere: Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorii curam gerunt, causasque privatarum injuriarum & sanguinarias judicant, & pro iis multas irrogant. Hunc solum magistratum rex in civitatibus creat, sed non nisi unum è sex vel octo è numero consulum ejusdem civitatis ab ipso collegio delectis. Iidem autem consules ex omni civium numero, quandam quidem centum viros, aut plures, aut pauciores deligunt, qui sint capita multi-

tudinis & quasi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam consilia de republica, & ex iis cognoscunt postulata plebis. Vtuntur enim concionibus multitudinis propter externorum omnis generis hominum frequentiam, ne quando in seditionem erumpant, ut nonnunquam factum est. Judicia nobilium terrestria judices terrestres cum suis scabinis, præsidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controversia, itidem ac in Polonia, ad regis judicium pertinet. A terrestribus judiciis provocatio est ad consiliarios Prussiæ, inde vero ad regem. In oppidis vero judicandi potestas fere omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad burggrabios vel palatinos pertinentes. Sed enim ipsi consules, quod ad privatorum hominum inter ipsos controversias attinet, cum jurato scabino, cujus mentionem dudum fecimus, communicant. Ab eo vero judicio in primariis quidem civitatibus ad consules civitatis cujusque, in cæteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ, inde porro utrumque ad regem provocatur. Rex vero de provocationibus ubilibet, & cum quibus vult, cognoscit. Ple-

Plerumque etiam cognitionem delegat Cancellario & jureconsultis. Alioqui privatum neminem e Prussia regi evocare licet, exceptis iis causis, quæ sunt fisci & jurisdictionis regii propriæ. Magistratus terrestres juxta ac urbanos evocat de iis duntaxat, quæ in magistratu perperam & præter officium suum egerint: vel, si mavult, consiliariis Prussiæ eas delegat, in comitiis cognoscendas. Delegat etiam vel iisdem, vel quibus vult, causas fisci sui, finium regendorum cum suis bonis, ac dividundæ inter fratres & cognatos hæreditatis. Quas item alias ab aliis ordinariis judiciis per provocationem ad se devolutas [illegible] bis quotannis habent [illegible] Prussiæ statis temporibus Majo quidem mense Marieburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Sed Grudentina jam Torunium, propter majorem commoditatem [illegible] translata sunt. Ex justis tamen causis ea quoque loca mutari possunt. In iis comitiis a consiliariis de republica in commune consulatur, sive ultro, sive ex præscripto regio: & de provocationibus terrestrium & oppidanorum judiciorum cognoscitur: & omnino judicia vel à rege delegata, vel si qua sunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Prussis, seu ducis ipsius legatis, nonnunquam Elbingæ ex fœdere, vel Marie-

Marieburgi, constituta certa die conventus habentur, & consultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controversiis. Non ita pridem in Prussia quoque nuncii nobilitatis & minorum civitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributi sciscendi causa: cujus decernendi potestatem neque rex neque consiliarii soli usurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeo mitti cœperunt. Sciscitur autem certe statum tributum plerumque in usus publicos, vel in gratiam regis, & non modo a cauponibus, verum etiam ab iis qui cerevisiam in suos familiæque suæ privatos usus coquunt, penditur: vocaturque id vulgo cisa vel accisa. Nonnunquam etiam de censibus, agris, domibus, bonis & facultatibus, æstimatione facta, certa portio penstanda decernitur. Varmienses episcopatus [illegible] habent neque [illegible] conventus. Solus in iis interest & præest episcopus, ac deinde is, quem ille consiliarium habet, ad peculiarem conventum [illegible] refert, de tributo præsertim. Nec temere tamen dissentire solent ab episcopis illi & conventus Prussici sententia. Nihil tamen vetat, ipsos arbitratu suo, aut auctoritate episcopi & capituli præeunte, peculiares leges & ut vocant ordinationes sibi condere, tributaque sciscere. Quin etiam

etiam magistratus primariarum civitatum non raro imperant civibus suis tributum peculiare, & operas, aliaque onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia. Regia quidem Gedanensem & Elbingensem. Quorum hic in Habum lacum, ille recte in mare procurrit. Ducalis vero, Regiomontanum sive Kœnixbergensem, qua Pregola fluvius in Habum influit. Atque hic quidem cum portoriis & omni jurisdictione & impendiis in ducis, duo vero reliqui in ipsarum civitatum, quibus adjacent, & in agri tractus potestate sunt. Verum is tamen, magistratus inquam, sine permissu vel mandato regio claudendi & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo eisdem nuper constitutum est. Quod ad bellum attinet, si qua vis hostilis ingruat Prussiæ, domesticis communibusque plebis cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem cum proceribus equestris militat, scultetis item & liberis (quos ita vocant, propterea quod & ipsi ab operis & laboribus, quos rusticani dominis suis præstant, gratuitam immunitatem habent, medii quodam modo inter nobiles & rusticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem.) Civi-

Civitates equitatum atque peditatum suppeditant. Rusticani peditatum tantum. Hæc ante institutam coadunationem (quæ needum maturuisse videtur) de Prussia & in universum de Polonia nobis σαφέστερον, quod ajunt, καὶ ἀμαθέστερον sunt exposita. Quæ cum civibus nostris, tum externis non ingrata fore speramus. Sic enim fiet, ut minus peregrinentur in historia nostra.

EX ALEX. GVAGNINI

SAVROMATIA

EVROPAEA.

Sauromatiæ Europææ situs.

SAuromatiæ Europeæ gentes Regionumque, quas complectitur situm descripturus: operæpretium me facturum, & rem non injucundam Lectori existimavi: Si inprimis Europæ ipsius fines, quibus ab Asia & Africa disterminatur, præponerem. Europa itaque pars mundi tertia, ab Europa Agenoris regis Libyæ & Syriæ filia denominationem traxit, cujus insigni pulchritudine Jupiter, ut poetæ fabulantur, captus nullam aliam occasionem ad effectum insani amoris habens, in bovem niveum sese transfiguravit, in littoreque maris viridi-

tero ob virgines cæteræ cum Europa Regi nula ludebant, armentis bovina fele inte unxit Europa vitulam præ omnibus pulcherrimum videns tergo ejus insedit, qui confestim in mare cum ea insiliens, in Cretam insulam, sive Candiam, dicitur eam transtulisse. Porro Europam ab Oriente Tanais fluvius celeberrimus differminat, à meridie mare Mediterraneum, à Septentrione Anglicus sive Britannicus Oceanus ab Occidente vero Oceano Atlantico finitur. Hæc pars mundi cæteris duabus, utpote Asiæ & Africæ, minima est, sed ad habitandum habilior, convenientiorque & moderatior. nam neque calida terra, sive, nec etiam frigida nimis, deo habitate rebus copiosior, frequentior, plenior que est exceptis regionibus Septentrionalibus Oceano glaciali contiguis quæ aliqua ex parte ob intensa frigora innabitabiles sunt. Religione quoque Christiana, moribus & vivendi consuetudine incolarum urbium que frequentia & terræ omnium rerum fertilitate, cœlique & aeris temperie, Asiæ & Africæ, quamvis longe amplioribus, facile anteponitur. Ducentis quadraginta quinque milliaribus Germanicis in latitudinem patet à mari Ægeo sive Ionio ad Oceanum usque Hybernicum. In longitudinem

nem vero septingentis sexaginta milliaribus extenditur, a Portugalia videlicet regno Hispaniæ, ad Tanaim usque fluvium, qui Sarmatiam ab Asia disterminat. Inchoatur autem Europa ab Oriente a fluvio Tanai, à Meridie vero ab Ægeo mari Græciæ.

In hac parte orbis tertia, Sauromatia regio amplissima, multas nationes regnaque quidem generis complectens (de qua nostras res agetur) sita est. Est autem duplex Sauromatia, una Scythica sive Asiatica, inter orientalem ripam Tanais & VVolgæ fluviorum, quam incolunt Tartari sive Scythæ Zavuolhenses, & plures alii, in hordas, id est, turmas certas, divisi. Altera Europea Sauromatia dicitur cujus coloni sunt Poloni, Russi sive Ruteni, Lituani, Masovitæ, Prutenni, Pomerani, Livones, Moschovitæ, Goti, Alani, Valachi, & Tartari qui in hac ripa Tanais fluvii occidentali juxta Pontum Euxinum degunt. Hanc ab oriente Tanais fluvius, palusque Mæotis, ab Asia dislimitat, ab occidente vero Vistula, vel secundum quosdam Odera fluvius: à meridie montibus Hungaricis Beskid gentiliter dictis terminatur, ab aquilone mari Germanico sive Sarmatico fines suos à Germania dirimit.

Ptolomeus vero Lib.3. cap 5. Sarmatiam

tiam Europæam, a septentrione Oceano Sarmatico terminari creditur, iuxta sinum Venedicum, ad fines usque Engronelandiæ terræ incognitæ ultra Norvegiæ regnû longe patentis. Ab occasu Vistula fluvio & parte Germaniæ quę est inter caput ipsius & montes Sarmatarum. A meridie Iazigis Metanastis, quę est gens Hungarica, ab oriente Isthmo eam a mari refert, à Carcinito fluvio per Bicen paludem, & latere paludis Mæotidis, ut inde ad Tanais fluvium in provincia Resanensi Moschoviæ fontes habentem; hic autem fluvius Asiam Scythicam ab Europa dirimit. Ab australi deinde plaga Sarmaticorum montium, iugis ad Carpatum usq; montem Tatra sive Beskid vulgo appellatum, Sarmatia Europæa finitur, deinde per Valachiam Moldaviamq; ad Sereth amnis usque ostia ubi in pontum ingenti æquore confluit influit, & per littora ponti ad Carcinitam usque fluvium ex montibus Sarmatarum Quinquemontanorum defluentem extenditur Sarmatia Europæa, secundum Ptolomei Cosmographorum principis opinionem. Quinetiam nos fluvios ætate sua celebriores Sarmatiam præterfluere asserit. Vistulam, qui & Vandalus, Istula sive Iustula, variis nominibus apud veteres enunciatur. Hic ex montibus Sarmaticis emergit, Silesiaque

& Polonia, Masovia, Prussia præterlapsis multis fluviis exhaustis apud Gedanum Prussiæ emporium celeberrimum in mare Sarmaticû sive Balticum exoneratur. Cronon quoq; fluvius insignis in Russia non longe a Turoua oppido ortus, Russiæ regiones & Lituaniæ ac Prussiæ percurrens, post Vistulæ ostia ad Septentrionem reflectendo, in Germanicum quoque mare (quod Cronium inde forte dicitur) influit, vulgo *Niemen* appellatur. Rubon quoque fluvius, qui nunc *Dźwina* vulgo, Latinis & Germanis Duna dicitur, in Russia Moschoviæ fontes suos habet, & magna parte Russiæ, Lituaniæ & Livoniæ præterlapsis, in prædictum mare a Riga Livoniæ Metropoli duobus miliaribus, amplissimis ostiis, postquam centum triginta miliaria Polonica a fontibus suis emensus fuerit, ingreditur. Turuntus quoque & Chersinus fluvii secundum Ptolemæum ex Ripæis montibus nascentes, in prędictû mare exonerari dicuntur, qui nunc *Narevv* & *Bug* vulgo dici videntur. Præterea Sarmatia Europæa multos alios fluvios celeberrimos habet, utpote Borysthenem, *Dnepr* vulgo dictum, in Pontum Euxinum influentem, Hypanim, qui hodie *Bog* (non *Bug*, qui Vistulæ commiscetur) dicitur, Tyran, qui *Dnester* pro-

proprie à *tirando* Italico verbo, quasi *sagittando* dictus. Horrida enim violentia aquas impellit. Insuper Vilam, Dinam, Peripetum, Sluczam, Narvam in Livonia, & alios complures navigabiles fluvios, quos recensere longum esset. Hoc itaque in imperio Sarmatico, cujus limites modo ex Ptolomæo & nostra propria experientia diligentius descripsimus, Rex Poloniæ à majoribus suis belli vel pacis jure acquisito rerum potitur, & modernis temporibus Sarmatia Poloniæ regis potentissimi & invictissimi monarchæ his finibus includitur.

A montibus Sarmaticis & Transsylvaniæ palatinatu, ad Vistulæ fontes, ubi incipit Ducatus Teschinensis, inde per Silesiam ad Oderam fluvium, & usque ad Marchiam Brandeburgensem, ac Francfordiam, per Pomeraniam quoque longo tractu, ad litus Oceani Germanici sinumque Codanum sive Balticum, per latus demum septentrionale per Samogitiam, Curlandiam, Livoniæque amplissimum dominium, ad Philandiam usque ultimam fere orbis regionem Suecorum regi subjectam, orientem versus per multas regiones Russiæ ad Moschorum Principis imperium usque extenditur. A Germanico vero Oceano ad Alexandri Macedonis aras, per Campestria deserta ad paludes Mæotidis longissimo tractu ultra Borysthenem procedendo, deinde a Ponto Euxino per campos Podolenses, & per Moldavos, ac Valachos redeundo, Iazigis Metanastis vel Transylvanis & Hungaris, montibusque qui hodie Scepusienses dicuntur, a meridie imperium Monarchæ Poloniæ disfungitur.

Dicta est autem Sauromatia Græcis, similitudine sumpta ab hominibus viperinos oculos habentibus, terribilibus scilicet & crudelibus: nam ζαῦρος Græcis viperam, ὄμμα vero oculum sonat. Atque nunc imprimis de Polonis præcipua gente Sauromatica dicendum nobis occurrit.

Deductio & origo antiquæ bellicosæque gentis Sauromaticæ, ex qua Poloni ortum genusq; suum ducunt.

DEductionem originemque Polonorum ac regum eorundem gesta secundum ordinem descripturus, paucis obiter Lectorem admonendum volo, ne quid me in principio rei de Polonis dicturum sigillatim existimet. consequens enim est ut antiquissimæ gentis Sauromaticæ sive Slavonicæ originem, & mores priscos, altius imprimis investigaremus, quod pro rei ipsius faciliori intel-

 lectu

lectu fortasse utilius erit. Id quod aperte ex scripturis sacris veteris legis, ad quod etiam omnium historicorum consentiens opinio est, Iaphet filium natu maximum Noæ, post illud totius mundi diluvium, orientem & septentrionem versus in Europa & in Asia minori primum consedisse, atque cooperante divina voluntate in maximam gentem excrevisse, quod etiam etymon nominis, dilatationem significantis, cum fausta Nohæ parentis imprecatio portendebant. Sic etiam Noha ille Patriarcha, præsignans necessariam futuram esse trinam conditionem vitæ humanæ filiis suis dixisse, singulisq; singula officia administranda injunxisse & demandasse fertur, ut unusquisque suæ vocationi prædestinatæ corresponderet, in hæc verba: Tu Sem ora velut sacerdos, munus divinum obiens: tu Cham labora agros colens, & artes mechanicas exercens: tu Iaphet rege, & protege velut rex & miles, arma exerce, cæterosq; certis propositis legibus in officio retine. Quod mandatum & testamentum Nohæ hæc usque in tempora durare videmus: unaquæque etenim natio ex illis filiis ejus propagata, suam vocationem ex qua sua prædestinatione & paterna imprecatione exercet. Posteritas igitur Iaphetis, cum majorem orbis terra-

terrarum partem in Europa Asiaque tempore occupaverat, testamento patris sui & faustæ imprecationi Nohe patriarchæ correspondentes, statim ad arma exercenda animum adjecerunt, & in tantam [illegible] gentem temporis successu sub duce Gomero Iapheti filio in orientali, ubi Armenia, & septentrionali plaga excreverunt, ad Bosphorumque Mæoticum & illud proximum quod nunc Cimmerium dicitur, & ad fontes usque Tanais longo tractu sedes suas habuerunt. Postea potestatem & prælaturam, sub qua cæteri regantur, necessariam esse considerantes, ad Tuiskonem sive Ascenam Gomeri filium imperium detulerunt, qui Beroso teste latissime a fontibus Tanais ad Rhenum usq; fluvium Germaniæ imperavit. Hunc Tuisconem prædictus Berosus historiographus Germanorum omnium Sauromatarumque pariter conditorem esse asserit, quo [illegible] testimonio satis recte probaretur, Sarmatas sive Slavos cum Germanis unum esse, cum ab eodem auctore & propagatore processerint. Crantzius quoq; ratiocinatur Polonos Bohæmosq; Germanis congeneros esse, eo quod frequens Germanicæ linguæ apud hos populos usus fuerit, & vestibus Germanicis multi eorum utantur. Qua ratione quoq; probaretur, eos

eos Latinos, vel Italos Hungarosque esse nam [illegible] quo [illegible] loquuntur, [illegible] tus apud Polonos nunc ex magna parte in usu esse cœperant, & Latina lingua omnes fere nationes vincunt. Non recte igitur Crantzius [illegible] ratiocinari videtur. Si enim Slavi vel Sauromatæ ex Germanis oriundi essent, eademque cum eis antiquitus lingua uterentur, unde igitur Sarmaticæ sive Slavonicæ linguæ apud Sarmatas usus ortus esset, qua hæ gentes passim & vulgariter tempore innata utuntur. Habitu quoque, moribus, & vitæ consuetudine Sarmatæ a Germanis penitus diversi sunt, quod etiam Plinius approbat, dicens: Sarmatæ quidem certe Germani non sunt, sed ab iis Vandalo sive Vistula fluvio ad ortum solis vergentes dirimuntur, cui sententiæ probati antiquitatis indagatores Cornelius Tacitus, Strabo & Ptolomæus astipulantur. Sed ad [illegible] unde digressus sum redeo. Illa posteritas Japheti [illegible], strenua, manuque prompta, & bellicosa extitit, quod res [illegible] ab illis strenue audacissimeque gestæ abunde testantur. toto enim orbi terrarum tunc temporis terrori [illegible] esse. unde a Græcis Sauromatæ [illegible] appellati sunt, deducto nomine a σαῦρος, quod est vipera, & ὄμμα, oculus, quasi dicas, gens terribilis cum

cum viperinis oculis. Ab hoc itaque tempore hæc gens regionesque eorum, quas incolunt, Sauromatæ nomen retinent. Hi postea, tempore succedente, & indies magis ac magis numero populi accrescente, videntes, alias sedes patrias propter se progeniemque paulo arctiores esse, a Tanai fluvii ostiis & paludibus Mæotidis meridiem versus ulterius processerunt, per regionesque propinquas, Daciam, Russiam, Lituaniam, Borussiam, quæ nunc Prussia dicitur, Livoniamque longe & late diffusi sunt. Quorum major pars in has Provincias campestres, quæ hodie a [illegible] nuncupantur, commigravit, fluviique Vistulæ (quæ antiquis Vandalus dicebatur) [illegible]que ripas occupaverunt, & statim cum antiqua Gente Teutonum, quæ etiam ad Vistulam fluvium in tuguriolis ante [illegible] tus degebat, societatem atque amicitiam velut advenæ contraxerunt, propter communem prædam & rapinas, cum adhuc minime assueti essent sudore proprio vel agricultura artibusque victum acquirere. [illegible] itaque [illegible] frequentes irruptiones in [illegible], Saxoniam, & Pomeraniam exercebant, Provinciasque Germanas assiduis excursionibus divexabant, & mare Balticum sive Germanicum propter res sibi necessarias

tarias ac jure [illegible] pecudum more re- [illegible] tenuerant. Quando vero & qua occasione [illegible] Sauromatarum a fontibus [illegible] Tanais fluvii & paludibus Mæotidis [illegible] regiones contigerit, quoniam [illegible] gentis ab eo tempore [illegible] extant, ex quibus id constare possit, ignotum est. Si enim literarum cultura eque ac res militaris apud Sauromatas tunc temporis floruisset, certe ora [illegible] hæc loca adventu aliisq; rebus præclare gestis monumenta reliquissent, sed ipsi animose viriliter que agere, & bella exercere, quam eleganter & ornate scribere maluerunt. Sabellicus tamen & Herodotus scribũt, Sauromatas & Cymbros a Lydorũ rege A[illegible] ex Asia ejectos esse. Quidam etiam opinantur eos vi a Gotis expulsos sedibus patriis emigrasse quod verisimile non videtur, sed potius suapte sponte ac voluntate sive fitoq[illegible] [illegible] pastos sive opum alienarum cupiditate accensos, cultiora loca appetisse eos existimaverim. Neque vero soli Sauromatæ, sed & aliæ quædam gentes ipsis conterminæ, sedibus patriis relictis, in alias terras cultiores migrantes transierunt, inter hos Cimmerii sive Cymbri, Gotæ, Daci, Suevi sive Tuiscones, & Sacæ qui nunc Saxones dicuntur. Hi etiam in hæc usq; tempora Sarmatis sunt contermini

[illegible] Neq; vero universam gentem illinc sese simul effudisse cõstat, sed remansisse nonnullosque relicta ab aliis loca colerẽt; quod moderni accolę fluvii orę, juxta Tanaim [illegible] degentes, aperte testantur, utpote Tartari campestres qui longo tractu juxta Tanaim fluviũ & paludes Męotid[illegible]s Pontumq; Euxinum vivunt. Hi enim a veteribus Sarmatis moribus & institutis haud dissimiles sunt. Sed ad rem redeo. Illi Sauromatæ qui ad Vistulam fluv. consederant, cum Teutonibus cõmilitonibus [illegible] omnes provincias circum [illegible] & [illegible] suas frequentibus diversionibus depopulatas ad [illegible] redegerunt, & victum amplius acquirere non potuerunt, agros enim non colebant, sed paratis & raptis vivebãt. Ideo sterilitate soli per ignaviam suam causata, adjunctis sibi in societatẽ vicinis Teutonibus, ulterius (inquirentes fertiliores provincias) processerunt, quorum multitudo ccc millia virorum excessisse fertur. & a fluvio Vandalo nunc Vistula dicto, quẽ accolebant, Vandalitæ, Sarmatorũ nomine [illegible] to) [illegible] sunt. Primo itaq; la Vandalitæ populabundi in Pannoniam excurrerunt Constantini magni tẽporibus, camq; 40 annis; expulsis prius e[illegible] incolis occupatam tenuerunt. [illegible] Hungaris [illegible] historiographis testantibus, a Gotis illinc ejecti

expul-

expulsique sunt. Polonorum vero annales testantur, Vandalos ex Pannoniæ finibus eductos per Stilicum ducem suum in Italiam, quam armis undiquaq; crudeliter pervastarunt. Postea in Hispaniam cum eodem duce suo Stilico commigrarunt, ex Hispaniis vero per mare Herculeum navigantes in Africam devenerunt, ubi annos ducentos in pace & abundantia omnium rerum peregerunt, Romanorumque imperium navali & terrestri bello variis excursionibus debilitarunt, ac ipsam Romam sub Sixto Papa, ut quidam volunt, Anno Christi 429, crudeliter vastaverunt. Tandem Anno Domini 548, Iustinianus Imperator per Ducem celeberrimum exercitus sui Belisarium, virum insignem & rebus gestis clarum, eos cruento prælio profligavit, ex Africaque funditus exterminavit, rexque eorum Gilimeris captivus Constantinopolim abductus est. Aiuntque nonnulli, hoc prælio Belisarii, Vandalitas ad internecionem usque gentis cæsos deletosque fuisse, sed id a vero esse alienum, non uno argumento liquet. Etsi enim vires eorum adeo fractæ attritæque essent, ut robur vetus & potentiam pristinam recuperare post nunquam potuerint, reliquiæ tamen eorum ita fuga dispersæ sunt, ut quidam in Poloniam,

ad Vistulam fluvium, natale videlicet solum, unde ortum duxerant, regressi, nonnulli in Græciam & Pannoniam, Germaniamque, novis quærendis sedibus, dilapsi sunt. Horum reliquiæ ultra Albim fluvium in septentrionem sparsim habitantes, Slavonico idiomate majori ex parte utuntur, & Ducatus, quem incolunt, confinis Prussiæ, Vandalia nuncupatur, cujus Dux, Prussiæ Polonorum feudalis titulum sibi usurpat. Porro omnes Germani denominatione à Vandalis sumpta, omnes Sarmatas Slavonica lingua utentes, *VVenden*, sive *VVinden*, & *Vindi* promiscue appellant, mareque quod Sarmatiam alluit Venedicum vocant. Cætera horum Vandalicarum gesta brevitati consulens omitto, nihil etenim de iis scribitur, solummodo barbara atrocitas & immanitas, qua crudeliter in omnes sæviebant, adhucque hodie in Litaniis Catholicæ Ecclesiæ Romanæ canitur, *A Vandalis libera nos Domine*, &c. Post hos Vandalitas ex iisdem Sauromatiæ sedibus, alia a fluvio Tanai & paludibus Mæotidis gens crudelis priori non dissimilis ortum duxit, qui Roxolani, sive Rossani & Ruteni Russiq; cognominati sunt, Procopio historiographo id attestante. Volgari quoque sive Volhinii populi ex iisdem sedibus a Volga flu-

vio amplissimo cognominati, moribus & idiomate Slavonico cum Roxolanis concordantes, ortum duxerunt. Volga autem fluvius celeberrimus (quem plurimi Tanaim esse falsa opinione ducti existimabant) Ptolomæo *Rha*, Tartaris *Edel* dicitur, Moschoviticaque certis limitibus cum Tartaris campestribus determinat. Illi itaque Roxolani sive Russi cum Volgaris, ob similitudinem & unitatem consuetudinis vitæ, amicitiam & societatem contraxerunt, conjunctisque viribus in Tauricæ regionem (quæ nunc à Tartaris Præcopensibus occupata est) penetrarunt, sibique locum domicilio sibi delegerant. Quamdiu illic degerint, vel quo tempore advenerint, incertum est, nullus enim inter eos inventus erat, qui temporum rerumque à se gestarum vices literis mandando posteorum memoriæ factorumque æternitati contulerit. Audientes tandem discordiam pullulare inter principes Christianorum in Græcia, quidam eorum cum Duce suo Chrunno, Danubio trajecto, recta in Thraciam populabundi perrexerunt, ubi Imperatorem Constantinopolitanum cum exercitu cruento prælio fuderant, Nicephorum quoque & Michaelem Curopalatum Imperatores ad Adrianopolim occiderunt. Tandem Mysia

sia

sia utraque occupata eam VVolgariam à sui denominatione, quæ nunc Bulgaria dicitur, vocaverunt. Alii eorum Russiæ regionem occupaverunt, quam VVoliniam (quæ hucusque hoc cognomen retinet) appellaverunt. Cæteri quoque Podoliam, Lituaniam, Podlasiam, Masoviamque regiones occupaverunt. Hi omnes loca semel occupata hæc usque in tempora non mutarunt, exceptis illis qui in Mysia consederant. Variis autē nominibus a cosmographis appellabantur. Græci enim eos Sporos, id est, dispersos, Sauromatas, id est, crudeles, sumpta a viperis similitudine, appellabant: cæteri eos Roxolanos, Besos, Gualos, Bodinos, a fluvio Borysthene, Bolgaros à Volga, Moravos a Morava flumine, vel a Morato rege, Antos, Basnos, Carnios, Serbos, Ratios à Russia, Dalmatas, Slavos, Illyricos, Illricos, ab Iliro sive Danubio, Bohemos à regione Boëmia, Polonos a campestri planaque regione, vel a venatione. *Pole* enim venationem & planiciem Slavis significat. Hæcque gens planam fere apertamque regionem incolit, & apprime venandi studio tenetur. Hæ gentes Sarmaticæ ut in plures diversasque provincias divisæ fuerunt, variisque nominibus appellantur, sic etiam diversa variaque idiomata præ se

ferunt,

ſerunt, ſecundum terrarum & regionum diſtantias, quamvis omnes unius gentis & idiomatis Slavonicæ fuerint. nam Moſchovitæ à Rutenis aliquantulum, Ruteni quoque a Polonis & Maſovitis, ſic etiam Bohemi, Croatæ, ab invicem idiomatis expreſſione, accentibus & prolatione, verborumq; immutatione differunt, ita ut ſe intelligere difficile poſſint, niſi mutuæ familiaritatis uſu alter alterius linguæ aſſuetus fuerit. Nam quia Sarmatæ ſive Slavones bellicoſi pugnaceſque extiterunt, pacem odio proſequentes, varias mundi partes peragrabant, & pro ſuo arbitrio occupabant, peregrinorum quoque vocabulorum uſu idioma Slavonicum immutarunt. Apparet autem ex antiquorum hiſtoriographorum ſcriptis, gentem Slavinorum vel Slavorum, in Paphlagonia regione Aſiæ minoris, tempore belli Trojanorum floruiſſe. Procopius etiam Cæſarienſis ante mille & quinquaginta annos de bello Gotico, Iuſtiniani imperatoris temporibus ſcribens, mentionem quoque Slavinorum facit. Blondus vero, qui ante centum decemque annos hiſtoriam ab inclinatione Romani imperii conſcripſit, antiquiora Arcadii & honorii tempora perſequens, Slavorum meminit. Iornandes autem Alanus in ſuis Chronicis

dicit, id nomen Slavorum ſuo tempore novum extitiſſe, idioma autem hoc quo nunc Slavones utuntur, antiquum fuiſſe ſcribitque hic Iornandes & Divus Gregorius, primus hujus nominis Romanus Pontifex, Slavos ad Iſtrum ſeu Danubium ſeptentrionem verſus habitaſſe, trajectoque Danubio Myſiam utramque, Pannoniam, Macedoniam, Thraciam, Illiriam devaſtaſſe, inter Dravumque & Savum flumina, in Illyrico & Dalmatia conſediſſe, eiſque Regionibus Slavoniæ nomen indidiſſe, Romanumq; Imperium penitus debilitaſſe.

Iidem Slavi ne Germaniæ quidem pepercerunt ac ad eam amplitudinem pervenerunt, ut prope dimidiam Europæ & Aſiæ partem teneant. Etenim in ea natione connumerantur non ſolum ii qui Dalmatiam, Illyricum, Carpatum, & Hungariæ montana tenent, ſed aliæ omnes orientales & ſeptentrionales maximæ & fortiſſimæ gentes, quæcunque Slavonico idiomate utuntur, utpote Bulgari, Boſnæ, Serbii, Croatæ, Carni, Raſcianii, Dalmatæ, Iſtri, (Burgundi jam Slavorum linguam amiſerunt,) Sterii, Poloni, Maſovitæ, Pomerani, Luſatii, Podolii, Volinii, Rutheni, Moldavi, Moſchovitæ latiſſime imperantes, Caſſubii, Vandali, Sileſii, Moravi, Bohæmi &c. In omni-

omnibusque his provinciis, ab Oceano glaciali, qui ultra Moscoviae Principis ditiones longissimo tractu septentrionem versus extenditur, ad mare usque Mediterraneum & Adriaticum populi idiomatis Slavonici reperiuntur. Sic quoque à Ponto Euxino Moldavi Valachique, & caeterae Rutenorum gentes, ad mare usque Germanicum colonias suas habent. Quamvis plurimi eorum patrium vivendi modum in peregrinos mores commutarunt. Bulgari enim, Bosnae, Rascii, Dalmatae cum Turcis & Hungaris: Burgundi, Mysi, Pomerani, & Silesii cum Germanis. Lituani, Ruteni, Masovitae cum Polonis. Istri, Carniolani, Carinthi cum Italis sentiunt. Attamen omnes hi (quamvis inter peregrinas gentes effusi dispersique sunt), patrio idiomate Slavonico (diverso modo licet) utuntur. Plurima & praeclara gesta hi Sauromatae exercebant, praecipue vero cum Roxolani (quorum posteri nunc Ruteni sive Russi dicuntur) strenue cum Mithridate rege Parthorum & Ponti bellum gererent, qui has regiones, quas hodie Turca, possidebat. Cum Romanis quoque & caeteris finitimis regibus longas acies vario Marte tenuerunt: sed quia gentiliter vivebant literasque ignorabant, ideo etiam praeterita recordari, & antiqua

qua gesta ad posteritatem transmittere, flocci pendebant. Porro qui diligentius rem ipsam considerare velit, nullam gentem olim Sarmatis bellicosiorem extitisse videbit: hi etiam omnes miseras bellicas, frigora, intempestates, & id genus alios casus facile sustinebant, & propter nomen aeternum nulla vetustate abolendum, vitam flocci pendentes, mortis impavidi, variis periculis opponebant. De quorum insigni fortitudine audacique animo Ovidius ille Naso, è Roma ad Pontum in Regnum Tauricae relegatus, pro singulari miraculo, Romanis proceribus scripsit in haec verba: Lib. 1. de Pont. Eleg. 2. ad Maximum.

Hostibus in mediis interque pericula versor.
Tanquam cum patria pax sit adempta mihi.
Qui mortis saevo geminent ut vulnere causas,
Omnia vipereo spicula felle linunt.
His eques instructus perterrita moenia lustrat,
More lupi clausas circumeuntis oves.
Tecta rigent fixis veluti vallata sagittis,
Portaque vix firma summovet arma sera.

 Ad

Ad eundem Elegia tertia.

Aut quid Sauromatæ faciant, quid Iazyges acres,
Cultaque Oresteæ Taurica terra Deæ,
Quaque aliæ gentes, ubi frigore constitit Ister,
Dura meant celeri terga per amnis equo.
Maxima pars hominum nec te pulcherrima curat,
Roma, nec Ausonii militis arma timet.
Dant illis animos arcus plenæque pharetræ,
Quamque libet longis cursibus aptus equus.
Quodque sitim didicere diu tolerare famemque,
Quodque sequens nullas hostis habebit aquas.

Idem ad Vestalem Eleg. 7. lib. 4.

Ipse vides onerata ferox ut ducat Iazyx
Per medias Istri plaustra bubulcus aquas.
Aspicis & mitti sub adunco toxica ferro,
Ac telum causas mortis habere duas.

Ad Severum Eleg. 19.

Nulla Getis toto gens est truculentior orbe:
Tinctaq; mortifera felle sagitta madet.

Ex hoc igitur testimonio Ovidii, Sarmatas bellicosos, Imperioque Romano minime subactos esse, apparet cum dicit,

—— *Nec te pulcherrima curat Roma,* &c.

Porro quæ de antiquissimis ejus gentis moribus & institutis proferri possint, hæc fere sunt. Vtebantur primis temporibus vetustissimi illi Sarmatæ sive Slavones, & qui in Polonia Russiaque regionibus postea sedes habuerunt, eorum posteri, prisca illa Slavonica lingua, quæ Sarmatis Rutenisque genuina est. Regem aut Principem secundum genus agnoscebant neminem, sed exortis subinde bellis, ex suis fortissimum quemque & factis illustribus spectatum ducem, sibi eligebant. nec diuturnius cujusquam erat imperium, quam ipsum bellum, cujus gerendi dux esset declaratus. Vnde & nunc Polonis Rex non nascitur, sed consensu Senatorum, qui dignus videretur, per sortem eligitur. Ad bella singuli vicatim proficiscebantur, arcubusque, frameis, & lanceis oblongioribus utebantur. Vxores secum ducebant, quæ incantationum magicarumque artium gnaræ, auguriis & vaticiniis operam navabant, de præliorumque eventibus scientes præsagiebant. Fugere in bello res info-

insolens illis erat, qui quid id fecisset, ei nullus ad suos reditus patebat, neque graviorem ullam turpitudinem aut ignominiam noverant. Summa apud eos dignitas erat post electos belli Duces, equitum, quos ab ornamentis auratos vocamus, ad quam nemini aditus patebat, nisi qui virtute bellica factisque in hostem patratis id assequeretur. Martem, Lunam, Solem, alioque vanæ religionis deos adorabant, eosque diversis & certis locis colere, & sacra ipsis facere, solebant: de animarum tamen immortalitate recte sentiebant. Sepulturæ eorum erant in sylvis & agris, tumulosque aggestis lapidibus vestientes eminenter muniebant, quod genus in Russiæ regionibus passim adhuc visuntur. Nonnulli quoque more Romano cadavera cremare, cineresque collectos in urnas recondere solebant. In victu paucis contenti erant. Permutatione rerum necessaria utrinque comparabant. Nihil proprium, exceptis arcu, framea & lancea, possidebant. Vestibus vilibus, ex coriis ferarum pellibusque utebantur, ad talos demissis. Thesauros, possessiones, prædia, vestesque pretiosas non comparabant. Causas omnes & controversias publico in loco Marte judice armis dirimebant. Hæc plane sunt, quæ de antiquissimis

Sar-

Sarmaticæ Slavonicæque linguæ institutis & moribus extant, quorum potissima pars in hunc usque diem apud posteros eorum quibusdam in locis viget.

Regni Poloniæ descriptio.

POloniæ regnum in Sarmatia Europæa, ut diximus, amplissimum potentissimumque, cum aliis multis præclaris rebus, tum modo gubernationis, à cæteris omnibus Regnis differt; in quibus Reges, sine senatus consilio & equitum consensu, ex voto privato, legem omnibus ferunt, & nisi virtute innata regantur, in tyrannidem facile prolabuntur. In Polonia autem ut Reges non nascuntur, sed communibus Senatus & Equitum suffragiis eliguntur, ita etiam sine auctoritate eorundem nihil decernere possunt, quamvis sint potentissimi, & militibus voluntariis superbissimos quosque Reges superantes. Soli enim Poloniæ Principes invictissimi reperiuntur, qui ex solis voluntariis nobilibus, ducentorum millium quotiescunque opus fuerit exercitum fortissimum & omni genere armorum promptissimum, sine ullis stipendiis, contra hostem educere possunt. Nobilitas namque universa omnibus soluta vectigalibus, bellica tan-

cummodo munera obire pro aris & focis tenentur. Quod si voluntarii milites non sufficerent de suis propriis gentibus trecenta millia mercenariorum conscribere possunt. Ita cum sit potentissimus Rex Poloniæ, tamen secundum legum & Senatus præscripta vivere tenetur, sicque regnum amplissimum, regio imperio. Regia vero Majestas & Potestas vicissim Senatus & Nobilium libertate temperatur, intra æquitatisque terminos omnes ordines regni cum ipso Rege continentur. Quod si rex quandoque ab officio suo deflecteret, & publicas libertates suorum opprimere aspiraret, auctoritate Senatoria, qui ad hoc attentandum juramento sunt obligati, prohibetur, & ita Rex Poloniæ gravissimis Senatorum consiliis nititur. Senatores vero ipsi, & universi Equites, vicissim regiam majestatem reverentur, amant, honorant, vitamq; ac possessiones privatas universas funditus pro sanitate & bono illius effundere parati sunt. Senatores autem voto Regis (penes quem est summa & maxima juris dicendi auctoritas) ex præcipua & illustri totius regni nobilitate, generis & virtutum commendatione delecti, exacto fidei sacramento, in Senatum eliguntur. Principes autem & præcipui regni

regni Senatores, sunt Archiepiscopi & Episcopi, propter venerandam Ecclesiastici ordinis majestatem auctoritatemque, & opes, quibus affluunt, præstantissimas. Hi in Senatu in utramque Regis latus circumsident. Archiepiscopi autem duo sunt in universo regis Poloniæ imperio, Gnesnensis regni Primas, & Legatus natus Romani Pontificis in Sarmatia vicem tenens, qui vetusta superiorum Regum memoria, coronandi Regis jus habet. In Russia vero nigra, secundus Archiepiscopus est Leopoliensis, ubi sedes Metropolitana Cracovia translata est, anno Domini MCXXV, in curia Lamperti Zulæ Sancti Stanislai prædecessoris. Episcopi tredecim, non secus ac Principes maximi, omni rerum copia excellentes, in tota Poloniæ Monarchia reperiuntur: Cracoviensis minoris, Posnaniensis majoris Poloniarum, VVladislaviensis, qui & Cuiaviæ Pomeraniæque, Vilnensis Lituaniæ, Plocensis Masoviæ, VVarmiensis, Culmensis Prussiæ, Præmisliensis, Luceoriensis, Chelmensis, Kioviensis Russiæ, Samogitiæ, ultimus Camenecensis. Hi ordine omnes Regi assident, nisi, quod Posnaniensis, cum VVladislaviensi, antiquam dignitatis litem teneat, ideo alternatim locum mutant. Episcopos ex veteri privile-

vilegio Castellanus Cracoviensis subsequitur, initiatorum procerum Princeps, deinde Palatini, quorum major Cracoviensis & Vilnensis. Palatinos vero quidam Castellani præcipui intermixti. Tunc demum alii Castellani majores & minores, quos recensere longum esset, ordine loca sua occupant. qui non castris, ut ipsa vocis Etymologia sonat, sed minoribus provinciis, Senatorio jure & nomine Regio præsunt, extraque ipsam auctoritatem dignitatemque (quæ est prima post Palatinos) parvum sui officii quæstum reportant, quamvis illius cui præsunt provinciæ Dominia appellantur. nil enim præter Reipublicæ (quod vere Senatorum est) commoda quærunt. Castellanos Archimarschalci Marschalciq. supremi totius regni officiarii sequuntur, qui sunt Poloniæ & Lituaniæ de utroq. imperio bini, terrestres videlicet & curiales. Marschalcorum officium est, curare totius aulæ & omnium conventionis tranquillitatem inter proceres & aulicos regis, partiri ædes urbium regi quocunque eunti, baculos erectos singuli præferunt, & ut quisque officio suo apud regem fungatur provident. In Senatus consessu omnia animadvertũt. quod si supremi Marschalci absuerint, Curiales eorum officium adimplent. Cancellarii

& Vicecancellarii Marschalcos ordine sequuntur, utriusq. gentis, qui sunt similiter bini & bina sigilla. Horum officium est, privilegia, immunitates, prærogativas à rege alicui datas, literas similiter regias conscribere. scriptas regi oblatas pronunciant, quibus à rege subscriptis illi sigillum affigunt. Omnes autem literæ ac privilegia in Magni Lituaniæ ducatus Cancellaria, Rutenicis characteribus absolvuntur, apud Polonos vero Latine (cujus linguæ sunt peritissimi) omnes causæ describuntur. Præcipua quoque est dignitas in senatu summorum generalium ipse militiæ ducum, quorum in Polonia unus, in Lituaniæ Magno ducatu secundus, rerum potiuntur. penes hos summa omnium exercituum imperii sita est, in qua auctoritate regia plenipotenter utuntur. Hos demum Campiductores, de utroque imperio singuli, qui sunt campestris militiæ duces. Est etiam summus majoris Poloniæ præfectus sive Generalis, similiter Samogitiæ & terrarum Russiæ præfecti, quo honorum gradu non nisi Principes viri, & de patria optime meriti, à rege donantur. Cooptantur quoq. in Senatus classem provinciarũ de utroq. imperio officiarii, utpote Iudices qui causas nobilium munere regio adjudicant, Pincernæ, Succamerarii,

Da-

Dapiferi, Secretarii, Vexiliferi, Scribæ, Tribuni militum, Exactores, Thesaurarii, & cæteri, qui singuli singula officia in provinciis assignatis exequuntur, & pariter cum judicibus provincialibus particularia certis temporibus anni assignata judicia, qui termini sive *roki* vulgo dicuntur exercent. Insuper quoque regni & Vexilifer Curiæ regiæ, qui Curiale vexillum in bello defert, non postrema dignitate funguntur. Non etiam auctoritatis frustrantur honore ipsi Secretarii, Scribæque sive Protonotarii Regii. Insuper Cubiculi, Stabuli, Culinæque Magistri, suis dignitatibus in Senatus consultu gaudent. Civitatum, oppidorum, arcium regiarum, provinciarumq. præfecti, referendarii supplicum libellos & subditorum querelas ad Regem & Senatum deferentes, summusque regis Secretarius & Referendarius, salinarum, fodinarum & metallorum præfecti, non ignobili certe dignitate potiuntur. Legati quoque provinciarum & civitatum præcipuarum, ab universis ordinibus de singulis provinciis nomine totius nobilitatis electi, suas in Senatu partes occupant. Equites quoque & patricii viri, juvenes virtutibus & genere præstantes, aulici, qui in aula regia servientes in præstandis quotidianis officiis Regi operam

operam navant, stipendiaque merentur. Insuper Cubicularii sive Veredarii, qui cum Epistolis regiis per omnes provincias amandati velocissime discurrunt. Demum stipendiarii, & satellites, sive collaterones regiæ vitæ custodes, postremum auctoritatis locum obtinent. Omnibus autem senatoribus sub fide, juramento & amore patriæ, eadem est perpetua & constans tuendæ publicæ libertatis & propagandæ in perpetuum voluntas. In Senatu cum de Republica deliberant, liberè, & sæpe acerrimè, sententias dicunt, Regem imprudenter regnantem objurgant, atque tenacissime sanctissima majorum instituta & communia patriæ charissimas leges ad extremum vitæ defendunt.

Capitanei Generales in minori Polonia XI, in majori XXX, in Ducatu Masoviæ XII, quæ officia nulla successione, sed ex Regis gratia in benemeritos de Republica conferuntur. Hi enim provinciis præsunt, & nobilitatem, regia auctoritate, pro tribunali judicant, omnesque proventus regios exigunt, & in thesaurum referunt.

Regno Poloniæ saluberrima aura favet, omniumque rerum ex terra nascentium fertilissima est, cujus ubertatem cæteræ regiones transmarinæ admirantur

persentiunt, ad quas frumentum grandi copia de Polonia navibus advehitur. Pecoribus quoque omnis generis, venationibusque abundat, ita ut Saxonia cæteræque gentes Germanorum, Polonicis Bovibus victitent. Incolæ habitum variarum diversarumque nationum more gestant, præcipue vero, Italicum, Hispanicum & Hungaricum, qui illis peculiaris est. Alii Germanico, Turcico, Moschovitico, Bohæmicoque more vestiuntur. diversas enim & repostissimas provincias peragrant, unde varios mores in patriam inferunt. Viri sunt excellentissima industria præditi, variarumque gentium idiomata callent: inprimis vero linguæ Latinæ peritissimi, qua ut vulgari majori ex parte in civitatibus & pagis passim utuntur. idq; omnibus divitibus ac pauperibus peculiare est, quod inprimis pueris literis imbuendos, apprimeque ad consumptionem sedecim pluriumve annorum in pulveribus scholasticis committunt, sumptibus pro magistris minime indulgendo. Unde linguam Latinam omnes fere congrue callent. Idque ea de re maxime observatum crediderim, quod vulgaribus literis vel scripturis in sacris ac prophanis rebus nunquam utantur, omnesque leges tam civiles, quam nobilium, ac villanorum, &

ipsa

ipsa Cancellaria Regni ac Castrensis, Latinis literis omnia expedit. Atque ideo factum est, ut passim docti omnes evaderent. Habent præterea Polon. & Lituani linguæ Latinæ inflexionem propriam & perfectissimam, ut Latinarum dictionum sonum proprie ad justum accentum expressionemque secundum literas ipsas, quadam cum gratia & dulcedine, inflectere ac proferre queant. Qua de re Polonia omnium fere gentium studia vicisse videtur, quod rarus esset qui Latinas literas non calleret, deinde Germanicum, Hungaricum, ac passim Italicum, & magna ex parte Gallicum, Hispanicumque, extra vulgare suum Sarmaticum idiomata nesciret. Equites in ornamentis equorum, armorum, vestiumque pretiosissimis plurimum delectantur. Campestri prælio alacritas hostem quemlibet parvis & magnis copiis adoriuntur. Castra etiam arte sic [illegible] collocant, [illegible] in gyrum arcte dispositis, adeo ut in illis tuti non aliter atque in arce firmissima includantur. Viri sunt bellicosissimi, hostilique quamvis [illegible] impavidi. Armatura majori ex parte Hungarorum more utuntur; cap[illegible]que qui totum hominem equo insidentem tegunt, & hastas oblongas gestant plerique, inter eos tãtę animositatis

 certo

reperiuntur, ut unus alium, quamvis toto exercitu suorum profligato, ad mortem usque non desereret, sed uterque strenue dimicando honeste occumbere, quam turpiter fugere maluit. Prout in Moldavia a duobus fratribus germanis, Strusowiczii dictis, Polonis equitibus, evenit, qui ab exercitu suorum aberrantibus cum quinquaginta commilitonibus, inscii in multitudinem Valachiorum inciderunt, à quibus undique circumventi, in primo congressu unus occubuit: alter vero strenue dimicando evasit, sed cædis fratris germani recordatus, in exercitum Valachorum conversus, ac eos eorum fortiter diverberabat & quamvis evadendi facultas iterum ei pateret, tamen honestius cum fratre occumbere quam evadere maluit. Meschinius quoque, cum Vitoldus Dux Lituaniæ multitudine Tartarorum fugaretur, ex fuga audacter conversus in confertissimas hostium acies sese conjecit, multisque hostium trucidatis, tam diu strenue dimicavit, donec pressus telis confoderetur, equoque dejiceretur, [illegible] excessit, ut latius patet in Lituaniæ Ducum descriptione. His etiam multi similes in gestis Polonorum reperiuntur, quos sigillatim recensere, infiniti laboris esset. Id vero illic maxime non solum inter

fratres, sed inter socios fideles reperiuntur, prout nuper Vilnæ in Lituania me præsente evenit. Duobus adolescentibus, per plateam civitatis pergentibus intempesta nocte, duo alii armata manu occurrerunt, ubi inter defendendum unus adversariorum suum interemit aufugitque. Socius vero alius captus cædisque damnatus in locum decollandi postridie ducitur cumque jam carnifex gladio evaginato staret, ille reus cædis, qui profugerat, accurrens dixit: Sinite hunc innocentem abire, ego enim hanc cædem perpetravi. itaque ille genua flectens à spiculatore decollatus est, innocens vero liberatus.

Nobiles humilioris fortunæ, injurias à Magnatibus illatas non patiuntur. nam quamvis pauperrimus nobilis [illegible], amicis cognatisque suis collectis, quam maximum magnatem debellare potest. non solum enim possessiones pro necessitate amici exponunt: sed etiam vitam suam pro eo morti variisque periculis obiiciunt. qua de re magnates in Polonia, non parvi sibi pauperem vulgum Nobilium ducunt. In Lituania econtra, Nobiles humilis fortunæ, magnatum sunt servi. Accidit in Polonia, me præsente, quod quidam magnæ authoritatis vir, Dominus Ioannes Luthonuski,

mirski, Thesaurarius regius supremus, Capitaneus Lanciciensis & Radomiensis, Castellanusque Siradiensis, quosdam pauperes Nobiles, Mikolaievvscii dictos, injuria affecerat, qui collecta manu consanguineorum, cum magno comitatu proficiscentem occiderunt, inque frusta dissecarunt. Cumque hic Nobilis aut honore privandus, aut capite plectendus pro prædicto facinore esset, honorem vitæ præferens citatus ad Comitia Lublini celebrata, alacriter comparuit, ibique honore integro, ex sententia Regis, decollatus est. Quod si huic genti nimiæ comessationes, & divitiarum plusquam liberales prodigæ profusione, ac ebriationes, non obstarent, omnes fere gentes virtute innata & ingenio heroico superarent. sed unus pro sanitate alterius (prout suis mos est) bibens poculum magnum funditus exsiccat, quamvis natura interdum repugnante, sic præter eorum mutua charitas, quam illi maxime in conviviis celebrant, eos multoties sanitate privat, multique ex nimia inebriatione infirmitatibus corripiuntur. Cum enim unus alteri pro sanitate præbibit, non solum poculum vitreum, sed ligneum, vel figulinum, capiti illidit, tandem postridie surgens infirmitate correptus, vinum incusat, amphoræ

obli-

oblitus, quam ad caput colliserat. Multi quoque inter eos, præcipue in Ducatu Masoviæ, reperiuntur, qui sese alterutrum bibere vi complexi cogant, dicentes: Aut mihi præbibe, aut mecum armis decertato. interim vero alter arma quam poculum, quod natura recusat, alacrius eligit.

Aulicorum ministrorum servitorumque, tantas universi Sarmatæ, præsertim Poloni, Masovitæ, Lituani & Ruteni, fovent turmas, ut nunquam sperares eos educari posse, qui nullum aliud officium agunt, nisi Dominum aliquo migrantem, comitari, vel aliquo mandati munus injunctum obire, à cæteris servitiis prorsus liberi immunesque. Mechanicum opus nobilis servitori ingenuo, quamvis pauperrimo, obire non patitur, nec demandat: quod si aliquis minus discretus servitori negotium minus honestum mechanicumve injunxerit, rusticum sibi ad id muneris inveniendum esse, se vero honesto servitio munere abdicaturum, respondet. Et ideo Nobiles Nobilibus, paresque genere & virtutibus, paribus plerumque inserviunt, cum honesta & nobilia servitia obeunt, contra occidentalium gentium consuetudines, apud quas nobiles nobilibus turpe inservire putant, quod mechanica servitia,

 quic-

quicquid Dominus demandaverit, obire cogantur. Apud Sarmatas vero, qui melius bibit pro sanitate Domini, ille melior censetur minister. & postquam Dominus mensæ accubuerit, & servitores statim ordine servato accumbunt, aliquandoque tres quatuorve mensas occupantes, quibus liberaliter fercula opipara apponuntur, ut quilibet aulicorum tres servitores sua portione educare possit, quam ipse saturatus puero à tergo stanti, in quadra laute porrigit. Aulicus enim quilibet servitores aliquot & pueros habere solet, & illi servitores alios servitores, pueri pueros, ad quartum usque ordinem, ad mensam ejusdem Domini omnes cibaria sumentes, & salaria recipientes. Et plerumque majori ex parte, nisi ad mensam inserviunt, peracto prandio, vel cœna, saturati, inclinatis de more gentis coram Domino genibus, capitibusque adapertis, quo volunt discurrunt, & quandoque triduo, quatriduove, vel integra hebdomada, Dominus servum in taberna vel in comitiva occupatum non videt: raro tamen ubi fuerit interrogatur, & si interrogatur, respondet, se pro sanitate Domini hilariter bibisse, ad quem Dominus subridens gratias agit, & plerumque liberaliter hujusmodi remunerantur.

Quo-

Quodam tempore accidit, dum quidam Episcopus per thesaurarium suum aulicis & servitoribus salaria sive stipendia secundum consuetudinem ad unamquamque partem anni persolveret, astantibusque omnibus ordine suo, quidam latrunculus, qui eadem in aula nemini serviens versabatur, bibens & comedens quotidie ad mensam Episcopi, cæteris servitoribus salaria expetentibus se intermiscuit, quibus adversus eum murmurantibus, quod nemini serviens stipendium expectaret, Episcopus illum interrogat, cui nam inserviret, & quid negotii obiret? Qui respondit: Tibi, reverendissime Domine, inservio, & id quod alii, strenuus adimpleo. Quale nam sit servitium, Episcopo interrogante, dixit: Quotidie bis in die laute ad mensam tuam comedo & bibo. Cui Episcopus subridens stipendium persolvit.

Nobiles legibus castrensibus & terrestribus a Regibus suis constitutis utuntur, ad civitatesq; provinciales & districtuales, quas superius enumeravimus, citantur, nomine Capitanei illius regia munia obeuntis, qui arci provinciæque præest, hosque terminos castrenses appellant. Ad terrestres vero terminos, qui rarius celebrantur, in anno sex, inter quatuor vices, nomine Regis in eandem

 arcem

arcem citantur, ubi à judice terrestri vices Regias adimplente judicantur. Cives vero in civitatibus Imperatoriis legibus, quas Magdeburgenses appellant, utuntur.

Deductio & origo celeberrima gentis Lituanorum probabilis, hactenus à nemine Historicorum Latinorum explanata.

PTolomæus de universi orbis geographus curiosissimus, his in regionibus, quę hodie à Lituanis coluntur, & quę eorum ditioni, utpote Russia, Podolia, Volhinia, Podlassia Samogitiaq; subsunt, hos populos colonias suas (quorum hodie ne vestigia quidem apparet) antiquitus habitasse recenset, Galindos, Bodinos, Gelonos, Sudinos, Carriones, Amaxobios, Stabanos, Sturnos, Nauros, Alaunos, VVibiones, Ombrones inter Lublinam & Brestiam, Sarpatiosq; Quos omnes ex Cymbris, Gotisque & Sarmatis, ortum sumpsisse, idem Ptolomæus asserit. Sarmatorum autem deductio cum latius à nobis descripta pateat, Cymbrorum nomen & successiones nobis explanandę videntur. Cymbros itaq; a Gomero nepote Noæ ex maximo natu filio Iapheto ortos esse, nomenq; ab eo per tot secula paululum immutatum trahere, conten-

tiens

tiens omnium historicorum opinio est. Hæc posteritas Iapheti, cum majorem orbis terrarum partem in Europa Asiaq; minori occupaverit, quod ipsi cum Etymon nominis dilationem significantis, tam lauta Nohæ parentis imprecatio portendebant, pars eorum a Gomero orti, ad Bosphorum Cimmerium Meotidis paludibus proximum, (qui de suis Cimmeriis est appellatus,) ultra fontes Tanais fluvii, ubi in ducatu Rhelanensi Moschoviæ Principi subjecto oritur, sedes suas habuerunt. Postea successu temporis, quod haud difficile illis fuit, per regiones propinquas, Russiam, Lituaniam, Livoniam, & Borussiam, nunc Prussiam appellatam, & Cymbricam Chersonnesum, ubi Svveci, Dani, Golandi, progressi, toto eo litore se passim diffundentes late dominati sunt, & castrato paululum nomine, literaque interjecta, Cymbri nuncupati. Quando vero & qua occasione hæc migratio contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id constare posit, ignotum est. Cæterum, fuerunt semper Cymbri gens bellicosa, strenua, manu prompta, id enim res ab ipsis fortissime audacissimeq; gestę testantur. His namq; colonis septentrionalibus relictis in numero trecentorū millium, per Ger-

mano-

manorum regiones in Helvetiam Galliamque inprimis penetrarunt. Deinde Hispanias populabundi vastaverunt. Inde annum circiter centesimũ decimum ante natum Christum in Italiam excurrerunt, quam vastabundi passim depraedarunt, Romanorumque Consulem Papyrium Carbonem cum universo exercitu fuderunt. Postea ab eisdem M. Iunius Sylvanus, & ipse Consul, contracta infoeliciter pugna, superatur. Aurelius deinde Scaurus Consulis legatus amissis copiis Romanis, in manus eorum vivus perveniens, a Bolo Rege Cymbrorum occiditur. Id Tacito affirmante actum est, anno trecentesimo quadragesimo post urbem conditam. Tandem Romani majoribus copiis collectis in aditu Alpium contra Cymbros exercitum opponunt, fusi tamen & ad internecionem prostrati, ubi C. Manlius in pugna interfectus occubuit. Octuaginta vero millia Romanorum militum caesa. Q. Servilius Caepio, Imperator exercitus, ex conflictu funesto vix cum denis elapsus, Romam tantae cladis nuncius perveniens, bonis omnibus publicatis, ex decreto Senatus, quod temeritate sua exercitum perdiderit, jugulatur. Ajunt, Romanos uno in praelio majori clade & detrimento nunquam affectos esse,

esse, quamobrem suspensis metu animis, de exitu imperii tot magnopere solliciti, praesentique rerum suarum periculo vehementer conturbati erant, cum hostes exitium Urbi minitantes propediem adventare nunciarentur. Cajum Marium ex Lybia, ubi Iugurtam devicerat, ducem bello consultissimum & fortunatum vocaverant, duobusque annis ab illa clade Romanorum elapsis, Marius Cymbrorum & Teutonum ad aquas Sextias cruento praelio ducenta millia fudit, tantaque fertur caesorum multitudo, ut Massilienses, congestis defunctorum ossibus, vineas easdem obsepserint, sanguineque humano agri, quasi stercore multo pinguescentes, uberrimi [illegible] redditi sint. Itaque Cymbri attenuati numero & viribus, sed animo minime fracti, in unum conglobati, Q. Catuli Proconsulis exercitum in fugam verterunt, ad fluviumque Atesim castrametati sunt. Quo Marius summa celeritate advolans, conjunctis copiis suis cum exercitu Catuli, inito praelio XXIX Iulii, centum quadraginta millia Cymbrorum occidit. Qua clade ad extrema redacti Italia egressi, patrias oras, utpote Daniam, Prussiam, Sueciam, Livoniam, Lituaniamque petierunt, ex quibus illi qui Lituaniam occupaverant, Gepidae nuncupati

pati fuere. Hac vero in regione, ubi Samogitia, Æneas Sylvius Massagetas, gentem Plinio celebrem, consedisse testatur. Lituanorum vero gentem, qui antiquitus Gepidæ vocabantur, ex Gotis oriundam. Erasmus vero Stella pulchris rationibus affirmat, cum Duce Litalano, sive Litvvone, Vedeleutis Prussiæ regis filio, anno Domini 57[illegible], in has regiones vicinas patris imperio, quas olim Alani incolebant, venisse, Lituaniæque nomen a sua denominatione ejusdem indidisse. Samogitiam vero à fratre ejusdem Lituonis Samone principe appellatam, idem Erasmus Stella in Prussica historia testatur, quæ tunc temporis longe in Prussiam & Livoniam usque extendebatur. Similiter Lotualos, sive Lotvvonos, qui nunc Livones post Germanorum ingressum Latinis dicuntur, ab eodem Litvvone cum Litvvania pariter nomen traxisse. Hæ autem gentes, utpote Pruteni, Polovvci, Samogitæ, Gepidæ, Lituani, Livones Curlandi, Iatvvingi sive Iazyges & Iaczvvingi appellati, ut unum idioma, ita easdem mores, consuetudines, legesque & bellorum expeditiones in Christianos, concordi Marte semper habebant, nisi singulæ singulis principibus finibusque certis dirimebantur. Iaczvvingi autem fuerunt populi crudelissimi,

fissi, qui in finibus Lituaniæ, juxta Masoviam, ubi hodie Podlassia, colonias suas habebant, nec in bello referebant pedem, quin vincerent aut vincerentur: ideo bellis assiduis interierunt, reliqui eorum in Lituanos, Russos & Masovitas, ob vicinitatem, abierunt. Opinantur aliqui, Lituanos a lituo, quod cornu venatorium significat, dictos esse, quorum opinio, ut inepta & stulta, jure ab omnibus irridetur. Matthias autem Miechoviensis & Dlugossus, Polonicæ historiæ indagatores, ac annales Rutenorum testantur, Italos, Duce Palæmone, vel ob tyrannidem Neronis, vel promeritum exilium, aut ab Attila Hunnorum rege crudelissimas patriæ vastationes fugientes, has regiones, longa navigatione superata, ex sinu maris Baltici, quod Prussiam, Samogitiam, Livoniamq; alluit, per Nemunam fluvium, Cronenem Ptolomæo dictum, classe ingressos fuisse; quod & ipsa gens Lituanica strenue asserit. Quamplures etiam dictiones Latinæ & Italicæ idiomati eorum intermixtæ habentur. Ajuntque, hunc Palæmonem (quem ipsum nomen, Latinum Italumq; esse prodit) cum certa comitiva ex nobilibus propinquitate junctis collecta, quorum præcipuos, Ursinos, Columnas, Iulianos, Cæsarianos, Gastaldos recensent, Lituaniæ nobilibus fami-

familiis & stemmatibus principia dedisse vulgum vero Lituanorum, utpote colonos & agrestes, ex Gotis natos asserunt, in hancque sententiam plurimi Polonicae & Germanicae ac Russorum historiae scriptores astipulantur, quorum judicio & auctoritati nos quoque acquiescentes, cum eisdem sentire volumus.

Hic itaque Palaemon ob innatam industriam a gente barbara Princeps salutatus, eam nomine patriae suae Italiae (praeposito articulo Italico in foeminini generis nominibus efferendis consueto) *la Italia* appellasse creditur, quae postea longo temporis successu, Italicis moribus idiomateque in barbarorum populi commutatis, Lituania dicta est. Quidam etiam eos [illegible] Litaos a littore maris Baltici, quod Prussiam, Livoniam, Lituaniae ac Samogitiae extrema alluit, eo quod imprimis consederint, Litaniam cognominasse putant. Succedente postea Palemoni quodam ex eadem gente Principe, Itali recens Latinorum nomen non modo deposuerunt, sed ignotam quoque & peregrinam eorum incolarum linguam, apud quos principatum arripuerant, addiscentes in suam cooptarunt, vivendi quoque normam & modum cum eisdem barbaris susceperunt. Caeterum

rum

rum, haec gens Lituana longo tempore à sui imperii primordiis obscura fuit, Rutenorumque jugo subjecta, ut Princeps Kioviensis, Russiae quondam Monarcha, ab eis peromata subera que, ob egestatem & soli sterilitatem, in signum tantummodo subjectionis exigeret. Donec Mendolphus sive Mendog, & VVitenen, Gedyminusque, duces illustres heroica magnanimitate illa innata, dudum perituram rei militaris oppressa excitata, rebellionem contra Rutenos ab antecessoribus suis inceptam continuantes, unus post alium in Lituaniae imperio succedentes, Russiae Principibus partim strenuo marte, partim astu frequentius aggressis, & quasi debellatis, sensim adeo viribus creverunt, ut jugo Rutenis omnibus rejecto, etiam ad tributa sibi pendenda eos compellerent, quae pluribus ab annis Ruteni ipsi pendebant, ac pro peromatibus & subere aurum argentumque exigere.

Ducatus Samogitiae.

SAmogitia Regio satis ampla, proxima Lituaniae, à Septentrione Livoniae contermina est, mari Balteo sive Germanico ab occidente, nonnihil in septentrionem inflectens adjacet. Prussiam quoque in vicinia habet, Nullo ca-

stro munito insignis est, civitates tamen nullas, cum pagis tam Regiæ quam nobilium, comparates sunt. Huic regioni præfectus, sive Capitaneus supremus, à Rege Poloniæ, magno Duce Lituaniæ, præponitur, neque removere eum nisi gravissimas ob causas officio movetur, sed quoad vivit perpetuo manet. Episcopum habet Romanæ obedientiæ. Agrestis turba in humilibus casis, easque oblongis parietibus, vitam ducit, in quibus ignis in medio accensus ardet, ad ignem vero paterfamilias cum domesticis servisque sedet, iumentaque, & totam supellectilem domesticam cernit. Solent enim sub eodem quo ipsi habitant tecto, sine ullo interstitio pecora habere. Maiores eorundem cornibus animalium, uterorum videlicet, pro poculis utuntur. Audaces sunt & strenui homines, & ad bellum prompti, loricis aliisque pluribus armis, præcipue autem cuspide venatoriorum, utuntur. Equos adeo parvos habent, ut vix credibile sit ad tantos labores, eos posse sufficere, quibus tum in bello domique incolendis agris utuntur. terram non ferro sed ligno proscindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax & non arenosa sit. Aratri ligna complura, quibus vomeris loco utuntur, secum portare solent. scilicet

ut uno fracto, aliud atque aliud, ne quid in mora sit, in promptu habeant. Quidam ex provinciæ præfectis quo provinciales graviore labore levaret, multos ferreos vomeres fabricari fecerat: cum autem eo, sequentibusque aliquot annis, segetes quadam cœli intemperie expectationi agricolarum non responderent, vulgus agrorum suorum sterilitatem ferreo vomeri pertinaciter adscribebat, nec aliud quicquam in causa esse putabat. præfectus eorum vulgi seditionem timens, amoto ferro suo, eos more agros colere permisit.

Provincia hæc nemoribus sylvisque abundat, in quibus horrendæ quandoque visiones fieri dicuntur. Mel nusquam in illis melius sive, quodque minus ceræ habeat, albumque sit, quam in Samogitia reperitur. Sylvæque illic summas divitias ferunt: stipitibus enim cavatis mella passim proveniunt. Sunt etiam nunc illic inter agrestes, idololatræ complures, qui serpentes quosdam, quatuor brevibus, lacertarum instar, pedibus, nigro obesoque corpore, Giwoitos patria lingua dictos, tanquam penates domi suæ nutriunt, eosque, domo lustrata certis diebus ad appositũ cibum prorepentes, cum tota familia, quoad saturati in locum suum revertantur, timore quodam circumstantes vene-

rantur. Quod si adversi illis aliquid acciderit, serpentem deum domesticum male acceptum nec saturatum esse credunt.

Accidit hoc nuper in Lituania sex a Vilna miliaribus in pago quodam juxta civitatem Troki, quod quidam Christianus ab ejusmodi serpentis cultore aliquot alvearia apum emit. quem cum ad verum Christi cultum multo labore adduxisset, utque serpentem quem colebat occidere persuasisset, aliquanto post, cum ad visendas apes suas eo reversus fuisset, hominem facie deformatum, ore aures versus miserabiliter in modum diducto, ostendit. tanti mali causam interrogatus, respondit, se quod serpenti deo suo domestico manus nefarias intulisset ad piaculum expiandum hac calamitate punitum, multoque graviora, si ad priores ritus suos non rediret, pati oportere. Est etiam quatuor a Vilna miliaribus Lavariski villa Regia, in qua a multis adhuc serpentes coluntur. Hæc quanquam non in Samogitia sed in Lituania gesta sunt, pro exemplo tamen adduxi.

Agrestis turba in Samogitia Sacrificium, quod lam solennesque epulas gentium more sub finem mensis Octobris collectis frugibus quotannis celebrant hoc modo.

modo. Ad locum convivio epulisque sacris delectum, omnes cum uxoribus, liberis & servis conveniunt, mensam fœno supersternunt, desuper panes apponunt, & ex utraque panis parte duo cerevisiæ vasa statuunt. Postea adducunt vitulum, porcum & porcam, gallum & gallinam, & cætera domestica jumenta, ex ordine mares & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad sacrificandum hoc modo. In primis augur sive incantator quispiam, verba quædam proferens, animal verberare baculo orditur, deinde omnes qui adsunt jumentum per caput pedesque baculis verberant, postea tergum, ventrem, & cætera membra, concutiunt; dicentes. Hæc tibi, ó Ziemiennik deus, (sic enim illum dæmonem agrestis turba appellat,) offerimus, gratiasque tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes & omnibus abundantes conservare dignatus es. nunc vero te rogamus, ut nos quoque hoc anno præsenti fovere, tueri ab igne, ferro, peste, & inimicis quibuslibet, defendere digneris. Postea carnes jumentorum ad sacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoque ferculo antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram omnesque angulos domus projiciunt, dicentes: Hæc tibi ó Ziemiennik

nostra holocausta suscipe & concede benignus. Omnesque tunc temporis lautissime solenniter & opipare epulantur. Hic vero ritus gentilis, & in Lituania Russiaque ab agrestibus, quibusdam in locis observatur. Mare quod Samogitiam alluit, Balticum, à quibusdam Germanicum, ab aliis Prutenicum dicitur. Sinus Balticus proprie nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Chersonesum, quæ Germanis *Iutland* Latinis *Iutia* vocatur. Alluit quoque Germaniam, & omnem Pomeraniæ regionem, atque longo tractu Livoniam, Curlandiam, Regionesque quasdam Moschorum Principis, Svetiam, Finlandiam, Daniamque circumluit. Hujus Regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ, titulo utitur. Vexillum album bicorne stemmate Magni Ducatus Lituaniæ, in campo rubeo insignitum, Samogitia in bello gestat. Incolæ Regionis, omnibus fere cum Lituanis vestiuntur habitu cinericio, moribus, religione, idiomate, paucula differentia interiecta utuntur. Ideo nunc ad describendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Lituania admodum sylvosa est, prout & Samogitia. paludes lacusque ingentes & amplissimos, in quibusdam locis ma-

ris

ris formam referentes, habet. Præterea multos fluvios navigabiles. quorum alii orientem versus, utpote Bog, Herodoto Hipanis dictus, Perepetus, Tur, Svvisloch, & Beresina, in Borysthenem, vulgo *Dnepr* dictum, exonerantur. Borysthenes vero pluribus fluviis haustis in oriente, eandem in meridiem decurrens, in Pontum Euxinum illabitur. Alii vero, Cronon, vulgo *Niemen* dictus, Vilia, Narevv, Bug, in occidentem nonnihil in Septentrionem reflectendo decurrunt, in mareque Germanicum juxta Gedanum celeberrimum emporium Prussiæ exonerantur. Dzvvina autem, Ptolomæo Rubon, ex Moschovia ortus, à Riga duobus miliaribus eidem mari committitur.

Animalia in Lituania omnis generis parva sunt. Gens misera, maxime in villis & pagis, gravi servitute oppressa. nam ut quisque famulorum caterva stipatus, domum coloni alicujus ingressus, impune quidvis facere, res ad vitæ usum necessarias capere, absumere, crudeliter etiam colonum verberare potest. Colonis quavis de causa ad dominos suos absque muneribus aditus non patet, quod si etiam admittantur, ad præfectos & officiales relegantur, qui nisi munera accipiant, nihil boni decernunt;

& unumquodque verbum judicis in Lituania aurum est. Coloni, quinque dies, aliquando sex, dominis suis laborant. dies vero unus privato labori conceditur, atq; ut plurimum diebus Dominicis (nulla enim Divorum festa agrestes observant) quodvis opus absolvunt, agriculturam exercent, segetes prataque metunt, triturant, & id genus alia. Hoc vero & in Russia peculiare est. quod si interrogaveris, Quare Dominico die laboras? respondere solent, Nonne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter quaterq; pro defendendis regni finibus pendunt. à dominis quoque tributis adinventitiis graviter onerantur. Pane atro & vilissimo, siligine una cum spicis commolita, utuntur. Molendina sive pistrina manualia agrestes in pagis terna quinave domi habent, eisque ad commolendas fruges utuntur, dumque hæc molendina manibus vertunt, patrio more agrestem quendam concentum edere solent, dicentes, Melior, hocque verbum frequentius ad cantilenæ similitudinem repetunt. Id vero est tam viris quam mulieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc in opere habent, cantilenas agrestes canant. Tubas quoque ligneas oblongas habent, quas inflantes,

flantes, mirum quendam & dissonum concentum edunt; aliquandoque unus duas insimul tubas, harmonia quadam respondente, inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitæ, Livonesque, vestitu vili cinericio communiter utuntur, ut cum turmatim vulgum stantem in foro conspexeris, neminem nisi cinericia veste indutum videas, coturnosque ex tilia & libro, vel ex pellibus jumentorum, una cum setis detractis, conficiunt. Currus leves absque ullo ferri ministerio conficiunt, & omnia compangunt arboreis gomphis, & ligna coacta vicem ferri complent, rotasque ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine vel pice nunquam linunt currus, & quando multi insimul vehuntur, mirus quidam concentus querulorum axium longe auditur. Versus.

Neque linunt Ruteni querulos pinguedine currus.
Haud picis auxilium stridulus axis habet
Auditur veniens longe crepitare colossa,
Sic fragiles currus, Russe, vocare soles.
Nam faciunt habiles uno veclere quadrigas
Invectas Ruteni, quas equus unus agit.

Nec facile invenies ferrato hærentia clavo
Plaustra, facit ligni cuncta ministerium.
Et sine ferri usu pangunt sua plaustra terebris,
Et lignum ligno consolidare solent.

Frumenta omnis generis, primo in calidissima casa, fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt.

Arandi seminandique modus in Russia alba Moschoviæ confini, & in Magno ducatu Lituaniæ.

INprimis agros hoc modo præparant. Circa festum Divorum Petri & Pauli, in æstate, ad festum usque assumptionis Mariæ, nemora myricesque exscindere solent, quam excisionem arbustorum vulgariter *Lada* appellant. Nam si nemus densum fuerit, stramine supersternunt, per hyememque sic durare patiuntur. Vere autem postea redeunte, post Paschatis festum, sole torrido aliquot diebus ingruente, illam prostrationem prædictam arbustorum, stramine supposito superstratoque, succendunt, & in cinerem comburunt. ubi vero terra combureretur, illic nihil fere nasceretur. ideo ligna incombusta congerunt, in struemque composita, denuo succendunt, sicque in illa terra combusta & in-

& inculta, collectis duntaxat carbonibus, & titionibus superfluis, triticum seminant primo, & supra sementem, uno equo juncto aratro arant & occant, in Russia videlicet. Lituani enim bobus cornibus aratrum trahentibus arare solent, tantaque ibi fecunditas dictu incredibilis subsequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmares. Eodem modo & hordeum seminatur, metitur, & colligitur, nisi quod crassiora nemora pro hordeo exscinduntur, & pinguiorem terram triticum exigit. In hujusmodi autem agros, per annos sex vel octo fimo stercoreque non superposito seminare solent.

Quod si arbores nimis altæ & crassæ in ea sylva, ubi sem nati sint, essent: utpote pinus, fraxini, robora, & id genus aliæ, eas non succendunt; nisi frondes tantumque circumsecant, ne solem agro præripiant. Rusticus vero unus, omnes arbores una semel ascensa circumsecabit non descendendo. instrumentum enim ad id factum, quasi sedile, ad stapedæ similitudinem secundum proportionem hominis sedentis factum, arbori fune longo appendit, seque sedens, à puero, fune alia ab arbore ad arborem facile transfertur. habetq; ad latus alligatum lignum curvum, ad id studio præparatum,

carum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quam a vertice ad radicem usque circumsecat, & frondes illas eodem modo supradicto æstate redeunte succendit & seminat.

Siliginem postea seminant hyemalem super hæc culta novalia, tritico vel hordeo collecto: sed duobus vicibus ad siliginem arare coguntur, quam seminare incipiunt circa festum assumptionis Mariæ XV Augusti. Quod si segnis agricola non absolverit seminationem ad alterum festum nativitatis Mariæ, quatuor hebdomadis, ad sequentem VIII Septembris diem, tunc fructifero proventu consueto frustratur. Hanc seminationem siliginis hyemalem appellant. Vere enim redeunte, aliam, Æstivalem vocatam, seminant.

Est quoque alius seminandi mos nuper adinventus, in prædicta prostratione succisioneque nemorum superius descriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam siliginis internimiscere solent, quam commixtionem vere instante, tempore consueto seminant. eadem æstate hordeum solummodo demetunt, siliginem vero subter hordeum ad modum graminis paulatim densissime crescentem per hyemem durare sinunt: quę sequente ęstate, adeo fecun-

cun-

cundissime densissimeque excrescit, ut equo vix eam densitatem penetrare possis; & ex uno grano triginta pluresve spicę pullulare in tantam altitudinem solent, ut vir equo insidens, vix ex ea appareat. Omnes vero agros Ruteni uno equo iuncto aratro, proscindere solent. terra enim per se nimis facilis est.

Hic autem ordo in seminandis frumentaceis, in tota fere Sarmatia observatur. Primo post festum Paschæ triticum seminant. postea siliginem æstivalem dictam ab æstivali seminatione vulgariter Iarzveza appellatur, ad differentiam hyemalis siliginis, quæ, ut diximus, pro festo assumptionis Mariæ seminatur ad hyemem futuram: unde vulgariter Ozimina dicitur. Ex hac si æstate seminaretur, nihil prorsus nasceretur, & e contra si æstivalis ad hyemem pro hyemali seminaretur, quamvis sibi grano similes essent, & (ut idem quasi naturæ viderentur) nulli usui esset, sed in gramen inutile verteretur.

Hanc itaque æstivalem circa festum Paschæ seminant. Secundum agri possibilitatem præparationemque, Poloni, Lituani & Ruteni nigri, cum Masovitis & Prutenis, propter solisque beneficium, & regiones temperatiores, priori seminatione longe antecedunt Rutenos

albos

albos & Moscovitas in Septentrionem degentes, qui ob intemperiem aëris posteriùs his omnibus seminare coguntur. attamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum est, quod siliginem seminantes æstivalem post Paschatis festum interdum aliquot elapsis hebdomadis, tamen eadem æstate, ut decet maturam quasi per octo duntaxat hebdomadas, demetunt, colligunt & recondunt.

Pisa circa ferias divi Adelberti seminant, vulgariter *Groch* dicta, quæ ad longum usum exsiccata reservant.

Avenam & hordeum post Pentecostes festum seminant, quæ vulgariter *Owies* dicitur. Hordeum *Iecżmien* appellant.

Cicer undecim post Pascha hebdomadis elapsis ante D. Petri festum seminatur. *Tatarka* Polonis, *Greczicha* Rutenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa D. Ioannis Baptistæ ferias seminantur. Et omnia eadem æstate seminata colliguntur, triturantur, triturataq; in domibus reconduntur, ita ut granum ex penu ad seminandum depromptum, in decem, aliquando in octo hebdomadis, secundum solis clementiam, ad penu unde exivit revertatur, agricolæ suo centuplum fructum referens.

Polo-

Poloni omnes, Ruteni nigri, quorum Metropolis Leopolis est, Masovitæ, Silesii, Pruteni & Lituani quidam, in horrea & acervos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patrem familias quadringentos sexcentosve acervos, quasi turres quadrangulares eminentes reperies, ad quindecim pluresve interdum annos reconditis frumentis plenos.

Sed Ruteni albi, Moschovitæque omnes, & Lituani, statim de agro in penu frumenta desiccata & triturata congerunt & recondunt. quidam in cavernis subterraneis, in abditis sylvarum studio ad id effossis, & intus bene cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, insuper omnia victualia, carnes porcinas salsas, & id genus leguminum ad victum pertinentium, vestesque & præcipuam supellectilem, recondere solent, præsertim belli tempore, ubi miseri coloni securi sint ab incursu hostili frequenti & rapinis suorum militum.

Hoc autem apud eos in villis præcipue observatur. Si quis forte capite damnatus fuerit, de seipso, iubente domino, supplicium sumere, suisque manibus se suspendere, etiam si recusaverit, minis verberibusque exagitatus cogitur. Atque hæc nobis de Lituanis sufficiant.

Hic

Hic tibi Lector candide sciendum restat, quod in hoc magno ducatu, qui Polono Regi cum universis suis provinciis subest, plurima sunt oppida & castra tam regia quam Nobilium, Ecclesiasticorumque, quæ hic non sunt posita. Hic enim nos solummodo provinciales insigniores que civitates & arces, quæ olim pro ducatibus cum suis territoriis habebantur, descripsimus. Sunt præterea complures duces particulares in Lituania, Comitatusque ex quibus Sluccensis Ducatus celebrior est. Princeps enim illius, quamvis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci subsit, & ad quævis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in suo ducatu qui xxx miliaribus Polonicis in longitudinem & latitudinem patet, integre potitur, & thesauro privato cum Italiæ Germaniæque quibusvis Principibus magnis, facile adæquari potest. Sunt quoque duces alii plurimi insignes, quorum respectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur. E quibus primas obtinent, Illustres & Magnifici Domini Radivilones, Dominus Nicolaus Radivilus, in Bierze & Dubingi dux, lumen patriæ & alter Cicero, Hectorque Lituaniæ, Palatinus Vilnensis, & [illegible] Heros Nicolaus Christophorus Radivilus, Dux in Olika & Nieswiez, Comes

Comes in Schidlowiec, Marschalcus Curiæ dignissimus, frater [illegible] Dux, Dei gratia Episcopus [illegible], Georgius nomine gaudens, ille quoque alter Scipio [illegible]. Dominus Ioannes C[illegible], Comes in Salo[illegible] & Mets, Castellanus Vilnensis, Archimareschalcus magni Ducatus Lituaniæ, exercituum [illegible] & gubernator Livoniæ, ac capitaneus Samogitiæ generalis, virtutum speculum insigne Martis & Minervæ alumnus. Insuper [illegible] heroum antiquorum [illegible] adæquantes duces, & viros insignes, Lituaniæ celeberrimas [illegible] [illegible] videtur.

Articuli constitutionum velitarum Magni ducatus Lituaniæ, in Comitiis generalibus constituti, a Supremoque & generali copiarum imperatore fortissimo, & heroe perpetua memoria [illegible] simo, illustri Domino Gregorio [illegible], Castellano Vilnensi, confirmati & militum imperati.

OMnis qui se obligaverit servitio Sacræ Regiæ Majestatis, debet in eo ad tempus præscriptum perseverare. Si ve-

ro longius servitium [illegible] indictam protractumque fuerit, miles autem servire amplius nolens in primo quartuali non indicaverit; tunc indictum servitium sequentis quartualis adimplere tenebitur.

II In alterius armis nemo audeat servire, sub poena amissionis honoris.

III Si quis è castris d[illegible]esserit, servicio non finito, nobilis si fuerit, honoris; plebeius vero capitis poena puniatur. Ille autem qui ejusmodi [illegible] occiderit, praesertim non habentem literas a Campiductore, sive Rotmagistro suo, [illegible] ab eo factum cen[illegible]tur.

IV Lites, [illegible] non audeant, sub gravi poena.

V Quod si aliquis ex [illegible] praesertim vero pedestribus, arma sua [illegible] qu[illegible] lusu alearum amiserit, vel si [illegible] pedester [illegible] quam [illegible], uterque [illegible] poena puniatur.

VI Quicunque in Campiductorem, sive Rotmagistrum suum, Decurionemve, vel etiam servus in Dominum suum, manu aut verbis inhonestis [illegible] commiserit, capitis poena plectatur.

VII Si quis in custodiis castrorum impetum fecerit, vel custodiam demandatam obire renuerit, aut ad custodiam sine voluntate campiductoris abierit, capite puniatur, excepto, si excubiae ordinariae illum praevenerint.

VIII Quicunque vulneraverit aliquem in ductu legionum sub extensione vexilli, poena honoris & capitis puniatur.

IX Quicunque pedester in custodia locum suum non tenuerit, aut causa [illegible] inde discesserit, vel si in ordinatione aciei excubasve obdormierit, vel officium injunctum indiligenter oscitanterque obierit, circumspectori [illegible] erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis poena puniatur, honoreque privetur.

X Si quis in custodiam campestrem destinatus, sive ex muris cum hoste collocutus fuerit sine voluntate Campiductoris, convictus [illegible], pro ejusmodi facinore capitis poena punitor.

XI [illegible] aliquis [illegible] ex thesauro Sacrae Regiae Majestatis tam de tormentis pulverem globosve, quam de aliis bonis Sacrae Regiae Majestatis aliquid in usum suum convertere ausus fuerit; sine quavis misericordia, turpi & vituperoso mortis genere puniatur.

XII Si quis speculatorem ab hostibus in [illegible] in domo sua foverit, vel de illo notitiam habuerit, talis, omni misericordia semota, in quatuor partes dividatur.

XIII Quicunque tempore necessitatis sive conflictus, a vexillo in fugam sese dederit, aut verbo aliquo fugiendi causam aliis praebuerit, caput & honorem amittat. [illegible] qui tempore periculi non conseruerit manus cum hoste, puniatur.

XIV Si aliquis temerarie in terram hostium iverit, vel occasionem hostibus dederit, sine voluntate Campiductoris, caput amittito.

XV Tempore nominis dati (quod Polonice *hasło* dicitur) unusquisque miles in ordine suo pacifice permaneat. Quod si post hoc extra ordinem comprehensus fuerit, vel si nomen indictum interroganti proferre nescierit, capitis poena puniatur.

XVI Dato signo requiei per vocē tubę, nullos clamores aut strepitus in castris aliquis facere audeat, sub gravi poena.

XVII Si quis litem aliquam tempore [illegible] nominum excitaverit, vel bombardam in hostem exoneraverit, capite plectatur.

XVIII Tabernę & nocturnę comes-

sationes

sationes prohibitae & vetitae tunc temporis sint, sub gravi poena.

XIX Nemo militum audeat aliquid violenter alicui eripere, sub poena suspensionis. quod si aliquid acceperit praeter victum, quod unius grossi pretio constet, sine quavis misericordia plectatur.

XX Nemo militum victus acquirendi causa absque servo Campiductoris in villas audeat discurrere, neve alicui injuria inferatur, sub poena gravi.

XXI Hominem alienigenam, advenam & ignotum, nemo in [illegible] suscipere audeat sine scientia Campiductoris, sub gravi poena.

XXII Servitorem alterius commilitonis, sive Decurionis, nullo modo persuasionibus & promissis abducere audeat, sub gravi poena.

XXIII Nemo militum equos stipendiarios currui jungat; neque causa necessitatis privatae quantumvis oportunae, illis uti, vel alicui in usum dare audeat, sine licentia Campiductoris.

XXIV Advehentibus victum in castra, si aliquid per vim raptum fuerit, suspensionis poena esto.

XXV Si quis in viam publicam mercandi praetextu neque victus causa extra castra abierit turpe ob lucrum, graviter puniatur.

XXVI De emptione & venditione cibi & potus, Campiductor æstimationem faciat.

XXVII Quicunque ante æstimationem aliquid emerit, emptor pecuniis, venditor mercibus privetur. similiter & de eo intelligendum est, qui cariori precio quam Campiductor constituerit, aliquid vendere ausus fuerit.

XXVIII Satellites à Campiductore missos, ad comprehendendum malefactorem, nemo verbis inhonestis profundere audeat, sub gravi pœna. [illegible] administratori iustitiæ [illegible], nemo illudere audeat, sub pœna honoris.

XXIX Militum præfectus sub pœna honoris tenetur indicare, quot milites in legione sua desiderentur. Arcis vero sive civitatis cuius præsidia agit, incolam aut civem ad militiam nemo inscribere audeat sine licentia Campiductoris, sub gravi pœna.

XXX Vnusquisque militum præfectus diligenter animadvertat, ne arcem fidei suæ concretam ad ultimum usque periculum vitæ tradere præsumat, sub honoris & capitis pœna.

XXXI Decuriones commilitonesque, si rotmagister (quod absit) per signa aliqua castrum hostibus tradere conatus fuerit, illum captum campiductori presentare tenentor. XXXII

XXXII Rotmagister, sive militum præfectus, ad [illegible] & occlusionem portarum castri [illegible] præsens tenetor adesse, nemini [illegible] tempore [illegible] aperire audeat. Noctu vero [illegible] congregatos habere in arce tenetor.

XXXIII Nemo in castrum intromittitor, nisi certa notitia de illo habeatur, cuius sit, vel ob quam causam venerit, & [illegible] causam dixerit, solus in castrum absque [illegible] committatur, [illegible] ductoris [illegible] intromitti non possint.

XXXIV Quicunque militum, [illegible] præd[illegible], deprædationis causa in terram hostilem frivolus abierit, tam pœna capitis punitor.

XXXV Si alicui custodia ordinaria venerit, ille autem præsens custodi non advenerit, capitis pœna esto.

XXXVI Si [illegible] custodię munus obe[illegible] [illegible] custodiæ adeuntem non expectando [illegible] amittito.

XXXVII [illegible] custodiam [illegible] [illegible] per ebrietatem alearumque lusum neglexerit, caput & honorem amittito.

XXXVIII Nullus rotmagistrum commilitonumve extra arcem discedat, neque suos milites ad quamvis legationem

 nego-

negotiorum suorum destinare audeat, sine licentia Campiductoris, maxime vero Campiductore ibidem præsente, sub gravi pœna.

XXXIX Rem forte inventam nemo apud se pernoctare sinat, sed Rotmagistro suo sive Campiductori eam indicet, sub pœna patibuli.

XL Quicunque militum absque armis ad quæ stipendia accepit, ambulaverit, vinculis corrigatur.

XLI Nemo rixas motusque aliquos in arce exercere audeat, sub pœna arresti: quod si quis alicujus vulneraverit caput, item pro frivola gladii extractione, manum amittito

XLII Ad quamvis justam defensionem arcis, maxime obsidionis tempore, nemo militum eorum, qui præsidia agentes in ea manent, propter seipsos laborare detrectet.

XLIII Rotmagistri & Decuriones, singuli suos milites semper instruant, doceantque, quomodo unusquisque in acie legitime ordinateque stare, & armis suis competentibus commode uti possit: quod si ex ordine aliquis foras exceterit, caput amittito.

XLIV Commilitones, sive Decuriones, honeste sese gerant erga Rotmagistrum suum, non solummodo manu, ve-

rum

rum etiam verbis. Similiter & Rotmagister erga eosdem, nemine eum dehonestando, verberandove: sed si quid aliquis peccaverit, in corona omnium Decurionum, sociorumque, eum judicet & puniat: rebellé vero Campiductori indicet.

XLV Quod si aliquis commilitonum, sociorumve, sive ipse locum-tenens, Articulos supra scriptos, honoris & capitis pœna præmunitos, juste & legitime non observaverit, eum Rotmagister suus Campiductori sub fidejussione & nobilitatis honore ordinate transmittat.

Prussia cum suis provinciis, civitatibus, omniumque magistrorum Cruciferorum Teutonici ordinis, juxta seriem, compendiosa descriptio.

PRæclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Æneas Sylvius, qui in Prussia legationem frequenter obibat, scribit in suis Chronicis, quod Prussia rectius & convenientius, Vlmigavia appellanda sit, & hoc non sine causa: nam populus qui hanc regionem primo incolebat, Vlmigavus nuncupabatur. Ioannes autem Boemus scribit, ab ortu solis in hanc Regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gotos, Venedosque-

sive,

ſive Vandalicas comm[illegible] graſſe. Matthias vero Miechovienſis, Polonorum Chronographiæ ſcriptor, lib. 2. cap. 8. refert, Regem Bitiniæ Pruſſam nomine ab Hannibale Carthaginenſi admonitum, ut Romanis bellum inferret: quod cum ille ſuſcepiſſet, male [illegible] ſit. Longe enim plus [illegible] Romani totius orbis Domini quam Pruſſias ex Bitiniæ copiis valebant. quo certa[illegible] cum univerſo exercitu profligatus eſt, ut Bitiniam Regionem propriam [illegible] cogeretur, & in Vlmigaviam longa peregrinatione venire, quam à ſuo nomine Pruſſiam appellavit. Commemorat & [illegible] co eorundem Chronicorum idem Miechovienſis, multos Romanos in terram illam propter [illegible] bella Romæ exorta migraſſe, ſeque partim in Pruſſiam, partim Lituaniam, Livoniamque & Samogitiam diffudiſſe. Eraſmus vero Stella [illegible], in hanc regionem gentiles quoſdam populos, Sargatianos, Gethinos, Alanos, Venedoſque veteres [illegible] in Vlmigaviam, non dubitamus, [illegible] habuerunt. Sebaſtianus autem Franc, Germanorum Chronographiarum ſcriptor, ſic de Prutenis eorumque ſedibus inquit. Pruteni proximi ſunt Vandalæ, ſive Vandalo fluvio, qui Poloniam à Germania determinat

hic fluvius ex Sileſia, Poloniam [illegible] & Ma[illegible] per Pruſſiam [illegible] in Balthicum mare exoneratur.

Ab æquinoctio itaque Pruſſiam Saxonia attingit: ab occid[illegible] & mare Balticum ſive Germanicum: ab ortu ſolis Lituaniæ, à meridie Poloniæ regno & Ma[illegible] D[illegible] conterminatur, à Septentrione Cur[illegible] terminatur. Regio eſt fertiliſſima, fragum pecorumque abundans. Incoluerunt illam (maxime autem juxta Viſtulam fluvium) Vlmigavi, Alani, Amaxobii, Gothique, ut teſtis [illegible] locupletiſſimus Ptolomeus. Hæ gentes imprimis [illegible] ad tempora Friderici Cæſaris huius nominis ſecundi, cuius conſenſu & approbatione a Teutonicis [illegible] Mariani vel Pauperiani nuncupabantur, [illegible] converſi, anno Domini 1216. De his tu[illegible] Chronica Pontificum, De ordine fratrum Teutonicorum eorumque origine legi poteſt. [illegible] in ſecunda parte Chronographiæ ſuæ videri.

Pruſſia

Prisca antiquorum Prutenorum religio.

ANno Domini 501, Gentilibus Prutenis, sive Vlmigavis, Rex quidam Brutenodictus imperavit. qui cum justos annos ætatis consecutus esset, regium sceptrum diutius tenere resignavit, quietam vitam ducere instituens. quocirca fratrem Vaidevutum sacellanum sibi in regno elegit, traditoq; fratri sceptro, ipse Bruteno summus sacerdos gentis suæ effectus est, nomenque ei dignitatis inditum fuit Kirie Kirieito, quasi dicas, Proximus noster Dominus. Huic Pontifici suo Pruteni & idolis, præclaram sane & cum maximo sumptu habitationem, sub quercu quadam erexerant, Ricoque Romanæ à Roma nomen indiderunt. Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem & altitudinem tela optima sericea extensa fuit. in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum Kirie Kirieito dictum, & præcipuos ministros idolorum munia obeuntes, intrare poterat. Si autem aliquis invisendi, honorandi, adorandi, vel offerendi gratia ad idola venisset, tunc constituti Deorum ministri telam, ut idola viderentur, à quercu removebant. Quercus hæc tripartita fuit, inter cæteras sylvas quer-

quercinas delectissimo in loco (ubi nunc oppidum Heyligenbeil, id est, sancta securis, constructum est) sita erat. Ex una parte Prutenorum deum, qui Petuno, id est, fulmen, dicebatur, habebant. In hujus laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur, qui die noctuque perpetuo ardebat, & nunquam extinguebatur. quod si negligentia ministrorum ad hoc officium præstandum deputatorum ignem extingui contigeret, capitali supplicio afficiebantur. Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum, cujus cultus erat in serpente vivo retinendo, qui lacte, ut eo commodius viveret, alebatur. Tertia ex parte demum idolum, Patelo nomine, situm fuit. hujus honor in retinendo alicujus mortui hominis capite consistebat. Habuerunt præterea alios multos deos quos adorabant, cultuque divino prosequebantur, semper tamen inter querceta holocausta eis offerre solebant, & quot fere res habebant tot præsides & deos constituebant. Fuit igitur deus singularis Vurschayto gentiliter dictus, quem magno honore venerabantur, & pro lare sive deo domestico super omnia mobilia, jumentaque, utpote equos, boves, oves, capras, sues, &c. eum præponebant. Alter Deus fuit Shneybrato dictus,

ctus; hunc super anseres, gallinas, anates, columbos, pavones &c. constituebant. Tertium Deum domesticum, Gurcho dictum, habebant, is omnibus esculentis ciborumque præponebatur.

Præterea tonitruis, lunæ, stellis, serpentibus, bubonibus, & omnibus pene creaturis, divinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam scripturam noverat: propterea nec fidem adhibebant, si quis [illegible] ceret, [illegible] hominum per literas [illegible] & voluntatem aperire posse. Potus illorum, aqua melle commixta, & hæc [illegible] erat. Liberales valde & hospitales advenis se [illegible]ebant.

Divisio Prussiæ in duodecim Ducatus.

ANno Divinæ incarnationis [illegible] Vedenuto Princeps Prussiæ, (qui Bruteno fratri voluntarie sceptra deponenti successit) duodecim [illegible]os procreavit, quorum hæc nomina fuere: Saymo, Neydro, Sudo, [illegible], Natango, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, [illegible]edzo, Colmo, & Lutho. Cum jam Vedenuto Princeps, centesimum decimum sextum annum attigisset, regiones Prussiæ inter filios divisit, Saymonemque natu

majorem summæ rerum præfecit. Atque ita Prussia in duodecim Ducatus, secundum filiorum Principis Vedenuti numerum, divisa est, & unusquisque a suo Principe nomen accepit. Quos nunc secundum ordinem cum sua dispositione, castrisque & civitatibus, [illegible] numero, quando videlicet a Crucigeris possessionem erectæ sint, describemus.

Sudavia, Ducatus I.

PRimus & præcipuus Prussiæ ducatus Sudavia nominabatur, quem Sudavo Vedenuti filio, [illegible], nomen sortitus est. Hic Ducatus omnes alios & potentia & nobilitate antecellebat: habebat quoque tempore necessitatis, sex millia equitum, & octo millia peditum præstare valebat. In hac regione præcipui Nobiles & Proceres totius Prussiæ priscorum tempore sedes suas habebant. Nunc autem paludibus & sylvis maxima ex parte obsitus jacet, nec ullam villam tam insignis & nobilis regionis remanet, præter septem pagos, quos coloni possident, in Lu[illegible] Praveni territorio. Devastata enim est & desolata a Crucigeris ordinis Tevtonici, non aliam ob causam, quam propter inobedientiam & infidelitatem. Distinguitur Suda-

Sudaviam a Sambia regione palus quædam, a ducatu vero Nadravensi fluvius Lavvo appellatus.

Sambia, Ducatus 2.

SAmbia, nunc Szamland appellata, regio Prussiæ, a Principe Saymo nomen accepit. Hæc priori, cum potentia, tum fertilitate, non multum cedere videtur: poterat enim ex illa 4000 equitum, & 4000 peditū congregari. A Natangia regione, fluv. Prægel dicto, disterminatur.

Sequuntur castra & civitates ad Sambiensem Ducatum pertinentes.

Lebenicht, condita anno	1256
Knevpaca, anno	1250
Regiomontum cum castro & antiqua (ut illi appellant) civitate,	1260
Fischausia,	1269
Lechster,	1289
Mulmelburgia,	1279

Girmavia, Bobetla, Tyremburga, Rudavia, Lubtavia, Bonúdia, Neulusia, Scnaccia, Rositta, VVargia, Curemeta, Caymen, Ceilgarbia, VValdovia

His nominibus arces in Sambia olim appellabantur cum suis civitatibus, quæ omnes à Crucigeris bene muratæ & fossis cinctæ extiterunt. nunc quædam arces in curias judiciales redactæ sunt, quarundam etiam magna pars humi prostrata jacet.

Natangia, Ducatus 3.

NAtangia regio à Principe Natango nomen ducit, quæ à Bartia regione flumine, Alla nominato, secernitur, à Pomesania Paslaria fluvio disterminatur. Regio est optima, arces & civitates plurimas, prout inferius ordine descriptæ sunt, habet.

Valdovia civitas, condita anno Domini	1256
Girdavia civitas anno	1326
Cintia oppidum,	1313
Creneburga civitas cum arce,	1313
Hevl genbeil oppidum,	1301
Fridlandia civitas,	1312
Schippenbeilia civitas,	1319
Brandenburga oppidum cum arce,	1361
Balga arx,	1239
Damnovia civitas,	1400

Nadrovia, Provincia 4.

REgio Nadrovia à Principe Nadro denominata est. eam à Natangia fluvius Pregel disterminat, à Slavonia, Nara amne distinguitur. Hæc majori ex parte à Fratribus ordinis Tevtonici, propter infidelitatem incolarum devastata est.

Reliquiæ ejus & vestigia reperiuntur, casæ & tuguria, in quibus piscatores habitant.

Slavonia, Ducatus 5.

SLavonia regio quondam, Priscorum Prutenorum temporibus, pro Ducatu computabatur. A Principe Slavo nomine denominationem accepit. Ex majore parte à Lituanis Crucigerisque depopulata est. Eam à Lituania Memula fluvius determinat. Has infra scriptas munitiones & arces complectitur cum civitatibus & oppidis.

Ragneta, à Crucigeris fratribus constructa anno incarnationis divinæ	1255
Tilsi, anno	1289
Renum, anno	1276
Licovia,	1275
Salavia,	1381
Labia,	1258
Tapia,	1255
Vinthurgia,	1409
Christoverder,	1255
Boytia,	1345
Celsia,	1185
Norbeitia,	1381
Vonsdorfa,	1391
Angerburgia,	1412
Dringoforta,	1403

Bar-

Bartonia, Ducatus 6.

BArtonia à Barto Principe nominis etymologiam ducit. Cum Lituanis & Moschovitis, terminis disceptat. A Lituania 70 stagnis & solitudine, a Galindia vero flumine quodam finitur. Nunc magna ex parte a Lituanis & Crucigeris pervastata est. Arces has cum oppidis, a Crucigeris erectas, complectitur.

Nordemburga, munitio à Crucigeris erecta anno	1505
Iohansburga, anno	1268
Gurgburga,	1259
Insterburga,	1342
Ribreverder,	1396
Bartovia,	1365
Rhenum,	1475

Galindia, Regio 7.

HÆc regio à Galindo Principe Galindia nuncupata est. Cujus Mazoviæ sylva ingens a Meridie fines excipit. Quondam tam populosa fuit, ut successu temporis, populus in ea progeniei locum non haberet. Unde ejus regionis obstetricibus severe mandatum, ut nullam fœminei sexus post partum prolem, hac vivere permitterent.

ſecarent. quam rem cum nonnulli obſervatam animadverterent, mamillas fœminis, ne amplius prolem educarent, amputarunt. quod Galindis non ſolum maximæ triſtitiæ & miſeriæ cauſa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam authoritate, nomine & potentia clara, quæ pro Prophetiſſa habebatur, oracula enim interrogantibus dabat. Hanc cum mulieres calamitates ſuas expoſuerant Prophetiſſa illa, muliebri ſorti fœmineæ condolens, dolos quibus viros ſuos circumveniret, & perpetratum facinus ulciſceretur, explorare atque, indagare mox cœpit, convocat igitur omnibus proceribus, & nobilioribus viris Galindiæ monuit eos, ut Chriſtianis bellum, ſine ullo armorum genere, (eventus enim rerum prædicere ſolita erat) quam celerrime inferrent: hanc enim voluntatem deorum eſſe, certo affirmabat. quibus Galindæ auditis, ſine ulla mora (certum enim eſſe credebant) juvenes ſeneſque valida manu inermes in Polonorum & Maſoviorum Chriſtianorum provincias cum impetu excurrunt, nactaq. ingenti hominum & jumentorum præda ad ſua proficiſcuntur. Interim vero captivorum Chriſtianorum aliquot aufugiunt, continuoque reliquis Chriſtianis nunciant, quomodo Galindi ſine armis

in terram eruperint. Chriſtiani re intellecta bene armati Galindos adeunt maxima cruentaque ſtrage profligant, prædamque repetunt, bellum proſequentes, fugientes hoſtes in regionem uſque eorum perſequuntur, quam armis & igne evertunt reliquias tamen matronarum, ancillarum, & juvenum, in captivitatem abducunt. Has civitates & munitiones Galindia complectitur.

Ortelsburgum caſtellum, cujus inſtaurationis annus eſt	1266
Raſtemburgum oppidum,	1329
Neyburgum arx & oppidum,	1238
Paſſenhumia oppidum,	1388
Dreſenlovia arx & oppidum,	1398
Lucia caſtellum,	1348
Lucemburgia oppidum,	1349

Varmia, Regio 2.

VArmia ſive VVermelandia regio à Varmia Pruſſiæ principe nomen ſortita eſt. à Pomeſania provinciali ſtagno, & flumine à Paſſaria diſcernitur: à Natangia variis quibuſdam fluviis. has arces cum civitatibus complectitur

Reſſel arx & civitas, extructa anno 1337.

Sreburg arx, anno	1348
Bichofſtein civitas,	1325
VVartemburga civitas,	1325

 Allen-

Allenstein arx & civitas, 1367
Melsatia arx & civitas, 1326
Helsberga arx & civitas, 1320
VVermeditum arx & civitas, 1316
Gulstadt civitas, 1336

Hogkerlandia, Provincia 9.

HOgkerlandia sive Pomesania à Principis nomine Hogo appellata est. Iam à Natangia, Passaria fluvius separat: à Pomesania, duo fluvii, Melfink & Drasen appellati. Hasque arces cum oppidis complectitur.

Brandenburgum castrum & oppidum, extructum anno 1266
Frauenburgum oppidum, 1279
Tolkiemit oppidum, 1365
Munhusia castellum, 1366
Scharpovia, prædium, 1400
Elbingense castrum, constructum anno 1237
Civitas vero ipsa Elbinga, celebris & populosa, emporio clara, instaurata est anno 1239

Culmensis, Ducatus 10.

CVlmia Regio Prussiæ, à Culmo Principe denominationem trahit. A Polonia & Pomerania, Vistula fluvio secernitur: à Pomesania, flumine Ossa: à Michlovia vero & Dobrinia territoriis, Dre-

Drebnicz fluvio, fines suos dirimit. Has civitates & munitiones habet.

Culmina, civitas ampla, erecta anno 1222.
VVentlavia arx, anno 1215
Aldusia castrum, 1238
Graudentz arx & civitas, 1299
Gugeleburga civitas, [illegible]
Schonse arx cum civitate, [illegible]
Strasburga arx & civitas, 1285
Bartonia arx, 1346
Neumarckt civitas, 1325
Rogosna arx, 1291
Colmense civitas, 1251
Torunia arx cum civitate amplissima, emporio clara, ad Vistulam condita anno 1235
Papavia arx, 1375
Frideck arx, 1351
Lipno arx, 1319
Losna civitas, 1228
Golba arx & civitas, 1300
Luben arx cum civitate, extructa anno 1233
Reden civitas cum arce, 123[illegible]
Bergelavia arx, 1305
Lautergurgia arx, 1301

Hujus Ducatus titulo rex Poloniæ utitur.

Pomesania, provincia II.

POmesania à Pomesa principe, finitur ab alus regionibus Vistula, Elbinga, Drusno, Drobnicz, VVessera. multæ in ea præclaræ arces & civitates, ut sequitur, habentur.

Marienburga civitas ampla, anno Domini 1301 extructa est: arx vero anno 1281 à fratribus Tevvtonicis erecta sub Magistro ordinis Hartmano Comite Heldroviensi, natura loci munitissima, valloque fortissimo & fossa profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac commeatu copioso, apprime firmata, Regis Poloniæ præsidiis tenetur.

Nevvtichia opidum, extructum anno Domini	1329
Scum arx cum civitate,	1249
Cristburga arx & civitas,	1258
Preusmarck arx,	1319
Salfeld civitas,	1318
Merinek arx cum civitate,	1290
Holand arx & civitas,	1419
Lubstadia civitas,	1202
Osterrada arx & civitas,	1270
Rosenburga arx cum civitate,	1289
Marienverder arx cum civitate,	1311
Garnesia civitas,	1328
Germanica Elovia arx cum civitate,	1337

Leb-

Lebmulia civitas,	1337
Hohenstein civitas,	1301
Schonembergia arx,	1319
Rosembergia civitas,	1315
Eilemburga civitas,	1299
Neumburga civitas cum arce,	1289
Salavia civitas cum arce,	1306

Michlovia, Provincia 12.

MIchlovia admodum angusta terra est, inter Brodnam & Drebnicz fluvios jacet. Hujus causa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fovebant. Nullam arcem præter unam civitatem Strasburgam, & tres munitiones, Berkli, Dornik & Mechloviam habet.

Pomeraniæ regionem amplissimam, longo tractu mari adjacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ regionum descriptione latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus & Crucigeris habebant. In hac sita est celeberrima urbs Gedanum sive Dantiscum appellata, à mari Germanico uno miliari abest. eam celeberrimus fluvius Vistula præterlabitur, & deinque amplissimis ostiis in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ & Prussiæ emporium est, regi Poloniæ subjecta, anno Domini 1285 translata.

 Ori-

Prutenorum prisca barbaries.

PRuteni Gentiles, barbarie indomita rigentes, perversi & infideles erant: vanas creaturas quaslibet pro Diis colebant, nec se ad fidem Christianam converti patiebantur. Idiomate proprio à Livonico non dissimili utebantur, Polonis & Masoviis tributarii erant, sed frequenter nacta occasione jugum excutiebant, ideo multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Postea anno Domini 1211, Conradus Masoviæ Princeps, ex regibus Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus sæpius variis excursionibus infestatus, ad Imperatorem Fridericum hujus nominis secundum, legatos destinavit, implorans auxilia adversus infideles Prutenos, qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros, à Saracenis tunc temporis Hierosolyma pulsos, in Prussiam 20000 misit, quibus Princeps Masoviæ Culmensem terram inprimis donavit, cum arce Dobrzinensi, hac conditione, ut tempore necessitatis subsidium sibi contra infideles Prutenos ferrent, Prussiaque superatam inter se partirentur. Hic quædam de origine Crucigerorum Teutonici ordinis subjiciemus.

Origo

Origo & Principium Teutonici ordinis.

ANno Domini 1188, cum Baldwinus rex Christianus Hierosolymis regnaret, Saraceni & Barbari ex arce nomine Ptolomaida, alias Acona, Germanice Acris dicta, variis excursionibus Sanctam terram infestare solebant. Quamobrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petiit à Christianis. Longobardi quadraginta paleras, & in his quinquaginta millia virorum, in subsidium miserunt, cum quibus multi homines probi, peregrinationis causa, in terram Sanctam profecti sunt. Horum numerus erat 500, partim ex Saxonia, partim ex aliis provinciis Germaniæ. qui omnes in unam navem congregati, Aconam usque pervenerunt, ubi per integrum annum, cum infinita multitudine Christianorum, Aconam, antequam caperetur, oppugnaverunt. In oppugnatione multi Christianorum telis barbarorum læsi erant, unde in morbum inciderunt, passimque sparsi, cum neminem in terra aliena, qui sublevaret inopiam, haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præcipui, octo boni & pii viri Teutones, qui cum viderent Christianos tam

misere

misere interire, commiseratione ducti curam illorum susceperunt, diligentiaque illorum plurimi infirmi convaluerunt. Postea Xenodochium, sive hospitale, sub titulo beatæ virginis Mariæ, Aconæ erexerunt. Primusque Xenodochii præfectus, Henricus de Valpot electus est, ex Germania oriundus. hic maximam diligentiam in fovendis infirmis & egenis adhibuit. ultimum diem Aconæ peregit, ibidemque sepultus est, anno Domini 1190. Postea Balduinus Rex Hierosolymis templum, & Xenodochium, pro pauperibus & pluribus nobilibus infirmis, qui in bello Aconensi læsi erant, extruxit, sub titulo beatæ virginis Mariæ.

Tandem anno 1191 Clemens Papa hujus nominis tertius hunc ordinem confirmavit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis, Xenodochii Hierosolymitani beatæ virginis Mariæ. Præterea Divi Augustini regulam illis servandam imposuit, Stemmateque cum cruce nigra eos insignivit.

Postea Patriarcha Hierosolymitanus, singulos fratres Teutonici ordinis a Pontifice Romano confirmatos, alba chlamyde ex utraque parte crucem nigram habente ornavit, sicque illi habitum suum susceperunt. Fuerunt qui vesti-

stiti sunt, XXIV fratres laici & VII sacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, missam celebrare concessum erat. nullus barbam tondebat, & super saccum stramine impletum, regula iubente, dormiebant. sed statim hæc mira quadam metamorphosi immutata sunt.

Secundus, Henrico de Valpoth, primo magistro Xenodochii Hierosolymitani, Otto de Karpen nobilis Germanus, in magisterio successit, anno Domini 1200, sub Imperatore Romanorum Philippo hujus nominis II, & Innocentio summo Pontifice. Hic in humilitate & cordis simplicitate Deo & fratribus serviit. Sexto anno officium absolvit, Aconæque sepultus est.

Tertius ordinis magister Hermanus Brand Orsacensis, electus est sub Pontifice Innocentio III, & Philippo II, in ordine Germanorum Imperatorum XXII, anno 1206. Præfuit officio quatuor annis. Pauperibus quantum potuit satisfecit. Aconæ sepultus est.

Quartus, Hermanus à Salczen Nobilis, Misnensis, Ottonis, & Friderici II, Imperatorum, Innocentii III & Honorii Gregoriique IX, Pontificum, temporibus, anno Domini 1210, electus est. Hic omnium præclarissima privilegia Ordini a Pontifice, & Friderico II, Cæsare, confe-

conſecutus eſt. Nam cum ſimultates & odia inter Pontificem Romanum & Fridericum Cæſarem exortæ eſſent. Ille hujuſmodi cladem prudentia ſua è medio ſuſtulit. Sub eo Conradus Marchio Turingenſis habitum ſuſcepit. Bis mille nobiles, & auratos equites Germanos, in ordine habuit, quos 30 continuis annis rexit. Ejus temporibus fratribus Ordinis a Saracenis Hieroſolyma pulſis, Pruſſia conceſſa eſt, Regum Poloniæ, Conradique Ducis Maſoviæ, & Imperatoris Friderici II, conceſſu. Qorum viginti millia in Pruſſiam venerunt, Pruſſoſque Gentiles, auxilio Polonorum, ex terra Culmenſi ejecerunt.

Quintus Magiſter Conradus Turingorum & Cathorum Marchio, ſub Cæleſtino IV Pontifice, & Friderico II Imperatore, anno 1240, electus eſt. Habitum Mariæ in urgæ in Pruſſia ſuſcepit, cum multis nobilibus ad defenſionem, & viris eximiis, ac prudentibus. Cum Pruſſis Gentibus multa bella geſſit, magnoque labore fines Regionum Ordinis dilatavit, &, ſi quæ ruinam minarentur, illas relarciens optime conſervavit. Poſtea e vivis exceſſit. Marienburgæ ſepultus eſt.

Sextus Ordinis Magiſter, Poppa ab Oſterling, electus eſt Conradi IV Imperatoris

peratoris

peratoris & Innocentii IV Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Livonienſibus, & Svvantopolo Duce Pomeranorum, geſſit. Poſtea ante Legniciam civitatem cum Conrado Sileſiæ Duce, ſanctæ Hedvvigis filio, a Tartaris totam fere Sarmatiam vaſtantibus interemptus eſt, a Chriſtianis vero VVratiſlaviam delatus, ibique in Baſilica divi Adalberti, terræ mandatus eſt. Hujus magiſtri tempore Regiomontum conſtructum eſt.

Septimus Magiſter, Ioannes Sangerhuſenſis, officium ſuſcepit, tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Romanorum Imperatoris, & Alexandri IV Pontificis, anno 126.. [illegible] Prutenorum vires mirabiliter domavit, Ordoque eo præſidente plurimum profecit. Dominicanorum Monaſterium Toruniæ fundavit. Brandenburga quoque civitas cum arce, ejus temporibus ædificata eſt, anno Domini milleſimo ducenteſimo ſexageſimo ſexto. Tapia quoque munitio erecta. Annis duodecim præfuit. Treveris ſepultus eſt.

Octavus Magiſter, Hartmanus, Comes Heldringenſis, conſtituitur, ſub Rodolpho XXVII Imperatore, Habſburgenſi Comite, & Clemente IV Pontifice, anno Domini 1275. Vir pius & induſtrius

exti-

extitit. Nadraviam Sudaviamque regiones Prussiæ debellavit, cum cæterisque finitimis longas acies tenuit. Eo præsidente, anno 1279. Mœnia civitas ædificata est. Anno Domini 1281 Marienburgense castrum erectum est. Venetus ultimum diem clausit, ibidemque sepultus est.

Nonus Magister, Burchardus à Svvenden, sub Rodolpho Cæsare XXVII, & Pontifice Ioanne XXI, electus est anno 1283. Eo præsidente, fratres ordinis, cum Prussis infidelibus bellum acri larga sanguinis effusione gesserunt, eosque in integrum ad obedientiam compulerunt. Postea, septem annis in officio expletis, magistratu se abdicavit. Mortuus est Rodi, ibidemque ad Basilicam S. Ioannis sepultus.

Decimus Magister, Conradus de Feuchtvangen, munus magisterii suscepit, sub Adolpho XXVIII Imperatore, & Nicolao IV Pontifice, anno 1290. Eo præsidente ordo multum profecit. Septem annis fratres in officio continuit. Pragæ Bohemiæ metropoli spiritum exhalavit, Trebnicięque sepultus est.

Undecimus Magister, Gotfridus, Comes de Oloch, electus est, sub Cæsare Adolpho XXVIII Germanorum Imperatore & Pontifice Cœlestino V, anno Domini

mini 1267. Hic Venetia cum multis fratribus in Prussiam profectus est. Decem annis officium gessit. Postea Comitiis celebratis, magisterium resignavit, in Germaniamque profectus, e vivis excessit.

Duodecimus Magister, Sifridus de Feuchtvangen, anno 1307 creatus est, Alberti Imperatoris Austriæ Ducis & Clementis Pontificis temporibus. Hic sedem Venetiis, Prussiæ castrum Mariemburgam transtulit: nam in terra sancta, Venetiis, Neapoli & in Anglia sedes suas & præclara ædificia propter quasdam simultates amiserat. Duobus annis officio præfuit. Mariemburgæ mortuus est.

Decimus tertius Magister Carolus Treverensis, susceptus est, sub Henrico VII Imperatore, & Clemente V Pontifice, anno 1309. Erat insignis vir, prudens & industrius. Anno Domini 1312 eo præsidente, Memula arx in Curlandia regione Prussiæ fundata est, ad propulsandos Lituanorum incursus. Tandem prædictus Magister a Pontifice Romano citatus, adeo crimen objectum auxilio Dei diluit, ut in adversariorum caput redundaret. Romaque discedens, in itinere, Viennæ morbo oppressus expiravit, ibique tumulatus est. Hujus tempore pestis per integrum annum tantopere grasſ-

sata est, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

Decimus quartus Magister, Vernerus Urselensis, temporibus Cæsaris Ludovici 33 & Ioannis Pontificis 22 suscepit officium suum, anno 1312. Ordini cum summa laude præfuit. Cito post interemptus est a fratre ordinis Ioanne [illegible], in vigilia sanctæ Elisabeth cum ex vespertinis precibus egrederetur.

Decimus quintus Magister, Ludolphus Dux Tulsurgensis, sive Brunsvicensis, sub Ludovico xxxiii Cæsare & Ioanne Pontifice xxii Magistratus celsitudinem suscepit, anno 1324. Vir pius & sapiens extitit: Fratres ad cultum divinum summopere compulit, largeque illis omnia administravit, ideo eos liberalitate obedientes sibi effecit. Iustitiam magnopere administravit.

Decimus sextus Magister, Dietrichus Comes Aldemburgensis, octogenarius jam electus est, temporibus Ludovici xxxiii Imperatoris, & Ioannis xxii Pontificis, anno Domini 1329. Eloquentia validus, autoritate gravis, justitiaque singularis extitit. Gentilibus terrori fuit. Templum beatæ Mariæ virginis Mariemburgæ extruxit. Toruniæ obiit translatus Mariemburgam, in templo S.Annæ sepultus est.

De-

Decimus septimus Magister, Rodolphus Dux Saxoniæ, Ludovici xxxiii Imperatoris ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium susceptus est, anno Domini 1339. Hic anno Domini [illegible] magnas copias conscripsit, Neumarcoviamque oppugnavit. Inter im vero Lituani Prussiam invaserunt, eamque fere totam igne & cædibus consumpserunt, multos captivos abducentes. quæ causa ei tantum mœrorem attulisse creditur, ut mente captus, ab officioque depositus, præ mœrore vitam terminarit. In Marienverderque civitate sepultus est.

Octodecimus Magister Henricus Dusmariensis, Clemente vi Pontifice tempore officii dignitatem consecutus est. Sex annos in regendo ordine consumpsit. Cum Lituanis & Rutenis bellum egregie [illegible] beatæ Mariæ [illegible] auxilioque divino decem millia [illegible] prostravit. [illegible] decessit, Mariemburgæque humatus est. Hic virginum cœnobium, Leben [illegible] tum [illegible] erexit.

Decimus nonus Magister, Henricus Kniprodensis, Carolo Cæsare xxxiii & Clemente vi imperantibus, ad dignitatem Magistri accessit, anno [illegible] praesidente Ordo [illegible]

 da[illegible]

davit Fratres in timore & amore Dei instruxit, annis 31 officio præfuit. Mariemburgæ vitam terminavit, ibidemque sepultus est.

Vigesimus Magister, Conradus Zolner, temporibus Vencessai XXXIII Imperatoris Romani, & Vrbani sexti Pontificis, ad officium vocatus est, anno Domini 1379. Multa egregia bella & facinora, contra Gentiles Lituanos & Samogitas, temporibus Keystudi, Iagelonis, Vitoldi, & Suidrigelonis, Ducum Lituaniæ, gessit. Ordinem in potestate octo annis tenuit. Mariemburgæ naturæ debitum persolvit.

Vigesimus primus, Conradus Valenrodensis, Vencessai XXXIII Imperatoris, & Bonifacii Pontificis tempore, munus Magisterii oblatum suscepit, anno 1388. Vehemens & iracundus extitit, totis viribus bello incumbebat. Monachos, Sacerdotes, & omnes ecclesiasticos, furore percitus odio persequebatur, nullumque in hora mortis ad se venire passus est. Anno 1321 fratres ordinis, armata manu per fluvium Cronomem, Lituanis Nemen dictum, ad arcem Cavnensem in Lituaniam navibus terraque pervenerunt, ibique tres munitiones celerrime erexerunt, Neuverder, & Ritteverder, & Metemburg appellatas. ex his Cruci-

cigeri

cigeri Lituanis magna damna inferebant, regionem igne & ferro vastando, incolasque occidendo.

Vigesimus secundus Magister, Conradus Iungingen, ad munus eligendum vocatus est, Vencesslao XXXIII Imperatore & Bonifacio Pontifice præsidentibus. Hic propter morum probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, pacisque observantissimus erat. Ideo ab Ordinis fratribus eum multa pati oportebat. Annis duodecim officio præfuit. Postea ex carceribus corporis liberatus, Marienburgæ Divæ Annæ templo humatus est.

Vigesimus tertius Magister, Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Ruperto XXXIV Cæsare & Gregorio XII Pontifice munia obeuntibus, officium suscepit, anno 1404. Strenuus & bellicosus vir extitit. Regulas Ordinis non admodum observavit. Consanguineos odio prosequebatur, illorumque arces partim eripuit, partim destruxit. Cum Lituanis & Polonis plurima bella gessit. Hunc postea Iagielo Rex Poloniæ, & Lituaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligarunt: ubi & ipse, cum pluribus Commendatoribus, quorum ducenti recensentur, cecidit. Dux quoque Stetinensis, & Olesnicensis, Kerczdorffque Dux ex-

ercitus

ercitus Crucigerorum, à Polonis capti. Quinque milli a Crucigerorum à Polonis cæsa sunt, Lituanorum tamen in castris Polonorum [illegible] septem [illegible] trucidata fugataque in primo conflictu.

Vigesimus quartus Magister, Henricus Comes Plavensis, sub Sigismundo xxxv Imperatore & Ioanne xxiii pontifice electus est. Hic [illegible] quæ a Polonis Crucigeris [illegible] erat: sed antequam quicquam [illegible] ab officio dejectus est, & [illegible] in carceres conjectus, deinde ad [illegible] missus, ubi septimo anno in vinculis peracto fatis concessit. Sepultus Marienburgæ.

Vigesimus quintus, Michael Sterbergensis, Imperatoriæ culinæ Magister Sigismundo xxxv [illegible] & Ioanne xxiii Romano pontifice, ordini præpositus est, anno Domini 1410. Primo anno, cum susceperat officium, Iagiello Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lituaniæ, Osterrodam, Heilsbergam, [illegible] Episcopatum, Resenburgam, [illegible], & Christburgum civitates depopulati sunt. Argentoratum obsiderunt, re tamen infecta discesserunt. Novem annis Ordinis curam gessit. Postea, ut deponeretur, precibus obtinuit. Gedani vitam finivit. Marienburgæ vero sepultus est.

Vigesimus sextus, Paulus Rudolfensis, Sigismundi xxxv Imperatoris & Martini pontificis tempore, Magisterii celsitudinem consecutus est, anno Domini 1429. Hujus tempore provinciæ & civitates Prussiæ ad Regem Poloniæ Casimirum defecerunt, & [illegible] Crucigerorum [illegible]. Officium novem annos [illegible] magister retinuit, mortuus tandem, Marienburgæque sepultus.

Vigesimus septimus, Conradus Erlihusius, Alberti xxxix Romani Imperatoris tempore, officium suscepit, anno 14[illegible]. Hic a bello, [illegible] abstinuit, [illegible] dolore ob fratrum perversitatem consumptus. Marienburgæ [illegible], [illegible] sepultus.

Vigesimus octavus, Ludovicus Herlihusius, sub Cæsare Friderico hujus nominis [illegible], fratres regere cœpit, anno 14[illegible]. Hujus tempore Prussia ab Ordine [illegible], ad Regemque Poloniæ Casimirum major pars eorum defecit. Milites [illegible] Ordinis præsidiarii Marienburgam Regi anno Domini 1457 pro summa 476000 florenorum vendiderunt, cum aliis castris & civitatibus. Postea Rex Poloniæ, capta arce Cho[illegible], pacem cum Crucigeris iniit. Atque eo hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adjuncta est, pro qua Poloni

150 annis perpetuo cum Crucigeris belligerabant.

Vigeſimus nonus, Henricus Rheus, Comes Plavenſis, dignitatem Magiſterii aſſecutus eſt, ſub Friderico hujus nominis III Imperatore, anno Domini 1467. Vndecim hebdomadis officio præfuit. Regiomonti in Cathedrali Eccleſia terræ mandatus eſt.

Trigeſimus Magiſter, Henricus Comes Rihterbergenſis, anno 1470 officium ſuſcepit, præſidentibus Friderico III Imperatore, & Sixto Pontifice hujus nominis quarto. Fuit vir rigidus furibundusque. Theodorum Epiſcopum Pruſſiæ captum, in vincula fame peremit. Ordini annis tribus præfuit. Regiomonti ſepultus eſt. Hujus tempore bellum ſacerdotum in Germania fuit.

Trigeſimus primus, Martinus Truchſes VVeczhauſenſis, ſub Friderico III Imperatore, & Sixto IV Pontifice, ordini præfectus eſt. Duodecim annis præfuit. Caſimiro, regi Poloniæ, obedientiam præſtitit. Regiomonti mortuus ibidemque ſepultus eſt.

Trigeſimus ſecundus Magiſter, Ioannes de Tiefen ex Helvetia, celebri familia ortundus, Maximiliano ſceptrum tenente, & Iulio Pontifice præſidente, Ordinem in tutelam ſuſcepit, anno 1489. Eodem

Eodem anno Poloniæ Regi juramentum præſtitit. Poſtea eidem regi Ioanni Alberto auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipſeque peremptus eſt. Regiomontum delatus, ibidem terræ mandatur.

Trigeſimus tertius, Fridericus Dux Saxoniæ, Turingorum & Hermandurorum Marchio, Maximiliani Imperatoris & Iulii Pontificis temporibus anno Domini 1498, in feſto divi Michaelis, Regiomonti Magiſtratum ſuſcepit. Nunquam Regi Poloniæ juramento ſe obſtringere voluit. qua de cauſa a Polonis ſæpius ſollicitatus, in patriam ſuam Hermandurian profectus. ubi, duodecim annis extra Ordinis fines exactis, mortuus eſt. Hujus tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ e vivis deceſſit, cui in regno Alexander frater germanus ſucceſſit.

Trigeſimus quartus, Albertus Marchio Brandenburgenſis, Caſimiri regis Poloniæ nepos, Maximiliani Cæſaris & Iulii Pontificis temporibus, Ordini ſolenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus eſt, anno Domini 1512. Sigiſmundo Regi Poloniæ avunculo ſuo juramentum præſtare noluit, ſed arces neceſſariis omnibus munivit, ut ſe contra Polonorum incurſum defenderet.

Magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit, in quo ex utraque parte multi ceciderunt, eam ob causam, quod juramento se obstringere Regi noluisset.

Gesta huius Magistri tempore præcipua.

ANno Domini 1519, in autumno, inter Sigismundum Regem Poloniæ, & Magistrum Prussiæ Albertum Marchionem, bellum ortum est. Anno 1520 Albertus Marchio, die festo Circumcisionis Christi, Brunsbergam oppidum occupavit. Eodem anno, Mielzak, Mommlen, Regi tradita sunt, cum aliis plurimis civitatibus castrisque. Quadragesimali tempore, mense Aprili, copiæ Regis Oland, civitatem & arcem sub Magistro ceperunt. Eodem anno Brandemburga arx & civitas à Polonis capta & depopulata est.

Anno Domini 1520, Volfangus Dux Senonenburgensis, cum exercitu Ordinis decem millium peditum & quatuor millium equitum, Gedanum oppugnavit, ex episcopique monte (ut vulgo vocant) civitati imminenti, quater mille globos tormentorum bellicorum, in civitatem frustra tamen exoneravit. nullam enim hominem læsit, sibi vero ingens damnum in tormentis & globis

intulit:

intulit: nam ex muro civitatis tormentum unum præstantissimum, [illegible] mille frusta concussum est, & si aliquis ex exercitu se ostenderet, tunc quatuor vel quinque tormenta ex turribus civitatis exonerabantur. tantaque miseria & penuria omnium Cruciferorum milites afflicti erant, ut multis suorum desideratis, quibusdam captis, fuga sibi ab obsidione consulere cogerentur. Interea vero Poloniæ Rex, in subsidium Gedanensibus [illegible] equitum electorum misit, cum milites Crucigerorum à Gedani obsidione discedentes, invaserunt, plurimosque ex eis trucidaverunt, quosdam captivos abduxerunt, multi etiam à Cassubis & Pomeranis trucidati sunt. Postea Regius exercitus Dirschoviam & Stargardum arces occupavit. Chonicz [illegible] que arx cum civitate capta est, postea ceteræ civitates & arces ultro se Regi Poloniæ obediverunt & milites Ordinis una cum Crucigeris ex Prussia sunt ejecti.

Anno Domini 1525, die octava Aprilis, Prussia, quam primum religiosi Crucigeri [illegible] tenuerant, in mundanam politiam & pene patrium secularem cessit. Albertus enim Marchio Brandenburgensis, in ordine trigesimus quartus & ultimus Magister Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæsus.

txtius, diffideque contra stimulum calcitrare, dens Regem sibi per internuntios fratres & affines suos reconciliavit, Cracoviamque veniens, juramentum solenniter Regi Poloniæ Sigismundo, in Majestate Regia ad id fabricata in medio foro Cracoviensi sedenti, Regalibus induto præstitit, cum multis Principibus ibique prædictum Albertum Marchionem Brandenburgensem, post juramentum solenniter præstitum, Sigismundus Rex principem secularem, equitemque, ut vocant, auratum creavit. Totamque omnes Prussiæ certis sub conditionibus, eidem, ut feudali, clientique, & subdito suo concessit, vexillumque illi suum sub insignis Poloniæ dedit. Atq. hic finit ordo ille, ut vocant, Teutonicorum Crucigerorum in Prussia. Anno Domini 1526, Alberto [illegible] Duci [illegible] soror Regis Daniæ in matrimonium data est, ex qua suscepit filium, Albertum Fridericum modernum ducem Prussiæ, qui etiam post mortem patris Regi Poloniæ juramentum homagiumque solenniter præstitit. Nunc, quo ordine & quibus ceremoniis hoc juramentum præstitum sit, quoniam ipse præsens rerum spectator fui, breviter dicam.

Anno Domini 1569, mense Iulio, in Comitiis regni generalibus, Lublini celebratis,

bratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenburgensis, Alberti Ducis Prussiæ primi [illegible] filius, patri in Principatu successit, juramentum Regi Poloniæ præstitit, hoc modo. Decima 19 die Cai [illegible], amplissimum suggestum (sive Majestas ut dicitur Regia) [illegible] sericeis & stragulis tapetibusque pretiosis, in suburbio Lublinensi sumptuose erigitur, ubi Rex [illegible]. Concursus fit ad totum [illegible] multitudinis, repletæque omnes [illegible] plateæ, quacunque [illegible] erat. Satagit pro se quisque [illegible] splendido vestitu, vel armis [illegible] apparere. Interim Majestas regia [illegible] thronum proficiscitur, cum [illegible] ingenti & splendida Senatorum [illegible] totoque universi Regni corona, [illegible] Principibus viris, ac omnibus [illegible] consiliariis, & aulicis. Vexillumque pulcherrimum & amplissimum [illegible] novo Duci de more cum insignibus donandum, Erasmus Debinski, Cancellarii regni filius, præferebat. Postea Rex in domum quandam suggesto oppositam divertitur, ibique ornatu regio induitur, sandaliis videlicet aureis, alba Dalmatica, & chlamyde, sive Pallio ex panno aureo confecta, & Corona regia aurea, gemmis lapidibusque pretiosis concinne affabreq. ornata, cui, other-

cas [illegible]que annulis gemmisque ornatas manibus imposuit. Induta Maiestas regia ornamentis regalibus, de modo illa in [illegible] procedit media inter reverendissimos Dominum Iacobum V[illegible]anski Archiepiscopum [illegible] primatem regni, ac Dominum Pad[illegible]vski Episcopum Cracoviensem, praecedentibus & [illegible] primarius Dominus, Consiliarius [illegible] [illegible] Gladium evaginatum [illegible] tem Dominus Andreas Zborovvski, Gladiator, [illegible] Regni praeferebat. Pomum aureum, [illegible] insignitum, Petrus Zborovvski, palatinus Sendomiriensis, portabat, & [illegible] Stanislaus M[illegible]kovvski, palatinus Cracoviensis, antefe[illegible] [illegible] Maiestas in solio sedit [illegible] quatuor Germani proceres [illegible] Duci [illegible] venerunt, & genibus flexis unus eorum orationem facundo lepore ad S. R. M. recitavit. Oratione finita, regia Maiestas quatuor consiliarios suos cum illis quatuor Germanis ad Ducem [illegible] accersendum misit. Veniens [illegible] illustrissimus princeps Albertus Fridericus, [illegible] orationem fecit ad S. R. M., singularem [illegible] [illegible] & subiectionem testantem. Responsum est postea ipsi principi consilia-

filiariisque eius Latinis verbis, nomine Regis, Sacram regiam Maiestatem tam ipsum principem quam omnes [illegible] & optimates eius, [illegible] favore & gratia complecti [illegible] Hoc [illegible] accepto [illegible] & pedes regios genuflexus cum summa reverentia accepit: ac [illegible] de sacra regia maiestate [illegible] vexillum [illegible] tum aquila nigra, cum literis S & A colligatis in pectore, cum institutione [illegible] Regio facta [illegible] verbis: Nos Sigismundus Augustus Rex, annuentes [illegible] & [illegible] [illegible] & concedimus [illegible] prout parenti tuo illustrissimo [illegible]tamus, in feudum, terras, civitates, oppida, & arces in Prussia & ad eas illustritatem tuam investimus, per huius vexilli traditionem, ac instituimus gratia & benignitate nostra, qua tuam illustritatem [illegible] nepotem nostrum carissimum complectimur, speramusque, quod [illegible] beneficentiae nostrae, & memor & grata [illegible] illustritas tua sit futura. Deinde Princeps Prussiae caudam vexilli tenens, super libro Evangeliorum [illegible] haec verba iuramentum praestitit.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgensis, in Prussia, Stetinensis, Pomeraniae, Slavorum, Cassubiorum Dux,

Dux, Princeps Rugiæ & Burggrabius Norimbergensis, promitto & juro, quod Serenissimo Principi ac Domino Domino Sigismundo Augusto Regi Poloniæ Invictissimo, Magno Duci Lituaniæ, Russiæque ac omnium terrarum Prussiæ Domino & Hæredi, sicut meo naturali hæreditarioque Domino, & ejus Sacræ Majestatis hæredibus, & successoribus regibus & Regno Poloniæ, ero fidelis & obsequens, ejusque Majestatis ac hæredum & totius regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcavebo ac omne id faciam, quod ad fidelem vasallum feudatariumque pertinet. Ita me Deus adjuvet, & hoc sanctum Dei Evangelium. Accepto hujusmodi juramento Majestas Regia gladium ancipitem, à Gladiatore Regni, Domino Andrea Zborovvski accepit, novumque Ducem ter præcinxit, inclinatum de more, dicens. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Postea ei torquem auream, Regio munere non indignam imposuit. Mox omnis Ordinis Nobiles qui ad Equestre munus contendebant (in quorum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti sunt. Quibus omnibus ex ordine solenniter peractis, ac depositis Regalibus indumentis, cum toto illo comitatu Duceque Prussiæ cum suis

suis præcedente in arcem rediit.

[illegible] Prussiæ continuatio.

Hæc autem Prussiæ regio, plerisque sinuosis flexibus est ubique amœna & opportunis portubus maris Baltici maxime commoda. Urbium illustrium op[illegible] terræ ubertate, supra [illegible] Pecoris omnigeni inæstimabili copia, pi[illegible] & sylvis fructuosissimis [illegible] cum amœnitate conjuncta, prædita est. & postquam fidem Christianam Prussia [illegible] & 61 civitates [illegible], a Cruciferis domus Teutonicæ erectas. quarum numerus [illegible], temporis successu, plurimum crevit. multæ enim & frequentes civitates ac oppida, munitionesque, tam a Polonis quam Cruciferis [illegible] Marte utrinque decertantibus extructæ sunt. Longitudo ejus ex [illegible] in Austrum, à Toruniæ urbe [illegible] Masoviæ usque ad Memulam castrum cum oppido, quinquaginta [illegible] extenditur. In latitudinem vero quinquaginta miliaribus, Lituanos, & Masovitas contingens, patet.

Flumina præcipua & principalia in

Prussia duodecim reperiuntur. Istula sive Vistula, quæ Slesiam, Poloniam, Masoviam & Prussiam præterlabitur. Scilicet Cronon sive Nemen ex Lituania decurrens, Nogat, Elbinga, Werra, Passaria, Alla, Prægel, Ossa, Drebnitz, Lica, Lavia. Extant quoque alia plura flumina omni genere piscium abundantia, minus tamen hominibus, præcipue exteris, cognita. Lacubus plurimis, aliquando septem milliaribus Polonicis spatientibus, piscosisque omnis generis exundantibus [illegible]. Gignitur quoque gemma lucida [illegible] sive glessum, vulgariter Bursztin vocatur, in littore maris Baltici copiose colligitur. Cum autem Prussia, ut copiose superius descripsimus, barbarorum colonia antiquitus fuerit, [illegible] Teutonicorum armis subactam, tacitèque [illegible] se agnoscit, qui in eam colonias suas, barbaris penitus fere extirpatis, deduxerant. Nunc quoque tam Polonis, quam Germanis [illegible], pariter civibus agricolisque, frequens est. Barbarorum tamen reliquiæ ad Curlandicum lacum hucusque supersunt, qui cum Livoniis & Lituanis [illegible], moribus, habituque, concordant. Porro nulla in universo Poloniæ Regis dominio regio reperitur, quæ tam frequen-

quentibus civitatibus, arcibus & oppidis, ut Prussia, abundet.

Hæc autem Prussiæ regio amplissima, omniumque fructuum, tam ex terra quam aqua nascentium, abundantissima, duplex est, Ducalis & Regalis. [illegible] Dux, gratia Regis Poloniæ, in suis civitatibus & arcibus integre rerum potitur, ut vasallus & feudalis debet esse [illegible] regni. Regiomontumque quæ est civitas maritima, sedem suam habet, in qua collegium commune [illegible] Alberto Præfato, primo ex Magistro duce creato, fundatum. Est autem Regiomons urbs emporio clara, ad eam enim merces ex septentrionis regionibus copiose apportantur. In hanc sedem suam magistri transtulerunt Marienburga nobili, firma, eaque munitissima arce, ac totius Prussiæ propugnaculo, quæ cum se expugnari non pateretur, Casimiro Regi Poloniæ, ut diximus, pro certa [illegible] persolutione dedita est. In ea assidue milites præsidiarii a Rege Poloniæ asservantur, victu & omnibus ad bellum necessariis tam apprime provisa, ut sex annorum obsidionem sustinere possit. Est enim Regalis Prussiæ, id est, earum arcium & civitatum, quas Rex electas extra Ducem, armis majorum suorum acquisitas possi-

det, caput & [illegible]opolis. A Gedano se-
ptem m[illegible] distat. Plura[illegible] il-
les civitates & arces quas superius enu-
meravimus, Prussia complectitur.

Episcopatus vero quatuor Catholi-
cos, postquam fidem Christianam sus-
cepit, [illegible] habebat, VVarmiensem,
C[illegible], Sa[illegible] & Pomesa-
niensem. nunc Sambiensis VVarmien-
si, Pomesaniensis autem Culmensi adjun-
cti. VVarmiensem Episcopatum, qui est
praecipuus, Reverendissimus Dominus
Stanislaus Hosius Polonus, Sacrae Ro-
manae [illegible] Cardinalis dignissimus,
singulari pietate, & vitae sanctitate, ac
doctrina coelesti & scripturis divinis coru-
scans administrat, [illegible] Malleus Haereti-
corum [illegible], & Catholicae Ecclesiae
propugnator [illegible] cer[illegible]
est. Culmensem Episcopatum, Reveren-
dissimus Dominus N. Costea, virtutum
& doctrinae speculum insigne. Nunc
de Pomerania Regione amplissima di-
cendum nobis occurrit: quae etiam Po-
lonorum armis antiquitus perdomita
imperio paret. nam Boleslaus Rex belli-
cosissimus, Anno Domini 1005, Russiae
Principibus debellatis, [illegible] Marte
consulis, perpetuae victoriae monumen-
tum, Herculis imitatus opus, tres fer-
reas columnas in Borysthene fluvio col-
locavit.

locavit. Deinde, anno Domini 1005,
Saxonibus [illegible] intulit, & omnem il-
lorum regionem, circa Oderam ad Al-
bim & Salam fluvios, Chersonesumque
Cimbricam, quae hodie Dania appella-
tur, [illegible] dexteritate [illegible]
[illegible]
[illegible] partim solo aequavit, partim [illegible]
Polonis munivit, gentemque univer-
sam Pomeranorum barbaram & incul-
tam, ad fidem Christianam suscipien-
dam armis coegit, & ut sempiterna me-
moria victoriae [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
domuit.

Ducatus Pomeraniae

Pomerania regio amplissima, ab Hol-
satia ad Livoniam usque, longo tra-
ctu [illegible]
[illegible] Pomera-
[illegible]
[illegible]
[illegible] Ger-
mani [illegible] parte [illegible] incolunt. Has
praecipuas civitates [illegible] sitas
continet: Stetinum, unde Ducatus
Stetinensis dicitur, Neugardiam, Lem-

 burgum,

burgam, Stargardam, Bergradam, Camenciam, Patelnam, Grifemborgam, & alias complures. Quæ vero mari imminent, Colberg, Camin, Coslin, Gripsvvald, Sund, Puczka, Revecol, Louemburg, Hechel & c. Iulinum in hac regione urbs erat celeberrima, nunc ruinis deformis jacet. Pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Cruciferis, longo tempore acriter decertabant. nunc titulo ejus Rex Poloniæ, qui in ea majori ex parte rerum potitur, Duxque Prussiæ, feudalis Regis Poloniæ, utuntur.

Gedanum sive Dantiscum, hujus regionis metropolis, urbs amplissima & insignis, a mari Germanico uno milliari abest. Eam celeberrimus fluvius Vistula præterlabitur, hic denique amplissimis ostiis in mare exoneratur. In ea totius Pomeraniæ & Prussiæ celeberrimum emporium est. ex ultramarinis enim regionibus longinquis Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hispania, Svvetia, Dania, & Nordvvegia, naves ad eam appellunt. Ex Lituania quoque, Russia, Volhinia, Podoliaque, variæ merces fluviis navigabilibus in eam deferantur: præcipue vero siliginis & frumenti ingens copia ex supra nominatis regionibus advehitur. Regi Poloniæ subjecta est, Castellanumque

que à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta est fossa qua naves maximæ intra mœnia veniunt. Burggrabius cum proconsulibus, & consulibus, regio nomine, civitatem administrant. Cives omnes fere Germani sunt, mercatoresque ditissimi, ita ut Gedanum ædificiorum [illegible] pulcherrima dispositione, cum mercium varietate maris Vistulæque opportunitate, incolarum & externorum incredibili multitudine, civium divitiis, & instrumentorum bellicorum, ad hostes propulsandos ac machinarum æneartum numero, cum præcipuis Europæ urbibus suo judicio contendere [illegible] maxime sumptuosa, [illegible], cum [illegible] turri; ædesque sacræ, cum privatis, ingenti auri pondere, artificiose erectæ; [illegible] urbis palatium, ac [illegible] elaboratum, cujus campanæ mirabilem quendam & suavissimum concentum edunt, secundum artificis voluntatem, & temporis convenientiam in admirationem omnium gentium advenas attrahentes. Propugnaculum munitissimum in ipso maris portu extructum, frequentibus directis machinis ac armatis militibus custoditur. Vexillum totius Pomeraniæ, aquilam nigram in

in collo coronatam, gladium evaginatum manu humana tenentem, pro stemmate in campo aureo gestat, similem Prussiæ, quam in ejus principio expressimus.

Elbinga, civitas insignis ad ostia Albis fluvii in littore maris magnificentissime & sumptuose extructa, splendida civium opibus & mercatorum divitum frequentia [illegible] spectabilem se reddit. [illegible] titulo Rex Poloniæ, [illegible] se Dominum terræ [illegible], [illegible] tuetur. Districtum enim amplissimum circumjacentem habet. Atque hæc de Prussia breviter dicta sufficiant.

LIVONIAE DESCRIPTIO.

Addita est quoque brevis narratio, quomodo hæc regio in jus invictissimi Regis Poloniæ Sigismundi Augusti, Magni Ducis Lituaniæ, cesserit, & quo pacto à Moschorum Principe & Suvetiæ Rege diminuta fuerit.

Livonia sive Lieflandia, Regio amplissima, ab Oriente, Russiæ, Moschorum principi subjectæ, contigua est; Nervaque fluvius navigabilis (in cujus utraque ripa, duæ arces ejusdem nominis, una Livoniensium, altera Moschorum, sibi ex adverso sitæ sunt) Imperium Moschoviticum à Livonia dirimit. Sed modernus Moschorum Monarcha, Ioannes Basilides, Derpt insigni urbe Episcopali cum suis adjacente provincia occupata, ulterius fines suos (prout interius dicitur) promovit. A septentrione cum Svvetiæ Regno & Finlandiæ Ducatu fines suos sinu maris Baltici disterminat. Ab occidente mari Balthico (quod Germanicum & Prutenicum appellatur) conterminata est. A meridie Samogitiæ & Lituaniæ, nonnihilque in Occidentem vergens, Prussiæ adhæret. Non angusta [illegible] in longitudine, & [illegible] latitudinem, [illegible] adjacenti extenditur. Sed nunc bellis sævientibus, pluribus in locis vastata & diminuta est. Continet autem in se plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari possunt. Horum singula cum suis civitatibus & castris succincte describere curabo. Sed primo quomodo & quando Regioni [illegible] nomina Caruto dederint, paucis aperiam.

In [illegible] pene orbem terrarum, post maximum illud universæ terræ diluvium, [illegible] tradere [illegible], veram unius Dei religionem, impiorum multorum & falsorum Deorum cultu, va-

tu, vanaque superstitione, commutasse constat. Quidam enim mortuos homines, propter merita beneficia & egregia gesta, cultu divino venerabantur. Alii malignos Dæmones, ementitis miraculis & prodigiis hominum oculis sese insinuantes, adorabant. Denique stellis atque serpentibus, & sculptis pictisque arte humana simulachris, gloriam veri Dei exhibebant. Donec Iesu Christi, veri Dei hominisque benignitas, & Evangelii ejus claritas, post multa sæcula, quasi lux clarissima, mundo exlitus affulgens, has terras terrimasque tenebras discussit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem vergentes, Christianæ religionis ignaræ, vano idolorum cultui, diutius subjugatæ fuerunt. difficilis enim ad eos extremis gentibus aditus erat, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam & Græci, qui primo fidem Christianam amplexi sunt, septentrionalium plagarum minus exactam notitiam habebant: unde factum est, ut Livonia cum cæteris, ad aquilonem vergentibus regionibus, novissime omnium, Sacro Baptismi fonte lavata fuerit. Demum, Friderici primi ex Ducibus Germaniæ, Romanorum imperatoris temporibus, mercato-

res

res rem familiarem ex Germania, per mare Balticum in Livoniam appulerunt, & gentis barbaræ simplicissimæque animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ simplicitatis, opumque parandarum & rei familiaris justo negligentior. melle enim expresso (quo maxime regio abundat) ceram, velut alias quisquilias & purgamenta, domibus everrebant. Postea succedente quæstu, & mercatoribus Occidentalibus eo loci confluentibus, Sacerdotes paulatim se illis immiscere, adjungereque, piæ peregrinationis causa, cœperunt: ut, mercatoribus videlicet thesauros Livonum acquirentibus, ipsi animas gentis Christo, per verbum Evangelii salutiferum, lucri facerent. Erat igitur ea tempestate vir quidam, Meinardus nomine, in Lubeca, civitate celeberrima, pietate & sanctimonia vitæ insignis. hic una cum mercatoribus conscensa navi in Livoniam, anno partæ per Christum salutis millesimo ducentesimo, trajecit: & conspiciens, in tam insigni & præmatura messe nullos operarios extare, continuo ibi unius famuli convictu contentus, crucem terræ figere constituit, casamque sibi ex arbustis propter imbres arcendos construxit. Paulatim deinde hominum familia-

ritatem

ritatem captare, & tædio superato, adhibita jam mutua convictus & contractæ notitiæ cum incolis Regionis opportunitate, Religionis & rerum Divinarum eos admonere cœpit, sensimque a vano Idolorum cultu, ad Christianæ fidei observantiam adducere, auspicanteque Deo, & pium viri religiosi conatum secundante, complures incolarum in agnitam veritatis doctrinam concesserunt, quorum crescente numero, multorumque animis (ut fit) rei novæ & inusitatæ religionis studio flagrantibus, Basilica instauratur. Nec multo post, Meinardus à Bremensi Archiepiscopo, in Livoniæ Episcopum consecratur. qui in messe Christi strenui operarii munus adimplens, rem Christianam multum adauxit, & magnam gentis partem ad Christum convertit. Postea vitam cum morte feliciter commutavit. Huic ex vita decedenti Bertoldus Cisterciensium abbas successit, qui contra irruentes hostes fidei Christianæ, una cum peregrinis militibus, qui [illegible] ergo ad militiam Christo exercendam, ex Germania confluxerant, [illegible] constituit. Vbi vero ad pugnam ventum est, equo invectus in medium barbarorum aciem progressus [illegible]. Tandem crescente multorum pietate plurimi sacræ

cræ se militiæ devoverunt, Ordinemque fratrum Teutonicorum habitu accepto, Ensiferos fratres sese nuncupaverunt. Sed cum rebus gerendis superesse non possent, [illegible] una quaque invalesceret, Teutonicorum fratrum Ordini, in Prussia se coniunxerunt. Cum enim audivissent, quod Ordo Teutonicus Cruciferorum, in tota Germania proficeret, Volquinus Præpositus eorum, a [illegible] Ordine Magistro Prussiæ Conrado olim Comite Turingensi, in ordinem Teutonicum susceptus est anno Domini [illegible]234. Suffragiisque [illegible] Magistri Prussiæ Conradi, Gregorius Nonus Pontifex Romanus huius [illegible], ubique, & præcipue apud [illegible] Prutenos Livonosque proclamari [illegible], quod Ordo fratrum à gladio in Livonia quondam confirmatus erat, Teutonico ordini in Prussia unitus incorporatusque esset. Sic permixti itaque [illegible] gladio Livonienses, crucem, habitumque more fratrum Teutonicorum in Prussia. Ex eo tempore [illegible] Magistri Prussiæ a Livoniensibus Magistris tributa certa & obedientiam [illegible] debebant, usque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgensis Magistri Prussiæ, qui anno Domini supra millesimum quingentes.

tesimum decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam, accipere maluit. Itaque Livonienses, data præscripta ingenti summa pecuniæ, in posterum ab obedientia Prutenicis Magistris exhibenda liberati sunt. Hanc tamen libertatem paulo post per insolentiam suam amiserunt: Rex enim Polonorum Sigismundus Augustus eos in potestatem suam, prout ulterius dicetur, redegit. Sed ad rem accedo. Livonienses Cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Prussia assumpto, gravissimis bellorum laboribus cum barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Livonia potiti sunt, Magistrumque sibi elegerunt, qui cum Commendatoribus, seu etiam præfectis, totam Regionem gubernabat. Erant præter hunc in Livonia Episcopi quinque: utpote Archiepiscopus Rigensis, Derptensis, Habselensis, Oseliæ, Curlandiæ, Revaliæque Episcopi. Hi sua munia strenue & magnifice ut Principes obibant. Sed anno Domini MDLVIII, Moschorum Dux, Derpta sive Torpato, insigni urbe Episcopali, potitus, Episcopatum Derptense usque penitus abolevit. Rex quoque Poloniæ Archiepiscopatum Rigensem cum omnibus arcibus & civitatibus (rerum enim in Livonia poti-

potitur) tenet. Revaliensem Episcopatum, Svvetiæ Rex, urbe Revalia capta, administrat. Oselensem Episcopatum & Abselensem frater regis Daniæ, Magnus nomine, una cum insula Osilia possidet.

Ordinis Tevvtonici Magister, una cum suis Commendatoribus, plurima oppida & arces munitas possidebat. & primo quidem ordinis Magister & Archiepiscopus Rigensis, simul & coniunctim Rigam urbem metropolim regionis occupabant, in ea utrinque uterque propriam, quam adhuc incolæ regionis nuntiant, sedebat. Verum Magister præter dominia & possessiones communes, arcem quoque ibi habebat. Hic iam ordine territoria, arces & civitates, tam Magistro ordinis, quam Episcopis & Commendatoribus subiectas, describere pergam. Hæc vero sunt territoria sive provinciæ, in Livoniensi dominio, quæ pro ducatibus valent: utpote, Leitlandia, Vikelandia, Curlandia, Semigalia, Estlandia, Vitlandia, Harria, Gervendiaque.

Leitlandia sive Rigensis Provincia.

LEitlandia regio Livoniæ, præcipuas has arces & civitates, regi Poloniæ subiectas habet.

Riga urbs celeberrima, totius Livoniæ metropolis, muro fortissimo propugna-

pugnaculisque & turribus densis, tormentis bellicis appr[illegible] munitis, valloque inexcusso [illegible] ordinibus tormentorum, undique munita, fossis duabus, ex utraq. varis parte, circumducta, & stipitibus acutis circumsepta, rebus bellicis, tormentis & commeatu [illegible] so militibusque stipendiariis, pacis & belli tempore, bene provisa. Arcem quoque bene munitam & omnibus necessitatis provisam, sive a [illegible] in qua olim Magistri [illegible] tenebant, eam nunc Gothardus Ketler Dux Curlandiae, regis Poloniae feudatarius, nomine regio administrat; in civitatem tamen ipsam jus nullum habet. Administratorem enim, sive Capitaneum [illegible] quem, cives sibi dominari [illegible] asserentes non patiuntur, sed obedientiam & tributa regi Poloniae, fideliter exhibent, ipsique civilibus legibus urbem administrant. Hanc urbem fluvius Dvvina amplissimus, ex [illegible] regione Russiae, Moschovitae Duci subjecta, ortus una cum [illegible], & duobus ultra Rigam mare amplissimus [illegible] exoneratur. Per hunc naves ex mari, de ultramarinis regionibus, utpote Suecia, Dania, Hollandia, & caeteris repositis provinciis, appellant. Ex Russia quoque & Lituania cineres, asseres, ligna caesa & levi-

levigata omnis generis ad naves fabricandas, frumentum quoque g[illegible] copia, & caetera, importantur. Magnumque hac in urbe & celeberrimum est emporium. quamvis enim duobus milliaribus a mari distat, naves tamen omnigenae facillime de [illegible] sub ipsa maenia urbis veniunt & redeunt.

Hae vero arces, civitates & praefecturae, Capitaneatusque, in hac Leiflandiae sive Rigensi provincia, continentur. Videlicet

D[illegible], arx inexpugnabilis natura opere[illegible] loc[illegible] Mari adjacet, in ostio Dvvenae [illegible] duobus a Riga milliaribus sita, praesidio[illegible] Polon[illegible] munita. In ea omnes naves ex ultramarinis regionibus ad Rigam venientes, merces indicare, teloniaque persolvere, coguntur.

Brokaus munitio inter Rigam & Dunamunt, ad Dvvinam condita. In ea quoque omnes naves [illegible]tur. Hae autem duae arces Rigensibus maxime invisae sunt.

Kircholm, arx murata ad Dvvinam fluvium, duobus [illegible] a Riga sita, in orientem procedendo.

Hae quoque arces Dvvinae impendunt.

Vxul, arx desolata, curia tamen in ea, ubi Praefectus manet, extructa. A Kir-

cholm duobus miliaribus abest. Crudelem id quondam conflictum, & hominum stragem insignem, cumulus ossium ingens congestus testatur.

Lenvard, arx ab Vxul quatuor miliaribus ad Dvvinam sita.

Ascherad, olim Palatinatus: arx ad Dvvinam munita. Moschovitæque ab ea aliquoties repulsi sunt. Quatuor miliaribus à Lenvarda abest.

Nitavv, Sesvegen, Georgenburk, Levvborg, Rossiten, Lucen, Luden, Nevenhul, arces muratæ absque civitatibus.

Duneinborg, arx ad Dvvinam munitissime sita. Commendator sive Palatinus eo olim Magistratu omni prędebat.

Segevolt, arx & civitas, olim ordinis Mariani altero primo a Magistro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, videlicet Levvbarg, Nitavv, Georgenburg, & Choen castris.

Ares, arx, VVolmer civitas & castrum Hermes arx quatuor miliaribus à Pernavva & Phelin.

Has supradictas omnes arces, & civitates, cum suis Palatinatibus, & Pręfecturis, invictissimus rex Poloniæ possidet: excepto Marienburga castro, quod Moschoviæ Princeps occupavit. Adzel autem & Rodempeus, à Moschovitis exustæ & desolatæ sunt.

Ar-

Archiepiscopatus Rigensis.

IN eodem territorio Rigensi, Rex quoque Poloniæ omnes arces, civitates, Capitaneatus, & Præfecturas, Archiepiscopales possidet.

Kokenhaus, arx, & civitas, natura & opportunitate loci munitissima, ad Dvvinam fluvium sita, cæterarum Archiepiscopi arcium principalis.

Vxul, Lenuard, supranominatæ arces: Krevvburg, Landon, Seluegen, Schamborg, Serben, Conemburg, arx cum civitate, Salis, Vansel, Dalen, Iencel, Trevden.

[illegible]ten, arx à Moschovitis desolata: Cremon, castrum olim Capituli Metropolitanæ Ecclesiæ Rigensis.

Sancel, arx apprime munitissima, mari adiacens, ad Archidiaconatum Rigensem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & civitates, enumeratæ, Regi Poloniæ subsunt.

Arces non cum prædicto Archiepiscopatu hæ sunt. Nocurosen, Rosenberg, Marian, Pi[illegible]kiel, Roppe, Nabi[illegible] Ener & Berlen. Earum domini, Polono Regi obtemperant.

Epi-

Episcopatus Derptensis.

Derpt, sive Torpatum sive Derbet, insignis urbs Episcopalis, & arx in colle munitissima, urbi impendens. Haec anno Domini 1558, ab exercitu Moschorum Ducis, violenta oppugnatione, cum tota circumiacenti provincia, capta est. Hae vero arces ad hunc Episcopatum pertinebant: Falcanavv, castrum, & monasterium insigne, Neuhaus, 18 milliaribus à Derpt sita, Rutenis contermina. VVerbeke, Oldentorn, K[illegible]epe, Verpech. Nobilium arces in hoc Episcopatu quatuor praecipuae erant, videlicet, Olssen, Kandlickel, Raden, Cu[illegible], sive Regental, omnesque à Moschorum Duce cum Episcopatu subjugatae sunt.

Episcopatus Habselensis & Ozelensis.

VVieck tzland a regio ad Habselensem Episcopatum cum suis arcibus & civitatibus pertinebat, quae quatuordecim miliaribus in longitudinem, duodecimque in latitudinem patet, mari Germanico adhaeret, & has arces complectitur, quas Svvetiae rex una cum regione possidet.

Habsel, arx principalis cum civitate, in qua est Ecclesia Cathedralis. Eam rex Svvetiae ad deditionem coegit.

Lode

Lode arx munita, quam Dux Curlandiae Gothardus Ketler a Svvetensium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormenta ademerat, sed postea ab eisdem capta est.

Lenal castrum, & civitas, in qua est insigne virginum monasterium, nunc praesidiis Svvetensium tenetur.

Fiezkel & F[illegible] arces, a Moschovitis exustae & desolatae sunt.

Verder arx munitissima, ad fluvium Zundam sita, a [illegible] Cruciferis, Livoniensibus destructa & desolata est.

Ozilia insula in mari Germanico, aliquot à littore miliaribus sita est. Ad Ozelensem Episcopatum pertinebat. Arce & civitates duas munitissimas habet, eas Cruciferi regi Daniae prodiderunt, quas nunc Magnus eiusdem Regis Daniae frater possidet, Episcopatusque titulo tenet. Harum arcium una Arnsburg, altera Sonenburg, appellatur.

Curlandia Regio.

Haec regio in Livonia sita. A Septentrione maris Baltici sinu, ab Occidente vero, ubi Prussiam contingit, pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur. A Meridie Samogitiae confinis est, Regique Poloniae subest. sed eam Gothar-

dus

Kietler, regis gratia & benignitate tenet, tituloque ejus utitur. Has civitates & arces complectitur:

Vinda, arx cum civitate & Palatinatu, Polonis Kieś dicitur. In ea Magistri sedem suam habuerunt, & Comitia conventionesque celebrare soliti erant: nunc Polonicis præsidiis tenetur, administrante illustri & magnifico domino Joanne Chodkievvicz, Generali Samogitiæ, & supremo Gubernatori Livoniæ, ac magno Marschalco Magni Lituaniæ Ducatus.

Goldingen, arx & civitas cum districtu amplo.

Grubin & Candaph, arces cum præfecturis ditissimis.

Tuczkom, Sabel, Durbin, Atempod, Shruden, Frauemburg, Allangen, arces. Nevvburg, castrum in finibus Samogitiæ.

Episcopatus Curlandiæ septem arces continet, quas Magnus Regis Daniæ frater possidet. Episcopatusque titulum sibi usurpat. hisque nominibus hæ arces nominantur. Edvvalen, Piltnen, Hasenpot, Angermunde, Dondangen, Neühaus, & Ambothen.

Semigalia Ducatus.

HIc Ducatus Curlandiæ adhæret. A Meridie Lituaniæ contiguus est. Hasque arces continet. Solemburg arx & præfectura, Bausemborg, Doblin, Nitauvv, arces cum districtibus. Civitates nullas habet. Totumque territorium, ut a cum arcibus enumeratis Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia & benignitate commissum tenet.

Estlandia Ducatus.

EStlandiæ, sive Estoniæ Ducatus, mari Svvetiæ à Septentrione adhæret. Has arces præcipuas cum civitatibus & præfecturis complectitur

Felin, arx & civitas munitissima. Vna cum ultimo Magistro Livoniæ Vilhelmo Furstemberg, feudali Regis Poloniæ, à propriis militibus stipendiariis Germanis Moschorum Duci dolo prodita est. Civitas ipsa exusta, arx vero præsidiis Moschoviticis munita, unaque cum districtu, sive Palatinatu, Moschorum Duci subest. Magister vero inde captus, Moschoviam abductus, in vinculis spiritum exhalavit. Atque hunc extremum exitum Magistri Livonienses habuere.

Lais & Talczkofen, arces, à Moscho quoque occupatæ sunt.

Tarnest, sive Taurus, arx munitissima, præsidiisque Moscho[illegible] provisa. A Lituanis, Duce exercitus illustri & magnifico domino Nicolao Radzivil Palatino Vilnensi, pulveribus bombardariis suppositis ejecta, & cum Moschovitis [illegible] & impetu pulveris volantibus, eversa est. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata & exusta, Lituani [illegible] Moschorum abductis, quibusdam occisis, velut Tartari, arce desolata relicta & non occupata, nec munita, [illegible] anno Domini 156[illegible], Iulii ultima.

Operpal arcem exercitus regis Poloniæ exussit & desolavit.

Has autem in hoc Ducatu arces rex Poloniæ possidet.

Karxhaus, Helmeth, Rugen, Parnavam, arcem insignem & munitam, cum civitate, mari adjacentem. Hæc à Svvecorum rege primum occupata erat, sed postea a Polonis inopinate capta in ditionem Regis Poloniæ cessit.

Vir-

Virlandia.

Territorium hoc Livoniæ inter Orientalem & Septentrionalem plagam situm, a Septentrione Baltici maris sinu terminatur, ab Oriente Nerva fluvio celebri, ex lacu Pleibas emergente, & in mare Balticum ingredienti, alluitur. A Meridie Estlandiæ, ab occasu Harriæ conterminia est. Et octo[illegible] longitudinem, à Nerva fluvio ad Revaliam usque extenditur, hasque arces complectitur.

Nerva, arx & civitas insignis, munitissimaque, ad fluvium eiusdem nominis sita. Ex adverso [illegible] alteram [illegible] arcem à Moscho erectam, Iuanovv Gorod [illegible] habet. Atque illi [illegible] prædictus Nerva, has arces interfluens, Moscorum & Livoniensium imperium olim [illegible]tabat.

Tolczeburg, arx ad sinum maris Baltici, inter Nervam & Revaliam civitates æquali distantia sita.

VVesenburg, arx & capitaneatus.

B[illegible], olim arx Episcopi Revaliensis erat. Ais quoque, & Est, duæ arces nobilium Livoniæ, una Roberti a Gilsen; altera Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum suo territorio Moschorum Princeps occupavit.

Harria

Haria Provincia.

HAria juxta mare Svveciæ sita, in longitudinem sedecim miliaribus, & octo in latitudinem, extenditur. Cum Virlandiæque territorio pro Ducatu computatur.

Hæ arces in ea sitæ sunt.

Revalia, urbs celebris cum arce munitissima, ad sinum maris Baltici condita est. Sede Episcopali clara. Sub Rege Poloniæ à Svveciæ Regis exercitu occupata. Monetam Revalienses propriam quadrangularem cudunt. Revaliensis Episcopus arces aliquot sibi subjectas possidebat, in civitatem tamen nullum jus imperiumve habebat, sed Magister ordinis eam administrabat.

Badis, castrum & monasterium insigne, Suetenses inopinata irruptione ceperunt.

Fegueur, arx olim Episcopi Revaliensis. A Moschorum duce expugnata nunc tenetur.

Gervenlandia Ducatus.

GErvenlandia regio mari adjacens, septem miliaribus in longitudinem, sex in latitudinem patet. Frumenti & cæterarum rerum ex terra nascentium feracissima. unam arcem, Vitenstein dictam

ctam, principalem, cum pagis & curiis compluribus nobilium, habebat. Eam sub Rege Poloniæ, Suetensium Rex occupavit, Bialykamien, id est, albus lapis, Polonis dicta. In his territoriis sive Provinciis Livoniæ prædictis (quæ etiam pro ducatibus computari possunt) variæ sunt multarum gentium linguæ: plebs ipsa Livonica tribus fere linguis (non multum tamen a se differentibus) utitur, ad Lituanicumque idioma magna ex parte alludant. Barbarie & moribus incultis rigent. Lituanis & Samogitis ob vicinitatem in omnibus persimiles sunt. Vestitu vili, coque ut plurimum cinericio, ad Germanicum habitum alludente, utuntur. Ex tiliæ libro, more Lituanorum & Rutenorum, coturnos connectere solent, vel ex jumentorum pellibus, una cum setis detractis. Fœmineus sexus in pagis, more gentis Cyganorum (vel ut quidam volunt, Cyreneorum) singularis, vestiuntur, vestitum [illegible] plumbi, cupri & [illegible] exornant. Indusia quoque, circa colli [illegible], annulis intertexturisque variis ornant.

Crinibus passis mulieres vetulæ & virgines omnes promiscue incedunt. Capitis ornamenta quædam, mire ex globulis quibusdam contecta ad similitudinem

dinem unionum gemmarumve, varii coloris, gestant. Omnes fere matronae, sagae & incantatrices peritissimae sunt, artibus magicis supra modum deditae. Pane vilissimo teterrimoque, & cibariis simplicissimis, utuntur. Frumenta omnis generis, trituranda excutiendaque, perinde ut Lituani, primo in camino una casa, ad id praeparata, fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt. In ollis figulinae artis nequaquam, sed in lebetibus aereis, cupreisve, in pagis & civitatibus coquunt; neque enim ollam argileam ullibi per totam Livoniam videre licebit. Paleis quoque truncatis, vulgus magna ex parte cum farina siliginis mixtis, utitur. Et quamvis misera gens fuerit, supra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad caedes patrandas prompta. Polonos, Lituanos, Rutenos, caeterosque extraneos, Regi Poloniae militantes, (extra Germanos, quorum sub iugo olim fuerunt) maxime invisos habent, eosque depraedatores & comestores [illegible] calamitatem appellant, & ubi possunt, quoscunque milites astu circumventos & incautos opprimunt. Uni vel duobus viris transitus difficilis est, praecipue si apud agrestes pernoctaverint, nam somno oppressos, magna ex parte trucidant suffo-

suffocantque. Diversoria in hac regione rara vel penitus nulla reperiuntur, sed ad curias & praedia viatores divertere, ibidemque pernoctare solent. Templa quoque rarissime, nisi in arcibus, visuntur.

Cives & Nobiles omnes Germani sunt, Germanisque moribus & idiomate utuntur. Foemineus sexus pallia nigra, communiter capiti imposita, ad talos cum frequentissimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, sed contractos crines, quos maxime nutriunt, vel ad id praeparatos adaptant, tam matronae quam virgines capiti circumnectunt. Pileos sive biretos quadrangulares, more Cardinalium Romanorum, gestant: quidam [illegible] cum zelamine, elato tecto, fronte ac capite tegente, utuntur.

Sponsa cum ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotunda & in altum prominente ornatur, omnibusque virginalis & matronarum choris rubeis palliis vestitas, longo ordine praeit & sequitur. Cervisia ex hordeo & lupulo passim in pagis & civitatibus gustu amarissima, maxime differente a caeterarum regionum cervisia, utuntur [illegible] & Omnes Germani regionis incolae, hunc potum suaviter perbibunt.

Sili-

Siliginis & frumenti Livonia dives est; adeo ut exteræ quoque & transmarinæ nationes, Lubeca, Amsterdam, Olandia, Dania, Svveciaque, ejus ubertatem percipiant, ad quas grandi copia frumenta è Livonia deportantur. In Livoniam quoque ipsam ex Russiæ Lituaniæque regionibus, fluvio Dvvina & Nerva, lingo & id genus rerum plurimum advehitur. Pecoribus & jumentis domesticis omnis generis abundat; lacubus, fluviisque piscosis, & sylvis ad venationem idoneis referta, in quibus habet ursos, alces, vulpes, lynces, marturos, castores, & omnis generis animalia. Lepores in Livonia mutant æstate & hyeme colorem, perinde ut Helvetius in alpibus. hyeme sunt albi, & æstate cinerei. Inferunt & Moschovitæ pelles ursarum albas in Livoniam, quas ex frigidissimis Septentrionis regionibus, maxime ex Dvvina provincia Oceano glaciali adhærentis, acquirunt. Religiosissima gens Livonica, post susceptam Christianam fidem, Romanæ Ecclesiæ ritum ardenter observans erat. Domini etiam ordinis Teutonici, & ipse Magister, priusquam ad Lutheranismum defecerant, religiosa pietate diligenter ecclesias regulas, in moribusque & habitu cultum decentem, observabant. Divorum delubra pie

pietate & pulchritudine decorabant, quæ hodie à Lituanis pene demolita & desolata videntur. ditionemque suam ab omni incursu barbarorum strenue, summa cum laude vindicabant. omnia denique illis ex voto (benignitate divina propter religionis antiquæ observantiam prosperante) cedebant. & Moschum barbarum, potentem hostem, à finibus suis sæpissime summa cum victoria propulsabant, prout ex his duobus præclaris & victoriosissimis certaminibus, quæ nobis explanare lectori haud ingratum visum est, apparebit.

Ab anno, quo lux divina, humana in specie cœlitus mundo affulsit, 1501, Magnus Moschoviæ Dux, Livoniensium castrum Neuhaus, in provincia Derptensi, acerrime oppugnabat. cui oppugnationi ipse sua persona cum trecentis millibus armatorum intererat. Demum post diuturnam & acrem obsidionem, crebrasque irruptiones, mœnia & propugnacula diruta labefacere incipiebát: obsessi etiá defatigati, & viribus exhausti ac destituti, divinæ propugnationi & tutelæ humiliter sese submittût. ipse etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, in somnis ante aram quandam prostratus, flagranti corde orabat ut Deus in tam deplorato rerum statu sibi fuis-

tuis suæ auxiliari dignaretur, felicemque gratis olim sidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis discutiente, cum Moschovitæ certam jam arcis expugnationem sibi promitterent, Præfectus ille e precibus exurgit, arcuque arrepto telum cum cuspide præacuta, è fenestra propugnaculi in medium exercitum Moschovit. ejaculatur, &, aspirante conatibus Deo, ipsius magni Principis cor lethaliter transfigit. Concurrunt trepidi Moschovitæ dominumque exanimatum levant, & cum magno ululatu deplorantes funestissimum casum Domini sui, relictis castris & arrepto cadavere, in Moschoviam, fuga sibi consulentes, pergunt. Livones ex arce sese proripientes, hostes fugientes persequuntur, per agrosque, sylvas & pagos, palantes assecuti trucidant, obruunt, telisque transfigunt; & videntes mirabili memorabilique modo numinis auspicio se liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Basilica arcis ad altare appendunt. Solebatque in eo templo cultus divinus magna pietate & devotione peragi. Sed postea anno Domini 15[illegible] Lutheranis dogmatibus assumptis, nullum pristinæ pietatis vestigium conspiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat, donec

nec tandem anno Domini 1558, Ioannes Basiliades modernus Dux Moschoviæ, eadem arce potitus, religionem quoque Lutheranam immutavit.

Aliud celebre & perpetua memoria dignum prælium Livones contra Moschoviæ Ducem gesserunt, anno 1500, sub ordinis Teutonici Magistro, Domino VVoltero à Pletéburg. Qui cum Moschis bellum inferre statuisset, publica jejunia & solennes litanias, secundum morem Ecclesiæ Romanæ, instituit, nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholicismo transversos egerat. Menseque Septembri, paulo post nativitatem Mariæ Virginis, exercitum ordinat. Rigensis quoque Archiepiscopus mille Germanos equites adducit, Torpatensis Episcopus quingentos, Revaliensis & Habielensis itidem quingentos simul, ita ut magister Livonius septem haberet Germanorum equitum millia, & quinque millia Curonum pedestrium, (qui populi sunt Livoniæ, in regione quæ Curlandia dicitur.) Hoc cum exercitu Magister Russiam finitimam Moschoviæ Ducis invadit, arcesque & oppida quædam expugnat. Inde ipso exaltationis sanctæ crucis die ad urbem Pscoviam exercitum ducit. Iuxta hanc sita est planicies duorum miliarum latitudine patens, in

 quam

quam cum devenerunt, obviam illis procedit Moschoviticus exercitus, centum millia armatorum (in duodecim acies distributus) continens. His adjunctæ erant Tartarorum copiæ, barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magister, ubi aut turpiter fugiendum aut ingenti cum animo adversus tantum exercitum, barbarie & armis formidabilem, procedendum videt, fortunam victoriæ spe retinens, aleam belli tentare constituit, &, animis suorum confirmatis, classicum canere jussit. Moschovitæ quoque ex adverso signa tollere, patrioque more tubas inflare, & timpanulas (quas parvas singuli præfectorum habere solent) pulsare cœperunt. Magister Teutonicus, globos tormentarios sclopetariosque, velut crebra continuaque tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, strepitu, armorumque corulcatione, utrinque concurrunt. Tartari & Moschovitæ, arcubus & sagittis assueti, densissimo creberrimoq; telorum jactu æthera obumbrant, quæ tamen emissa aërem tantum verberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fusi fugatiq; fuere, duodecim Moschorum acies centum millia conficientes, viribus animisq; recentes succedunt. Teutones cæsis Tartaris, ubi bellum re-

cru-

crudescere sentiunt, quanto majorem hostium vim prioribus succedere vident, tanto majoribus animis in hostes irruere, & velut ab integro nova virtute resumpta, ingenti cum fremitu, cæsim punctimque, vergente jam ad vesperam die, confligunt. Ex Moschovitis qui superarant, fuga sibi consulentes, in Pleskoviam se receperunt. Prælio itaq; diremto, compertũ est, ex Teutonicis unum duntaxat desideratum, compluresq;, sed non lethaliter, vulneratos. Moschovitarum vero & Tartarorum circiter centena millia trucidata; ita ut duobus milliaribus cadavera passim prostrata jacerent: triginta vero millia fuga elapsi sunt. Memorabilis sane triumphus, & sempiterna memoria dignum singularis virtutis & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade suorum Moschorum Dux Basilius Ioannides audita, summo stupore admiratus, tantum exercitum à tam exiguo tam turpiter cæsum & prostratum, ad quinquaginta annos cum Teutonicis inducias confestim firmavit. Rutheni vero & Moschovitæ ab eo tempore Teutonicos ferreos viros appellabant.

Ex his igitur felicissimis & victoriosissimis duobus Livonorum cum Moschovitis præliis (quamvis & alia varia eventus prælia inter eos utrinque evenie-

 bant)

bant) appareret, quod Livonienses, ordoque Teutonicus, priusquam à Catholicismo descisceret, manu divina contra quosvis incursus hostium propugnabantur, omnibusque rebus ex terra nascentibus, & cæteris fortunis, copiose affluebant. Vbi vero Lutherana dogmata amplecti anno Domini [illegible] cœperunt, pietatem & religionem avitam, cum omnibus virtutibus, una extinxerunt. Postea variis & diversis plagis omnes passim gravissime attriti sunt, adeo ut universa [illegible] in vindictam eorum conspirasse viderentur. Terra enim regionis, quæ [illegible] frugum & fructuum leguminumque feracissima erat, victum [illegible] denegabat. Aquæ etiam lacusque [illegible] piscosi nullos pisces dabant. Aer quondam saluberrimus, hominum saluti à Deo concessus, in venenum & contagium conversus erat. Igne etiam & ferro Moschovitæ universam Derptensem Provinciam crudeliter vastabant. Sed Teutonici fratres nobiles, & cives, hujus afflictionis culpam, & numinis offensam Catholicis imputabant.

De

De intestino & civili Livoniensium bello, & causa expeditionis Regis Poloniæ contra Magistrum Livoniensem.

Magister Livoniæ, cum omnibus Teutonici ordinis fratribus & equestri ordine, post Lutheranismum susceptum, Archiepiscopo Rigensi collegæ suo, ob non susceptum dogma Lutheranum adversabatur. Hic autem Archiepiscopus ex illustri prosapia Marchionum Brandeburgensium [illegible] Marchionis Brandeburgensis [illegible] Magistri Teutonici ordinis, & postea Ducis in Prussia, nepósque Regis Poloniæ.

Magister itaque, Comitiis generalibus celebratis, consilio & [illegible], Archiepiscopum bello appetendum esse, in quod totus ordo & nobilitas cum omnium suffragiis consenserant. Episcopus quoque Torpatensis Hermannus, qui erat inconstantis animi, facile ad oppugnandum Archiepiscopum inductus est. Revaliensis etiam & Habtelensis Episcopi, Magistrum metuentes, facile [illegible] ejus concesserunt. Et ita universa Livonia in Rigensem Archiepiscopum hostiliter conspiravit. Anno itaque [illegible] paulo post natalem divi Ioannis Baptistæ,

 [illegible]

ordinis Teutonici Magister, Vilhelmus Furstemberg, exercitum cum Commendatoribus conscribit. tres quoque Episcopi prædicti copias suas eidem conjungunt. Sicque instructissimo exercitu, & magno cum apparatu, Rigensem Provinciam hostiliter invadunt. Archiepiscopus Rigensis tametsi defensionem meditaretur, & magnam nobilium partem sibi adjunctam haberet, infirmior tamen erat, & viribus impar, ut tanti exercitus vim sustinere & propulsare neutiquam posset. In arcem itaque Cokenhusen, natura loci munitissimam, in edita rupe constructam, cum suis profugit. Magister vero eum cum universo exercitu [illegible] gravi obsidione oppugnabat, tormentis machinisque bellicis muros fatigans. Sed neque tormentorum crebra tonitrua, neque varios hostium impetus muros labefacere poterant: sola fames & inedia obsessos ad deditionem compulit. Octavo itaque obsidionis die, portis adapertis, Archiepiscopo jubente, hostibus se dederunt. Ordinis Teutonici Magister Archiepiscopum, non ut [illegible] Provinciæ & urbis Rigensis consortem, [illegible] prosapiæ Brandeburgensis Marchionum Principem, non ut Prælatum & [illegible] maritem, sed velut barbarum hostem tractat, contumeliis &

& probris ludificatur omnibusq; oppidis, arcibus & pagis mulctatum, carceri mancipavit, totoque anno vinctum detinuit.

Rex Poloniæ Sigismundus Augustus, ubi id ab ordinis Marschalco, quem Magister bonis omnibus spoliatum eo quod bellum contra Archiepiscopum dissuadebat, expulerat, rescivisset, nepotis sui servilem captivitatem ægre ferens, Episcopum quendam in Livoniam ad Magistrum destinavit. Qui cum multis rationibus de liberando Archiepiscopo nomine Regis coram Magistro ageret, Magister neque excarcerandi Archiepiscopi nec componendorum dissidiorum spem præbuit. Itaque Legatus re infecta ad Regem revertitur. Qui, ubi operam suam irritam cognovit, ordinis Magistro, omnibusq; ejus auxiliariis, bellum denunciat. quo nuncio accepto, confestim magister ingentem thesaurum in Germaniam ad exercitum eidem conscribendum, mittit, adductaque sunt aliquot millia equitum & sex vexilla peditum Germanorum in Livoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infestis signis in Livoniam contendit: equitum simul & peditum armatorum virorumque electissimorum centena millia, cum tormentis, amplissimaque bellica supellectili, procedunt. Ordinis Magister

 tunc

universos quos habebat præfectos & commendatores Regi opponit. Episcopi quoque tres, Derptensis, Revaliensis, & Habiolensis, copias suas eidem conjungunt. Itaque ordinis Magister tunc temporis habebat Germanorum equitum septem millia & sex peditum vexilla, bene armatos, præterea etiam agrestium aliquot millia Livonorum. Sed Magister, Polonorum validissima lectissimaque manu conspecta, victoriæ spem prorsus abjecit, legatumque ad Regem, qui prope in armis erat, ocius destinavit, prælium deprecando, & pacem humillime efflagitando. Rex clementer & benigne respondit, Nisi viduas, pupillos, orphanos, & inopes, innocentesque colonos misereretur, nullo pacto pacem secum Magistro initurum; sed ut Magister ordinis agnoscat, (inquit) me sanguinis aut belli sitientem non esse, ipse, si pacem expetit, hac ad nos intra [illegible] horarum spatium accedat, Principemque & Archiepiscopum Rigensem una adducat de [illegible] pacis & concordiæ rationem habituris. Teutonicus Magister hoc responso accepto, confestim Archiepiscopum, qui non longe aberat, custodia liberatum & e vinculis educi jubet. Anno itaque trecentis equitibus comitantibus stipati, ad regem veniunt. Ibi cum ultro citroque de pace

pace ageretur, tandem concluditur, ut Magister ordinis Archiepiscopum in pristinum statum restitueret; omneque damnum & detrimentum eidem illatum resarciret; præterea Regi Poloniæ stipendia in milites erogata persolveret. Graves hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones, attamen Magister, ne [illegible] graviores pateretur urgente, consensit, & secundum pacta omnia persolvit. Postea Archiepiscopo prædicto e vivis decedente, Rex omnes arces, civitates, pagos, & cuncta ad Archiepiscopatum pertinentes, jure proprietatis in Livonia occupavit. Magistro quoque prædicto a Moschovitis in arce Fellin per proditionem [illegible] capto, & in Moscovia in vinculis mortuo, tota Livonia cum suis Provinciis in jus Regis Poloniæ cessit. Atque hic ultimus Magister ordinis, Vilhelmus Furstenberg, Magisterium, Teutonicorum atque fratrum Crucigerorum in Livonia ordinem, terminavit absolvitque, finemque supremum imposuit.

EX HONORIO, DE INTERREGNO POLONIÆ, ANNO 1587, HORATII SPANOCHII DIVINATIO.

Regum vitam & mortem, cum in manu Dei utraque sit, & à divina providentia, quæ nunquam errare potest, proficiscatur, quin semper opportune accidat, dubitandum non est. Humanus tamen intellectus, quin ex rerum effectibus eliciat argumenta, ac ratiocinetur, fieri nequaquam potest.

Equidem mors Stephani Batorii, qui ultimus Poloniæ fuit Rex, illi regno plurimum detrimenti attulit, ideo quia Princeps ille virtutibus excellebat. Christi religionem in [illegible] abat, externa pericula amovebat, intestinis bellis occurrebat.

Moschus jampridem Ducatum Pollocii Polonis in finibus Moscoviæ constitutum, & Livoniam ac Severiæ ducatum, item Smolenskum, Lituaniæ membra, eripuerat: quas provincias Rex Stephanus magno studio vindicare conatus est, recepitque Ducatum Severiæ, ac Smolenskum, dumque pro cæteris urgebat, pax anno 1582 conclusa est per P. Possevinum ad novennium, quæ deinde ad

quadriennium à Rege Stephano limitata est. quod equidem belli prosequendi erat argumentum. Hujus autem morte Moschus non tantum designatum bellum amplius non extimescit, verum etiam, nisi in locum defuncti rex alter substituatur paris virtutis, Ducatus illos, qui ad Lituaniam, Coronæ Poloniæ jam conjunctam, spectant, denuo recuperaturus est adjutus præterea schismaticis, qui Podoliam & Russiam incolunt, & Polonicum dominatum à cervicibus suis cupiunt depellere. Sola Stephani Regis virtus Tartaros, perpetuis excursionibus Russiam, trajecto Borysthene, infestare & Leopolim usque depopulari [illegible], [illegible], & aliquando invadere ausos, profligavit. Turcarum Imperator anno 1584 ab eodem Stephano petierat, ut juxta veterem consuetudinem certum militum numerum sibi concederet profecturo ad bellum Persicum. quod Rex negavit, injungens, Ad aquilam Polonicam nuper deplumatam atque inertem, jam pennas suas recepisse, jamque juvenescere, & ungues rostrumque exacuisse, adeo ut se nationemque suam egregie defensura sit. Turcæ consuetas in Poloniam incursiones valde remisere, postquam anno 1584 Poloni multa castella diri-

puerant, & præsidiarii milites Cosasci nuncupati, Setgam Turcarum arcem deprædati sunt: quo facto hostes parum commoti, quędam tantum capita factionis illius perivere, & Polleda [illegible] quendam Polonum, qui equorum coemendorum gratia Constantinopoli degebat, interfici jussere: quia in re modestius egere, dubio procul propter eximiam Stephani regis apud ipsos existimationem. Rex Sueciæ ducatum Lituaniæ, ac Livoniæ, nec non dotem Elisabethæ reginæ uxoris suæ, cum ingenti pecuniæ summa quam Regi Sigismundo Augusto commodatam fuisse constat, prætendit, neque tamen regnante Stephano quidquam attentavit. Hinc ergo constat ubi Polonorum Respublica a tot Principum diversorum ac finitimorum juribus ac prætensionibus, nunc præsertim, cum destituta est rege cuius fortitudo atque charitas considerationem mercatorum exterorum excedebat.

Regni dissensiones multæ sunt. Prima religionis causa non modo nimis habenda est, & mala plurima parere solet. Primo etenim discordes fiunt Sæcularis atque Ecclesiasticus ordo. unde aliæ permultæ sequuntur calamitates cuius modi est diminutio auctoritatis Episcoporum & Metropolitarum, Ecclesiarum profanatio, sacro-

sacrorum bonorum usurpatio, sacerdotibus alimenta denegantur, decimarum exactio impeditur, sacrorum hominum persecutio admittitur, injuriæ denique adversus proximum & [illegible], imo & Deum, commissæ, non castigantur. Alterum incommodum ex hac religionis diversitate est, quod diversitas inter populos sectas & opiniones dissensionem parit, quæ non modo in provincias, in civitates, in domos penetrant, sed etiam patrem & filium, virum & uxorem interdum dirimant, absque ullo aut naturæ, & politicæ, aut communis pietatis, & Christianæ charitatis respectu. Tertium est, quod hujusmodi libertatem conscientiæ adstruunt, quæ postea libertas regibus damnosa, naturæ humanæ, juramentis ipsius regis obsistunt. Cum enim libidine sua ducantur, nullamque legem aut consuetudinem observent, regia quoque edicta flocci faciunt.

Altera discordia est ex animorum propensionibus, quibus Poloni in diversas partes distrahuntur: nam cum Corona sua electiva sit, plerique Principum ad eam adspirantes eorum animos sibi devincire curant. quod pluribus efficiunt modis, sed præsertim occasione peregrinantium: nam cum juventus Polonica mirum in modum peregrinationibus dele-

delectetur, ad diversorum Principum imperia advehuntur, ubi summam experti humanitatem, mox in patriam reduces, coguntur ob beneficiorum memoriam Principis benemeriti partes favere, quod studium grati sui animi significationem nullo aptius tempore, quam in interregno, exhibere queunt, cum scilicet singulorum vires & auctoritas adæquatur: unde fit, ut animorum hæc discretio, quæ vivente rege reipubl. nequit offendere, propterea, quod natio hæc Principi suo fidelissima putatur: sed nihilominus hæc animorum distractio, & exterorum amicitiæ, inter eos aliquam forte simultatem pariunt.

Tertia in regno dissensio est ordinum Senatorii & Equestris: ad quam rem melius percipiendam ignorandum non est, etsi Nobilium singulorum ea sit mens atque cura, ut libertas communis sit omnibusque æqualis, tamen post se necessitatem introduxisse, ut ii, qui in reguminis administratione constituti sunt, majori floreant auctoritate, ac omnium existimatione: ideoque horum superior dignitas duobus gradibus insignitur, videlicet Palatinatu, & Castellanatu: alter provinciis præest, alter civitatibus. Quoniam vero Reges, qui anteactis temporibus illud sceptrum tenuere, hos digni-

dignitate eminentiores pauciores ad publicas consultationes convocarunt, etsi iis inconsultis jubere, ac disponere, præmia distribuere, ac punire pro arbitratu suo poterant: paulo temporis progressu invaluit mos & consuetudo, ut viri dignitatibus hisce conspicui unum corpus constituant, quod Senatorius ordo nuncupatur. Reliqua nobilitas magnum quoddam est chaos ob regni amplitudinem. Quoties autem constitutiones ac decreta aliqua publice statuenda sunt, tenentur Palatini suos provinciales nobiles congregare in civitatem aliquam, ubi tractandis rebus propositis suam singuli auctoritatem, arbitriumque & consensum, aut dissensum rei decernendæ adhibeant: & juxta majorem nobilitatis partem stabilito decreto, eliguntur procuratores terrestres, Nuntii nuncupati: qui simul cum aliis ab aliis provinciis pariter deputati ad locum ubi Regis arbitrio comitia generalia celebrantur, conveniunt. & conventus ille Equestris ordo dicitur, primo ordini inferior dignitate, sed auctoritate æqualis: qui circa fere semper Senatorii ordinis opinionibus atque approbationibus contradicere atque resistere consuevit. Causa discordiæ inde proficiscitur, quoniam Senatores id unum respiciunt, ut regiæ volun-

voluntati obsecundent: nam a Rege honores & opes consequuntur. at Equestris ordo bonum publicum respiciens, sibi persuadentes, nisi obsistant Senatoribus, libertatem suam perditum iri, & invalituram tyrannidem, hincque ordini Senatorio, quoad possunt, advertantur.

Quartum dissidium est familiarum nobilissimarum, ac minus nobilium, inter quas familias parum convenit: proinde si ad aliquem ex iis ipsis eligendum veniretur, magnæ in interregno turbæ cieri, atque errores committi possent.

Postrema discordia est provinciarum, veluti Lituaniæ, Russiæ, & Prussiæ, nobilitatis [illegible] ægre ferentibus, cum ipsi potentiores esse sibi videantur, regia Polonis. Rex autem Stephanus omnes has discordias egregie calleas, curabat, ut eas omnes consopiret. Nam ad primum Religionis incommodum [illegible], omnes hæreticos ex regni dignitatibus exigebat, aulam suam abominabili hac peste purgabat, ædificabat ecclesias, Collegia erigebat, piis locis reditus assignabat, bene meritos homines ad gradus Ecclesiasticos provehebat, decimarum exactionem concedebat, denique in generalibus Comitiis punctum Religionis ante omnia determinari curabat. futurisque electionibus formam

formam præscribere conabatur [illegible] [illegible] protegens ac [illegible] vero atque [illegible] pene extinctæ erant, [illegible] cum Grodnam civitatem in finibus Lituaniæ atque Poloniæ sitam, perpetuam fere sibi regiam delegisset [illegible] provinciæ gratificari, & ad justitiam [illegible], & ad auxilia ferenda, æque commodum se habebat, utramque [illegible] fovebat. In monetis quas post pacem [illegible] cum Moscho excudi jusserat, altera utraque Respublica [illegible] esse Livoniam & P[illegible]

[illegible]s

quibus moribus utrique parti mirum in modũ satisfaciebat. Quicunque candidatorum a Pontifice promovebitur, is dubio procul omnibus anteponendus erit, ob eam potissimum causam, quia nemo timere debet, à summo Pontifice propositum iri virum regio culmine illo indignum, partim quia S. Sedis Apostolicæ opera, utpote à Spiritu S. protecta, & citra humanos respectus suscepta, digna existimantur patrocinio bonorũ Christi fidelium, imo & ab inimicis S. Ecclesiæ nonnunquam adjuvantur, partim quia vel hinc argumentum desumeretur, cum virum esse revera Catholicum quandoquidem verisimile est, rempub. illam ad hoc præcipue respecturam ut Catholicus eligatur, non modo propter antiquã regni consuetudinem, cui hactenus derogatum non fuit, verum etiam, quia ipsimet hæretici curaturi sunt, ut in talem Principem cadat electio, qui se Catholicum expresse profiteatur, quemadmodũ in præterito interregno clare satis determinatum est, antequam Stephanus Battoreus de Glormenir eligeretur. nam cum inter ipsos ambigeretur, num conducibilius esset, hæreticum hominem eligere, & vererentur omnes, ne ope hæreticorum nomen nobilitatis extincturus esset. Palatinus Vilnensis, qui tunc hæreticus erat, & pertin-

pertinax, qui ob gravem ætatem, rerumq; publicarum experientiam, cunctis venerandus videbatur, consuluit longe magis reip. expedire, ut Catholicus præferretur, inquiens, si secus fieret, cum primum hæreticus regnum adeptus fuisset, & justitiam sinistre administraret, vel tyrannidem occupare vellet, neminem fore, qui ipsum a proposito dimovere posset, nihil enim ille vereretur ministros, quin eos etiam occideret nedum aspernaretur, at si in Catholicum hominem consentiretur, præter conscientiam jur. jurand. contra quod si sic efficeret mansurum in officio ob censuras ecclesiasticas a Pontifice, cui præterea obedientiam præstiturus, & tanquam superiori obnoxius esset.

Pontificii candidati plurimum etiam ad suffragium à senatoribus ecclesiasticis, qui auctoritate pollent & quorum suffragia majoris æstimanda sunt: non modo quia viri doctrina præstantes sunt, & virtutum suarum causa ad eos gradus pervenere, unde ad cæteros persuadendos plurimum valebunt sed etiam quia primi sunt suffragatores, & quia regis locũ tenet archiepiscopus Gnesnensis, cujus in interregno prerogativa est, ut in solio regio resideat, tanquam legatus natus, & primus, præsertim hodiernus archiepisc. Karanoxki, vir innocentia clarus, & erga Pontificem

Sixtum V egregie animatos, quemadmodum promptitudine congratulationis, quam per legatum [illegible], statim atque Pontificatum [illegible] Sixtus adeptus est, testatum [illegible].

Praeterea plerique Senatores & capita nobilitatis [illegible] mendatam respectum & [illegible] postea debebunt, ut sedis Apostolicae parti adhaereant, cum quia [illegible] fidelissimi, atque devotissimi [illegible], quam in re tanti momenti videbuntur conscientiam suam in tuto loco habere, faventes Ecclesiae candidatis: alioquin si electio infeliciter succederet, non solum merito sibi ipsis, suaeq. pertinaciae atque impietati, omne damnum imputare debebunt, verum etiam suae [illegible] causa Ecclesiasticos candidatos provehent, quandoquidem eo casu ministri Apostolici tenebuntur eos Regi commendare, ut ad Senatorias dignitates evehantur, & publicos reditus, quorum collatio ad solum Regem spectat, obtineant. Apud Regem enim nemo efficacior videtur esse debere deprecator, quam Apostolicus minister, utpote qui facillimum habet ad Regem aditum, ac proinde quem mavult, aut dignum putat, minimo negotio juvare potest. His igitur ita se habentibus, nunquam mihi venit

in mentem dubitare, quin Summus Pontifex ministris ac procuratoribus suis mandaturus sit, ut ad eam Coronam Principem commendent benevolum ac fidum partibus suis, vitae integerrimae, religionis amantem, charitatis, justitiae & [illegible], cum ut ab illo omnes boni [illegible] degentes, virtutum exemplum capiant, & in bonitate ita perseverent, [illegible] res pacem ipsorum, atque [illegible] Pontificii [illegible] quia is qui [illegible] Pontifici [illegible] fuerit, [illegible] partes [illegible] quia de re [illegible] sedis Apostolicae [illegible] ex voto ejus [illegible] alioquin [illegible], quotiescunque [illegible] cleri & Ecclesiae agitandum [illegible], [illegible] summa cum difficultate [illegible] ad eaprorationem [illegible] concedenda [illegible] sacerdotes vel [illegible] fas adjuvare [illegible] graves [illegible] Ecclesiasticum ac Secularem. [illegible] praeterea Summus Pontifex [illegible], ne regnum illud ad Principem [illegible] haereticum perveniat, quod [illegible] posse, nobis omnino [illegible] non debemus, non obstantibus regni constitu-

rutionibus, & numero Catholicorum maximo, & cum in præteritis interregnis conspexerimus, hæreticos validis præsidiis munitos nulla vi detineri potuisse, quin perniciosissimum jusjurandum offerrent regi, quo obligaretur conscientiæ libertatem defendere, quemadmodum & juratum est. Quæ res tantum hactenus detrimentum peperit, ut paulo deterius esse videatur, si Regem professione hæreticum coronarent. Quapropter, ne Rex eligatur, qui tam nefarium scelus adinstatus sit, libertatem conscientiæ admittendo, Summus Pontifex operam omnem navare deberet, ut regnum illud ab hujusmodi Principe gubernaretur, qui religionem sartam tectam conservaret, & pristino suo candori restitueret. Sed ut ad institutum revertamur, principem ad hoc regnum Pontificis ope promovendum consideremus: multis enim eum dotibus insignitum esse oportere, minime dubium est, quæ scilicet regno ac nobilibus, nec non occasionibus, quæ indies sese offerunt, responsuræ sint. Verum credendum est, Pontificem ab initio nihil tentaturum, & auctoritatem suam minime interpositurum esse: prius enim explorandum videtur, ad quem Poloni propendeant, & candidatorum natura, virtus,

virtus, pietas attendenda est, tumque Pontifex in favorem ejus, quem ob sua merita eligendum, & quem facilius Polonis placiturum, atque electum iri putaverit, inclinabit. Idcirco ego cum Sedis Apostolicæ patrocinium, quod pervalidum futurum est, huic dissertationi applicare nequeam, denuo sermonem instituam, quos in generalibus Comitiis nominaturum iri verisimile est. Verumtamen animadvertendum, sicuti in Polonia degens observavi, & nunc in Italia a Polonis quibusdam, postquam Regem mortuum esse allatum est, audio, fieri posse, ut antiquis seculis usitatus mos reperiatur, ut cuncta regia auctoritas deferatur omnibus, vel nonnullis plurium Senatoribus aut Palatinis, amoto Regis nomine plerisque exoso, aut saltem ne peregrinum quempiam principem Regem recipiant, sed Piastum aliquem assumant: hoc autem vocabulo indigenam Regni voco, ducto etymo antiquo Piasto, qui etsi indigena & vilis homo foret, veluti legitur in Chronicis Poloniæ, tamen mirandum in modum Rex fuit electus, cujus posteri sexcentis annis regnum perpetuo retinuere. proinde non abre fuerit, quid hac de re nobis censendum sit, paulisper considerare. Quamvis enim Senatores, qui cæteris

lant, libenter hujusmodi propositionem audituros, credendum sit, nihilominus, cum imperiorum divisiones ex se ipsis perniciosissimæ existant, putandum est, [illegible] factiones, quæ diversæ inter ipsos vigent quæ profecto ob ipsorum affinitates & [illegible] [illegible] tristi exemplo quæ [illegible] [illegible] stantur: nam hæc divisio quondam ipsos adeo attrivit, ac debilitavit, ut finitima cum provinciarum [illegible] tantum [illegible] [illegible] privatas inimicitias exercerent per civilia bella, & propter [illegible] quæ res [illegible] possent, cum propter [illegible] fidei [illegible] quibus regnum [illegible] cujusmodi sunt Turcæ, Scythæ, hæretici, [illegible] præter quam quod Zamoscius [illegible] stepanum gratiosus, & divitiis affluens, potentia [illegible] cum ipse non tanquam Senator, sed tanquam Senatus ipsius minister, inter Senatores considerat ab omni prærogativa facile excluderentur. Adduntur præterea inter cæteros Sena-

Senatores [illegible] [illegible] ad electionem [illegible] sive Indigenæ alicujus, dubi[illegible] pars con[illegible] eligendus sit, [illegible] adduntur [illegible] quod exteros advo[illegible] ipsorum Polonorum detrimentis exigun-tur, eoque magis, quia sæpe cernunt, in [illegible] beneficium pariter exterorum hominum converti, quos in universum [illegible] nam tametsi ex nobi[illegible] vel curiositate, vel [illegible] causa adventum suo patrocinio fovendum [illegible] ut sunt natura humani, vel ab aliis nationibus laudabilem hunc morem mutuati fuerant, tamen compertum est eosdem [illegible] populo [illegible] specimen dederunt, cum in penultimis comitiis nobilitas contra Regem exclamabat, & querebatur, propterea quod in bello Moschovitico [illegible] quam nati-

 vis

vis militibus uteretur, iisque munera & majora stipendia, quam indigenis nobilibus, concessisset, nonnullos etiam Italos præmiis affecisset opimis, & stipendiis eos detineret, & dimisso exercitu cætero, eosdem in hyberna deduceret. Quod tamen in paucis verum comperiebatur: hi vero insignes fuerant viri, ut Rodulphinus, qui deinde in Transylvania vitam deposuit, & Dominicus Mora, qui nunc quoque in eo regno stipendia meret. Ægre ferunt præterea, cum vident Regem utentem peregrinis, & nobiles Polonos posthabentem in aulicis officiis, eoque magis, cum ad gravia negotia peragenda insinuantur. Sicuti potissimum conquesti fuere, cum Stephanus Rex, post pacem cum Moscho stabilitam, Alamannum Curiæ Magistrum, & nobilem Florentinum legatum suum, misit ad Regem Suecorum Livonicarum rerum gratia. Dicunt autem, dum externus princeps accersitur, quodammodo dehonestari virtutem ac nobilitatem tot Polonorum, qui regendæ patriæ idonei sunt: ad quam rem eo acrius animantur, quia priscæ ipsorum historiæ tradunt, etiam ante primam electionem Piasti, indigenam semper ad regnum vocatum fuisse. & quamquam exempla illa magna ex parte ridenda ac fabulosa

fabulosa videntur, tamen tam hæc Piastæ, & postea Iagellonicæ, documenta animos addunt ad Piastum promovendum: præterquam quod putant, ideo regnicolam eligendum, quia Henrici Regis fuga decepti sunt, regnumque Stephani infortunatum fuit, cum ob imperii eius brevitatem, & propter difficultatem in perdomandis Dantiscanis, qui, dum oppugnaretur Livonia a Moscho paulo ante capta, defecerant tum propterea, quia minus gratus fuerat subditis, ac tandem ab ipsis petitus insidiis, sed præsertim, quia sine liberis decessisset: arguentes inde, displicere Deo, ut hic novus ordo exteros Reges alendi continuetur. Neque illud admittunt, in bene constituta Republica, in qua omnes nobiles pari jure censeri, & æquali auctoritate perfrui deberent, non convenire, ut unus cæteros supereminear, eique omnes obtemperare teneantur: nam respondent, quemadmodum toleratur, ut inter ipsos nonnulli dignitate atque auctoritate, diversis ordinibus præstent, idque ob necessitatem, quam secum affert justitiæ administratio, tanto magis hanc eminentiorem regiam dignitatem alteri ipsorum concedendam esse, cum justitiæ administrandæ supremam respiciat solammodo auctoritatem, præsertim

ferim quia publicarum rerum consulta, & decreta omnia, quæ prius ad Regem spectabant, jam ad comitiorum generalium communem potestatem absolute redacta esse videntur: quod si rex in aliquo cæteris excellit, id potissimum consistit in conferendis arbitratu suo omnibus dignitatibus, officiis, gubernaculis, ac reditibus publicis. Hujus autem non videt, ad hanc rem [illegible] genam, quam exterum, aptiorem [illegible] hæc omnia illis nobilibus Polonis distribuenda sint, qui vere digniores existunt. [illegible] vero difficile cognoscere [illegible] ab eo, qui in regno diutissime non [illegible] versatus, quemadmodum [illegible] qui tempore illo non haberetur [illegible] dignus, [illegible] suspicerentur. Quæ argumenta dubio procul ab illis, qui [illegible] convehere cupiverint, explicabuntur, non minus in convocatione Lovicensi, quæ ab Archiepiscopo Gnesnensi intimabitur, quam in aliis provincialibus conventibus [illegible] Varsoviensibus Comitiis, aut quæ [illegible] pro novo Rege eligendo [illegible].

Verum hæc [illegible] quæ hactenus [illegible] tracta sunt, vehementer, [illegible] oratorie, atque efficaciter, à quocunque proponantur, duæ considerationes obstant, adeo, ut hujus rei effectus nullo pacto obtineri queat.

Prima est quoniam inter Lituaniam & Poloniam acerrimæ oriuntur contentiones, quæ provinciæ quamvis [illegible] in unum corpus Reipublicæ coierunt, tamen studia partium à se discrepant, ut nonnisi in aliena provincia nati [illegible] Regie [illegible] Sigismundus Augustus Rex eas provincias in [illegible] tamen [illegible] decreto publico Lituanos vel dissentire, vel petere conditionem apponi, qua dignoscatur, [illegible] Rempublicam nihil juris in eos habere. Quod manifeste deprehensum est, præter cætera exemplo, cum sexto abhinc anno tribunal supremum erectum fuit ob judicia in tertia instantia, cui tribunali noluerunt Lituani subesse, ut majorem libertatem sibi retinerent. Altera consideratio est factionum, quæ vigent hodie in regno, quarum superius mentio facta est: nam Ecclesiastici & Catholici nunquam consentirent, ut eligeretur, nisi qui Catholicæ veræ religionis acerrimus esset defensor, in quem schismatici & hæretici nunquam consentirent, ne enim Regem haberent, à quo non nisi persecutiones & depressiones expectare possent: hæreticum vero sui similem non auderent proponere, vel si proponerent, ob re-

ob regni constitutiones, & ob jam dictas rationes ab ipsis hæreticis, nedum a Catholicis, reprobaretur, verum contrariæ factiones, quæ aliis de causis inter nobiles illos foventur, consilio huic de eligendo Piasto obniterentur; utraque enim pars merito suspicaretur, ne ejusmodi Piastus Rex alteri faveret, alteram deprimeret: quod si neutrarum aliquis reperiretur, qui regimini aptus alias esset, hic difficilius adhuc approbaretur, quia cum neutra pars illum in vita privata faventem habuerit, timerent singuli, illum adversarium experiri, cum sceptro potiretur. Denique si omnes hi respectus cessarent, & Piastum nihilominus vellent eligere, etsi verisimile est, Poloniam plurimos habere imperio dignos cives, tamen non video, quo pacto aliquis inveniri posset, qui communi desiderio responsurus, & rex eligendus esset, maxime cum Palatinus Podoliæ Mieleztey, in quo singulares vereque regiæ dotes conspiciebantur, vita functus sit. Verum si forte ea Respublica Piastum optare omnino vellet, infrascripti, ut puto, præcipui erunt candidati.

Dux Constantinus Ostrochii Palatinus Kioviensis, vel Ioannes filius ejus natu major Volhiniæ Palatinus.

Dux Simon, sive Dux Alexander Slotzensis.

Alter

Alter fratrum Cardinalis Radzivilii, qui Duces sunt Olicæ.

Saguricus, Palatinus Posnaniæ.

Lasschi, Palatinus Siradiæ.

Tencinius, Palatinus Cracoviensis.

Zamoscius, Castellanus Beccensis.

Andreas Sborotchi, Curiæ Marscallus, & Zamoscius, Regni Cancellarius, ut minoris famæ alios prætermittam, & in regno minus potentes, quemadmodum ibi degens observavi.

Quod pertinet ad Ducem Constantinum Ostrochii, duo illum juvant: primo, quia nemo illum in toto regno opibus ac divitiis exsuperat deinde quia prudentia, sinceritate, ingenuitate, liberalitate, gratia, summaque probitate insignis habetur. Verum duo illi obstitura videntur: quod Lituanus sit, unde Poloni minus ei favebunt, sicuti neque Lituani annuent, qui ad eandem dignitatem adspirabunt: deinde quod Rutenicæ religioni addictus, & præcipuus Schismaticorum fautor sit, etsi annis præteritis pollicitus est, velle se schismata relinquere, sed tamen Græcam religionem Catholicam sequi: qua de re literas dederat Gregorio Decimo tertio sanctæ memoriæ Pontifici, quem obnixe rogabat, ut ministros ad illum mitteret, qui præessent Seminario, quod ipse in suis

in ſuis ditionibus eijcere incœperat.

Quam rem quamvis efficere [illegible] Catholici Latini [illegible] velet [illegible], ut religionem [illegible] propagaret [illegible] Ruſſia & [illegible].

In [illegible] non procedunt, nam [illegible] modo [illegible] ad [illegible] oſtendit [illegible] animi [illegible] linguarum peritus, ab omni nobilitate [illegible] hunc patre [illegible] Regem [illegible], nequaquam [illegible] Duces Sluzenſes adhuc valde juvenes ſunt, & quamquam ex [illegible] familia ortum ducunt, tamen ſperandum non eſt, regiam dignitatem in eos collatum iri, quia [illegible] & [illegible] delectari creduntur: præterea cum Lituani ſint, credendum eſt, Palatinum Vilnenſem omnem [illegible] moturum, ne ad tantam evehantur amplitudinem, quia matrem ipſorum, ipſis invitis, uxorem duxit: quamobrem maximas lites inter ſe exercuerunt, quæ etſi tranſactæ

ſunt, tamen Palatinus ſemper verebitur, ne pravæ in eum voluntatis aliquod adhuc ſemen [illegible].

Radzivilii Duces Olicenſes pariter Lituani, etſi Principes ſunt, probitate, ac virtutum meritis inſignes, nihilominus adverſarii [illegible] capiunt [illegible] Reipublicæ gerendæ idonei exſtant, maxime cum omnes ſciant [illegible] favorem [illegible] tanda foret [illegible] ex Republica [illegible], ſponte ſua & [illegible] nentem [illegible] nore [illegible] opinionem & [illegible] re [illegible] dignitas [illegible] dover [illegible] pa [illegible] gratie. Cæteri [illegible] ſuperius [illegible] navimus. Pelini ſunt, in quorum ſingulos haud libenter Lituani [illegible] videntur.

Palatini Poſnaniæ & Cracoviæ, & Caſtellanus Sendomirienſis, ex omnibus toto regno præſtantiſſimi, & nobilitate atque antiquitate clariſſimi [illegible] præcipui habentur. In [illegible] tamen magis quam in alios [illegible] hominum favor propendere videtur: tamen in ſingulis quædam adverſatur

cre-

creduntur. Ac primum in Palatino Posnaniæ vituperatur hæresis, propter quam Calvinismo favet, & maximam præ se fert animi pervicaciam. in controversiis etiam, quæ præteritis annis agitabantur, manifestum se Sboroskorum fautorem adversus Cancellarium & Regem ipsum exhibuit, eoque magis quia novæ conjurationis reus circumferebatur. fuitque, ut audivi, ad comitia citatus ob hanc causam a Rege Stephano. Hic igitur si nominaretur, absque dubio nullos habebit adjutores, præter clientes & asseclas suos. Idemque accidet Marschallo Sboroski: nam his duabus nominationibus nemo patrocinabitur, nisi qui adversus Cancellarium eos pariter tutati sunt. Horum autem studia & conatus contrariis studiis atque conatibus evertentur: &, Cancellarii partes viribus & pecunia validiores fore, non est dubitandum: muneribus enim, artibusque diversis, adversariorum amicos debilitare, & in suas partes trahere, non erit difficile: cum præsertim hi nominandi ab opibus destituti sint, erogato fere toto patrimonio, quod quidem amplissimum erat, in Rege Stephano ad regnum evocando, (neminem enim potentius ei favisse, non ignoramus, & in persecutionibus, quas passi sunt post Samuelis mor-

tem,

tem, & de læsa majestate citationes: adeo ut credendum non sit, supradictos posse regale solium adipisci. Verum Tencinius & Tarponius regno impares videntur: ille, quia reipublicæ gubernandæ imperitus existimatur: hic, quia in prædictis Zamoscii controversiis ei nimium favit, etsi cum Sboroskis affinitate junctus esset, ex quibus Nobilium animos a se abalienavisse videtur. Multo minus credendum est, hanc electionem in Palatinum Laskii cadere posse: pusillanimis enim animi vir habitus est, cum æquo animo tulerit ut Capitaneatus Lanciciensis sibi eriperetur, & Fernes Vessellino, homini Hungaro, humili loco nato, sed Regi Stephano perchato, concessus fuerit, cum tamen omnem Polonicam nobilitatem moleste ferre, quod alienigena præcipuæ arci præfectus esset, non ignoraret. putatur quoque hic Palatinus in sumptibus faciendis profusus nimium, omniumque animos adversum se ipsum concitavit, propter immensum æs alienum, quod, ubicunque peregrinatus est, contraxit, asserentibus nonnullis, eum decies centena aureorum millia profudisse. verum, quod magis obstabit, illud est, quod se in causa Sboroskorum examinari voluit contra D. Christophorum: quæ res profecto non

parum magno nomini, quod sibi in toto regno paraverat, detraxisse videtur. Alioquin hic Coronæ illi par esset ob egregias, quæ ad illum exornandum concurrunt, dotes, sanguinis claritatem, scientiam dignam imperio, religionem, fortitudinem, in tractandis negotiis peritiam, linguarum notitiam, & in quorumcunque hominum conversatione morum suavitatem singularem. Quod pertinet ad Firleum Castellanum Biecensem, omnia de eo bona sperari posse videntur, ob virtutes ejus titulis & honoribus quibuslibet dignissimas. Vir hic quadragenarius [illegible] est, nobilitate clarus, religione conspicuus, virtute nemini secundus, vitæ integritate singularis, morum humanitate laudatus, [illegible] demum suis meritis nemini, qui ipsum noverit, non charus. Quod si nonnihil eidem videtur obsistere, illud tantum est, quia ab opibus & reditibus non ita munitus est, ut in conventibus provincialibus alienas mutuos sustinere queat, qui nominationi suæ faveant: attamen si Respublica illa Piastum decreverit eligere, neque Lituani, quod ille Polonus sit, difficultatem interponant, neminem video, qui Firleum hunc regni referendarium antecellat.

Denique quod attinet ad Zamoscium, mul-

multa non contemnenda animadverti queunt. Quamquis enim ipsum promovere voluerit, [illegible], quod [illegible] per septennium, quo usque regnavit Stephanus, regnum administraverit, quandoquidem omnia negotia maxima, ad Reipublicæ regimen pertinentia, cum illo consultabantur, & Stephanus merito ejus judicio atque consilio cuncta deferebat: proinde apud omnes tantam consecutus erat auctoritatem, ut, etiamsi Rex fuisset, majorem adipisci vix potuisset, [illegible] favorem gratiamque ipsius ambiebat: quin imo jam videbatur Rex [illegible] ad publicas dignitates publicosve reditus non [illegible] & proponeret [illegible] Rex, [illegible], sub prætexta tamen, quod generalis Dux foret exercitum [illegible] suis actionibus Majestatem moresque regales servat, atque adeo ut in toto [illegible] reipublicæ corpore [illegible] eligi non posset, qui ob [illegible] expeditionem, in consiliis [illegible] promptitudinem, apud [illegible] benevolentiam, animique fortitudinem, aptior esset. Verum obstaret illi forsitan, quod sui regiminis tempore in universum nobilibus non satisfecerit, sed potius viros generis antiqui-

tate optimi splendore & reipublicæ peritia præstantes, deprimere curaverit, exaltaverit vero homines viles, incognitos, minimeque virtutis, sed qui ab ipsius nutu immediate penderent. Quibus artibus etsi illud tantummodo curare potuerat, ut se in præsenti statu conservaret, tamen ad altiora quoque eum respexisse verisimile est, ut scilicet clientes sibi multos asciscerer, quibus in interregno uteretur: quocirca dubitandum non est, quin in conventibus provincialibus, cum de Piasto eligendo ageretur, Zamoscii fautores & numero & studio cæteris superiores futuri sint. At vero credendum etiam est, validiores nonnullos huic obnixe repugnaturos, cum, ne majorem nobilium partem prostratam videant, tum etiam quia Zamoscius hic parum fervens Catholicus in quibusdam occasionibus agnitus est; præsertim cum Rege coram publice consuluit, Arrianum posse legitime, juxta antiquam regni formam præscriptam, & typis impressam, neque unquam mutatam, jurare: quæ res profecto adeo perversi exempli fuit, ut magnam religionis inobservantiam indicaverit. Poterunt etiam præter hos plerique Duces, & Domini, vel Poloni vel Lituani, nominari: verum quia de omnibus disserere longum, & forte inpervacaneum

pervacaneum foret, præsertim cum haud certa spes affulgeat, rempublicam illam id consilii capturam, ut ex suis nobilibus quempiam Regem creet, satis erit de his me locutum esse: eo quoque magis, quia ex iis, quæ diximus, facile est causas intelligere, cur singuli suas patiuntur difficultates, sive uni sive alteri parti in præteritis controversiis adhæserint.

Reliquum modo est, ut de externis Principibus, qui nominandi putantur, nonnihil disseramus. Primo autem induci non possum, ut credam Imperatorem non nominatum iri, sin minus aliis de causis, saltem ut se ipsos honorent, hoc pacto ostendentes, eum Imperatorem curare, ut ad eam Coronam eligatur, quod profecto toti tractationi existimationem addet, eumque, qui eligetur, honestiorem faciet. Verum ita serio ita, & absque spe ulla ad possidendum regnum eum nominandum esse, verisimile non est. nam cum Maximilianum Imp. in præterito interregno non nominavissent, sic id decreverunt, ut mihi relatum est, ut pro defuncto non intelligeretur interregnum esse, sed absolute succederet Rodolphus ejus filius, qui electus est rex Romanorum: proinde cum regnum morte Stephani vacet, qui regni ejusdem possessionem cepit, cum tamen ab universis ordi-

ordinibus vocatus non fuisset, (quemadmodum aperte declaraverunt, quo tempore miserunt in Transylvaniam Rozonieskum Episcopum Chiovicensem, cum monitis, ne imperatori impedimento vellet esse, quin pacificam regni capere possessionem,) dicent qui partes Austriacas fovebuntur, nullam præ Rudolpho Principem vocandum esse, ut illum qui verus esset Rex, nisi Maximilianus præventus fuisset in capienda possessione a Battoreo. & hæc ab iis quoque favorabiliter circumferentur, qui parenti illius in animo faverunt, cum quia hic sincerus est, verusque Catholicus, tum quia familia Sboroska, olim Austriacis adversa, modo ei vehementer favebit, cum ejus Majestas Christophorum ejusque familiam, in suis turbulentiis, quas regnante Stephano passus est, maxime protexerit, idque magis postquam Cancellarius Zamoscius tribus abhinc annis jussit, tanquam Cracoviensis Capitaneus, Samuelem ejus fratrem capite plecti. Ad hæc Palatinus Posnaniæ accedit, qui Sboroskis affinis, & jam, ut audio, cum numeroso milite armatum se obtulit, præterquam quod Respublica Cæsaris voluntatem, qua pro optissime cum tota Polonia compacto foedus stabilivit, honorifice interpretabitur.

Ex altera parte de hac electione sperandum non videtur, quia fama est in Polonia, Imperatorem mala valetudine distineri, proinde verentur, hæredes illi defuturos: ad quam rem nobilitas ita plurimum respicere videtur, ne in quolibet interregno Principes exteros ad [illegible] vendicare cogerentur [illegible] rent, promptum tamen fore ad [illegible] commoda præferenda, [illegible] quoque præsentem esse, plurimi faciunt. Præterea dubitandum est, ne ii, qui suas parti Austriacæ faverunt, [illegible] Maximilianum in capienda regni possessione, quam tanto [illegible] provocaverant, [illegible] mutaverint sententiam, cum Austriacorum partibus faventes, vice beneficiorum, quæ con[illegible] sperabant, de statibus suis dejecti, ac sedibus mulctati, demum sub Rege Stephano paupertati, exules, ac depressi fuerint. Ad hæc additur, quod, quemadmodum natio [illegible] ipsa erga peregrinos male affecta sit, & impatiens, ut illuc migrent, ita ægre latura esset, si Germanos ad suas regiones per hanc occasionem advenientes [illegible] nam superbi natura sunt, & timerentur, superbiores fore si eam auctoritate & tanquam superiores incederent.

 quem-

quemadmodum intuitu Imperatoris, qui coronaretur, eos excipere necesse esset. Hæc omnia, quæ de Rudolpho disputata sunt, cuicunque Serenissimæ domus Austriacæ Principi, qui ad hanc electionem nominari atque evocari posset, applicari queunt: non quia non sint in promptu ii, qui aut Archiduci Carolo, aut Ferdinando se devoverint, multoque magis Archiduci Ernesto, tanquam juveni expectationis eximiæ, omnibusque à Deo donis gratiis ornato, quę illum majoribus titulis ac dignitatibus augere possunt; sed quia in Republica tot capitum atque civium innumerorum, non hoc attendendum est, præter id, quod in universum animos ad hunc magis quam alium eligendum movebit. proinde quanquam plerique Polonorum egregias Principis hujus dotes admirantur, tamen ea, quæ supra memorata sunt, maximo erunt impedimento, ne eligatur. Quod etiam antipathia, quam Poloni cum Germanis gerunt, potest nobis persuadere nullum alium Germanum Principem in regis locum sufficiendum esse: quamvis verissimum est, Duces etiam Bavariæ optime meritos esse, nemo siquidem ignorat, Gulielmi Ducis pietati, fortitudini, atque prudentiæ multiplices deberi coronas ampliores, quam hæc est cæteris in-

ferior. Nam si Poloni Principem quærunt fortis atq. invicti animi, Coloniensia bella nuper gesta, ob zelum Christi suscepta, omnibus patefecerunt, Ducem hunc fortissimum atque invictissimum esse. Si Catholicum Regem sanctæq. Ecclesiæ devotum cupiunt, nusquam profecto apud Christianos absolutiorem Principem invenient, cum imperium suum undequaque omni hæresium genere expurgatissimum habere velit, dum reliqua Germania cuilibet pestiferæ sectę jampridem insana sinum suum expandit. Si denique justum, vigilantem, sagacem, malunt, ut juste, prudenter, pacifice regnum gubernetur, equidem fides incontaminata, & obedientia, quam Duci huic vasalli sui exhibent, sapientia, qua hostilia arma procul amovet, & tranquillitas, qua ejus populi inter se fruuntur, satis declarant, a Polonis præ illo justiorem, prudentiorem, sagaciorem Regem eligi posse neminem: quem præterea tot aliæ dotes animi ac fortunæ exornant, generositas, affabilitas, nobilitas, generis antiquitas, uti neminem latet. Prætermissis igitur Germaniæ Principibus, ad filium Svveciæ Regis natu majorem devenio, quem ajunt ad hanc Coronam facili negotio electum iri, equidem rationibus ductus probabilibus, quem-

quemadmodum anno præterito peculiariter [illegible] Card[illegible] tradita, in qua [illegible] Polon[illegible] referebam, demonstravi. Potissima ratio videtur esse, quia [illegible] ramus videtur ille esse, superstes ex stirpe [illegible]ca [illegible] mater [illegible] Sigismundi Augusti, & Annæ [illegible] Reginæ Poloniæ, imo [illegible] avi materni, [illegible] Sigismundus nuncupatur. [illegible] Polonorũ Nobilitas erga Serenissimam illam [illegible] benevole affecta esse, [illegible] paucorum annorum curriculo fortissimi ac celeberrimi Principes prodierint. [illegible] Regis Sueconum filium propensis & pronis in eum animis nunquam non commemorat, quandoquidem sicuti sexcentorum annorum spatio Piastæ familiæ [illegible] perpetuo delatum est, etsi aliquando minus idonei Principes successerint, sic arguunt, Principem hunc vocandum esse, tanquam Regum [illegible] veram propaginem, [illegible] linea regni habenas [illegible] semper gubernari, etsi hic materna tantum linea ex illo trunco descendit, [illegible]que magis amplectendus est, quia præter spem, quæ de ipsius egregia indole, & ad regendos populos aptitudine, ani-

mis

mis hominum [illegible], certo scimus, etsi ortum ex parente hæretico, educatumque [illegible] quam Catholice degunt [illegible] maternam Religionem semper coluisse, & primis ab annis [illegible] Catholicos [illegible] prætulisse, & crescente ætate in virtute pietatis & Christianæ Religionis studio, [illegible], & apud se viros doctrina & [illegible] claros semper habere voluisse, [illegible] argumentum præbet.

Quo[illegible] est, Deum gratia sua subtraxisse illum, & integrum servasse ex tot suggestionum stimulis, quibus quotidie ad veritatem deserendam [illegible]debatur, ob magna Reipublicæ Christianæ momenta, magnamque septentrionalium [illegible] gentium [illegible] Sedi [illegible] affulget etiam certa spes, eum Regno, licet amplissimo, gubernando [illegible], quod [illegible] prima [illegible] tempus ætatis [illegible]bus [illegible] paterni [illegible] & [illegible] gubernari, tanta cum majestate ac providentia, [illegible] omnium admirationem & benevolentiam sibi conciliaverit, quocirca mirandum non erit, si Poloni similiter illum

regno

regno moderando aptum arbitrabuntur, eoque magis, quia cum in primo ævo florescente electus constitutus sit, libenter occasionem arripient, qua certus Senatorum numerus illi adsistat, ut dicetur inferius.

Ad hasce considerationes plures aliæ adduntur, quæ regni constitutioni [illegible] efficaciores sunt, quarum prima in mentionem antea venit, nempe Regem Sueciæ expedivisse, Magnum Ducatum Lituaniæ, itemque Livoniam, magis ad se plenum, quam ad quenquam alium Principem, quia illud Regnum cogi posse, & magis etiam quam ad ipsam Rempublicam, pertinere: nam Lituania, in qua ipse, tanquam Jagelloniæ hæreditaria est, ex qua familia hodie nemo superstes est præter ejus filium Sigismundum. Livonia autem Sigismundo Jagelloni resignata & concessa fuit, non ut Poloniæ regi, sed ut Magno Duci Lituaniæ, hacque de causa præteritis annis, inquit, Moschovite bellum movente, quo tempore in Livonia portum Naricensem & quasdam præcipuas arces occupavit, quas Stephano Regi nunquam cedere voluerat, etsi Moschus in conditionibus pacis omnia jura, quæ in ea provincia habebat, renunciavit, adeo ut etiamsi Suecorum Rex a Polonis hacte-

nus has ditiones vindicare distulit, non ideo asserendum est, eum detulisse voluntatem, sed imo opportunum tempus expectavisse, ac fortasse, quousque Anna regina Poloniæ, quam concedit iisdem juribus frui, vita excedat: vel credi magis potest, noluisse Polonorum animos exacerbare, ut interregno ipse veniret, quemadmodum nunc instat, libentius ad filium Corona [illegible] nent, & hoc pacto omnes differentiæ sive controversiæ transigerentur, utque eos quodammodo in metu contineat, ne si alium optaverint Regem, bellum gravissimum atque acerrimum subituri sint. Neque fortasse alio tempore partem illam Livoniæ occupavit, quam ut reliquam aliquando vindicare [illegible] valeatur, nisi [illegible] electio succederet. Ex quibus facile credendum est, Rempublicam hunc Principem Sigismundum advocaturam, tantoque magis, quia dissolvetur æs, quo Respublica Regi obstricta est, cum ob dotem Elisabethæ ejus uxoris, tum ob aliam pecuniam Sigismundo Augusto, ut annui superius, mutuo concessam. Altera consideratio quam attendent Poloni in hoc Principe eligendo, ea erit, quod suis provinciis magnum illud Svveciæ regnum adjungent: ejus enim Sigismundus jam designatus & à popu-

populis juratus Rex est & cum eodem regno per mare Balticum finitimi quodammodo sibi videntur esse: sicq; olim magnum Ducatum Lituaniæ totum Poloni acquisiverunt. verum etsi hæc incorporatio, sive regnorum unio, effici non posset, saltem hoc Sigismundo & natis ipsius regnantibus poterunt vi... ... ostentare, ... insociare, quemadmodum per multos annos cum eodem magno Duce Lituaniæ effectum esse constat. Tertia consideratio est, quia Polonicum regnum ... justam possideat, num jam ex se ipso classes instruere, aut ad illas instruendas accommodatum est: at Sveciæ regnum ingentem navium numerum armare potest, sicuti in bello Moschovitico perspectum est. Quapropter si natus Princeps duobus adeo potentibus regnis imperaverit, nu...a tam difficilis esset expeditio, quam recte suscipere, ac feliciter perficere non posset, maritimis viribus terrestres copias adjungendo. Et hæc consideratio tanti videtur esse momenti, ut non solum Polonos in hanc electionem consensuri, sed etiam omnes Christiani Principes, quorum non interest, ea ... desiderature ... nam si tardius ... fuerit, vel bellum aliquod Turcis communibus nostribus

bus inferendum, illius regis opes maximo essent auxilio, & ex seipsis fortasse hostem repellere, ... oppugnare posset, sicuti ... quæ in allegata Relatione ... persuaderi possunt. Ad hæc adnectendum, quod cum Poloni adversus Moscovos ... gerant odium, pergrata sibi accidet hæc virium conjunctio, ut simul illam potentiam debellent, quæ jam ... regni Draconis Septentrionalis appellabatur, eoque magis, quia Suecia similiter adversus eam nationem barbaram flagrat odio: proinde sperabunt Poloni, sua non modo recuperare, sed omnem fere Septentrio... ... subjugare. Quarta & ultima consideratio est, ut ... ceteras momenti ... partem depressurus, vel ... nam quod spectat ad re... no operam dabunt, ut ... successor Catholicus sit, a ... contrariæ sectæ ... quod hic multo minus qua... efficiet: patrem enim adhuc habet hæreticum, assuetusque jam est hæreticos populos regere, in quibus ... non elaborat Catholicus ... cis exceptis in propaganda re... non admodum effervescunt, ...

eum esse vere Catholicum, simulque oblectabuntur, quod religionis gratia civile bellum non sit excitaturus: ad quam rem, tanquam ad scopum, respiciunt Senatores, atque etiam Ecclesiastici ipsi. Quod pertinet ad præsentes nobilium factiones, anteactis temporibus Svvetiæ Rex ejusmodi sagacitatem præ se tulit, ut nunquam alterutri parti magis favere voluerit, multoque minus id efficiet Princeps Sigismundus, adeo ut utrique ipsum propitium habituri sint. Quamobrem si unanimes ipsum elegerint, ac studiorum promptitudinem exhibuerint, duæ tantummodo res nonnullam pariturae sint difficultatem, ac forsitan negotii totius effectum impedituræ.

Prima difficultas erit ipsius juvenis ætas, quæ ut refertur, annum vigesimum non excedit: proinde vix convenire videtur, ut in regio, tantæque majestatis & eminentiæ solio, judicaturus criminalia atque civilia negotia, consideat is, qui saltem propter graviorem ætatem, magna rerum tam privatarum quam publicarum experientia non polleat. Quæ difficultas augebitur, quia adhuc sub patria potestate degit. Qua de causa orietur suspicio, ut pater ipse Reipublicæ clavum teneat, aut

aut saltem in animis nobilium injiciet id scrupuli, ut nolint ab eo, qui sui juris non est, gubernari. Ex altera parte verisimile est, hanc ætatis exceptionem huic promotioni profuturam: nam inde ansam accipient legem illam exequendi, quam tempore Henrici Regis constituerunt: ut scilicet in aula regia sex ad minimum Senatores Regi assistant, qui, nunquam ipsis inconsultis, regiam possit auctoritatem exercere. Et hæc eadem lex regnante Stephano observanda fuerat, sed ipse tanta calliditate usus fuerit, ut nunquam suo tempore fuerit in usu: qua de re non [illegible] accedet fortasse prætextus huic adolescentiæ, ut eandem legem instaurent & exequantur. hoc enim pacto ab omni tyrannidis & injustitiæ suspicione sibi exempti videbuntur, præterquam quod ipsius fautores exaggerabunt, non decere, adolescentem Regem & sub patria potestate constitutum adolescere, quoties in ipso regiarum virtutum & nobilis ingenii [illegible] atque argumenta apparent & elucescunt, ad quam rem confirmandam exemplorum & rationum cumulus facile suppeditabitur.

Altera difficultas, eaque major erit, quod major illorũ senatorum nobilium-

que pars, quæ alios Principes externos protegendos & nominandos susceperint, iisdemque sese jam addixerint, obserabit aures, rejicietque hunc & alios [illegible] objectionum, quæ tempus & occasio suppetet.

[illegible] omnibus vehementer est, quod illa nominas non admodum [illegible], ne aliquando [illegible] populos animos [illegible] omnemque illis eripiat [illegible] bamus, posit in contrarium non inutiliter adduci: verum si, quæ superius narravimus, prævaluerint, spe ducor, ut hæc electio faustum atque honestissimum exitum sortitura sit.

Iam de Nepotibus mortui regis nonnihil dicendum est, de quibus profecto [illegible] primo loco facienda videbatur, [illegible] si de more patrimonialium [illegible] veri successores existant: [illegible] haud scio, quonam pacto [illegible] concordes futuri sint, ut eorū [illegible] nominetur, ne se invicem [illegible], cogor in universum de iis [illegible] primo agere, mox nominatim ipsos in

in medium afferam. Igitur si majorum consuetudinem respicere voluerint, probabile est, neminem familiæ Batoreæ in electione præterituros. Primum ut morem hunc non modo Sarmatæ, sed cuilibet genti Christianæ aut barbaræ [illegible] sartum tectum conservent, ut scilicet ad regnorum successionem vocentur, qui bonorum patrimonium ex legibus non solum [illegible], sed naturæ & Christianæ etiam [illegible] legatum [illegible]. Secundo hos eligere debebunt propter merita Stephani Regis, qui regnum illud [illegible] nemo reprehendendo gubernavit, & in omni [illegible], præsertim in bello, provinciis devictis & [illegible] que negotiis recte administratis, Polonici nominis amplificandi summam pertulit cupiditatem; quocirca cum ex[illegible]mandum sit, ejusdem voluntatis [illegible], [illegible] ex illa familia advocabunt. Paret, occasionem hanc a Polonis prætermissum non iri, ut eam benefi[illegible] memoriam, quæ civilem & Christianam Rempublicam decet, [illegible] demonstrent. Tertio valde credibile est Senatores Nobilesque illius regni, qui majori ex parte Stephani [illegible] his dignitatibus auxit, propensiores [illegible] fauturos regis beneficiorum [illegible]

 [illegible]

guineis. Quarto Nepotem Stephani facile promoturi videntur, timentes, ne si alter succederet, ipsi gradibus & prærogativis suis priventur, assumptis ad Regni ministerium novis hominibus. Quæ quidem res maximi erit momenti: hoc enim numero præstantiores proceres ac Senatores comprehenduntur. Veluti Gnesnensis Archiepiscopus, qui ad illam dignitatem à Stephano evectus fuit, cum prius Episcopus Cuiaviensis esset, etsi Archiepiscopatui illi designatus esset à duobus antecessoribus Regibus coadiutor Kiernkoslius, quocum postea litigia acerrima agitata fuere, ex quibus regio favore sese ille semper extricavit. Episcopus Cracoviensis, qui antea Episcopatum Plocensem obtinebat, à Stephano pariter evectus est. Denique, quis nescit, omnes fere dignitates Senatorias novem annorum spatio, quibus regnavit Stephanus, vacavisse, & ab eo distributas fuisse? Proinde eas ab statu suo conferendo atque distribuendo multorum studia sibi conciliare, & quasi clientes suos efficere potuit, qui tanquam optimum patrimonium superstites nepotibus in hæreditatem venient. Verum inter cæteros Zamoscius Cancellarius quomodo tantas consecutus est divitias & nominis existimationem, nisi propter sin-

singularem benevolentiam atque gratiam, qua apud illum gloriosæ memoriæ Regem fruebatur? ideoque iniquitatis notam subiret vel maxime, & vix homo appellari mereretur, nisi ad Batoreum aliquem eligendum antesignanum præcipuumque fautorem sese præstaret, neque modo auctoritatem suam & amicorum, sed etiam rem totam, & sanguinem, vitamque ipsam, exponeret; sui muneris, ut grati animi significationem repræsentet, ac saltem ut fortunas suas omnemque statum in tuto collocet: & quia uxorem habet ex familia Battorea Transilvani Principis sororem. Quinto, communiter putant omnes, Stephanum varijs temporibus ingentem auri vim accumulavisse, eamque in Transylvaniam transmisisse: cuius ope modo qui regnum capere procurabit, amicos & fautores sibi conciliabit, qui in conventibus provincialibus nomen eius provehent, omnemque artem & industriam adhibebunt, quo eligatur: quæ res negotium maxime juvabit, quippe in generalibus comitijs cuilibet nominationi adversabuntur, ut candidatum suum intrudant. Sexto multum feret momenti illud, quod hæc sola familia Turcici Imperatoris patrocinium habitura est, qui suos ad Comitia legatos mittet non

solum

[illegible] ob easdem causas, quibus Stephani electionem [illegible], sed etiam, quia dum ipse regnavit, bonam amicitiam ejusdem expertus est: salva enim existimatione & majestate Regis Christiani & Catholici Stephanus omnibus Turcam officiis prosecutus est. Quantum autem nunc tam [illegible] sit, unusquisque dispicere potest, cum ex iis, quæ duobus [illegible] interregnis cognita sunt, cum [illegible] compertum est, Rempublicam illam [illegible] [illegible] habere, quo tyranni [illegible] amicitiam colat, ut pote cujus vires adeo ipsi formidabiles sunt, ut Turcico mandato capite plexus fuerit Palatinus Podoliensis, vir [illegible] fortitudine, ingeniique perspicacia celebris, eodemque modo [illegible] periculi fuere [illegible] Cosacis, utque ne hostilia arma exacerbarent, patienter habita est occisio Podlodetchii, & trium supra triginta ejus familiarium, qui omnes [illegible] erant Polonis, quemadmodum in [illegible] [illegible]. Verum si [illegible] hostem, qui [illegible] Persico bello [illegible], verba, [illegible] colloquiis pacatum habere conata est, quid [illegible] tempora, cum pax stabilita est, est [illegible]? Denique ex Batoreis [illegible], qui a Regem coronâ illa prorsus dignum futurum sibi

augu-

augurari possint. Ad quam rem probandam necesse est, de singulis, qui [illegible] dignitati pares, disserere.

Præcipue tota Italia satis edocta est, quibus meritis præcellat Andreas Batoreus Cardinalis [illegible], & quo pacto se [illegible] ac [illegible] præsertim, non ignorat Polonia, ubi à teneris unguiculis educatus fuit. Sed si [illegible] huic placuerit vocationem suam prosequi, Denique Ecclesiæ [illegible] esse, vitam servando Ecclesiasticam & [illegible] quærendo [illegible] [illegible] quæ [illegible] in patria sua degunt in qua [illegible] patruus Episcopatum [illegible], ejusque administrationem [illegible] cupiebat: possent ad regnum vocare Baldassarem fratrem, cujus virtus & probitas multis terrarum partibus innotuit; ad illas enim peregrinatus est ut mores variarum gentium [illegible] apprehenderet: sed ipsius virtus [illegible] etiam claruit, cum bello [illegible] tico, etsi adolescens valde, ita [illegible] gessit, ut post mortem Bechesii Dux Generalis [illegible] fuerit. Post hos [illegible] Stephanus patruelis ipsorum, qui [illegible] patrui virtutes etiam refert, eique sese [illegible] simillimum exhibet. Verum si duo hi [illegible]

nime

ni ne responderet oneri regio, quod privatam semper vixerunt vitam, neque decere videretur, principes tam parvi imperii ad tantum regnum accersere, reliquus est præsens Transylvaniæ princeps, eorum, quos nominavi, dominorum patruelis, & frater uxoris Zamoscii Cancellarii, & Polonicorum exercituum Generalis. Hic in publicis negotiis, arduisque rebus, indolem excellam adeo præ se fert, ut in ea ætate mira sit tanta sapientia, & ad gravissimas quasque tractationes tam habitus dispositio, sicuti omnes viri bonorum, qui ex illis partibus adveniunt, voces consentiunt; ætas vero ad huc acerba, quæ objicitur ex iis, quæ attuli supra de Principe Sueciæ, illum fortasse tanto magis adjuvabit.

Objectiones vero, sive exceptiones, quæ Principibus his e ex familia Battorea obstituræ credantur, duæ præcipuæ sunt. Prima eaque omnium gravissima est quia Hungarica natio Polonorum animos adeo irritavit, sibique infensos reddidit, ut omnia emolumenta, quæ ex quolibet dictorum principum colligi queunt, contemptui esse videantur potius, quam Hungaros in posterum admittere: nam justum Stephani regimen, ut putant, abunde compensabatur a jactura, quam in toleranda Hungaricæ nuli-

militiæ insolentia perpessi sunt. proinde multum sibi lucri facere videbantur, si hoc incommodo subleventur. Altera erit, quia Sborovica familia extrema patimaler, quam in eodem solio sedentem videre unum ex ea gente, a qua modis ingratissimis se percussam atque prostratam putat, cum ne recenti flagello se exponat, tum ne in eadem auctoritate atque amplitudine perseverantem videat Cancellarium Zamoscium, quem Vatiniano odio prosequitur, & profitetur, fontem ac principium fuisse omnium calamitatum, ab eo Samuelem securi percussum absque auctoritate sufficiente, cum ille se obtulerit sub fide publica, quod in carcerem detrusus non fuisset. Putant nonnulli, non ab re esse, ut Dux Guisius nominetur non sine spe felicis eventus. alii Ducem Humenæ, vel alium Galliæ Principem substituunt. Hos duo adjuvare possent: si modo Rex Christianissimus assentiretur. Primum quod Turcarum opem facile impetrarent, utpote qui Gallicæ Coronæ amicitiam plurimi faciunt. Alterum est, quia si Poloni aliquem Christianissimo Regi gratum Principem eligerent, deponeret ille titulum regis Poloniæ, quem adhuc usurpat: qua de re libenter electuri videntur, quemcunque ipse proponet, eoque magis,

quia

quia Poloni cum Gallis naturæ instinctu re [illegible] invicem conveniant, ut conspicere est ex genere vestium, & moribus quos [illegible] a Gallis mutuantur. Præterea [illegible] habeat princeps regnandi gnarus & belli experiens, quas virtutes in eo, qui Rempublicam illam recturus sit, Poloni maxime requirunt. Verum difficultas, quam forte Christianissimus Rex interponet, huius rei tractationem moratura videtur, præsertim in tanto locorum intervallo, [illegible] quæ moram al[illegible] Non [illegible] [illegible] cum quia natio [illegible] [illegible] humanitate [illegible] [illegible] ad [illegible] memoria, [illegible] interregno [illegible] verum [illegible] [illegible] quia princeps [illegible] [illegible] [illegible] apud æmulos [illegible] [illegible] [illegible] Dei [illegible] [illegible] honore [illegible] videatur, maxi-

maximamque a [illegible] electionis, quando quidem [illegible] rus evasit ut nullam [illegible] Poloni desideraturi sint, [illegible] cipe [illegible] de quo pauca [illegible] [illegible] Rempublicam [illegible] sperandum est etiam, propter [illegible] & [illegible] [illegible] Cardinali Farnesio [illegible] [illegible] est. [illegible] Senatoribus cæterisque [illegible] [illegible] atque etiam propter legatos [illegible] [illegible] & [illegible] affectum, experientur [illegible] & aliquo dubio celebrabuntur. Adeo, ut & propter hæc [illegible] & propter præclaras principis illius virtutes, dicendum esse videatur, omnino ipsum electum iri, nisi tamen æmulatores impediant, utpote qui lividis oculis alienam virtutem sanctosque labores debito præmio affici patiantur, vel nisi existimetur princeps ille longe utilior in bellis terminandis, in quibus agitur de totius Christiani populi tranquillitate, deque sanctæ Ecclesiæ laude & gloria. Reg[illegible] quum modo esset de Principibus illis hæreticis referre

referre, qui ali suo argumento eligendi videntur. Quod avertat divina miseratio, ne populi illi tanto flagello afficiantur, neque profecto persuaderi queo, fore unquam, ut Respublica illa turpiter a sede a divina obedientia se subtractura sit, cum propter memorata argumenta, tum quia de Religione alio loco satis relatum est. Nihilominus, ut huic dissertationi finem imponam, illud adjungam, non deesse, qui suggestione diabolica regem cupiant ejus modi, qui Religionem Catholicam ad nihilum redigat, ideo potissimum verisimile esse, nominatum iri ducem Saxoniæ, adolescentem sex & viginti circiter annos agentem, utque audimus, propensum valde ad Calvinismum amplexandum, Lutheranos vero contra patris decreta manifeste persequentem, curabuntque ipsius fautores gratiam & auctoritatem ipsi conciliare ob duas auri, unam argenti fodinam, quas possidet, & quia armis, viribusque & congestis thesauris plurimum valet, invaluitque rumor, centum hominum millia uno momento eum posse armis instruere, usque annuum stipendium erogare. certum tamen est, eum moribus instabilem esse, ut ex mutatione sectarum & ex suo à Lutheranismo ad Calvinismum transfugio liquido con-

stat,

stat, multoque clarius ex promissione, quam Ducibus Bavariæ fecit, quo tempore in ultimis Augustanis Comitiis professus est, velle se hæreses abjurare, & Catholicos ritus suscipere. Sed cum iidem Duces peterent, ut promissa præstaret, excusavit, se non populos suos contristari, & [illegible] cum ipsis contendit, qui Calvinianistatuta sequi recusarent. Alii forte Regem Daniæ proponent, ut imperium aliud sibi summum regnumque adjungat, atque tumultus, qui inter ipsum & Rempublicam ob discordiam, quæ in Livonia ad Ducem Magnum Regis fratrem spectat, excitati fuerant, componantur. Aliqui Marchionem Brandeburgensem in medium afferent, qui semper se amicum professus est, & arbitrum se voluit constituere inter Rempublicam, & Regem Daniæ, itemque inter Ducem Brunsvicensem ob gemmas quasdam, quæ ad Regnum pertinent, quas ipse cum protestationibus quibusdam possidet. Alii fortasse prætensum ducem Prussiæ nominabunt, sed parva spe, cum mente captus ab omnibus habeatur. Alii Palatinum Rheni Electorem, aliosque sui similes hæreticos Principes. Verum devotæ preces, quas Catholica Ecclesia effundet ad Deum, ut hujus electionis exitum fortunet,

pro-

prosperetque, non permittent ut tanto cum detrimento Christianæ pietatis aliquid scandali in populis [illegible] innovetur, [illegible] Regno [illegible] tur [illegible] charitate Religio Catholica [illegible] pristinum illum candorem [illegible], in quo plurimis seculis conservata est. [illegible] que omnipotens Deus [illegible] & [illegible] dare non dedignetur.

EX HONORIO,

De

NOVO IN POLONIA REGE ELIGENDO

ALIA DISSERTATIO, anno [illegible] perscripta.

NAtionis Polonicæ [illegible] & [illegible] tes adeo mobiles sunt, & privatis [illegible] [illegible] atibus ducuntur, ut futurarum [illegible] actionum difficile judicium existat. Nihilominus tamen, ut Amplitudinis Vestræ mandatis obtemperem, demum [illegible] bet ut, de novo eligendo Rege Polonorum quid ego sentiam, in [illegible] ram, libenter ea, quæ [illegible] be[illegible] [illegible], & nonnulla earum partium, in quibus aliquot me annis [illegible], cognitio suppetent, communicabo. Regnum Poloniæ, ut nemo nescit, electivum est,

est, non hæreditarium, & reges eliguntur, non ut tanquam regnum & [illegible] exerceant auctoritatem, sed tanquam civilia Reipublicæ capita, simul cum Senatu de pace, de bello, de rebus arduis, ac delectis nobilium consiliis decernant. Senatus atque nobilium interventu atque consensu eligere non potest. Nobiles vero, cum aliquis ex nova stirpe Rex inducendus est, ad Comitia in armis consistunt, perinde ut consueverant prætoriæ cohortes in acclamandis Imperatoribus Romanis. Eo loco per in armis, & juxta liberum plurium Rex eligitur, & quisquis [illegible], et nobilitatis magis, quam Senatorum favor & gratia aucupanda est. Plerique sunt candidati, Principes, qui in præsenti interregno proponuntur: verū quia celebriores sunt Dux Parmensis, Archidux Ernestus Austriæ, Vaivoda Transilvaniæ, vel ejus cognatus Cardinalis Battoreus, & Princeps Sueciæ, de his meam sententiam declarabo, omittam que indigenas Nobiles, quos Piastos nuncupant, siquidem inanice credo puto, fore, ut Polonica capita consentiant sint ad unum ex se [illegible] sis promovendum, cui cætera omnia natura æquanta [illegible] sint & obediant: quod a [illegible] annis [illegible] accidit. Post electum scilicet Pallum [illegible]

primum hominem ſordido genere natum, quo tempore Reſpublica nondum leges, quibus utitur, conſtabiliverat, & populorum ingenia moreſque plurimum a præſentibus diſcrepabant.

Si ætatem, prudentiam, virtutem militarem Ducis Parmenſis reſpexerimus, nulla adverſus illum exceptio timenda videtur, cum jam provectæ ætatis, rerum humanarum experientiſſimus, & noſtro ſeculo præclarus exiſtat Imperator, materno genere Auſtriacam ſtirpem referens, quæ in eo Senatu plurimum pollet, ex domo Farneſia, & Farneſii Cardinalis Polonici Regni apud Sedem Apoſtolicam Protectoris nepos, a quo Cardinale Poloni publice & privatim in Italia eximios honores & plurima benevolentiæ argumenta retulerunt: neque deficit illum pecunia, cujus ope apud Nobilitatem gratioſus fiat, ſi tamen homines habuerit virtute atque eloquentia inſignes, qui in Polonia cauſam ſuam tueantur. hæ quidem omnes dotes ſunt, quæ magnum ei momentum ad eam Coronam conſequendam afferre deberent.

Verum plurima, neque minoris conſiderationis eidem obſtacula eſſe videntur. Primo quidem origo Italica nihil ipſum

ipſum adjuvabit. nam tametſi proceres Poloni, qui Italiam aliquando inviſere, moreſque Italicos obſervarunt, noſtram videntur nationem diligere: tamen in univerſum nihil minus cōvenit, imo illic noſtra gens abhorretur, eſtque in abominatione, ſcilicet Italos aſtutos, & fraudulenti ingenii homines putant. Mallent ipſi Regem, qui natura & aſſuetudine mores regionis amplecteretur, ac ſecum familiaritate quadam verſaretur, quam in Principe Italo minime ſperarent ſe comperturos, multo minus in Duce Parmenſi, qui inter Hiſpanos in exercitibus educatus eſt, in quibus ſuprema ſemper auctoritate imperavit. quocirca propter ejus magnitudinem animi dubitarent ſemper, ut contemptis ipſorum legibus, animum ad opprimendam Rempublicam converteret. quin etiam Stephani Regis exemplum, qui ſuperbius imperitavit, eoſq; ad humilitatem animorum coegit, circumſpectiores ipſos efficiet in futura electione. Præterea cum Reſpublica illa Turcicum bellum valde abhorrenter evitet, rebus præteritis edocta, cavebit in poſterum, juſtamq; timoris occaſionem habere ſibi videbitur, ne Dux Parmæ ob affinitatem atque clientelam, quæ ſibi eſt cum Rege Hiſpaniarum, ipſius intui-

intuitu bellum excitet adversus Turcas, quod postea extinguere opus arduum sit. Et quanquam Reges, vigore legum, absque Senatu & nobilitatis assensu, in publicis Comitiis, neque de pace, neque de bello quidquam possunt decernere, tamen prudens aliquis Rex occasionem aperire facile potest, qua se extra culpam poneret, suamque libidinem simul exequeretur: & profecto si Cosaccis frenum paulisper laxaret, nedum eos instigaret, cum ii naturales sint Turcarum hostes, saltem causa finium incredibiles motus excitent. Neque hanc ob causam electio Parmensis Ducis Turcæ Imperatori quicquam placeret: proinde verisimile est, operam daturum, & omni ope enixurum, ut omnino excludatur. Stragem etiam, quam adversus hæreticos in Belgio admodum cruentam edidit, meo quidem judicio ejus causam remoraretur: nam Poloni hæretici, qui numero valent, ab eo semper abhorrebunt, neque injuste suspicabuntur, si Rex foret, ut ille, etsi adversantibus regni statutis, ipsos persequeretur, vel saltem commodis publicis & honoribus, qui omnes absque interventu Senatus per meram unius Regis auctoritatem distribuuntur, eos nunquam cohonestaret.

Archidux Ernestus Austriacus faventem

tem habiturus est in eo Senatu Austriacam factionem, quæ ad hæc usque tempora Principibus illis plurimum addicta est. Princeps est singulari virtute præditus, generosus, & natura affabilis, demum Polonorum genio moribus responsurus videtur: duo tamen illi, nisi me animus fallit, adversabuntur. Primum quia Germanus est, nam miram Poloni cum Germanis antipathiam habent & quanquam Archidux ille qui benignissimum gerit animum, forte gratiæ plurimum collecturus videtur, tamen dum considerabitur, sub illius umbra & patrocinio in Poloniam Germanos, gentem invisam ingressuros, & hic auctoritatem habituros, id certe privatim & publice consultantium mentes valde turbaret. Alterum impedimentum videtur esse, quia cum Polonica Nobilitas nil potius & optatius habeat, quam ut quæ libertatis suæ jura tueri, quæ hactenus illibata servaverunt, inprimis caverent, ne vicinum Principem tot viribus & amicitiis validum eligerent, qui Regno frenum injicere queat, quemadmodum ab aliquo Austriaco sibi timere possent, & ab ipso Ernesto, quem facile cupiditas incessere potest supprimendæ Polonicæ libertatis, illudque regnum hæreditarii juris facere, sicuti in Hungarico

& Bohemico sederunt, quæ regna nativos Reges non habebant. Et hæc ipsa forsan dubitatio nobiles movit, ut electionem, quam Senatus in Maximilianum Imperatorem fecerat, in interregno Regis Galliæ exploderent. Quod si Turca in hujusmodi Comitiis aliquam habuerit auctoritatem, credibile est, eum minime passurum, ut Austriacorum Principum quispiam eligatur, ne Polonorum viribus aggregatis illam Hungariæ partem, quam occupaverunt Turcæ, recuperare, & Othomanicum Imperium lacessere velit. Quod si etiam in eodem ambitu alii ex domo Austriaca, sicuti forte Ferdinandus & Carolus Archiduces, aut Maximilianus & Mathias ejus frater concurrent, Ernesto major superetit difficultas. Transsylvanus Regulus, ut nepos & hæres Stephani regis, nihil in ea successione juris habet: nam tametsi antiqua fuerit consuetudo, ut filii atque etiam nepotes defunctorum, usque ad lineæ sive stirpis totius occasum, in Regnum vocati fuerint, tamen spatio ducentorum annorum nunquam nepotes electi fuere, qui non ex stirpe regali descenderint. &, quanquam Stephanus Rex eximia virtute decoratus, deque toto regno optime meritus fuit, propter egregia facinora, quæ adversus

versus suos hostes peregit, nihilominus, cum Poloni eum magis veriti fuerint ob ipsius potentiam, ac timuerint, quam dilexerint, cum ille in honoribus & commodis publicis parum proceribus satisfecerit, præterquam quod suorum bonorum parcus extitit, successoribus suis tenues opes reliquit. neque Princeps ille aliter spem suam firmare potest, quam in auxiliis cognati sui Cancellarii, cujus auctoritas sicuti regnante Stephano cæteros proceres supereminebat, ita nunc, quia nobilitatis odium subiit ob superbiam suam, & quia familiæ Sborovianæ principem supplicio ultimo extinxit, credibile est, eum de culmine suæ potentiæ dejectum iri. Tamen cognatum non mediocriter juvabit, quia magni est ingenii, divitiis affluens, audacia promptus, & ad hæc Turcicis auxiliis, & pecunia, quæ eum non deficiet, nonnihil boni efficere valebit. Verum non usque adeo valiturus esse videtur, ut difficultates objiciendas queat diluere, præsertim nondum adultæ principis ætatis, cum is adhuc adolescentulus sit: quod si unquam Regnum illud adulto ac præstante Rege indiguit, per hæc tempora vel maxime indiget, propter occasionem quam Moschorum civilia bella bene gerendæ reipublicæ offerunt. & quanquam

Turca ipsum, tanquam fiduciarium ac vasallum suum, vehementer promoturus videtur, quemadmodum Stephanum ejus patruum promovit, non video. Turcicam opem, præsertim his temporibus, quibus imperii illius vires alio intentæ sunt, plurimum eidem afferre posse adjumenti. Nam Poloni, ut in interregnis imminentibus assolet fieri, fines regni validis præsidiis dispositis forte munivecrunt, quo ab insultibus Turcarum & cujuslibet Principis qui molestiam iis inferre tentaret sese tutos efficiant, ac tueantur. Cardinalis Battoreus ejus patruelis, & nepos ipse quoque Stephani Regis, in nota fortasse obstacula patietur propterea quod ætate jam adultus est, & in ordine Ecclesiastico audit honorifice, notus & plurimum dilectus Senatoribus multis, ingenio & virtute pollens, apprime affabilis, & qui naturæ Polonorum se adaptabit: nihilominus credibile non est, ut natio illa, de patruo ejus Rege haud jucundam servans memoriam, & Hungaros immortali odio prosequens, dubitans etiam, ne ipso electo Cancellarii amplitudo resurgeret, consensura sit unquam ad quemquam ex Battorea domo eligendum. Princeps Sueciæ etsi adolescentulus est, non tamen adeo acerbæ est ætatis, ut regnum capes-

capessere, & paucis post annis recte gubernare nequeat; multisque virtutibus, ad regendum se, & senatores & nobilitatem potest compellere. Nam quia ex materno latere Jagellonicam domum refert, quæ domus ob egregia illorum Regum facinora, & in Rempublicam merita, summopere à Nobilibus diligitur, & præsertim ideo, quia Reipublicæ aggregavit maximi momenti regionem, cujusmodi est Lituania. item quia nepos est ejus ex cujus autoritate magnam gratiam consequetur, præterea, quia suppetet ei pecunia, cum ex paternis thesauris, tum ab ipsa Regina ad concilianda sibi nobilium studia: hæc mediusfidius magna sunt adjumenta, unde hoc in negotio ad regnum promoveri posset. Verum si ad hæc id augeretur, ut rex Sueciæ amplificandi regis filii sui causa, Sarmatis offerret (ut eum facturum verisimile est) sui regni unionem ad Polonicam Rempublicam, si ipsum elegerint, nihil mihi ipsi est dubitandum, quin ipse, cæteris omnibus candidatis suis superatis, coronam illam obtineret: etenim regnum Polonicum vicini regni accessione mirum in modum locupletaret, non solum in seipso, sed etiam propter bona plurima, quæ inde Polonorum emolumento consequerentur, præsertim in com-

compescendis subditis, ac speciatim Dantiscanis & prætensis Ducibus Prussiæ, aliisque qui Suecorum ope nixi sæpenumero defecerunt, & contra proprios dominos reges Poloniæ arma sumpserunt: cessarent quoque controversiæ atque prætensiones juriam, quas Princeps Sueciæ habet in Lituania, tanquam in Statu ad maternam hæreditatem spectante quæ res inter illa duo regna ingentes motus excitare posse videtur: portus Narvæ in Livonia ad Polonos rediret, quem portum Sueciæ Rex haud pridem occupavit, dum Stephanus cum Moscho bella gereret, quamobrem Poloni coacti sunt portum illum recuperare, acceptamque injuriam ulcisci. Sed quod magis referret, illud est, quod junctis duorum regnorum viribus adversus Moschum progressus fierent feliciores non enim ignoramus, Moscoviam nunc modo civilibus dissensionibus vehementer agitari: adeo ut ex iis, quæ diximus, non videam, cur Sueciæ princeps, si regni sui unio proposita fuerit, excludi queat quandoquidem probabile est, oblationem hujusmodi nihil minus virium habituram, quam Jagellonis magni Ducis Lituaniæ habuerit oblatio: is enim ut Edvigem Poloniæ Reginam in matrimonium obtineret, Ducatum suum rei-

publicæ

publicæ consociandum proposuit. quæ propositio tantum effecit apud Rempublicam, ut quanquam Hedwiges Gulielmo Archiduci Austriæ ante promissa fuisset, jamque ille ad celebrandas nuptias Cracoviam advenisset, nihilominus Jagelloni côcessa fuerit: cujus propago sive linea postmodum annos ducentos feliciter regnavit. Quod si Princeps Sueciæ Catholicam religionem sectatur, quemadmodum uno ore omnes consentiunt profecto nescirem, quem Respublica Christiana Regem pro posset eligere fructuosiorem: is etenim debellatis Moschis, in magnitudine & continuatione Imperii cæteros omnes Europæ Principes longo intervallo post se relinqueret, quoniam ab ortu ad occasum totam regionem, quæ inter mare Caspium & Germaniæ terminos comprehenditur, possideret, ab Austro vero ad Septentrionem, a Caucaso usque ad ultima Scythici maris littora imperii sui limites protenderet: quantum vero Turcis terrorem tam magnus Princeps adeo vicinus incuteret, quantumque auxilii fessis Christianorum rebus afferre posset, unusquisque ex seipso id animi cogitatione consequitur.

IOAN.

POLONIÆ DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

POloniæ regnum nunquam tam amplum fuit quam nunc est, quod Magnus Ducatus Lituaniæ & Livonia ei adjuncta sint: extendit se à flumine Notes & Obra, quæ id à Marchia dividunt, & fluvio Odera, qui ipsum à Silesia distinguit ad Peresniam & Boristhenem usque, qui ipsum a Moscovia separant: a mari Balthico ad flumen Niester, quod id a Moldavia distinguit: & ad montes Carpathios, qui ipsum ab Hungaria separant, usque. Occupat itaque a finibus Silesiæ, ad terminos Moscoviæ usque, inter Occasum & Ortum, cxx milliaria Germanica: nec minus ab ultima Livoniæ parte, ad fines Hungariæ usque. Cum itaque talis sit ejus forma, ut cum rotunditate participet, multo capacius est, quam quisquam credere posset. Multas amplasque Provincias continet, nempe Poloniam majorem & minorem, Mazoviam, Prussiam, Russiam, Volhiniam, Livoniam, Lituaniam. Inter eas Provincias, Polonia, a Polonis inhabitata inventa fuit. Prussia, cum par-

te Po-

te Pomeraniæ Podolia, Volhinia, Mazovia, Livonia, armis acquisitæ sunt. Lituania, cujus erat Samogitia, & Russiæ pars, patrimoniales familiæ Jagellonicæ fuerunt. Anno enim MCCCLXXX Jagello, tunc Dux Lituaniæ, duxit in uxorem Hedwigim Principem, quæ familiæ regalis Poloniæ ultima erat, factusque fuit Rex tribus conditionibus, una fuit, ut Christianus fieret: altera, ut suos ad idem faciendum induceret: tertia, ut suam ditionem Poloniæ uniret. Ea conditio nostris temporibus (cum familia Jagellonica defecisset) adimpleta fuit. Cum enim Reges se ditione hæreditaria, cujus merum habebant imperium, privare nollent, eamque electioni submittere, distulerunt semper adimpletionem conventionis, allegantes, proceres & populum Lituaniæ id non passuros, ne illa admixtione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani, cum ab una parte viderent deficere stirpem suorum principum, (quæ quod ad masculos attinet defecit in Rege Sigismundo Augusto,) & ab altera parte sibi metuentes à potentia Moscorum, consenserunt ut unirentur. Livonia fuit quondam equitum Teutonicorum, qui in ea unum præfectum specialem, qui Magnus Magister dicebatur, habebant. Sed cum anno

MDLVIII

MDLVIII à Magno Moscorum duce, maxima ditionis parte spoliati essent, confugerunt ad Sigismundum regem Poloniæ, qui eos in suam tutelam suscepit, sed Livonia ante liberata non fuit, quam cum anno MDLXXXII Rex Stephanus id fecit. Regni Poloniæ pars plana est, exceptis enim aliquibus montibus, qui in minori Polonia visuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus a Prussia distinguitur, omne reliquum explicat se in latissimos campos. Verum quidem est, quod in eo regno satis multæ sylvæ sunt, præcipue in Lituania, quæ iis occupatur. Minor & major Polonia frequentius inhabitantur, quam ulla alia hujus regni provincia. Idem dicendum fere est de Russia, Prussia & Livonia, quæ propter oportunitatem maris portuum, & fluminum ibi concurrentium, aliis provinciis, civitatibus & fabricis ornatiores, commerciis quoque & concursu mercatorum ditiores, sunt. Cum enim ibi diu dominati sint equites Teutonici, ædificarunt civitates in morem Germanorum, arces quoque & loca præclara, quę se extendunt ad longum littoris maris, amplius quam per octingenta milliaria: habent multos & oportunos portus, dominanturque omni mercaturæ, inter Poloniam & mare Baltheum. Est
ea res

ea res magnæ consequentiæ. fluvius enim Vistula, qui ortum habet in extremitate Silesiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem majoris, Mazoviam & Prussiam, conditque se mari Balthico, infra Gedanum, quo conducit per plusquam [illegible] milliaria navigationis (quo spatio recipit diversos alios fluvios) bonam partem siliginis, frugum, mellis, & ceræ regni. Ab alia parte Duina flumen nobilissimum, quod oritur ex lacu Rutenico, auctum aquis, findensque mediam Livoniam) condit se mari sub Riga, ad quam urbem magnus concursus est. Sunt præterea in Prussia & Livonia multi lacus, inter quos unus, qui mare novum dicitur, quia antiquus non est, ad centum milliaria in longitudinem extenditur. In Livonia est lacus Peibas, plus quam 40 milliaria longus. Ex eo flu[illegible]ma, quæ Pernoviam urbem ad mare, & Narvam, alluunt, fluunt, faciuntque duos portus satis celebres. inter dictas civitates sita est Revalia urbs, quæ duabus supra dictis civitatibus non cedit. Samogitia aliis provinciis incultior est, retinetque plus barbariei. Podolia aliis magis deserta est, non terræ vitio, (copiosissima enim ea est omnium rerum, quas fere clima, cui subjacet,) sed culpa Tartarorum, qui eam suis excursionibus-

ſionibus adeo infeſtant, ut præ ipſorum metu aut fugiant incolæ, aut abducantur in captivitatem à Tartaris.

Opes.

POloniæ opes conſiſtunt in copia frumenti, frugumque omnis generis, quibus tanta copia abundat, ut anno elapſo, qui fuit MDXC. & anno præſenti, partim ſubvenerit neceſſitati Genuenſium, Thuſciæ & Romæ, partim etiam gentium, quæ viciniores erant ubi fame, non caritate extrema tantum, laborabatur. Abundat quoque Polonia melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ provinciæ ſeptentrionales, Polonia, Lituania, Ruſſia, Moſcovia, à natura vino donatæ non ſint, ejus loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem, ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicatam & ſanam. Apes mellificant partim in ſylvis, ubi arbores aut carie, aut hominum induſtria, excavatas reperiunt, aut in alveariis, quæ ruſtici in campis poſuerunt, aut in terræ puteolis, omnique in loco, ubi vel minimam opportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia lino & cannabe gregibus & armentis, equis quoque bonis & mulis, ſylveſtres equi quoq. ſatis frequentes ſunt. Inter ſylveſtria animalia eſt bi-

eſt biſons magna beſtia, equi indomiti, boves colore nigri, qui extra ſylvam, quæ in Nazovia eſt, non vivunt. Theſauri regni conſiſtunt in ſalinis Baccenæ & Veliſcæ, quæ loca in territorio Cracovienſi ſunt. Divitiæ Poloniæ ut plurimum inter dominos & nobiles, ſatis bene diviſæ ſunt: nemo enim ex patrimonio adeo dives eſt, ut alios præter modum ſuperet: nec maxima reditus excedunt XXV aureorum millia. Sol. Duces Curlandiæ & Regii Montis excedunt mediocritatem. Quamvis enim hi tanquam regni feudatarii Regem ſuperiorem agnoſcant, non ſunt tamen viva membra regni: non veniunt ad comitia regni: non habent ſuffragia in electione Regis, nec partem in regni gubernatione, nec pro dominis naturalibus habentur, ſed pro extraneis, ſicut vere ſunt: Dux Curlandiæ nempe ex familia Kettlerorum, Dux Regii Montis autem ex familia Brandeburgica. Omnis Pruſſia fuit olim Equitum Teutonicorum, qui ibi habebant (ſicut ante diximus) Magnum Magiſtrum ſpecialem: qui cum viribus Polonorum reſiſtere non poſſet, ſubmiſit ſe tanquam feudatarius Regi Caſimiro. Cum deinde Magnus Magiſter Albertus Brandeburgicus Lutheraniſmum amplexus eſſet, factus eſt ex Magno Ma-

gistro Dux Prussiæ, quæ tunc in duas partes fuit divisa. In regiam nempe, quæ immediate sub corona permansit, & Ducalem, quæ tanquam feudum Alberto & ejus successoribus relicta est. In regia parte sunt Marieburgum, Torovia, Culma, Varmia, Gedanum. Ducalis partis (quæ reddit cxx aureorum milia annui redditus) caput est Regius Mons civitas, quam Germani appellant *Koningsberg*, ubi Dux aulam habet.

Regimen.

POloniæ regimen potius Reipublicæ quam regni est, quod nobiles (qui magnam auctoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligant, eamque illi auctoritatem, quam volunt, tamen ipsorum potestas major sit. De electione Regis non habent legem, nec statutum aliquod, non regulam aut formam scriptam nec traditam. Tantum hoc scitur, apud Archiepiscopum Gesnensem, interregni tempore supremam auctoritatem esse: ipse denuntiat diætas, præsidet in Senatu, proclamat novum Regem; sicut cum Archiepiscopo Leopolis, & suis suffraganeis, qui tredecim, Palatinis, qui 28, Castellanis majoribus qui 30 numero erant, antequam rex Stephanus instituisset novos Episcopos, Palatinos

nos & Castellanos in Livonia quam ipse acquisiverat, pauci alii intersint Regis electioni. Habent hi quoque quandam auctoritatem nuncii terrestres. (ita appellant quosdam quasi agentes circulorum nobilitatis, qui in provinciis habentur.) Co[illegible] conve[illegible] [illegible] Senatu [illegible] duos Marsc[illegible]os, per quos significant Senat[illegible], quod de [illegible] auctoritate [illegible] [illegible] Crevit enim parvo abhinc tempore eorum auctoritas existimatioque, [illegible] auctores, & capita potius, quam [illegible] & participes deliberationum [illegible] sint, suntque, unus, qui [illegible] enuntiavit dignita[illegible] [illegible]. Hi omnes [illegible] novus Rex eligendus est, re[illegible] mag[illegible] magisque potentiam Regis, nec eam [illegible] excrescere sinunt. Quamvis autem Corona Poloniæ à decreto [illegible] dependeat, non tamen leguntur ipsos unquam successores regios exclusisse, aut præteriisse, nec regnum in alium [illegible] transtulisse, excepta una vice, cum [illegible] deponentes (qui tamen postea fuit restitutus) elegerunt VVencesllaum Bohemum. Filiarum Regum quoque semper ratio habita est, sicut olim Hedvigæ, quæ Iagelloni ab ipsis collocata fuit, & nostra ætate, Annæ, quæ

 Regi

Regi Stephano in uxorem data. Sigismundo III non parum profuit natum fuisse Catharina, Sigismundi Augusti & Annæ sorore, ut Coronam Poloniæ adipisceretur. Etsi autem Regis auctoritas ita ab electione dependeat, ejus auctoritas tamen, cum electus est, in multis rebus absoluta est. Ipsius muneris est convocare diætas, assignare tempus & locum, ut ipsi placet, eligit Consiliarios laicos, nominatq. Episcopos, qui deinde manent Consiliarii. Est absolutus patronus redituum Coronæ, & dominus eorum, qui ei immediate subsunt: in nobilium subditos nullum est jus. Est absolutus executor decretorum in diætis factorum: est supremus judex nobilium, in causis criminalibus. Habet in manu omnes modos remunerandi, beneficioque afficiendi, quos ipsi placet. Ut finem faciam, tantum potest Rex, quantum ipse dexteritate & prudentia valet. Propter rationes supra dictas, vivunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipsis placet. Decreta Regis, sicut ipsimet dicunt, non durant plus quam tres dies. Versantur cum Rege non tantum tanquam cognati, quod faciunt Franci, sed ut fratres. Sicut Rex cum plenaria auctoritate, eos, qui immediate subsunt, regit: ita & nobiles disponunt inde-

independenter de suis vasallis, in quos suorum unicuique imperium plus quam regium est, habentque ipsos fere pro mancipiis. Stabiliendo suo imperio, fecerunt Poloniæ Reges rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani suas vires amplitudinemque auxerunt communicando jus Latii & civitatis Romanæ, aliis civitatibus, imo integris provinciis: ita & Reges Poloniæ extenderunt, univerunt, firmaruntque suum statum, participes faciendo privilegiorum nobilitati Polonicę propriorum, provincias armis aut alia via acquisitas, ipsarumque nobilitatem, Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladislaus hoc modo aggregavit, imo univit Poloniæ Russiam & Podoliam, Sigismundus Augustus Lituaniam, Stephanus Livoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos unitos in necessitatibus & periculis.

Vires.

HUjus regni vires, sicut & aliorum, consistunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu, armis & munitionibus. De commeatu diximus supra: pecuniis quidem non admodum dives est. Excipiendo enim portum Gedanensem non habet emporium alicujus existimationis.

tionis.

tionis. Merces autem, quæ ex portubus Prussiæ & Livoniæ evehuntur, non ditant regnum pecunia, imo vix pannis ex serico & lana, qui ex Flandria & Anglia: vino, sacchara, aromatibus, fructibus, quæ ex Hispania & Lusitania advehuntur, sufficiunt. Eo usque ab alia parte quoque deferatur vinum Malvaticum sive Creticum, cujus dolium LXX aureis venit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non sit, nec civitates mercimoniis deditæ sint, nec populi industria polleant: Nobilitas autem magna numero sit, profusa in expendendo, quæ que in victu & vestitu plus quam in reditu habet, consumat: cumque condimenta ciborum, aromata, (quorum Poloni plus absumunt quam ulla natio) vinum, pannu sericeo, & potissima pars lineorum, ipsis ab extraneis adferantur: fieri non potest, ut regnum auro & argento dives sit. Opes enim uniuscujusque regni consistunt in eo, ut multæ merces inde evehantur, paucæ inferantur: ut pecunia peregrinas externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re consistunt opes regni Neapolitani, & Ducatus Mediolanensis: ad emittit maximam frugum, vini, olei, serici, croci, equorum, fructuum, & aliarum rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo per-

pertrahunt. Hæc suppeditat multis regionibus frumenta, oryzam, pannos, ferramenta, & merces omnis generis, recipitque parum rerum. Si regnum Neapolitanum, & regnum Siciliæ, ita abundarent operis artificiose factis, sicut fructibus & bonis, quæ natura largitur, divites sunt nulla alia regna eis possent comparari. Sed ut ad Poloniam revertamur, ejus reditus non sunt adeo tenues, sicut aliqui existimant. Reditus enim regni, qui ex mineris salis & argenti percipiuntur, accedunt ad sexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem est, Sigismundum Augustum, redituum partem oppignorasse: Rex quoque Henricus, uno ante fugam mense, ut sibi unam nobilitatis partem obligaret, ex reditibus plus quam pro ccc aureorum millibus quoquo anno alienavit. Rex quoque potest applicando coronæ bona caduca, quæ reges privatis personis concedere solent, sibi magnos reditus parare. Dictorum redituum magnam partem potest Rex sibi servare, parcereque sumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quãdo rex cum aula in Lituania degit: idem quoq; fit in maxima Poloniç parte. Hoc parvi non faciet is, qui perpendet, Scotiæ, Navarrç, Sardiniç regnorum reditus non excedere centum aureorum mil-

millia quotannis: nec regna Aragoniæ, quoquo triennio, plus quam c millia aureorum pendere. Reditus Regis Angliæ, antequam usurpavit bona Ecclesiasticorum, non excedebant sexcenta aureorum millia quotannis. Rex Poloniæ multo plus redituum haberet, si erga suos Palatinos & Castellanos tanta liberalitate non uteretur. Concedit enim eis utplurimum duas partes tertias, & fere semper omnes reditus, quos in ipsorum gubernationibus habet. Sed in necessitatibus bellicis, & arduis expeditionibus, (facto decreto in Comitiis regni,) gravat Rex populum magnis impositionibus aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali cerevisiæ, adscenduntque ea tributa ad talem pecuniariam summam, ut ea Rex Stephanus sustinuerit onera gravissimi triennalis belli, quod cum Magno Moscorum Duce gessit. Sed illud maximum est, quod nobiles propriis expensis, pro defensione regni, Regi inservire obligati sunt. Serviunt hi equis, armis instructi partim sicut nostri cataphracti equites, partim aliquanto levioribus, partim sicut Tartari. Dicuntur hi, Cosacchi. Horum ars est furari, depopulari, omnia vastare, pessundareq.. Sunt in bella pompose, ornati sagis & vestibus, quæ auro, argento,

mil-

milleque variis coloribus discriminantur. Ornant se quoque pennis & alis aquilarum, exuviis leopardorum & ursorum, vexillis labarisque multis variisque. Hæc aliaque ornamenta ipsos suis [illegible]dendos hostibus terribiles faciunt, suosque animos ad feritatem ferociamque incitare possunt. Ipsorum equi mediocres sunt, sed agiles, & Germanicis longe animosiores. Affirmatur, Poloniam necessitate exigente centum, Lituaniam LXX equitum millia colligere posse, sed tantum circiter centum equitum millia educi posse existimant [illegible]. Verum quidem est, quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores sunt. Fidunt Poloni tantum magno numero sui equitatus, ut non verentes illius hostis vires, parum de munitionibus extruendis solliciti sint, suumque exercitum in locis apertis, adversus hostes, pro patria, liberis, libertate, omnibusque suis bonis, magno animo pugnaturum credant. Hostibus se nunquam, etiam in quacunque fortuna, terga obvertere profitentur. Sigismundus Augustus tentavit, ut in Comitiis regni deliberaretur de munienda Cracovia, propter Cæsaris vicinitatem: sed Polonis id persuadere nunquam potuit, tum quod nollent Regibus medio præsidiorum commoditatem dare, invadendi

merum

merum imperium, & absolutam dominationem: tum quod dicunt, sua pectora defendendo regno sufficere. Pedestrem militiam non habent, quod omnis regni populus divisus sit in mercatores & artifices, qui oppida incolunt, & rusticos & villicos, qui rure in tali subiectione (sicut dictum est) degunt. Sunt itaque arma in manibus nobilium tantum, qui pedibus non militant. In necessitate peditibus Germanicis & Hungaricis usi sunt, habuitque rex Stephanus in expeditione Livonica, sub signis, plus minus XVI peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis, eorum curatorum & fossorum loco utuntur Tartaris & suis rusticis. Quod ad tormenta bellica eorumque apparatum spectat, regnum eis satis instructum est: tum quod nobiles satis illorum in suis arcibus habent, tum quod illorum indigentiam pati non possit, ob Germaniæ vicinitatem, quæ metallorum ferax est, habetq; multos magistros fundendi tractandique tormenta, atque omne quod ad usum armorum facit. Tanto quoque tormentis instructior est Rex Poloniæ, quanto minorem arcium numerum habet. Sunt tamen non parvæ considerationis arces Leopolis & Caminecz in Russia, arx Cracoviensis in minori Polonia,

nia, Polocensis in finibus Moscoviæ Marienburgi & aliquorum oppidorum in Prussia & in Livonia, quæ oppida non a Polonis, (sed ab Equitibus Teutonicis, qui earum domini erant) munita sunt. Poloniæ vires, quas commemoravimus, sunt & numero & natura tales, ut pauca Europæ regna eas æquent, non superent. Vna res eis deest, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cuiuscunque status quatuor res requiruntur, nempe ut vires sint propriæ, numerosæ, validæ & agiles sint: propriæ, quia ægre eis credi potest, quod al[illegible] numerosæ, ut in rebus adversis & incommodis semper aliquæ supersint: validæ, quia numerus absque fortitudine parum iuvat, imo potius molestiam quam auxilium adfert: agiles, ut facile colligi possint, impellique quo exigit necessitas. Polonis deest dictarum quatuor qualitatum ultima, agilitas nempe, quæ a rebus duabus dependet: una est Principis auctoritas: altera, prompta pecunia. Rex potestatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, onera ad conflandum pecuniam imponendi, absque consensu Comitiorum. Sed Comitia & consultationes, quibus multos interesse opus est, similes sunt machinis ex pluribus partibus multisque instrumentis constantibus,

ribus, quæ progressum alicujus momenti non nisi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis sunt ii Principes expeditissimi, qui soli imperare possunt, qui pecunias in promptu habent alioquin in indicendis disponendisque Comitiis, ut decreta propositioni respondeant, deinde exequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis jactura fit, ut ad expeditionem parum supersit, fugiatque occasio. Barones & nobiles Poloniæ tam magnos sumptus faciunt invisendo comitia, hærentes degentesque in iis, ut ad bellum vires non supersint. Fieri posset, ut ad defensionem status promptior expeditiorque resolutio inveniretur, quod imminens periculum omnibus pavorem incutiat sed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moscum abstulisse Sigismundo Augusto statum Poloscensem & Smoloczensem, nec hic tamen persensit aut vindicavit, sicut tanto Regi regnoque conveniebat. Idem Moscus absque obstaculo invasit Livoniam, quæ se sub umbra & protectione Sigismundi Augusti contulerat. Tempore quoq. Henrici Andegavensis Regis Poloniæ, Ioannes Moldaviæ princeps, qui magno animo & claris victoriis per aliquod tem-

tempus bella adversus Turcas gessit) à Polonis præter facta fœderis, inter ipsum & Sigismundum Augustum, desertus fuit. Dicamus tamen, vires Poloniæ per se numerosas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in Rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Ejus rei fidem fecit Stephanus Battoreus cujus tempore Polonia non solum conservavit sibi nomen & existimationem regni, quod se à viribus externis defendere queat: sed quod etiam magni momenti acquisitiones de potentibus hostibus facere & referre valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cujuscunq. status necessaria est, non præter institutum erit, causas ipsius agilitatis adjungere. Præcipuæ sunt (sicut diximus) auctoritas Principis, qui motũ dat, & vis pecuniæ, quæ ipsum conservat. Vidimus enim potentissimos exercitus propter tarditatem, torporemq. capitis, tempus inutiliter trivisse & præclaras victorias nullum fructum peperisse aut fecisse, propter pecuniarum penuriam, sine qua moveri non potuere milites. Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non potest, peditem Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non posse, quæ laus absque dubio, Italo, Hispano & Franco debe-

debetur, non ob id solum, quod corpore melius constituti sint, sed quod plus est, quod in bello minori contenti sint: quamvis enim vinum non habeant, non pavent, nec cadunt animis, si carnes desint, & quomodocunq. cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Levis equitatus magis [illegible] est, quam cataphracti, & tractatio [illegible] operosa, quam lancearum. Id considerantes Franci, [illegible] bellis lancearum usum in quibus ipsorum [illegible] tantis gloria consistebat, [illegible], utunturq. [illegible] clopet [illegible], sicut equites Germani [illegible]. Sed [illegible] judicio [illegible] fecerint, [illegible] non [illegible] equitem levioris armaturæ, [illegible] bellicis [illegible] cataphracto [illegible], quod expeditior [illegible] sit. Multum [illegible] superant [illegible] & Germanicos, nec [illegible] præstant Hungarici Polonicis, Asturco Turcicus. Barbarici [illegible] sunt velociores. Inter utrosque sunt equi Neapolitani, qui vernacule *corsieri* appellantur. Quamvis enim Asturconi velocitate pares non sunt, perdurant in labore, feruntq. melius pondus armorum, nec tardi sunt. Ut quod verum est dicatur [illegible] Experientia docet, equitatum Germanicum propter eorum tarditatem a, tum non esse ad insequendum fugientes,

tes, nec ad effugiendum hostes. Si enim Valacchici, [illegible] Turcici, Mauri Barbarici [illegible] fuderunt, non possunt effugere: si [illegible] autem rupti sunt, non possunt equi Germanici illos insequi. [illegible] longe [illegible] expediti [illegible] agilitate [illegible] valent naves [illegible] vento moveri non poss[illegible], neque [illegible] aliquantulum [illegible] faciunt [illegible] magnæ actuariæ naves, sed velocitate præstant maxime triremes, quas galeres vocant. Videmus itaque [illegible] Christianorum, quorum [illegible] Europam æstatis partem, tempestiviq. expeditionis [illegible] progrediendo [illegible] Turcicas autem [illegible] constitutum cursum effecisse. Nulla autem res Turcis [illegible] agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipsorum parsimonia, & nostra ingluvies. Vinum enim, [illegible] deliciæ, sunt nostris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus [illegible]. Mirum itaq. non est, quod ipsi in expeditiones eant, quam optime instructi tormentis, globis, pulvere sulphureo, & commeatu [illegible] currus terra, triremes mari onerant:) non vino, pullis, rebusq; non necessariis. Eunt deniq; in bella ut pugnent, non ut crapulæ indulgeant

EX ALSTEDII CHRONOLOGIA DE REGNO POLONIAE.

QVinque dynastiæ hic recitantur. Prima est ante tempora Piasti, quæ ad certos annos redigi non potest. Secunda est ducum Piastadarum, anno Chr. 806, quo Piastus ex rustico factus est dux Polonorum. Tertia est regum Piastadarum anno 1000, quo Boleslaus filius Micislai, primi Ducis Christiani in Polonia, creatus est rex ab Ottone III Imperatore. Quarta est regum Iagellonidarum, qui sic dicuntur à Iagellone Lituano, qui baptizatus est anno Christi 1368, & Vladislai IV nomen accepit. Quinta est regum exterorum, puta Hungarorum, Gallorum & Suecorum, inde ab anno Christi 1572, quo mortuus Augustus, ultimus Iagellonicæ stirpis masculæ. Successit ipsi Henricus rex Galliæ: & huic Stephanus Bathori Transylvanus anno 1576. & huic Sigismundus III rex Sueciæ anno 1587.

SERIES

SERIES AC ORDO PRINCIPVM AC REGVM POLONIAE.

Anni Nati Christi.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
550	Lechus Primus.	
	Duodecim Palatini.	
700	Cracus.	
	Lechus Secundus.	
750	Venda.	
	Duodecim Palatini.	
760	Præmislus sive Lescus Primus.	
804	Lescus Secundus.	
810	Lescus Tertius.	
815	Popielus Primus.	
830	Popielus Secundus.	
842	Piastus regnavit	19
861	Zemovitus	31
892	Lescus Quartus	21
913	Ziemomislus	51
564	Micislaus primus princeps Christianus.	35

Reges.

999	Boleslaus Primus cognomine Chrobri	25
1025	Micislaus	9
1041	Casimirus Primus	17
1059	Boleslaus secundus Audax	12

Anni nata Christ.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
1082	Vladislalaus Primus cognomine Hermannus.	10
1103	Boleslaus Tertius Crivoustus	36
1140	Vladislaus Secundus	6
1146	Boleslaus Quartus Crispus	27
1174	Miecislaus Senex.	4
1178	Casimirus Secundus	16
1195	Lescus Albus cum matre Helena	8
1199	Miecislaus Senex iterum } Lescus Albus cum matre { *turba per biennium.*	
12[illegible]2	Mecislaus Senex tertium. Eodem anno moritur.	
1203	Vladislaus Lasconogus	3
1206	Lescus Albus tertium	20
1226	Boleslaus IV Pudicus	54
9	Lescus Niger.	10

Reges.

1295	Præmislus Menses 7 aut 8.	
1296	Vladislaus Locticus	4
1300	Venceslaus Bohemus	5
1305	Vladislaus Locticus iterum	28
13[illegible]	Casimirus Secundus cognomine Magnus	37
1370	Ludovicus Vngarus	12

1386

an. Chr.		*an Reg.*
1386	Vladislaus Iagello Lituanus menses 3.	48,
1434	Vladislaus Tertius	10
1447	Casmirus Tertius	45
1492	Ioannes Albertus	9
1501	Alexander	5
1507	Sigismundus Primus	41
1548	Sigismundus Augustus	25
1574	Henricus Valesius Gallus	
1576	Stephanus Batoreus Transsylvanus	10
1587	Sigismundus Tertius qui nunc regnat.	

FINIS.

A

B

Cam-

C

Diæ-

D

E

F

G

H

I

L

M

N

O

P

Præ-

Russia

S

T

V

FINIS.

Summa Privilegii.

Illustrium & Præpotentium D.D. Ordinum fœderatarum Belgiæ provinciarum decreto cautum est *Bonaventuræ* & *Abrahamo Elzeviriis*, Academiæ Leydensis typographis, Ne quis præter illorum aut hæredum voluntatem toto decennio proximo, his in regionibus excudat, aut alibi extra provincias excusum inferat vendatve, librum hunc, cui titulus, *Respublica sive Status Regni Poloniæ, Prussiæ, Lituaniæ, Livoniæ*, &c. Quodsi quis contempta auctoritate, directe vel indirecte, præsumpserit, librum hunc, totum, vel partem ejus, hoc sive alio modo, extra dictum temporis intervallum typis mandare, vel impressum alibi in has oras inferre & vendere, confiscatione exemplarium, mulctaque insuper sexcentorum florenorum, damnas esto: uti latius patet in ipso privilegio, dato Hagæ in conventu D. D. Ordinum Generalium, XV Maii, MDCXXVI.

G.V. HERTEVELT Vt.

Ad mandatum Præpotentum D.D. Ordinum General. ss.

I. van GOCH.

